

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЧОПИК ЮРІЙ ЄВГЕНОВИЧ

УДК 339.9:330.34:336.027:330.322(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**«ПЛАН МАРШАЛЛА» ДЛЯ УКРАЇНИ: ІНВЕСТИЦІЇ ТА
МАКРОЕКОНОМІЧНА ДОПОМОГА**

Спеціальність 292 – міжнародні економічні відносини

Галузь знань 29 – міжнародні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Чопик Ю.Є.

Науковий керівник
Сохацька Олена Миколаївна
доктор економічних наук, професор

Тернопіль 2026

АНОТАЦІЯ

Чопик Ю. Є. «План Маршалла» для України: інвестиції та макроекономічна допомога. – Кваліфікаційна праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 – Міжнародні економічні відносини – Західноукраїнський національний університет Міністерства освіти і науки (МОН) України, 2026.

У кваліфікаційній роботі автором запропоновано вирішення актуального завдання для сучасного стану міжнародних економічних відносин, яке полягає у розвитку наукових підходів та вироблення на цій основі рекомендацій щодо відбудови України після завершення повномасштабної агресії з боку РФ. Вирішення цього завдання передбачає систематизацію, теоретичне обґрунтування, узагальнення практики повоєнної відбудови Німеччини після Другої світової війни, зокрема через призму залучення макроекономічної допомоги і зовнішніх інвестицій. Зокрема уточнено поняття «повоєнна відбудова», яке, на відміну від позицій інших авторів, полягає у комплексному процесі економічного, інституційного та безпекового відновлення держави після завершення масштабного воєнного конфлікту або під час нього, що передбачає не лише фізичну реконструкцію зруйнованої інфраструктури, але й стабілізацію макроекономічного середовища, відновлення людського капіталу, модернізацію економіки, залучення міжнародної макроекономічної допомоги та іноземних інвестицій, а також інтеграцію держави у міжнародні економічні та безпекові структури з метою забезпечення довгострокового миру, стійкого економічного розвитку та підвищення національної конкурентоспроможності.

На основі компаративного аналізу доведено структурну та статистичну подібність між економічними викликами, яких зазнали Німеччина та Україна внаслідок війн, зокрема у розрізі втрат людського капіталу, територій, та падіння ключових економічних показників. Також шляхом порівняльного аналізу виявлено подібність у динаміці процесів відновлення економік у час масштабної зовнішньої підтримки. У роботі підтверджено, що впровадження сучасного «Плану

Маршалла» із збереженням основних підходів на основі історичного досвіду міжнародної допомоги Західній Німеччині має значний потенціал для забезпечення успішної відбудови України після війни з росією. Запропоновано наявні та потенційні шляхи, а також перспективні сфери для залучення макроекономічної допомоги та зовнішніх інвестицій, врахування яких дозволить більш ефективно впровадити майбутній План Маршалла для України.

В ході дослідження поглиблено теоретичні підходи до повоєнного відновлення держав, через систематизацію існуючих історичних та сучасних практик. Так, розвиток наукових підходів показав, що попри неможливість встановлення універсальних правил для усіх повоєнних контекстів, існують основні заходи з відбудови, які зберігають свою актуальність у більшості випадків. Доведено критичну роль макроекономічної допомоги від союзних держав, в тому числі через інституційний розвиток та безпосередню фінансову підтримку зусиль з відновлення. Також обґрунтовано необхідність залучення іноземних інвестицій для більшості країн, в яких відбувається післявоєнна відбудова. Зокрема систематизовано основні переваги прямих іноземних інвестицій (ПІІ), які полягають у доступі до знань і технологій, капіталу, створенні нових робочих місць, та загальній активізації економіки попри кризовий стан, зумовлений війною.

У дисертації також визначено основних акторів, які беруть під час повоєнної відбудови, включно з міждержавними організаціями, наднаціональними структурами, неурядовими організаціями, приватним сектором, громадянським суспільством, та іншими. Автором детально описано ролі кожного з визначених акторів на етапі повоєнної відбудови, що дозволило сформулювати рекомендації для ефективної післявоєнної відбудови з урахуванням залучення таких акторів.

Задля визначення основних підходів, які мають бути застосовані для ефективної відбудови України після війни, проведено деталізований аналіз Плану Маршалла для Німеччини. Визначено основні заходи, які сприяли ефективній післявоєнній відбудові Західної Європи після Другої світової війни. Серед них окремо виділено безпосередню макрофінансову допомогу США, консультації та

стимулювання економічних реформ, та сприяння економічній інтеграції європейських країн. У роботі використано міждисциплінарний підхід до дослідження, зокрема показано геополітичне значення Плану Маршалла для протистояння поширенню комунізму у Європі. Встановлено, що успіх Плану Маршалла забезпечувався поєднанням фінансової допомоги, інституційних реформ, стимулювання торгівлі та політико-економічної співпраці між державами-учасниками. Встановлено також, що План Маршалла відіграв важливу геополітичну роль, не допустивши подальшого поширення комунізму в Європі.

Особливо підкреслено той факт, що План Маршалла застосовувався для Німеччини, що була основним винуватцем війни, і результатом його впровадження мало стати недопущення відновлення військового її потенціалу. Для України завданням повоєнного відновлення економіки має стати сформування військового потенціалу та збройних сил, достатніх для протистояння росії у майбутньому.

Грунтуючись на систематизованих теоретичних підходах до післявоєнної відбудови та визначених інструментах відбудови Західної Німеччини в ході реалізації Плану Маршалла, а також беручи до уваги сучасний контекст і специфічні виклики війни в Україні, автором сформульовано ряд рекомендацій щодо післявоєнного відновлення України. Зокрема наголошується на заходах, що сприятимуть макроекономічній підтримці і залученню іноземних інвестицій на повоєнному етапі. Також за аналогією з історичним Планом Маршалла підкреслюється необхідність залучення організацій-представниць ЄС та США у процесі відбудови. Наведено рекомендації щодо наділення конкретного органу виконавчої влади чіткими повноваженнями щодо відбудови. Наголошується на необхідності державного сприяння і координації залучених у відбудову акторів, зокрема неурядового сектору.

Окремо розглянуто необхідні кроки щодо забезпечення обороноздатності України на повоєнному етапі через глибшу інтеграцію у міжнародну безпекову архітектуру НАТО, прийняття доктрини національної оборони, фінансування українського війська. Визначено та проаналізовано ключові існуючі варіанти

стягнення з країни-агресора репарацій на користь України задля ефективнішої відбудови. Проводячи паралель з євроінтеграційними процесами, що постали внаслідок історичного Плану Маршалла, запропоновано план дій щодо вступу України в ЄС та залученні підтримки у відбудові на цьому етапі, запропоновано сфери, які матимуть високий потенціал для залучення ПІІ на етапі післявоєнної відбудови.

Ключові слова: План Маршалла, повоєнна відбудова, війна в Україні, воєнні ризики, макроекономічна допомога, реконструкція економіки, прямі іноземні інвестиції, приватні інвестиції, державний борг, міжнародні фінансові організації, фінансова підтримка, європейська інтеграція, сталий розвиток, аграрний сектор, фінансові ресурси.

ABSTRACT

Chopyk, Y. «Marshall Plan» for Ukraine: investments and macroeconomic assistance. – Qualification work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy, specialty 292 - International Economic Relations – Western Ukrainian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, 2026.

In this thesis, the author proposes a solution to a pressing challenge in the current state of international economic relations, namely the development of scientific approaches and the formulation of recommendations regarding the reconstruction of Ukraine following the end of Russia's full-scale aggression. Addressing this challenge involves the systematization, theoretical substantiation, and generalization of post-war reconstruction practices in Germany after World War II, particularly through the lens of macroeconomic assistance and external investment attraction. Specifically, the concept of "post-war reconstruction" has been refined: unlike the positions of other authors, it is defined as a comprehensive process of economic, institutional, and security recovery of a state following or during a large-scale armed conflict, encompassing not only the physical reconstruction of destroyed infrastructure, but also the stabilization of the macroeconomic environment, restoration of human capital, modernization of the economy, attraction of international macroeconomic assistance and foreign investment, and integration of the state into international economic and security structures with the aim of ensuring long-term peace, sustainable economic development, and enhanced national competitiveness.

Through comparative analysis, structural and statistical similarities between the economic challenges faced by Germany and Ukraine as a result of war have been demonstrated, particularly regarding the loss of human capital, territory, and the decline of key economic indicators. Through the comparative analysis, the similarity in the dynamics of the economic recovery processes during the large-scale foreign assistance is identified. The study confirms that the implementation of a modern "Marshall Plan" – preserving its core approaches based on the historical experience of international

assistance to West Germany – holds significant potential for ensuring Ukraine's successful post-war reconstruction following the war with Russia. Existing and potential pathways, as well as prospective sectors for attracting macroeconomic assistance and foreign investment, are identified, the consideration of which will allow for more effective implementation of a future Marshall Plan for Ukraine.

In the course of the research, theoretical approaches to post-war state recovery were deepened through the systematization of existing historical and contemporary practices. The development of scientific approaches demonstrated that, despite the impossibility of establishing universal rules for all post-war contexts, certain core reconstruction measures remain relevant in the majority of cases. The critical role of macroeconomic assistance from allied states – including through institutional development and direct financial support for recovery efforts – has been established. The necessity of attracting foreign investment for most countries undergoing post-war reconstruction has also been substantiated. In particular, the key advantages of foreign direct investment (FDI) have been systematized, consisting of access to knowledge and technology, capital, job creation, and the overall revitalization of an economy despite the crisis conditions caused by war.

The dissertation also identifies the main actors involved in post-war reconstruction, including intergovernmental organizations, supranational structures, non-governmental organizations, the private sector, civil society, and others. The author provides a detailed description of the roles of each identified actor at the post-war reconstruction stage, which has allowed for the formulation of recommendations for effective post-war recovery with consideration of such actors' involvement.

In order to determine the main approaches to be applied for Ukraine's effective post-war reconstruction, a detailed analysis of the Marshall Plan for Germany was conducted. The key measures that contributed to the effective post-war reconstruction of Western Europe after World War II were identified, among which direct macro-financial assistance from the United States, consultations and stimulation of economic reforms, and the facilitation of economic integration among European countries were separately

highlighted. The study employs an interdisciplinary approach, demonstrating in particular the geopolitical significance of the Marshall Plan in countering the spread of communism in Europe.

Special emphasis is placed on the fact that the Marshall Plan was applied to Germany – the primary instigator of the war – and that one of its intended outcomes was the prevention of a resurgence of German military potential. For Ukraine, by contrast, a key objective of post-war economic recovery must be the development of sufficient military capability and armed forces to deter Russia in the future.

Drawing on systematized theoretical approaches to post-war reconstruction, the identified instruments of West Germany's reconstruction under the Marshall Plan, and taking into account the current context and specific challenges of the war in Ukraine, the author formulates a series of recommendations for Ukraine's post-war recovery. Particular emphasis is placed on measures that will promote macroeconomic support and the attraction of foreign investment in the post-war period. By analogy with the historical Marshall Plan, the necessity of involving EU and US representative organizations in the reconstruction process is also underscored. Recommendations are provided regarding the empowerment of a specific executive body with clear reconstruction mandates. The need for state facilitation and coordination of actors involved in reconstruction, including the non-governmental sector, is emphasized.

Separately, the author examined the necessary steps to ensure Ukraine's defense capability in the post-war period through deeper integration into NATO's international security architecture, the adoption of a national defense doctrine, and the financing of the Ukrainian armed forces. Key existing options for claiming reparations from the aggressor state in favor of Ukraine are identified and analyzed, with a view to enabling more effective reconstruction. Drawing a parallel with the European integration processes that emerged as a result of the historical Marshall Plan, an action plan for Ukraine's accession to the EU and for securing reconstruction support at this stage is proposed, along with sectors identified as having high potential for attracting FDI during the post-war reconstruction phase.

Keywords: Marshall Plan, postwar reconstruction, war in Ukraine, war risks, macroeconomic assistance, reconstruction of economy, foreign direct investments, private investments, public debt, international financial organizations, financial support, European integration, sustainable development, the agricultural sector, financial resources.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях

1. Chopyk, Y., Sokhatska, O. Marshall Plan: geopolitical prerequisites and economic impact on the participating nations. *Journal of European Economy*, Vol. 22. № 2 (85). April–June 2023. P. 210-231. ISSN 2519-4070. DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2023.02.210>. URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/enjee/article/view/1646/1651>. (0,62 д.а.), Scopus.
2. Чопик Ю.Є. Основні гравці у сфері повоєнної відбудови країн. *«Київський економічний науковий журнал»*. Випуск № 5. 2024. С. 166-176. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-5-24>. URL: <https://journals.kyumu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/149> (0,9 д.а.)
3. Чопик Ю.Є. Економічні наслідки Другої світової війни для Німеччини. *Економічний науково-практичний журнал «Причорноморські економічні студії»*. Випуск № 89. 2024. С. 88-92. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.89-15>. URL: http://bses.in.ua/journals/2024/89_2024/17.pdf. (0,47 д.а.)
4. Gorokhova, T., Firstenko, O., Chopyk, Y., Voitsitska, K., Petrukha, N. Strategies for Ukraine's Post-War Economic Recovery within the Framework of Sustainable Development Goals. *Journal of Lifestyle and SDGs Review*, Vol. 5 No. 1 (2025): (Continuous Publication). E-ISSN: 2965-730X. DOI: <https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n01.pe03350>. URL: <https://sdgsreview.org/LifestyleJournal/article/view/3350>. (0,2 д.а.), Scopus.
5. Чопик Ю.Є. Процес вступу України в ЄС у контексті майбутньої повоєнної відбудови. *Економіка та суспільство*. 2025. № 81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-81-175>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/7211>. (0,5 д.а.)

Публікації апробаційного характеру

6. Чопик Ю. Є. Макроекономічна допомога колективного заходу Україні в умовах війни: перші підсумки Восьмі Всеукраїнські наукові читання пам'яті

- С.І. Юрія: збірник наукових праць. Тернопіль. ЗУНУ. 15 листопада 2022 року. С. 153-154. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/46261>. (0,1 д.а.)
7. Чопик Ю.Є., Сохацька О.М. Вартість війни: ефект торнадо. Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали XVI Міжнародної наукової конференції молодих учених і студентів. Тернопіль. ЗУНУ. 28 березня 2023 року. С. 134-136. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48962>. (0,06 д.а.)
 8. Чопик Ю.Є., Сохацька О.М. Поточна відбудова українських міст як перший крок післявоєнного відновлення. III Міжнародна науково-практична конференція «Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій». Свалява. 19-20 травня 2023 року. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48634>. (0,05 д.а.)
 9. Чопик Ю. Війна в Україні і повоєнне відновлення в міжнародних відносинах. IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах». 26 квітня 2024 року. URL: <http://umsf.dp.ua/2021-03-02-09-34-59/studentska-nauka/2-uncategorised/2833-шановні-науковці> (0,1 д.а.)
 10. Чопик Ю. Основні зовнішні актори у повоєнному відновленні. XVII Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів «Інноваційні процеси економічного і соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід». Тернопіль. 26-27 березня 2024 року. С. 73-75. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/50917>. (0,12 д.а.)
 11. Чопик Ю.Є., Сохацька О.М. Прямі іноземні інвестиції в часи міжнародних криз. Міжнародна наукова конференція: «Трансформація економічної системи в умовах сьогодення: процеси, стратегії, технології». 30-31 травня 2024 року. Лейпциг. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/477>. (0,05 д.а.)
 12. Чопик Ю.Є., Сохацька О.М. Втрати людського капіталу під час широкомасштабних воєн: історія і сучасність. Міжнародна науково-практична конференція «Фінансово-економічна система національної

економіки: тенденції та перспективи». Запоріжжя. 2–3 травня 2025 року.

URL:

<http://catalog.lihapres.eu/index.php/lihapres/catalog/view/398/12999/29185-1>. (0,08 д.а.)

13. Чопик Ю. Є. Вплив повномасштабної війни на економіку України: падіння ВВП, інфляція та економічна нестабільність. Міжнародна науково-практична конференція «Ефективні механізми господарювання в контексті сучасної економічної теорії». Запоріжжя. 7–8 березня 2025. С. 237–239. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/48408/1/%D0%9A%D0%9F%D0%A3%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_7-8%20%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D1%8F%202025.pdf

ЗМІСТ

ВСТУП.....	1
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ДОПОМОГИ ТА ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇН-УЧАСНИКІВ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ.....	11
1.1 Систематизація підходу до оцінки наслідків війни та теоретичних концепцій відбудови економік країн-учасниць збройних конфліктів	11
1.2. Аналіз ролі макроекономічної допомоги країнам в процесі повоєнної відбудови	38
1.3. Аналіз ролі іноземних інвестицій у повоєнній відбудові країн.....	66
Висновки до Розділу I.	76
РОЗДІЛ II. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ДЛЯ НІМЕЧЧИНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	79
2.1. Ретроспективний аналіз наслідків війни для Німеччини як агресора в процесі програшу у Другій світовій війні.....	79
2.2. Сучасний стан втрат України через війну росії з 2014 по 2026 рр.....	87
2.3. Порівняльний аналіз наслідків війни для Німеччини та України	104
Висновки до Розділу II.	118
РОЗДІЛ III. ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО КОНСЕНСУСУ ЩОДО «НОВОГО ПЛАНУ МАРШАЛЛА» ДЛЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ ЯК ЖЕРТВИ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	121
3.1. Макрофінансові впливання для забезпечення стійкості економічної сфери України під час та після завершення війни та вступу у ЄС	121
3.2. Макрофінансова допомога для забезпечення війська як ключовий фактор справедливого миру в Україні в контексті вступу у НАТО.....	144
3.3. Інструменти та можливості забезпечення репараційних виплат Україні та залучення іноземних інвестицій у процесі повоєнного відновлення	161
Висновки до Розділу III.	188
ВИСНОВКИ	192

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	197
ДОДАТКИ	232

ВСТУП

Актуальність теми. Починаючи з 2022 року, Україна знаходиться у стані повномасштабної війни з РФ. Країна-агресор не лише порушила міжнародні принципи суверенітету та територіальної цілісності, але й принесла масштабні економічні збитки. Зокрема станом на 2026 рік Україна зіткнулась із втратою територій, людського капіталу, зниження загальної продуктивності економіки, падіння рівня ВВП та іншими проблемами. У той же час, Україна продовжує боротьбу, одночасно працюючи із союзниками задля досягнення стійкого та справедливого миру в найближчому майбутньому. Окрім того, перед Україною постає додатковий виклик у вигляді збереження економічного та військового потенціалу майбутньої проти військової агресії з боку РФ навіть після припинення теперішньої війни.

Саме тому необхідно з максимальною ефективністю використати післявоєнні роки для економічного зростання, європейської та євроатлантичної інтеграції, розвитку війська, та посилення обороноздатності. Враховуючи проблеми воєнного часу, а також майбутні виклики повоєнного періоду, зростає необхідність розробки планів і підходів до ефективної післявоєнної відбудови. Зокрема ключовими залишаються питання щодо найкращих підходів до макроекономічної допомоги та зовнішніх інвестицій, та їх залучення для України, враховуючи геополітичні та міжнародні економічні реалії.

Дослідження обраної теми вимагає аналізу історичних зусиль з відбудови, зокрема одного з найуспішніших прикладів відновлення після Другої світової війни – Плану Маршалла. Саме після впровадження Сполученими Штатами Америки цього плану відбудови Західної Європи (зокрема Західної Німеччини) стало одним із головних факторів економічного відродження в регіоні. Зокрема в Західній Німеччині післявоєнні економічні досягнення згодом були названі «економічним дивом». Також План Маршалла великою мірою допоміг протистояти поширенню комунізму в Європі, і посприяв політико-економічній інтеграції країн регіону. Враховуючи історичні успіхи Плану Маршалла, сучасні зусилля з післявоєнного відновлення порівнюють саме з ним. Будучи країною, що проходить через

найбільшу війну на території Європи з часів Другої Світової, Україна потребуватиме не менш масштабного підходу до відновлення, який повинен враховувати, в тому числі, успішний історичний досвід.

Попереднє дослідження відбудови показує, що ряд вчених вивчали тематику післявоєнного відновлення, зокрема аналізуючи та порівнюючи різноманітні підходи до використання макроекономічної допомоги та зовнішніх інвестицій. Серед іноземних вчених цими питаннями займалися Ж. Терренас, Р. Майєрсон, Б. Кронін, Г. Бадеску, Г. Дель Кастільйо, Г. Карбоньє, В. Нафзігер, Е. Гані, Л. Айєр, М. Фішер, А. Вільямс, Й. Джабарін, П. Кольєр, А. Хофлер, К. Ноулз, Л. Рей, Н. Ллойд. Серед українських вчених, варто відзначити внесок у ці питання таких як А. Извоцікова, М. Жернаков, Ю. Терес, Д. Романович, Ю. Залознова, Н. Азьмук, Р. Зварич, О. Борзенко, В. Горин, Б. Шулюк.

План Маршалла як економічний феномен у сучасній історії людства продовжує цікавити вчених. Варто відзначити таких дослідників цього питання як М. Кнапп, В. Столпер, М. Гадсон, Г. Бергер, Р. Райхель, У. Вронські, Д. Каррес, С. Стерн, П. Ечаваррія, Б. Райнболд, С. Боствік, В. Карлін, К. Тарнофф, А. Гарретт, та Дж. Блокер. Серед вітчизняних вчених, які аналізували цю тематику варто відзначити О. Сохацьку, О. Нестор, О. Пошедіна.

Попри наявність багатьох вітчизняних та іноземних аналітичних матеріалів щодо кращих підходів до післявоєнної відбудови, бракує систематизованого, комплексного погляду на процеси в сучасному контексті. Такий погляд дозволив би більш ефективно планувати майбутні зусилля з відбудови України, зважаючи як на історичний досвід так і на теперішні виклики. Окрім цього, попри велику кількість аналітики щодо впровадження та наслідків Плану Маршалла, а також згадки цього плану при побудові сучасних ідей з відновлення України, не вистачає розуміння того чи такий план, з його основними підходами, є застосовним до сучасного українського контексту. Основним завданням при виконання мети відновлення Німеччини було недопущення повтору агресії з цієї країни в майбутньому. Відновлення України має іншу мету, зокрема, зростання економічної та військової

спроможності, що не дозволить в майбутньому росії здійснити нову військову агресію.

Вищезазначені фактори посприяли вибору теми дослідження, а також зумовили розробку його мети та завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в межах науково-дослідних тем Західноукраїнського національного університету. Зокрема у 2023 році автором взято участь у підготовці науково-дослідної роботи на тему «Трансформація бізнесу в умовах сталого розвитку глобальної економіки» (державний реєстраційний номер 0123U102609), яка виконувалась Західноукраїнським національним університетом за господарським договором.

Метою роботи є розвиток теоретичних засад майбутньої післявоєнної відбудови України на основі використання успішних практик Плану Маршалла щодо відновлення економіки Західної Німеччини через інструменти макроекономічної допомоги та зовнішніх інвестицій.

Досягнення мети зумовило необхідність формулювання та реалізації наступних завдань:

- систематизувати теоретичні концепції відбудови економік країн-учасниць після різних типів збройних конфліктів для уточнення термінологічного апарату;
- виокремити наукові підходи до післявоєнної відбудови та відновлення економік країн Західної Європи після Першої та Другої світових війн для визначення феномену «Плану Маршалла»;
- розвинути теоретичні аспекти використання макроекономічної допомоги на післявоєнних етапах, виокремити акторів, що відіграють ключову роль у цих процесах для вироблення пропозицій для України;
- визначити взаємозв'язок воєнних конфліктів та іноземних інвестицій для оцінювання ролі цього інструменту у процесах післявоєнної відбудови України;

- здійснити компаративний аналіз впливу Другої світової війни на економіку Німеччини та повномасштабної агресії РФ на економіку України, через порівняння показників ВВП, інфляції, промислового виробництва, руйнування інфраструктури, територіальних втрат і людського капіталу, а також динаміки відновлення в умовах масштабного зовнішнього фінансування, для визначення доцільності застосування «нового Плану Маршалла» до відбудови України;
- розробити комплексну теоретичну модель повоєнного відновлення України;
- запропонувати підходи до ефективного залучення і використання макроекономічної допомоги та післявоєнних репарацій Україною на післявоєнному етапі в умовах інтеграції до Європейського Союзу;
- визначити підходи до забезпечення і розвитку українського війська, в тому числі через інтеграцію у євроатлантичну безпекову архітектуру, як ключового фактору, що забезпечить стійкий і тривалий мир в Україні;
- визначити наявні та потенційні шляхи, а також перспективні сфери, для ефективного залучення іноземних інвестицій в Україну на післявоєнному етапі.

Об'єктом дослідження є процеси післявоєнного економічного відновлення держав у системі міжнародних економічних відносин.

Предметом дослідження є механізми та інструменти макроекономічної допомоги й залучення іноземних інвестицій у післявоєнній відбудові України з урахуванням досвіду реалізації Плану Маршалла для Німеччини після Другої світової війни.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є положення теорії міжнародних економічних відносин, теорії економічного зростання, концепції післявоєнної відбудови економік та наукові підходи до залучення макроекономічної допомоги й іноземних інвестицій у кризових та постконфліктних економіках. У процесі дослідження застосовано як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження.

Історичний метод використано для аналізу еволюції підходів до післявоєнної відбудови економік, зокрема досвіду реалізації Плану Маршалла та інших історичних прикладів відновлення держав після воєн (п. 1.1, 1.2). Методи аналізу та синтезу застосовано при дослідженні теоретичних підходів до макроекономічної допомоги та ролі зовнішніх інвестицій у процесах післявоєнного відновлення, а також при узагальненні існуючих наукових концепцій (п. 1.2, 1.3). Методи наукового узагальнення та систематизації використано для класифікації основних підходів до післявоєнної відбудови та визначення ключових акторів, що беруть участь у цих процесах. Порівняльний (компаративний) метод застосовано для зіставлення економічних наслідків Другої світової війни для Західної Німеччини та наслідків повномасштабної агресії РФ для економіки України з метою визначення можливості застосування підходів Плану Маршалла у сучасному українському контексті (розділ 2). Зокрема порівняльний аналіз макроекономічних показників використано для оцінки впливу воєнних дій на ключові показники, зокрема ВВП, інфляцію, промислове виробництво, втрати територій та людського капіталу (п. 2.3). Також застосовано метод порівняння індексованих траєкторій розвитку, CAGR, та закон Оукена для визначення подібності динаміки відновлення основних макроекономічних показників на тлі масштабної зовнішньої допомоги (п. 2.3). Графічний метод використано для наочного відображення статистичних даних, структури учасників процесів відбудови, а також для візуалізації основних результатів дослідження у вигляді таблиць і схем.

Інформація, яку було використано для дисертаційної роботи, включала наукові роботи міжнародних та вітчизняних вчених, аналітичні звіти міжнародних організацій (зокрема таких як Всесвітній Економічний Форум, Інститут Економіки і Миру, ООН (ПРООН, ЕКОСОП, Конференція ООН з торгівлі та розвитку, ОСНА), Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Світовий Банк). Також серед джерел інформації – офіційні сайти інституцій, зокрема Кабінету Міністрів України, Державного Департаменту США, Європейської Комісії, та інших. Важливу роль відіграли також і актуальні джерела статистичних даних, зокрема портали Statista і Trading Economics.

Наукова новизна дослідження. Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у розвитку теоретичних засад формування механізмів післявоєнної відбудови економіки України на основі залучення макроекономічної допомоги та зовнішніх інвестицій із урахуванням досвіду реалізації Плану Маршалла щодо відновлення економіки Західної Німеччини та сучасних умов міжнародного економічного середовища. Основні результати, що визначають наукову новизну дослідження, полягають у такому:

вперше:

- обґрунтовано та емпірично підтверджено гіпотезу про можливість застосування ключових підходів Плану Маршалла до повоєнної відбудови України через контроль динаміки відновлення та нарощування економічного та військового потенціалу (ВВП, рівня безробіття, втрат людського капіталу, інфраструктурних і територіальних збитків) шляхом створення прозорого механізму підзвітності використання макроекономічної допомоги та інвестицій в умовах масштабної зовнішньої підтримки;

удосконалено:

- поняття «повоєнна відбудова», яке на відміну від позицій інших авторів визначено як комплексний процес економічного, інституційного та безпекового відновлення держави після завершення масштабного воєнного конфлікту або під час нього, що передбачає не лише фізичну реконструкцію зруйнованої інфраструктури, але й стабілізацію макроекономічного середовища, відновлення людського капіталу, модернізацію економіки, залучення міжнародної макроекономічної допомоги та іноземних інвестицій, а також інтеграцію держави у міжнародні економічні та безпекові структури з метою забезпечення довгострокового миру, стійкого економічного розвитку та підвищення національної конкурентоспроможності;

- принципи повоєнної відбудови, зокрема через включення принципу безпекової диверсифікації, що передбачає формування структури національної економіки, орієнтованої насамперед на стійкість і автономність у критичних

секторах, а не на максимізацію економічної ефективності, з огляду на збереження загрози майбутньої агресії росії;

- підходи до адміністрування макроекономічної допомоги на етапі повоєнної відбудови, які, на відміну від наявних, поєднують зовнішній моніторинг з боку ключових партнерів із визначенням єдиного відповідального виконавчого органу в країні, що відновлюється, за умов прозорості, підзвітності та запровадження індикаторів моніторингу цілей відновлення і реформ, що забезпечує ефективну координацію урядових і неурядових учасників та підвищує результативність прямого фінансування відбудови; окремо визначено репарації від країни-агресора як додаткове джерело фінансування відбудови та обґрунтовано підходи до синхронізації відбудовчих процесів з євроінтеграційним курсом України;

- наукові підходи до побудови комплексної моделі повоєнного відновлення України, що інтегрує виміри макроекономічної підтримки, залучення інвестицій, безпекової стабілізації, міжнародної економіко-політичної та безпекової інтеграції, як взаємопов'язані умови сталого відновлення, зокрема удосконалено пропозиції щодо моделі відновлення оборонного та економічного потенціалу України через інтеграцію в євроатлантичну безпекову архітектуру як передумову довгострокового миру;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні підходи до систематизації повоєнних практик відбудови, після світових воєн і локальних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ ст., зокрема виявлено спільні закономірності та умови успішного відновлення, що зберігають актуальність незалежно від специфіки конкретного конфлікту;

- теоретичне трактування Плану Маршалла як унікального набору компонентів: макрофінансової підтримки, інвестицій, інституційних реформ, та економічної інтеграції країн, що в сукупності забезпечили умови для сталого повоєнного відновлення Західної Німеччини та можуть слугувати концептуальною основою для формування сучасного підходу до відбудови України;

- наукові підходи до розуміння ролей акторів повоєнної відбудови, зокрема систематизовано функції міжнародних фінансових організацій, іноземних держав-партнерів та наднаціональних структур, держави, що відновлюється, приватного сектору, громадянського суспільства, та неурядових організацій у процесах відбудови, що дозволило сформулювати рекомендації щодо ефективної координації їх взаємодії;
- теоретичні положення щодо взаємозв'язку воєнних конфліктів та динаміки іноземних інвестицій, зокрема обґрунтовано, що збройні конфлікти суттєво знижують інвестиційну привабливість у короткостроковому горизонті, водночас повоєнний період формує специфічні можливості для залучення ПІІ за умови відповідного інституційного та безпекового середовища;
- наукові підходи до визначення перспективних секторів і механізмів залучення прямих іноземних інвестицій в Україну на повоєнному етапі з урахуванням структурних втрат, потреб довгострокового зростання та євроінтеграційних процесів.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці науково-прикладних положень і рекомендацій щодо формування підходів до післявоєнної відбудови економіки України із використанням механізмів макроекономічної допомоги та залучення іноземних інвестицій, що можуть бути використані у діяльності органів державної влади, міжнародних організацій, та установ, залучених до планування та реалізації програм економічного відновлення України.

Результати дослідження використано у діяльності міжнародної організації «Рада міжнародних наукових досліджень і обмінів» (IREX), що реалізує програми міжнародної технічної допомоги в Україні, зокрема при підготовці аналітичних матеріалів та формуванні підходів до підтримки інституційного розвитку й післявоєнного відновлення України (довідка додається, №415 від 11 березня 2025 року). Також окремі результати дослідження будуть використані при впровадженні ініціатив з повоєнної відбудови м. Тернополя та Тернопільської громади (довідка додається, № 44/2 від 02.06.2026). Основні положення та результати дослідження

використовуються у навчальному процесі закладу вищої освіти при викладанні дисциплін «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародні конфлікти», «Геополітичні виміри міжнародних економічних відносин» (довідка додається, № 126-31/1361 від 29.05.2026), а також можуть бути використані при підготовці навчально-методичних матеріалів з питань післявоєнного економічного відновлення.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Викладені у ній наукові результати є особистим внеском здобувача у вирішення наукового завдання щодо поглиблення теоретичних і прикладних підходів до формування механізмів післявоєнної відбудови економіки України із застосуванням макроекономічної допомоги та зовнішніх інвестицій на основі аналізу історичного досвіду реалізації Плану Маршалла та сучасних викликів економічного відновлення.

Основні наукові положення, висновки, та рекомендації, що виносяться на захист, висвітлені у опублікованих наукових працях автора. У дисертації самостійно виконано аналіз та систематизацію теоретичних підходів до післявоєнної відбудови, здійснено компаративний аналіз економічних наслідків воєн для економік Німеччини та України, проведено статистичні розрахунки, узагальнено міжнародний досвід відновлення та сформульовано практичні рекомендації щодо післявоєнної відбудови України.

Апробація результатів дисертації. Основні результати та висновки, досягнуті в процесі дисертаційного дослідження, були представлені на 8 всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: VIII Всеукраїнські наукові читання пам'яті С.І. Юрія (Тернопіль, 15 листопада 2022 р.); XVI Міжнародна наукова конференція молодих учених і студентів (Тернопіль, 28 березня 2023 р.); III Міжнародна науково-практична конференція Міжнародна наукова конференція «Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій» (Свалява, 19-20 травня 2023 р.); XVII Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів «Інноваційні процеси економічного і соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний

досвід». (Тернопіль, 26-27 березня 2024 р.); IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах» (онлайн, 26 квітня 2024 р.); Міжнародна наукова конференція «Трансформація економічної системи в умовах сьогодення: процеси, стратегії, технології» (Лейпциг, 30-31 травня 2024 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Ефективні механізми господарювання в контексті сучасної економічної теорії» (Запоріжжя, 7-8 березня 2025 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Фінансово-економічна система національної економіки: тенденції та перспективи» (Запоріжжя, 2-3 травня 2025 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 13 наукових праць загальним обсягом 4,96 друкованих аркуші, з яких автору належить 3,45. Серед них – 4 статті у фахових українських виданнях (одна з них у співавторстві), 1 стаття у співавторстві у міжнародному науковому виданні (США) (2 зі статей індексовані у наукометричній базі Scopus), і 8 праць апробаційного характеру.

Структура і обсяг дисертаційної роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 310 найменувань на 35 сторінках і 9 додатків на 23 сторінках. Основний текст дисертації, викладений на 196 сторінках, містить 46 рисунків та 2 таблиці. Повний обсяг дисертації – 255 сторінок.

Декларація про використання ШІ. Під час підготовки роботи автор використовував Claude Opus 4.8 (Anthropic) для пошуку та первинного опрацювання літературних джерел та оформлення частини рисунків. Після застосування цього інструменту автор провів ретельний перегляд і вніс необхідні зміни, беручи на себе повну відповідальність за остаточний зміст дисертаційної роботи.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ДОПОМОГИ ТА ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇН-УЧАСНИКІВ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ.

1.1 Систематизація підходу до оцінки наслідків війни та теоретичних концепцій відбудови економік країн-учасниць збройних конфліктів

Сучасний стан міжнародних відносин характеризується сильною турбулентністю, частими змінами у відносинах між країнами у різних регіонах та на глобальному рівні, і навіть перебудовами у міждержавних альянсах. До прикладу, тоді як США ще донедавна вважались лідером серед зовнішніх гравців у Південно-Східній Азії та на Близькому Сході, сьогодні це лідерство стає все більш хитким із посиленням КНР. Деякі з американських союзників все частіше приймають рішення, що несуть в собі компроміси щодо відносин зі Сполученими Штатами.

На жаль, ще однією зміною у контексті сучасних міжнародних відносин є збільшення кількості конфліктів та рівня смертності, що спричинені конфліктами у світі. Один з сучасних дослідників тенденцій та історії конфліктів між державами Стівен Пінкер у книзі «Добрі ангели людської природи» описує історичний тренд до зменшення кількості конфліктів різного характеру [1]. Одна з основних ідей автора у цій роботі – це те, що рівень смертності внаслідок війн та інших міжнародних проблем у XXI-му столітті став нижчим у порівнянні з показниками попередніх етапів історії людства. Для більшості населення світу ризик загинути через війну, вбивство, чи унаслідок геноциду (або будь-якого іншого типу насильства) став значно нижчим у порівнянні з XX, XIX, і попередніми століттями [1]. Незважаючи на це, для багатьох країн (в тому числі для України), історична тенденція зниження кількості конфліктів у світі не є визначальною на сучасному етапі, адже в них все ще тривають війни.

Хоча з довготривалої, історичної точки зору сучасні відносини між державами справді є відносно стабільними та не піддаються масовому поширенню насильства, за останні декілька років ситуація погіршилась значним чином. Згідно із науковцями, рівень смертності внаслідок конфліктів у 2023 році збільшився на

96% у порівнянні з попереднім 2022 роком (коли розпочалась повномасштабна російсько-українська війна) [2]. При цьому російська агресія – не єдиний значний міждержавний конфлікт, що триває на сучасному етапі. Важливо також згадати конфлікти на Близькому Сході (зокрема в Ірані), а також у Ефіопії, Ізраїлі, М'янмі, та інших країнах світу.

Також важливо підкреслити, що окрім смертей населення, конфлікти приносять також значний вплив на міжнародну економіку. Зокрема втрати економіки через конфлікти зросли до 17,5 трильйонів доларів США, що рівнозначно 13% річного світового ВВП [2]. Наявний стан відносин між державами є деструктивним для міжнародного порядку, який і без того роками розглядався як такий, в якому бракує стабільності. Після завершення Другої світової війни склався статус-кво, за якого Організація Об'єднаних Націй (ООН) не змогла відвернути Холодну війну, та подальший поділ країн на табори. Окрім того, ООН не допомогла уникнути ряду міжнародних конфліктів протягом декількох десятиліть. На сучасному етапі, нездатність цієї організації підтримувати мир та стабільність у світі є ще одним підтвердженням тези, що світовий порядок зазнає змін (або й руйнування). Країнам та блокам держав, які ще донедавна вважались домінантними, бракує сил для забезпечення миру у світі.

Попри те, що існує багато інших міжнародних конфліктів, війна в Україні знаходиться у центрі уваги міжнародної спільноти. Така реакція не дивна, адже на території Європи не відбувалось конфліктів такого масштабу після завершення Другої світової війни. У сучасній російсько-українській війні прихильники цивілізаційних теорій у міжнародних відносинах можуть побачити підтвердження так званого “зіткнення цивілізацій” – термін, який започаткував С. Хантінгтон. Важливо зазначити, що теорія Хантінгтона, який описав ряд світових цивілізацій, у межах яких відбувається тектонічне зіткнення культур, не зовсім ефективно пояснює сучасний стан відносин між Україною та РФ. Автор цієї теорії вважав Україну частиною Православної цивілізації, до якої територіально відноситься також і РФ [3].

Крім цього, у 1993-му році Хантінгтон висловив спостереження, згідно з яким, якщо приналежність до цивілізації є ключовою, то вірогідність конфлікту між росією та Україною є низькою [3]. Беручи за основу цю позицію, та розглядаючи мапу цивілізацій згідно з теорією Хантінгтона, можна зробити два припущення: можливо теорія в цілому не працює, а приналежність до однієї цивілізації не означає майбутнього миру між державами в її межах, або ж Україна фактично (попри православ'я, що переважає між релігій) належить до Західної цивілізації, а не до Східної [288]. Останнє припущення може означати, що Україна, яка зможе вистояти у війні і ефективно відбудувати інфраструктуру, економіку, і суспільство після її завершення, стане символом сили Заходу та прикладом стійкості демократичної системи для решти світу, незважаючи на тиск авторитарної країни-агресора.

Важливим в плані повоєнної відбудови є той факт, що будуються не тільки економіки, але й нові політичні зв'язки та інфраструктура. Повоєнні часи у міжнародних відносинах характеризуються також тим, що постають нові міжнародні порядки. Одне з досліджень ставить в приклад стан після Холодної війни (яка, хоч і не була світовою війною в класичному сенсі, але також включала в себе елементи конвенційних бойових дій у проксі-конфліктах), коли постав новий світовий порядок з єдиним гегемоном – США після падіння СРСР. Завершення протистояння двох блоків (біполярне протистояння) також призвело до розбудови нових зв'язків між країнами в різних частинах світу [4].

Представники окремих теорій міжнародних відносин могли б визначити таку зміну підтвердженням того, що реалізм у міжнародних відносинах, який проголошує міжнародну анархію і фокусується на імперативі сили держав, а також бачить воєнні методи як нормальне явище для вирішення політичних питань, зазнав поразки. Ці ідеї були закладені Н. Макіавеллі, а пізніше зазнали розвитку у працях Г. Моргентау та інших теоретиків. Таким чином, новий шанс для пояснення міжнародної динаміки отримали теорії лібералізму, який наголошував на здатності людства побудувати гармонійну та вільну від насильства світову систему (побудова “вічного миру” згідно з працями І. Канта), та ліберального інтернаціоналізму, який

фокусувався на можливості міжнародного прогресу через співпрацю і гармонію (зокрема через співпрацю між організаціями) [288].

Сучасні міжнародні відносини характеризуються процесами, які вкотре ставлять під сумнів ідеї досягнення людством гармонії та миру, демонструючи, що жодна теорія міжнародних відносин не є універсальною та достатньо ефективною для пояснення усіх історичних етапів. Незважаючи на теорії, які можуть більш ефективно пояснювати стан міжнародних відносин на момент завершення масштабних конфліктів, домінуючі країни (ті, хто опинився на боці переможців унаслідок конфліктів, якщо таких можна визначити) намагаються просувати такий вектор розвитку міжнародного порядку, який розглядається ними як найбільш вигідний.

Так, після завершення Холодної війни, США та їх союзники перебудовували систему міжнародних відносин на основі ідей ліберального інтернаціоналізму [4]. На сучасному етапі ці принципи ставляться під загрозу через поширення агресії авторитарними режимами. При цьому результат війни в Україні може стати ключовим для розвитку міжнародних відносин протягом наступних десятиліть.

Для України відчуття непевності щодо майбутнього станом на 2026 рік превалює у багатьох сферах життя. Тим не менше, вона вже більше чотирьох років вистоює під натиском переважаючого у людській чисельності, кількості військової техніки, та економічних ресурсах агресора (звісно, не без допомоги партнерів). Попри стан воюючої країни, Україна також готується до повоєнного відновлення, яке з кожним днем продовження війни стає все складнішим та амбітнішим завданням.

Досягнення сталого миру на адекватних умовах ще не буде фінальною точкою або кінцевим успіхом. Справжня стійкість буде продемонстрована, коли держава зуміє успішно відновитися, своїм прикладом показуючи, що демократія, лібералізм, та Захід (в сенсі альянсу демократичних держав Європи, Північної Америки, та навіть поза цими континентами) є потужнішими, ніж імперіалістичні амбіції окремих країн. Таку думку підтримує Р. Майєрсон [5] у своїй роботі «Postwar

reconstruction assistance and local governments in Ukraine» (Допомога у повоєнній відбудові та місцеве врядування в Україні).

Згідно з автором, перемога свободи в Україні має стати «прикладом кращого світу», але така перемога буде неповноцінною, доки руйнації принесені росією не будуть відбудовані [5]. Ще одна важлива думка автора – це те, що однією з цілей війни для росії є недопущення розвитку ліберальної, демократичної держави на своїх кордонах. Успіх України міг би стати поштовхом для змін всередині російського суспільства. Саме тому стримування розвитку України навіть через агресію може бути частиною стратегії керівництва РФ, адже в іншому випадку прямо на кордоні з росією може постати високорозвинена, незалежна, демократична держава, частина Європейського Союзу із Західними цінностями та високим рівнем життя, попри те, що тут, як і в росії, колись панував комуністичний режим.

В контексті дослідження про майбутнє завершення війни та досягнення міжнародно-правової справедливості після нападу РФ на Україну, важливо також припускати якими можуть бути економічні, політичні, та інші наслідки агресії для росії. З одного боку, вже зараз ведуться перемовини про передачу Україні заморожених активів РФ (передати їх напряму може бути неможливо, тому Україна може отримати дивіденди від інвестування таких активів Західними партнерами) [6]. З іншого боку, цих коштів самих по собі не вистачить для покриття усіх збитків, завданих Україні. На післявоєнному етапі, важливим буде вибудовування стратегії російського фінансування відбудови України. Історично темою для дослідження часто було покарання Німеччини як агресора внаслідок Першої світової війни. Дехто припускає, що саме тягар репарацій багато в чому сприяв зростанню реваншистських настроїв, які зрештою привели до нової, ще більшої війни [7]. В цьому ж контексті цікавим є дослідження того, як утворюються цілі повоєнної відбудови, або навіть загальні стратегічні цілі країн під час війни.

Згідно з дослідженням [8], лідери країн часто відчують необхідність артикулювати воєнні цілі та ідеї післявоєнної відбудови. Такі публічні заяви, зрештою, стають не лише частиною пропаганди, але й офіційними політиками

держави. Більше того, не завжди ці заяви та ідеї щодо майбутнього розвитку продиктовані раціональною оцінкою ситуації лідерами країн. Проте сформульоване бачення повоєнної відбудови певною мірою обмежує варіанти майбутнього розвитку для країн, що переживають війни [8]. Беручи до уваги потенційні проблеми та можливості, формулювання стратегії відбудови України повинне відбуватись з урахуванням поточних та майбутніх ризиків.

Тим не менш, першочерговим є саме відновлення України, в якому ключову роль відіграє сама держава, а також її іноземні партнери, міжнародні організації, та інвестори. Згідно з міжнародною організацією Transparency International, «Щоб якісно відбудувати Україну, необхідно буде враховувати багато складових: пріоритетність, безпеку, фінансування, інноваційність та енергоефективність» Організація зазначає, що Україна не перша «хто йде цим шляхом, світ відбудовувався після Другої світової та інших війн» [9] та з цього досвіду можна винести деякі уроки, щоб не повторювати колишніх помилок. Дійсно, новітня світова історія пропонує нам велику кількість прикладів конфліктів різного масштабу, що включали різних акторів та різні наслідки для держав і їх населення. Історичний досвід є важливою складовою для оцінки сучасної ситуації та для пошуку найбільш ефективних рішень для різноманітних акторів та зацікавлених сторін в рамках повоєнної відбудови (зокрема України). Оцінка історичних ситуацій, а також огляд наявних джерел, автори яких намагаються концептуалізувати та систематизувати історичний досвід у сфері, що розглядається, є важливими підходами для того, щоб проаналізувати існуючі теоретичні аспекти макроекономічної допомоги та інвестицій у повоєнну відбудову. У той же час, важливо розуміти небезпеку, яку складають у собі пошуки у минулому відповідей на питання сьогодення.

Дослідники питання повоєнної відбудови (Зокрема Г. Бадеску) підкреслюють, що порівняння країн на сучасному етапі з іншими випадками, коли було потрібне відновлення може призводити до надто сильних узагальнень задля пошуку універсальних рішень [10]. Досить правдоподібною є ідея, що жодна теорія насправді не здатна пояснити відбудову країни в унікальній історичній ситуації.

Намагання вибудувати теорію післявоєнного відновлення, спираючись лише на історичний досвід можуть виявитись зовсім неефективними при застосуванні їх до України (як і до будь-якої іншої країни) [10], адже вони не враховуватимуть місцевого контексту, рівня руйнувань, стану апарату державного управління, стабільності економічної ситуації, тощо. Проте, це не означає, що попередні приклади відбудови не мають враховуватись при розробці підходів до відбудови України після війни. Деякі порівняння та запозичення успішних практик можуть бути цілком конструктивними та корисними, але застосування цієї інформації має відбуватись з чітким розумінням унікальності місцевої ситуації та контексту.

Попри те, що дослідження історії далеко не завжди може прямо допомогти приймати рішення в сучасному контексті, воно є важливим для розуміння різних підходів, які вже випробовувались державами в тих чи інших ситуаціях. В цьому контексті цікаво дослідити те, якими були різні теорії відбудови держав після війн. Зокрема особливо цікавими є підходи, які пропонувались при визначенні майбутніх ролей для держав-агресорів. Одним із ключових питань в цьому контексті було “якою повинна бути стратегія щодо держави після війни, аби вона більше не була загрозою миру у світі?” Відповіді на такі питання часто шукали представники країн, що тріумфували над агресорами. В тому числі, двічі великою темою для міжнародних дебатів серед політиків і економістів ставала майбутня доля переможеної Німеччини – у результаті Першої і Другої світових війн. Сьогодні світова історія має два приклади абсолютно різних стратегій і підходів до переможеної країни-агресора в особі Німеччини після обох цих війн. Ці приклади не означають, що схожі підходи принесуть такі ж результати у випадку побудови стратегії щодо РФ після завершення війни. Тим не менше, важливо дослідити їх та зробити висновки, які можуть стати корисними для України на післявоєнному етапі.

Більшість регіонів, що розвиваються, постраждали від громадянських війн або локальних конфліктів після закінчення Другої світової війни, особливо країни з низьким рівнем доходу та доходом нижче середнього. Важливо розглянути, якими є спільні риси та відмінності таких конфліктів, і як конфлікти зі схожими характеристиками співвідносяться в плані їх руйнівних наслідків для економіки та

суспільства. Ф. Стюарт підрахував, що частота конфліктів, під час яких загинуло більше тисячі людей за кожен рік між 1960 і 1990 роками, становила 60% і 52% у країнах з низьким доходом і доходом нижче середнього, у порівнянні з 35 % серед країн із доходом вище середнього [11].

Таким чином, країни, що розвиваються, знаходяться під вищим ризиком конфліктів, і їхні економічні проблеми можуть призводити до нової нестабільності. Згідно з дослідженням Д. Сміта [12] лише 3 із 79 країн, які зазнали політично зумовлених конфліктів у 1993 році, були індустріальними країнами. Близько 90% жертв (загиблих, поранених і переміщених осіб) були цивільними. Більше половини цих конфліктів тривали понад десятиліття, часто приймаючи форму війни, яка спалахувала час від часу. Внутрішня війна стала радше правилом, ніж винятком серед конфліктів у другій половині ХХ-го століття. Більше того, 30 найбільших війн 1995 року були конфліктами всередині держав. Через 30 років від цього дослідження, досі існує багато внутрішніх конфліктів, але найбільшими стають саме міждержавні (Україна і РФ, Ізраїль та Іран і Палестина, тощо). В таких умовах особливо важливою стала тема відновлення держав під час та після конфліктів, адже світове співтовариство загалом (принаймні декларативно) прагне до ідеалів миру та спільного розвитку, а держави, що постраждали від війн, потребують національних та міжнародних зусиль з відновлення.

Перш за все, важливо відзначити, що будь-які зусилля з повоєнної економічної відбудови та розвитку у всіх інших сферах повинні не лише бути розрахованими та розподіленими серед відповідальних сторін, але й розробленими згідно зі специфікою контексту, у якому знаходиться та чи інша держава. Зокрема, важливо розглянути види конфліктів та їх наслідки для постраждалих країн. Різні автори вже намагались систематизувати підходи до конфліктів з різних причин, зокрема для розробки планів міжнародної допомоги у повоєнній відбудові.

Нерідко в існуючій літературі на тему повоєнної відбудови можна зустріти висновки, що кожна післявоєнна ситуація відрізняється за багатьма факторами. Ці фактори включають, зокрема, причини конфлікту та способи його вирішення, вихідні економічні умови та рівень розвитку країни, ступінь міжнародної

політичної підтримки. При цьому робота з відбудови повинна адаптуватись до конкретних потреб та характеристик окремої країни-отримувача допомоги. Незважаючи на неможливість розробки універсальних підходів до відбудови держав та відродження економік після війни, дослідники роблять спроби принаймні частково концептуалізувати та систематизувати головні типи конфліктів та їх наслідків. Наприклад, згідно з роботою Г. Карбоньє, [14] складно встановити типології економік у стані конфлікту, і межі між масовим насильством, громадянськими війнами, міждержавними конфліктами, і іншими конфліктами часто стають розмитими. Війни можна класифікувати за різними критеріями (наприклад, такими як причини конфлікту, типи залучених учасників, кількість жертв, пов'язаних із воєнними діями, ступінь регресу держави внаслідок війни тощо) залежно від мети їхнього дослідження. Також важко виокремити єдиний метод чи підхід до такої класифікації. Наприклад, в одному з досліджень Ф. Стюарт [11] розглядав конфлікти, під час яких за рік загинуло понад 1000 осіб в результаті бойових дій. В іншому дослідженні, присвяченому війні та розвитку, Д. Сміт [12] бере до уваги всі конфлікти, які спричинили загальну кількість жертв у декілька сотень людей і в яких було вбито понад 25 осіб протягом певного року. В. Нафзігер [15] виокремлює ситуації, де було щонайменше 2000 жертв війни або принаймні 100,000 внутрішньо переміщених осіб за рік в рамках дослідження складних гуманітарних надзвичайних ситуацій. Окрім цього, існує певна класифікація основних типів конфліктів як таких.

Внутрішня війна визначається як насильницький конфлікт, причини якого можна пов'язати в першу чергу з внутрішніми факторами, і в якому збройне насильство відбувається переважно в межах однієї держави [16]. Такі конфлікти можуть приймати форму конвенційних бойових дій та тривалої партизанської війни. Такі конфлікти також часто називають громадянськими війнами («civil war») [14]. Війна між країнами, або міждержавна війна, згідно з визначенням Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ), виникає, коли одна чи декілька держав вдаються до збройної сили проти іншої держави, незалежно від причин чи інтенсивності цього протистояння [17]. У деяких авторів, як можна було побачити,

існує також критерій кількості постраждалих чи вбитих людей, або переміщених осіб. У той же час, в рамках дослідження повоєнного відновлення, війна між двома чи більше державами здебільшого визначається як великий за масштабом конфлікт, що вимагає міжнародних зусиль з відновлення після його завершення. Проте, ці визначення далеко не єдині серед намагань сформулювати основні підходи до розуміння конфліктів, та існують комплексні підходи до їх систематизації.

Існують і інші підходи науковців до розуміння та класифікації різних конфліктів, воєн, та інших проблем. До прикладу, у своїх дослідженнях, Е. Гані та Л. Айер [19] ділять конфлікти на внутрішні і зовнішні, серед яких зовнішні також можна розуміти як міждержавні. У той же час, внутрішні конфлікти передбачають проблему всередині країни або конфлікт поміж населенням. Uppsala Conflict Data Program (UCDP), база досліджень даних про збройні конфлікти, використовує три категорії конфліктів у своїх дослідженнях: державні збройні конфлікти, недержавні конфлікти і одностороннє насильство [20].

Така класифікація заснована на типах залучених акторів і жертвах унаслідок бойових дій. Ще один вид класифікації був розроблений в рамках Project Mars, згідно з яким виділяються конвенційні війни, міждержавні конфлікти, та де-факто внутрішньодержавні конфлікти. Згідно з цією класифікацією, до уваги беруться лише досить масштабні війни з чітко визначеними сторонами конфлікту [20]. Існує ще цілий ряд інших класифікацій, які у своєму дослідженні перераховує Б. Херре [20]. Беручи за основу класифікацію UCDP [18], розрізняють 4 основні типи конфліктів (рис. 1). Серед них – міждержавні конфлікти, внутрішньодержавні конфлікти, інтернаціоналізовані внутрішньодержавні конфлікти, а також одностороннє насильство.

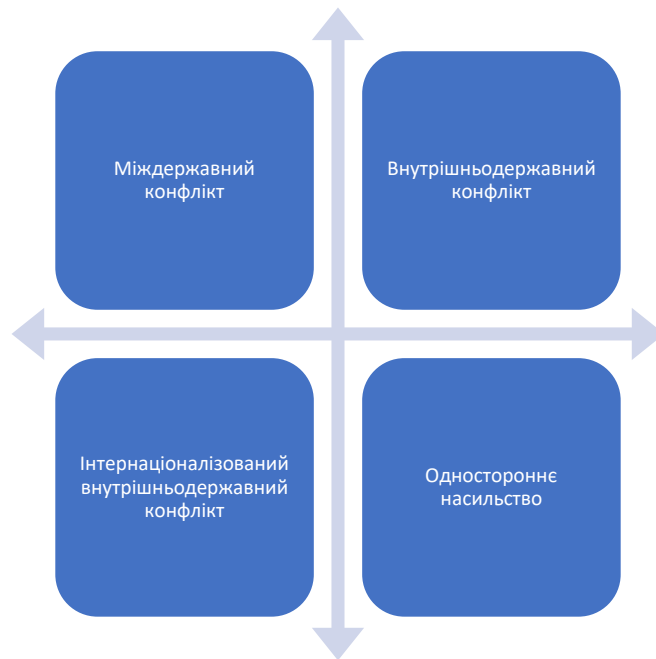

Рис. 1. Основні види збройних конфліктів згідно з міжнародними класифікаціями [18].

Міждержавні конфлікти (найбільш поширені серед війн) відбуваються між двома та більше державами, а внутрішньодержавні – між державними та недержавними групами всередині однієї країни. Згідно з даними, після Другої світової війни і до 2022 року внутрішні конфлікти поступово ставали більшою причиною смертності у порівнянні з іншими типами [21]. Як можна побачити з графіка нижче (рис. 2), кількість смертей, пов'язаних з державними (або міждержавними) конфліктами загалом трималась на приблизно однаковому рівні починаючи з 1980-х років, з невеликим зростанням в другій половині 2010-х. Проте, можна припустити, що з повномасштабною війною в Україні, а також конфліктом у Секторі Газа, кількість жертв у таких конфліктах значно зросте, і щодо 2020-х років доведеться говорити вже про інші тенденції у сучасній світовій історії.

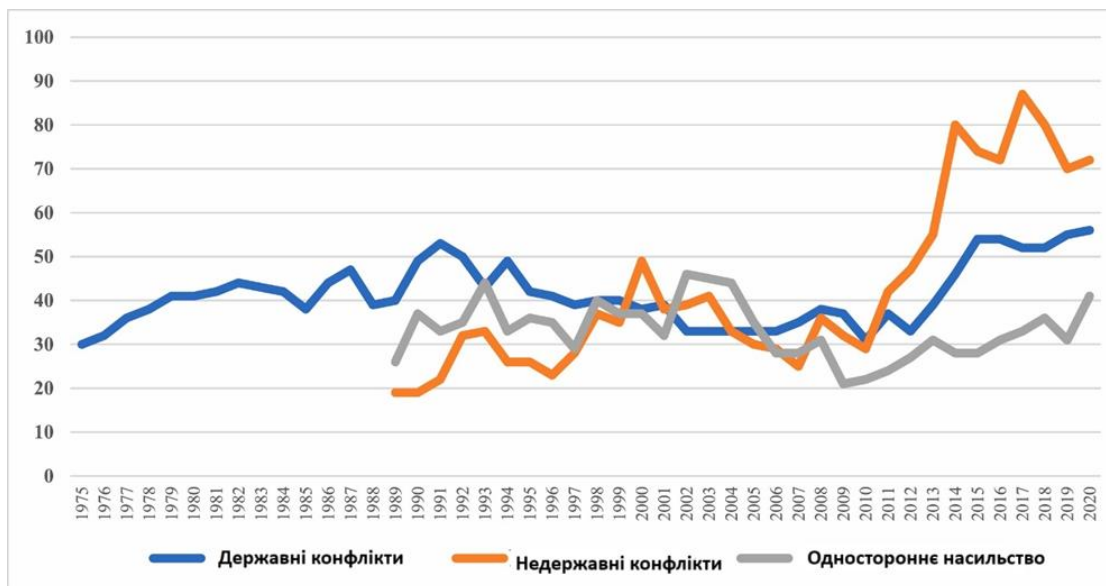

Рис. 2. Кількість смертей, пов'язаних з різними типами конфліктів [21].

Різні типи конфліктів можуть по-різному позначатись на соціально-економічному розвитку країни. Складно визначити, що той чи інший тип конфлікту призведе до конкретного результату. І внутрішні, і міждержавні конфлікти, і навіть одностороннє насильство (висловлюючись вищезгаданою термінологією) можуть мати потужний, довготривалий вплив на економіку та соціально-політичний розвиток, і дуже багато залежить від контексту та масштабів конфлікту. Проте важливо розуміти основні наслідки конфліктів у розвитку держав, де вони відбуваються.

Згідно зі звітом ПРООН [22], з моменту закінчення Холодної війни в усьому світі припинилося близько 100 конфліктів. У багатьох з цих ситуацій після припинення конфлікту була також гостра необхідність економічного відновлення. Економіка, зруйнована війною, зазвичай значно відрізняється від економіки мирного часу (навіть слабкої) кількома параметрами. Під час війни країни стикаються з серйозним падінням ВВП, масовим переміщенням населення, погіршенням стану інфраструктури або її руйнуванням, макроекономічним дисбалансом, низьким рівнем державних доходів, фокусом на сільському господарстві або видобутку природних ресурсів, а також погіршенням соціальних показників та послабленням державних інституцій. Тягар усіх цих проблем пригнічує розвиток ще довго після безпосереднього закінчення конфлікту. ПРООН

також відзначає, що виклики, з якими стикаються країни у повоєнний період, є складнішими, ніж ті, з якими стикаються країни з низьким рівнем економічного розвитку у мирний час. Проблеми перших включають серйозне ослаблення державного потенціалу на всіх рівнях, знищений фізичний і соціальний капітал, поширення бідності, часто масове безробіття. Ці умови ставлять країни, що проходять через повоєнний період, під ризик повернення до активної фази конфлікту [22].

У деяких випадках (особливо під час громадянських війн чи інших внутрішніх конфліктів), відзначаються високі ризики падіння центральної влади, що призводить до ще більшої політичної та економічної нестабільності у постраждалих від війни державах. Конфлікти у більшості випадків несуть руйнацію інфраструктури та економіки, політичну кризу, та загальну нестабільність. При цьому, масштаби цих наслідків найчастіше є пропорційними масштабам конфліктів.

Для повноцінного розуміння післявоєнної відбудови, а також впливу війни на економіку, важливо враховувати ряд ключових теорій, побудованих дослідниками цієї тематики протягом XX-XXI століть. Теоретичне осмислення економічної природи війни є необхідною передумовою для розуміння механізмів повоєнного відновлення. Мері Калдор у праці «New and Old Wars» обґрунтувала концепцію «нових воєн», згідно з якою сучасні збройні конфлікти, на відміну від класичних міждержавних воєн XIX–XX ст., що велися за територію чи геополітичне домінування, характеризуються поєднанням політичних, економічних, та етнічних чинників.

Важливою складовою цієї концепції є «економіка нових воєн». Це специфічна система, у межах якої сам конфлікт перетворюється на джерело доходів для певних груп, а воєнні дії підтримуються неформальними, часто криміналізованими економічними мережами [297]. Водночас порівняльний аналіз економік періоду світових воєн, здійснений С. Бродберрі та М. Гаррісоном, демонструє, що результати масштабних конфліктів значною мірою визначалися рівнем економічного розвитку сторін та обсягом ресурсів, які держави були здатні

мобілізувати, що підкреслює визначальну роль економічного потенціалу й державного регулювання у веденні тривалої війни [298].

Протягом ХХ та початку ХХІ століття, світ зіткнувся з десятками локальних та декількома глобальними конфліктами. Кожен з цих конфліктів рано чи пізно приходив до завершення, а держави-учасниці потребували відбудови та відновлення. Чим більше конфліктів різного типу та масштабів переживав світ, тим більше накопичувалось теоретичних даних про такі конфлікти, в тому числі про відновлення держав після них. Повоєнна відбудова зазвичай спрямована на такі цілі як зміцнення миру та безпеки, та досягнення сталого соціально-економічного розвитку в країнах, що постраждали від конфліктів. Згідно з багатьма науковцями, термін «постконфліктний (повоєнний) період» не обов'язково означає зникнення першопричин конфлікту. Він також не передбачає повного припинення бойових дій, які часто можуть відновлюватись навіть після підписання мирної угоди між сторонами конфлікту. Часто цей термін означає лише призупинення активної фази війни та можливості для мирних ініціатив під час конфлікту, який може знову загостритися [23, 24].

Повоєнну відбудову розглядають як складний, багатовимірний процес, що включає зусилля з одночасного покращення військових, політичних, економічних і соціальних умов у постраждалій державі [25]. Повоєнна відбудова складається з багатьох компонентів, і зазвичай потребує комплексного підходу. Проте саме економічна сфера часто є найбільш зруйнованою і потребує найбільшої уваги. Повоєнна відбудова в економічній сфері включає такі завдання, як розподіл гуманітарної допомоги, відновлення фізичної інфраструктури та соціальних послуг, створення відповідних умов для розвитку приватного сектору, та досягнення стійкого економічного зростання. В умовах, в яких знаходиться Україна, потрібна додаткова оцінка та аналіз ситуації та контексту, щоб зрозуміти, які з перерахованих факторів та якою мірою відіграватимуть роль у процесі відновлення.

Тема повоєнної відбудови не є новою для сфери міжнародних економічних відносин та для науки загалом – вона досліджується ще з ХІХ століття. Наприклад, на початку ХІХ століття Девід Рікардо досліджував тему післявоєнного

економічного відновлення та розглядав такі кроки як переорієнтація потоків капіталу на розвиток мирних сфер [25]. У цих ідеях можна прослідкувати перші підходи до управління державною економічною політикою задля розвитку миру. Джон Мілль в середині XIX століття також описував потенціал, який є у суспільства для відновлення та відбудови, хоча у його роботі йшлося про вплив стихійних лих, а не про наслідки збройних конфліктів [25]. Відбудова країн саме після війн почала досліджуватись вже ближче до кінця XIX століття, наприклад щодо відбудови Півдня США після війни, що завершилась у 1863 році [26]. Відбудова після Першої та Другої світових війн також привертала увагу науковців та істориків. Проте, на них не закінчились масштабні зусилля з відновлення, і ближче до кінця XX століття, з завершенням Холодної війни, відбувся ряд локальних конфліктів, які вимагали відбудови, а дослідники почали виділяти та систематизувати типові потреби, з якими стикались такі країни при відбудові. Зокрема, часто держави можуть потребувати інституційного відновлення, а не лише відбудови інфраструктури. Таким чином, вже наприкінці минулого століття стала очевидною потреба у окремому підході щодо відновлення країн, що перебували у різних ситуаціях історично, політично, та соціально внаслідок різного впливу конфліктів. Й. Джабарін підкреслює, що після Другої світової війни почали з'являться приклади повоєнної відбудови у близькому до сучасного вигляді [27]. У цьому плані все починалось з окупації Німеччини та Японії, де Союзники керували відбудовою на ранньому післявоєнному етапі. Наступні випадки, які часто згадують історики, що вивчають тематику відбудови, були також у Конго (1961), Намібії (1989), Сомалі (1992), Мозамбіку (1993), Гаїті (1994), Боснії (1995), Сьєрра-Леоне (2000), Косово (2000), Іраку (2003) та секторі Газа (2009).

З одного боку, у сфері відбудови може бути складно розглядати чи застосовувати певні економічні підходи, враховуючи різноманітність конфліктів та їх наслідків. З іншого боку, існують спроби концептуалізувати зусилля з відбудови держав після конфліктів. Хоч війни і відрізняються за факторами тривалості та інтенсивності, їх вплив найчастіше є подібним в плані негативного впливу на людські, фізичні, і соціальні ресурси. Серед потенційних наслідків – значне

погіршення рівня людського розвитку, а також показників безпеки для людей. Знижується тривалість життя, зростає дитяча смертність, погіршується доступ до таких послуг як охорона здоров'я та освіта.

Руйнування інфраструктури (до прикладу, транспортної або енергетичної) є ще однією проблемою, яка відзначається у більшості конфліктів (зокрема в Україні на сучасному етапі). Внутрішнє переміщення та еміграція, що спричиняють так званий «відтік мізків», а також різке збільшення кількості населення, якому потрібна соціальна допомога, є проблемами, вирішення яких вимагає значних ресурсів. В багатьох випадках країни стикаються зі значним бюджетним дефіцитом, спричиненим військовими витратами і зменшеними доходами у воєнний час. У дослідженні на базі Світового Банку прийшли до висновку, що в середньому громадянська війна коштує країні 30-ти років росту ВВП [28].

Кожна ситуація в державах, що пережили війну відрізняється декількома факторами. Серед них причини спалаху конфлікту, способи вирішення конфлікту, повне припинення бойових дій (або лише часткове), економічні умови до початку конфлікту, та ступінь залучення донорів (міжнародної підтримки) щодо країни [13]. Важливим завданням повоєнної економічної відбудови є зниження факторів ризику, які спричинили початок конфлікту, і саме такі фактори також відрізнятимуться у кожному випадку. В деяких випадках, як наприклад неспровоковане зовнішнє вторгнення, держава, що постраждала від війни, не матиме впливу (або матиме лише мінімальний) на фактори конфлікту. Проте, теоретики все ж пропонують ряд рекомендацій або кроків для зменшення впливу цих факторів. Зокрема, рекомендується зменшити залежність держави від природних ресурсів у випадках, коли боротьба за природні ресурси є однією з основних цілей акторів, залучених у конфлікт [29]. П. Кольєр та ін. досліджують вплив фінансових потоків допомоги на повоєнну відбудову [30]. Стверджується, що допомога в повоєнний період має фокусуватися саме на стимулюванні економічного зростання. Така допомога може підсилити державні зусилля щодо зменшення інфляції та зміцнення суспільної впевненості в майбутньому мирі та досягненні стабільності. Ще одне цікаве спостереження робить Й. Джабарін [27]. Згідно з автором, сучасна допомога при

відбудові – це часто велика стратегія, що виходить за межі лише гуманітарної допомоги та включає створення нового регіонального порядку денного, досягнення глобальної стабільності, безпеки, та розбудови демократії (принаймні коли відновлення просувають демократичні держави). Завдання з відновлення переплітають у собі гуманітарні, безпекові та політичні компоненти, які є взаємозалежними.

Більшість досліджень повоєнної відбудови розглядають періоди більш-менш стабільного миру, але досить часто країни можуть бути в стані затяжного конфлікту, і відтак потребувати відновлення ще на етапі активної фази бойових дій. У політиках ООН з повоєнного створення працевлаштування, прибутку, і реінтеграції після війн [31] відзначається, що можливості для відновлення часто виникають досить рано, іноді навіть під час самого конфлікту.

Згідно з даними Visual Capitalist, у світі станом на 2022 рік відбувалося близько тридцяти серйозних збройних конфліктів різного масштабу [32]. У більш розширеній статистиці від UCDP (рис. 3), різні типи конфліктів та насильства взагалі нараховують більше 180 випадків у 2022 році (серед них тільки 3 - міждержавні) [33]. У багатьох з цих випадків, відбудова та покращення рівня життя населення потрібні вже зараз.

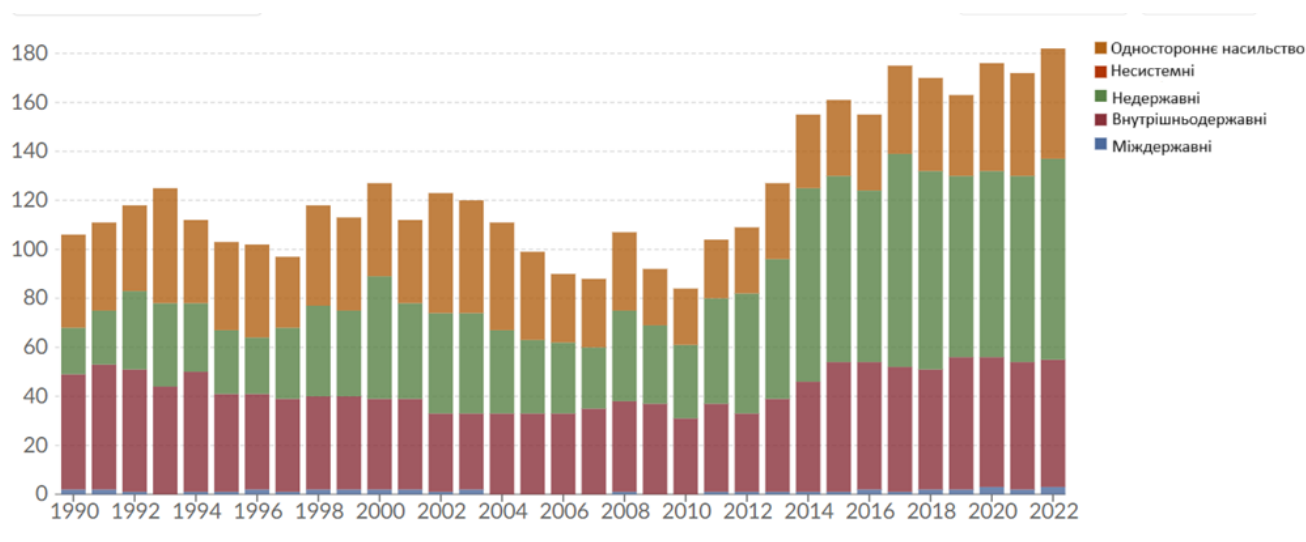

Рис. 3. Кількість конфліктів у світі, 2023 [33]

Очікування на завершення конфлікту може бути тривалим, а підтримка, надана державам ще в процесі досягнення миру, може стати одним із вирішальних

факторів на шляху до миру. Саме тому важливо розглядати не лише повоєнну відбудову держав як концепцію для майбутньої відбудови України, а й допомогу та відбудову на етапах, коли конфлікти ще тривають. Одне з важливих досліджень на цю тему було проведене у праці «Conceptualizing «Post-Conflict Reconstruction» and «Ongoing Conflict Reconstruction» of Failed States» («Концептуалізуючи повоєнну відбудову та відбудову під час конфлікту у державах, що не відбулися») [27], де автор розглядає ці два типи відбудови окремо та концептуалізує деякі важливі підходи у рамках кожного з них.

Однією з ключових ідей, яку піднімає автор є концептуальний поділ видів відбудови на повоєнну та таку, що відбувається під час конфлікту. Так, згідно з працею, недостатнім є теоретичне розуміння питання відбудови на сучасному етапі, що призводить до відсутності ефективних політик та підходів в часи розбудови державного потенціалу після конфліктів [27]. Сам термін «повоєнна відбудова» побудований так, що при його вживанні припускається, що конфлікт повністю завершений. Такий підхід досить точно ілюструє те, як події розвивались у Західній Європі та в Японії після Другої світової війни.

Але ситуація була кардинально іншою у багатьох більш нещодавніх конфліктах. До прикладу, в Іраку до кінця 2000-х років відбудова так і не стала насправді повоєнною, оскільки постійно зберігалась воєнна напруга та спостерігались спалахи конфлікту. Схожою є й теперішня ситуація в Україні, за якої зовнішні партнери починали інвестувати у відбудову та розвиток, коли війна ще тривала. Таким чином, відбудова під час конфлікту потребує окремого теоретичного підходу, який дозволив би виокремити головні характеристики та побудувати ефективні політики для відбудови в процесі конфліктів.

Важливо виділити основні підходи та принципи, які відіграють ключові ролі у процесі повоєнної відбудови. Багато з них може ефективно застосовуватись як на етапі відбудови під час конфлікту, так і після його завершення. Загалом вважаються важливими принципи *партнерства* (тісна взаємодія НУО, міжнародних міжурядових організацій, державних органів, донорів, тощо), *стійкості* (програми розвитку, які забезпечують довготривалий позитивний вплив), *підзвітності*,

гнучкості (впровадження механізмів звітності і прозорості в процесі відбудови), та інші. Важливо підкреслити, що у ситуації відбудови під час конфлікту роль і пріоритизація цих принципів може змінюватись. Для прикладу, Джабарін наголошує, що важливіша роль часто приділяється принципу *безпеки*, який є пріоритетом, оскільки без безпеки та стабільності будь-які зусилля з відбудови можуть виявитися марними, а результати – тимчасовими. Принцип забезпечення безпеки не був головним пріоритетом під час імплементації Плану Маршалла в Західній Європі, оскільки не було прямих передумов для поновлення конфлікту, але в Іраку чи Афганістані при зусиллях з відбудови ці ризики залишалися. Сучасні підходи до повоєнної реконструкції також виходять із того, що відновлення економіки у довоєнному вигляді часто є економічно нераціональним, унаслідок чого пріоритетним стає принцип *«відбудувати краще, ніж було»* (Build Back Better), що передбачає поєднання відновлення інфраструктури з модернізацією економіки та підвищенням її стійкості [299].

Водночас ці принципи не є вичерпними на сучасному етапі, особливо враховуючи характер теперішньої війни в Україні та її наслідків. Зокрема на важливе місце виходить принцип *безпекової диверсифікації економіки*. Наприклад, сучасна війна продемонструвала критичну вразливість централізованих інфраструктурних об'єктів: цілеспрямовані удари по великих електростанціях (теплових електростанціях, гідроелектростанціях) спричинили масштабні енергетичні кризи, що паралізували промислове виробництво, логістику та соціальну сферу. Подібна концентрація критичної інфраструктури, яка може бути виправдана з точки зору економічної ефективності в мирний час, в умовах збройного конфлікту перетворюється на стратегічну вразливість. Саме тому повоєнна відбудова не може будуватись виключно на критеріях ефективності. Вона має враховувати логіку стійкості та автономності. Принцип безпекової диверсифікації економіки передбачає формування структури національної економіки таким чином, щоб жоден сектор (енергетика, транспорт, продовольче забезпечення, телекомунікації) не мав єдиної «точки відмови». Це означає, зокрема, децентралізацію енергогенерації на користь розподіленої малої та відновлюваної

генерації, диверсифікацію логістичних коридорів, розосередження стратегічних запасів і виробничих потужностей. У ширшому сенсі цей принцип визнає, що в умовах збереження загрози майбутньої агресії безпека, а не ефективність, має визначати пріоритети структурної трансформації економіки під час її відбудови.

Вже зараз активно підіймається тема повоєнної відбудови України. Деякі з них проводять розрахунки нанесених збитків та роздумують над потенційними джерелами фінансування і темпами відновлення після завершення воєнних дій. Окремо також обговорюються потенційні уроки, які можна винести для України з досвіду інших держав, що вже раніше відновлювались від воєнних руйнацій. Важливо відзначити, що певною мірою, відновлення вже розпочалось та триває, зокрема у сферах, які є необхідними для України зараз, незважаючи на те, що війна ще в активній фазі. На початку повномасштабного конфлікту, протягом більше, ніж одного року, було відновлено інфраструктуру у досить значних масштабах. Наприклад, згідно з даними Міністерства інфраструктури, за вказаний період було відновлено приблизно 13 тисяч об'єктів інфраструктури у 4-х областях України [34]. Також важливим було відновлення деокупованих територій (зокрема у Херсонській, Запорізькій, Харківській областях). За 2022 рік у Київській області було відновлено понад 9000 об'єктів (серед них – приватні та багатоквартирні будинки, школи, лікарні тощо) [35]. Зокрема в Київській області був створений Центр координації міжнародної допомоги для відновлення регіону. Цей крок є логічним з огляду на те, що міжнародна допомога дозволяє працювати над відновленням інфраструктури під час активної фази війни. Важливими акторами щодо цього були, зокрема, Світовий Банк, США, та ЄС.

Майбутню повоєнну відбудову України іноді називають «новим Планом Маршалла». Історичний приклад успішного фінансування відбудови дійсно має важливе значення для підготовки процесів відбудови України. Нинішні обставини в Україні вирізняються тим, що економічне відновлення за фінансової підтримки міжнародних партнерів стартувало ще під час активної фази війни. Такий підхід дає змогу державі, зокрема її економіці, працювати більш ефективно в умовах воєнного стану, що сприяє підтримці стабільності й оборонного потенціалу. Безперечно,

виклики після завершення війни залишаються неминучими. Окрім того, обсяги потенційних витрат щодо відбудови зростають із кожним днем продовження бойових дій. Водночас суттєвим є те, що Україна прагне підійти до реалізації нового «Плану Маршалла» не в умовах повної економічної та інфраструктурної руїни, як це спостерігалось в низці країн Західної Європи після завершення Другої світової війни. Для України разом із її міжнародними партнерами важливо підтримувати інтенсивні темпи відновлення економіки та інфраструктури. Швидкість і ефективність відбудови безпосередньо визначатимуть подальші перспективи держави, зокрема її рух до членства в Європейському Союзі.

Історичні конфлікти та відновлення після них дають змогу проаналізувати розвиток ключових підходів до післявоєнної відбудови. Перша світова війна розпочалась 1914 року та завершилась 11 листопада 1918 року, коли новий уряд, що прийшов до влади після втечі Кайзера Вільгельма, здався союзникам. Проте, доля повоєнної Німеччини та Європи в цілому не була вирішеною на цьому етапі. 32-м країнам знадобилось ще близько шести місяців, щоб дійти згоди та підписати Версальський мирний договір у червні 1919 року [36]. Цей об'ємний, багатокomпонентний документ не лише приносив значні зміни на політичну мапу Європи того часу – він також визначив роль Німеччини у цій новій, повоєнній Європі. Держави, що відігравали основну роль при розробці цих положень – Франція, Великобританія, та США, а також Італія – мали багато ідей щодо того, як обійтись із Німеччиною після війни, і часто не погоджувались між собою. Що ж до Німеччини, то її не запросили на фінальну зустріч держав у Версалі в червні 1919, і очікувалось, що вона підпише будь-який договір, який їй запропонують.

Як держава, що найбільше постраждала від війни, та на чий території велось більшість бойових дій, Франція вимагала якомога жорсткішого покарання для Німеччини. Лідер Франції того часу, Жорж Клемансо, вважав, що Німеччина мусить взяти всю провину за конфлікт на себе, а також виплатити репарації за всі втрати, які понесла Європа та Франція зокрема внаслідок німецької агресії. Зрештою, внаслідок Версальських переговорів і подальшого обрахунку нанесеної війною шкоди (до 1921 року), сума, яку повинна була виплатити Німеччина,

встановлювалась на рівні 132 мільярда марок (або 33 мільярда доларів США) [37]. Це була висока сума, яку багато хто вважав непосильною для німецького уряду. Таке покарання вважали несправедливим і в уряді, і серед населення. Тодішню владу повоєнної Німеччини на чолі з Фрідріхом Ебертом населення часто звинувачувало у підписанні такої угоди, хоч новий уряд, як вважалось, не мав іншого вибору.

У 1923 Німеччина не змогла виконувати репараційні платежі через складне економічне становище. У відповідь, Франція та Бельгія окупували німецький регіон Рур, щоб таким чином вимусити Німеччину платити, та безуспішно [37]. Окрім того, цей інцидент став ще одним доказом політичної нестабільності у повоєнній Європі. Це призвело до пошуку альтернативних шляхів, зокрема ініціативи Сполучених Штатів (план Дауеса), за яким зовнішні країни, зокрема і США, надавали позики для стабілізації німецької економіки та для допомоги у виплаті боргів [37]. Не всі історики погоджуються, що сума репарацій була економічно непосильною для Німеччини, але більшість визнає серйозний психологічний аспект такого покарання для усього німецького суспільства [36].

Окрім складних для виконання умов репарацій, було застосовано ряд інших санкцій щодо переможеної Німеччини. Серед них, наприклад, позбавлення її деяких територій (включно з окупованими ще в XIX столітті), демілітаризація прикордонної з Францією території, зменшення чисельності армії, та інші. Часто історики вважають, що саме накладення жорстких санкцій, включно з дуже великою сумою репарацій, призвело до виникнення реваншистських настроїв у Німеччині. Звичайно, Нацистська партія сама відіграла велику роль у своєму приході до влади, включно з пропагандою та політичними кроками. Проте, саме складне післявоєнне становище та принизливий для німців Версальський мирний договір посприяли майбутній підтримці Гітлера та його партії [7].

Знаючи такі наслідки повоєнних рішень у Європі, ще важливіше дослідити альтернативні варіанти, які пропонувались при підготовці та обговоренні Версальського мирного договору. Зокрема, Президент США Вудро Вільсон вважав, що важливо досягти миру та співробітництва у повоєнній Європі. На його думку, тільки так було можливо отримати довготривалий та міцний мир. Схожої позиції

притримувався і Прем'єр-міністр Великобританії Девід Ллойд Джордж. Позиція Вудро Вільсона в час завершення Першої світової війни, яка була викладена у відомих «14 пунктах», подекуди вважалась надто ідеалістичною чи навіть недосяжною, але частково таки була імплементована на етапі Версальських переговорів [38]. Серед пунктів, які було складно забезпечити, було зменшення рівня озброєння усіх країн, відмова від практики секретних переговорів, та інші [38].

Окрім цього, Ліга Націй, ідейним натхненником якої був Вільсон, з часом виявилась неефективною, а повноцінна участь США у цій організації не була підтримана навіть Сенатом. Важливо наголосити, що загальний дух цих 14-ти пунктів і позиція Вільсона у Версалі підкреслювали важливість мирної та продуктивної економічно-політичної співпраці усіх країн, особливо в Європі, яка переживала турбулентні часи. Історичні джерела зазначають, що попри бажання Франції запевнитись у неможливості повноцінного відновлення Німеччини (щоб убезпечити себе від майбутньої агресії), представник Британії Ллойд Джордж вважав пріоритетом відбудову та економічне відновлення Німеччини, щоб у оновленій країні можна було бачити принаймні надійного економічного партнера. Такий підхід, потенційно, міг би допомогти забезпечити більш стійкі мир та співпрацю у Європі.

Його позиція на момент переговорів в дечому може здаватись пророчою: «Ви можете позбавити Німеччину її колоній, скоротити її озброєння до рівня простої поліції, а її флот - до рівня п'ятого сорту, все одно в кінці кінців, якщо вона відчужає, що з нею несправедливо обійшлися в умовах миру 1919 року, вона знайде способи вимагати відплати... Наші умови можуть бути суворими і навіть безжальними, але в той же час вони мають бути настільки справедливими, що країна, якій вони нав'язуються, буде відчувати, що вона не має права скаржитися. Але несправедливість, зарозумілість, проявлені в час тріумфу, ніколи не будуть ні забуті, ні пробачені» [39]. Проте, під час прийняття остаточного рішення щодо Німеччини, жорстка позиція Франції все ж отримала перевагу [36]. Важко сказати однозначно, чи було це помилкою, і чи можна було б уникнути Другої світової війни, якби

питання повоєнного відновлення Європи в цілому та Німеччини зокрема вирішили по-іншому, але така думка є досить поширеною серед істориків. Досить вірогідно, що саме через наслідки повоєнної політики Європи після Першої світової війни, у післявоєнний період 1940-х років з агресором обійшлись інакше, дозволивши відновитись та інтегруватись у Європу на правах рівного партнера.

Хоч про Першу світову війну і казали, що вона «завершить усі війни», Друга світова війна стала ще більшим конфліктом, з більшими жертвами та кількістю залучених у неї сторін. Німеччина, цього разу під керівництвом Гітлера і Нацистської партії, знову програла, і знову постало питання повоєнної стратегії Союзників щодо цієї країни. Сполучені Штати Америки цього разу відігравали ще більшу роль у процесі прийняття рішень, оскільки до цього були глибоко залученими у воєнні дії фінансово і військово. Більше того, міжнародний авторитет і роль Вашингтона також зросли. Німеччина була окупована Союзними військами, і поставало питання того, як надалі має розвиватись ця країна, щоб знову не стати причиною великої війни.

Оскільки майже одразу стала очевидною неможливість співпраці у повоєнному світі між СРСР та країнами Заходу, США як найбільший і найпотужніший представник других, у співпраці з Великобританією взяв на себе лідерство у визначенні стратегії відбудови Німеччини. Як сказав 8 травня 1945 року британський Фельдмаршал Монтгомері, «Ми виграли у Німеччини війну. Тепер давайте виграємо мир» [40]. Цей воєначальник також наголошував на тому, що німцям потрібно було давати «надію на майбутнє», хоч їх країна і була на той момент окупованою Союзниками [40]. З цим непротиставним завданням намагались розібратись декілька представників військово-політичної еліти Сполучених Штатів Америки, а дебати про можливі варіанти відбудови Європи та стратегії політик щодо Німеччини почали обговорюватись ще до офіційної перемоги над останньою.

Широко відомий сьогодні План Маршалла, який зрештою був обраний лідерами США і досить успішно імплементований у Німеччині та всій Західній Європі, був не єдиним можливим шляхом, яким могли піти Союзники на чолі з Вашингтоном. Великих репарацій, введених щодо Німеччини внаслідок Першої

світової війни, цього разу не пропонували, обговорювалась необхідність відбудови Німеччини як і решти Європи. Проте, відносно ліберальний план, включно з відновленням та економічною співпрацею у Європі спочатку не вважався пріоритетним.

Альтернативний Плану Маршалла був проєкт відновлення Німеччини, відомий як План Моргентау, названий на честь Міністра фінансів США того часу Герні Моргентау [41]. Він був одним із головних довірених осіб Франкліна Д. Рузвельта у післявоєнний період, і згідно з історичними свідченнями, мав досить тісні робочі відносини з Президентом США [41]. Коли настав час вирішувати питання відновлення Німеччини та Європи загалом, то США співпрацювали з Великою Британією, а Рузвельт і Черчилль, відповідно, були головними дійовими особами, за ким були фінальні рішення. Рузвельт залучив Моргентау до обговорень повоєнної стратегії, а той, в свою чергу, сподівався вплинути на прийняття рішень щодо Європи. Під час пошуку відповіді на питання «якою повинна бути післявоєнна Німеччина, щоб не становити загрози іншим країнам», Черчилль займав більш жорстку, категоричну позицію. За його словами, Німці мали отримати достатньо їжі для забезпечення їх мінімальних потреб, а також роботу, і не більше того [42]. Рузвельт не погоджувався з цим, вважаючи, що в такий спосіб вони наштотвхнуть Німеччину на той же шлях, яким вона йшла раніше: наступне покоління виросте разом з сентиментом пригноблення німецького народу [43]. Попри свої різні погляди, двоє лідерів були готові шукати компроміс, і Моргентау потенційно міг з цим допомогти.

Згідно з Планом Моргентау, Німеччину потрібно було перетворити у аграрну державу через ряд кроків. По перше, потрібно було знищити фактично всю важку промисловість в країні. Моргентау вважав наявність розвиненої важкої промисловості у Німеччини передумовою для майбутнього накопичення військової міці. Він наголошував на трьох основних групах промисловості, які потрібно було зупинити на території країни – це метали, хімікати, та електрика [41]. Без існування на території Німеччини цих трьох видів промисловості, країна не змогла б відновити свій військово-промисловий комплекс.

Водночас, на заміну важкій промисловості, яка була основою Німецької економіки на той час, Моргентау пропонував розвинути сільське господарство. Як він сам висловлювався, «Дорога Німеччини до миру веде на ферму» [41]. З іншого боку, цей план також враховував потребу Європи у важкій промисловості. Моргентау пропонував відбудувати усі три заборонені у Німеччині сфери на території країн Європи, які найбільше постраждали від Нацистської агресії. Таким чином, Європа б не зупинялась в розвитку, а відновлення країн принесло б їхнім економікам нові сфери. Такий план зустрів доволі суперечливу реакцію серед учасників перемовин про майбутню відбудову Європи та Німеччини зокрема. Наприклад, Черчилль, попри раніше згадану жорстку позицію, не сприйняв цей план позитивно, вважаючи, що таким чином Британія «прив'яже себе до трупа» Німеччини, визнаючи, наскільки економічно болісним був би цей удар не тільки для німців, а й для решти Європи [44]. Попри таке сприйняття спочатку, Рузвельт та Черчилль попередньо погодились на План Моргентау, який далі почали обговорювати інші представники урядів двох країн.

Однак, попри попереднє позитивне рішення, план зустрів серйозну критику з боку ряду державних діячів у США. Найбільш переконливим серед них був Генрі Стімсон, військовий міністр США та колишній Державний секретар. Він вважав, що шлях, який пропонував Г. Моргентау був повторенням помилок Версальського договору. Умови Плану Моргентау були, на його думку, настільки жорсткими, що вони швидше призвели б до нової війни, аніж умиротворили б Німеччину. Стімсон доніс свою незгоду з Планом Міністерства фінансів Рузвельту, аргументуючи її тим, що «Здоровий глузд вчить, що процвітання в одній частині світу допомагає створити процвітання в інших частинах світу...і що бідність в одній частині світу призводить до бідності в інших частинах світу» [41]. Окрім цього, Стімсон наголошував на важливості важкої промисловості Німеччини для усієї Європи. Повна відмова від існуючої інфраструктури, хоч вона і розташовувалась у Німеччині, повпливала б негативно і на інші країни. Незгода між двома представниками міністерств просочилась у пресу, а сам План Моргентау піддавався критиці у американському суспільстві [41]. Через ці причини, а також через незгоду

високопосадовців з планом, та ризики, які він ніс, Рузвельт зрештою відмовився від нього. Після смерті Рузвельта і приходу до влади Трумена, Моргентгау намагався запропонувати цей план новому Президенту, але безуспішно [45].

Зрештою, через якийсь час США прийшли до Плану Маршалла, набагато ліберальнішого варіанту відновлення Західної Європи та Німеччини зокрема. Сьогодні цей план часто вважається успішним, як мінімум тому що він посприяв політико-економічній інтеграції європейських держав, включно з Німеччиною, і забезпечив швидкий але мирний розвиток останньої. Таким чином, історичні дані демонструють багатофакторність питання відбудови. На різних етапах та в різні часи, теорії відновлення країн, особливо коли це стосується агресорів, ставали причинами для важких дискусій. Прийняті рішення впливали на подальший розвиток подій у світі, та могли навіть спровокувати нові конфлікти.

Підсумовуючи вищезазначене, пропонується уточнене поняття «повоєнна відбудова», що на відміну від позицій інших авторів трактується як комплексна категорія, що включає економічне, інституційне та безпекове відновлення держави після завершення масштабного воєнного конфлікту або під час нього, що передбачає не лише фізичну реконструкцію зруйнованої інфраструктури, але й стабілізацію макроекономічного середовища, відновлення людського капіталу, модернізацію економіки, залучення міжнародної макроекономічної допомоги та іноземних інвестицій, а також інтеграцію держави у міжнародні економічні та безпекові структури з метою забезпечення довгострокового миру, стійкого економічного розвитку та підвищення національної конкурентоспроможності. Також уточнено класифікацію конфліктів та їх наслідків для постраждалих країн. Зокрема як у випадку Другої світової війни, так і у випадку сучасної повномасштабної війни в Україні, має місце масштабний міждержавний конфлікт, який несе із собою комплексні наслідки, включно з падінням ключових економічних показників, негативним впливом на людський капітал, державні інституції, інвестиційні можливості, та інфраструктуру.

1.2. Аналіз ролі макроекономічної допомоги країнам в процесі повоєнної відбудови

Один з перших історичних прикладів міжнародної макроекономічної допомоги для відбудови після війни був по відношенню до Австрії після Першої світової війни. Ліга Націй координувала цю допомогу, основою якої була робота економічної комісії для визначення поточного стану країни, її ключових потреб, та можливостей допомоги [25]. Відбудова Австрії передбачала призупинення виплати країною репарацій, впровадження економічних реформ, а також роботу верховного комісара з питань економіки. Наймасштабніша післявоєнна відбудова відбувалась після Другої світової війни, одразу в декількох регіонах. Робота Адміністрації ООН з допомоги та відновлення у Європі та Китаї (1943-1946), надання позик Міжнародним банком реконструкції та розвитку у Європі, впровадження Плану Маршалла для країн Західної Європи (1948-1951), і економічна допомога Японії були серед основних ініціатив, які дозволили багатьом країнам відбудуватись після війни [9].

Серед названих програм План Маршалла виділяють як найуспішніший та найбільш часто згадуваний. Цим планом передбачалось передання 13,3 мільярдів доларів країнам Західної Європи задля підвищення рівня виробництва, посилення зовнішньої торгівлі, зростання фінансової стабільності країн, а також розвитку економічного співробітництва між європейськими країнами. Важливо, що стримування поширення комунізму також було однією з цілей США під час імплементації Плану Маршалла. Основна частина допомоги країнам Західної Європи складалась з грантів на послуги і товари, а також з технічної допомоги. Успіх плану значною мірою пояснюється здійсненням структурних перебудов в економіці держав. Програма досягла поставлених цілей, адже рівень інфляції та безробіття, а також бюджетний дефіцит були суттєво зменшені. Окрім того, рівень ВВП держав, що отримали допомогу зріс на 35%, при цьому торгівля всередині Європи – на 80% [9].

План Маршалла тривав чотири роки (1948-1952) і координувався Сполученими Штатами Америки. Як згадувалось раніше, цей план відбудови був

не єдиним, який міг потенційно застосовуватись до Німеччини після завершення Другої світової війни. Проте, саме його обрав уряд США, і він став успішним прикладом всеохоплюючої допомоги, як фінансової так і інституційної [287]. Дослідження свідчать, що ключовим мотивом надання Сполученими Штатами фінансової підтримки Західній Німеччині було прагнення не допустити її переходу до сфери впливу комунізму. Водночас у східній частині країни, на противагу Плану Маршалла, реалізовувалася модель Ради економічної взаємодопомоги (Comecon). За даними Кнаппа та ін. [72], в процесі слухань щодо побудови Програми економічного відновлення, Джон Фостер Даллес – відомий республіканський політик, який згодом став Державним секретарем США – наголошував: «Західна Німеччина повинна бути інтегрованою в західну економіку Європи якомога швидше. Коли я кажу, що не можу собі уявити, щоб Німеччина залишилась розділеною назавжди, єдиний спосіб, яким можна її об'єднати, – це створити умови у західній Європі, які будуть такими привабливими і створюватимуть таку точку притягання для Сходу, що СРСР не зможе втримати Східну Німеччину. Західні країни... залучать Західну Німеччину в таку здорову економіку..., що люди на сході Німеччини скажуть: «Ми більше не підемо таким шляхом. Ми станемо невід'ємною частиною цього».

Це один із ранніх прикладів використання Сполученими Штатами інструментів «м'якої сили», де головним засобом впливу виступали економічні механізми, а не примус. Відповідно до визначення політолога Джозефа Ная, який увів цей термін, «м'яка сила» означає здатність досягати бажаних результатів через привабливість і залучення, а не через тиск чи підкуп [73]. Рівень економічного розвитку Західної Німеччини став тим фактором, про який говорив Даллес (рис. 4). Як зазначає Г. Бергер [74], американська сторона розробила чітку політико-економічну концепцію щодо подальшого розвитку Західної Німеччини в межах імплементації Плану Маршалла. Держава мала бути повторно інтегрована до західного ринку та міжнародного поділу праці. Таким чином, Західна Німеччина розглядалася як центральний елемент Плану Маршалла – як у політичному, так і в

символічному вимірі, демонструючи переваги інтеграції до групи західних союзників.

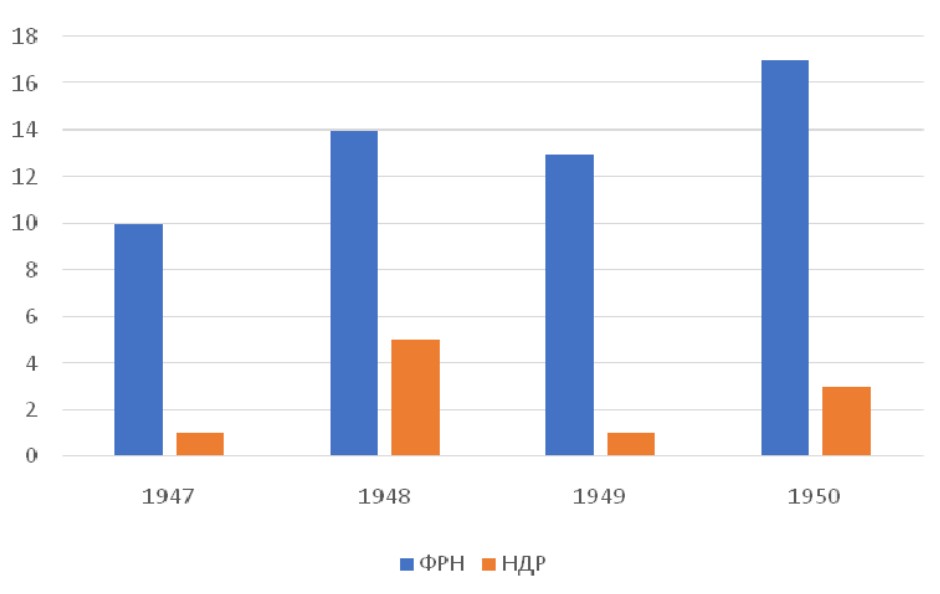

Рис. 4. Темпи збільшення доходів на особу у Західній та Східній Німеччині з 1947 по 1950 рр., % [75].

Питання економічного впливу американського плану на відновлення Західної Німеччини залишається складним і є предметом дискусій. Значна частина істориків, аналітиків і представників різних інституцій вважає цей план надзвичайно важливим, а подекуди й визначальним чинником економічного відновлення та подальшого процвітання країни. У той же час, ця позиція викликає критику зі сторони сучасних дослідників, які підкреслюють ефективність внутрішніх економічних реформ, реалізованих у перше повоєнне десятиліття [287].

Зокрема М. Кнапп та ін. [72] зробили висновок, що саме Західна Німеччина, у порівнянні з усіма учасниками плану відновлення, отримала найбільш глибокі та довготривалі позитивні наслідки від її реалізації. Водночас Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW) – інституція, створена для місцевого управління та розподілу американської допомоги – у своїх матеріалах зазначає, що хоча ключову роль у «економічному диві» відіграла продумана економічна політика, її реалізація була б неможливою без суттєвої фінансової підтримки, зовнішнього спрямування, та інтеграції в систему західного співробітництва [76]. С. Стерн [77] звертає увагу на існування так званого «міфу про План Маршалла», відповідно до якого саме ця

програма нібито була єдиною рушійною силою післявоєнного економічного зростання. Подібну позицію поділяє і К. Монсон [78], який критикує перебільшення ролі США у відновленні німецької економіки. Повний обсяг фінансової допомоги, що була надана в рамках Плану Маршалла, становив 14 млрд доларів США, що розподілялись між західноєвропейськими країнами, які найбільше постраждали через Другу світову війну. Приблизно 10% цієї суми (1,4 млрд доларів США) було надано Західній Німеччині.

За оцінками П. Ечаваррії та Б. Рейнболда [79], у цінах 2019 року ця сума еквівалентна близько 15 млрд доларів США. Водночас такі країни, як Франція, Італія, і Велика Британія, отримали значно більші обсяги фінансування (рис. 5). Як зазначає С. Ботсвік [80], близько 12% американської допомоги було спрямовано на забезпечення житлом майже восьми мільйонів біженців, які переселилися до Західної Німеччини після війни. Приблизно 40% ресурсів інвестували у вугільну галузь, що мала ключове значення для промислового розвитку.

За даними С. Стерна [77], близько 70% допомоги в межах Програми економічного відновлення надавалось у вигляді товарів, закуплених у США. Зокрема 3,5 млрд доларів витратили на закупівлю сировини, 3,2 млрд на продовольство, корми та добрива, 1,9 млрд на техніку і транспорт, а 1,6 млрд на паливо [287]. Варто також враховувати, що ще до початку реалізації Плану Маршалла Сполучені Штати надали допомогу на суму 1,7 млрд доларів у вигляді товарів, включаючи продовольство, для окупованих територій Німеччини в межах програми GARIOA [77]. Цей аспект нерідко залишається поза увагою критиків, які заперечують вагому роль американської підтримки у післявоєнному економічному відновленні Німеччини.

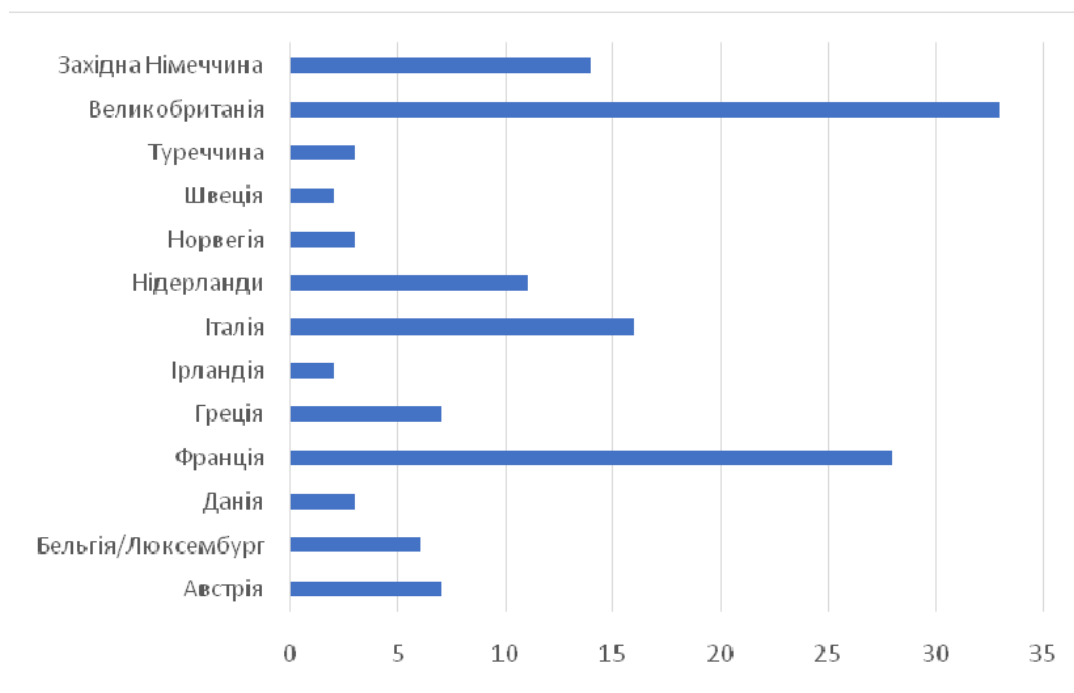

Рис. 5. Обсяг коштів, виділених у Плані Маршалла, відповідно до країн-отримувачів допомоги за період з 3 квітня 1948 р. по 30 червня 1952 р., у мільярдах доларів США за цінами 2019 р. [79].

У сучасних дослідженнях Плану Маршалла дедалі більший акцент робиться на економічних підходах, сформованих у Західній Німеччині в період післявоєнної відбудови. М. Кнапп та ін. [72] зазначають, що основний етап відновлення припадав на 1948–1952 роки, коли Європа отримала основну частину американської фінансової допомоги. Водночас чимало праць підкреслюють, що процес економічного піднесення тривав упродовж усіх 1950-х років. Дослідники, які прагнуть «деміфологізувати» значення Плану Маршалла, часто звертають увагу на внесок німецьких економістів, зокрема економістів Вальтера Ойкена та Людвіга Ерхарда. Як свідчать численні джерела [78, 79, 81], післявоєнна економіка Німеччини перебувала у вкрай тяжкому стані. К. Монсон [78] наголошує, що до Другої світової війни Німеччина займала друге місце у світі за розміром ВВП, і поступалась лише США та випереджала СРСР. Якщо у 1939 р. ВВП становив близько 400 млрд доларів США, то у 1946 р. він скоротився до приблизно 160 млрд, що свідчило про глибоку економічну кризу. За оцінками П. Ечаваррії та Б. Рейнболда [79], європейський рівень ВВП на душу населення дорівнював лише близько 30% від американського. У Німеччині ситуація була ще складнішою: у

1946–1947 рр. союзники зберігали воєнний контроль над цінами, що супроводжувалось дефіцитом товарів і високою смертністю серед чоловіків працездатного віку. Через це виникла потреба у швидких та рішучих заходах для стабілізації економічної системи.

Д. Гендерсон [81] зазначає, що ідеї В. Ойкена сприяли формуванню стійких змін у господарській моделі Західної Німеччини, зокрема концепції «соціального вільного ринку», яка поєднувала ринкову свободу з певним державним регулюванням задля забезпечення соціальної стабільності та обмеження монополій. Водночас Економічна рада, підконтрольна США та Великобританії, у 1948 р. призначила Л. Ерхарда керівником економічного напрямку [78]. На цій посаді він ініціював скасування контролю над цінами, реформування системи розподілу ресурсів і відмову від жорсткого нормування [81]. Найважливішим його досягненням вважається грошова реформа, яку багато дослідників розглядають як ключовий чинник німецького «економічного дива» [78]. Вона передбачала заміну знецінених рейхсмарок (які фактично витіснялися бартером) на нову валюту – німецьку марку [78]. У результаті грошова маса скоротилася приблизно на 93% у дуже короткий період [78].

Як підкреслює В. Карлін [82] у праці «Зростання та інституції Західної Німеччини: 1945–1990», разом із валютною реформою економічне керівництво на чолі з Людвігом Ерхардом, всупереч рекомендаціям багатьох британських і американських радників, реалізувало масштабну програму лібералізації, яка включала скасування більшості цінових обмежень і значної частини контролю за розподілом ресурсів. Водночас звіти Кредитної установи з відбудови (KfW) підкреслюють, що сам Ерхард критично ставився до ролі Плану Маршалла та вважав, що вирішальним фактором економічного зростання була саме ефективна внутрішня політика. Проте Герман Йозеф Абс, який був одним з перших членів правління KfW, наголошував, що успіх валютної реформи значною мірою залежав від відсутності дефіциту товарів, і саме постачання за Планом Маршалла допомогли уникнути цієї проблеми [76].

Важка економічна ситуація у Західній Німеччині у 1947 р. почала швидко покращуватися після отримання зовнішньої фінансової підтримки та впровадження нової економічної політики. У наукових дискусіях часто акцентують увагу лише на одному з цих чинників, однак більш обґрунтованим виглядає підхід, який визнає важливість їх поєднання. К. Монсон [78] зазначає, що після війни ВВП країни впав приблизно до 160 млрд доларів США, та вже до 1955 р. економіка досягла довоєнного рівня (близько 400 млрд доларів), знову випередивши економіку Великої Британії. У 1950-х роках рівень промислового виробництва збільшився майже в чотири рази, а середньорічні темпи зростання ВВП становили близько 8%. Частина дослідників пояснює такі результати впровадженням ефективної економічної політики, реалізованої з червня до серпня 1948 р. [78; 81].

Інші дослідники, зокрема Х. Бергер, звертають свою увагу на те, що серед країн Західної Європи більшість демонструвала подібні темпи економічного розвитку в період, який отримав назву «золоті п'ятдесяті» [74]. Це дає підстави розглядати дане питання під іншим кутом, зважаючи на ті можливості, які забезпечувало рівномірне економічне зростання для всього європейського регіону. Водночас, економічний вплив Плану Маршалла вкінці 1940-х та на початку 1950-х років доцільно трактувати не як сукупність окремих національних економічних підйомів, а як процес відновлення цілісної системи західноєвропейської кооперації і розподілу праці, у якій промисловим ядром виступала Західна Німеччина. Як показано на рис. 6, найбільш інтенсивний темп зростання економіки в історії Німеччини припадає саме на кінець 1940-х–початок 1950-х. У одному з нещодавніх звітів, Кредитна установа з відбудови зазначала, що хоч прямий економічний ефект Плану Маршалла був порівняно обмеженим, його опосередкований вплив виявився значно тривалішим у часі. За словами економіста та історика Гаральда Віксфота, американці підштовхнули європейські країни до більш активної торгівлі, і це стало головною причиною, що призвела до створення Європейського об'єднання вугілля і сталі у 1951 р. [287]. Крім того, він наголошував на суттєвому психологічному ефекті, який ця програма мала для країн Західної Європи. Отже, попри наявність різних підходів серед істориків і економістів щодо пояснення причин так званого

«економічного дива» у Західній Німеччині, не можна недооцінювати вплив Плану Маршалла.

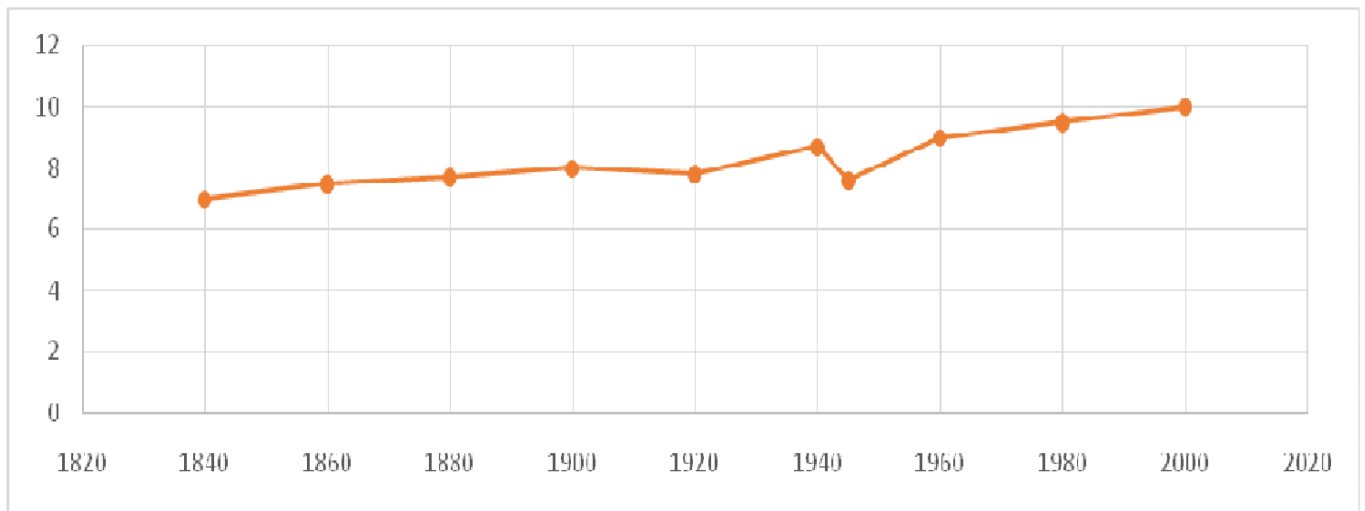

Рис. 6. Реальні доходи на душу населення у Німеччині за період 1840 - 2000 рр.
Прим.: *у постійних доларах США [75].

Європейська економіка значною мірою змогла відновитись в межах реалізації програми у 1948–1952 рр. У цей період країни Європи утримували середній рівень інвестицій приблизно на 30% вищий, ніж до війни. Окрім цього, вдалося зменшити доларовий дефіцит через валютні дотації, що були спрямовані на підтримку західноєвропейських економік. Економічне зростання також відобразило позитивні результати у різних секторах. Зокрема промислове виробництво зросло на 55% порівняно з 1947 р., а сільське господарство – на 37% [83]. Такі результати перевищили довоєнні показники, що доводить, що німецьке «економічне диво» не обмежувалося лише німецьким досвідом [79]. Водночас окремі аналітики вважають помилковим пояснення такого безпрецедентного економічного росту виключно зовнішньою допомогою, яку отримували європейські країни у цей період [84]. Подібно до оцінок економічного розвитку Західної Німеччини, у цих підходах основна увага приділяється внутрішнім реформам, а також діяльності національних урядів і економічних інституцій.

У співвідношенні з масштабами післявоєнних потреб Західної Європи, обсяг допомоги, що становив близько 5% від ВВП США, виглядав відносно незначним, особливо якщо врахувати її розподіл на 4 роки впровадження програми. Проте роль

США в межах Плану не обмежувалася лише прямим фінансуванням. Серед ключових позитивних наслідків варто відзначити формування спільного західноєвропейського ринку та уніфікацію системи поділу праці. Згідно з дослідженнями К. Тарноффа [83], Організація європейського економічного співробітництва (ОЄЕС) відіграла одну з ключових ролей від початку впровадження Плану Маршалла. Вона посприяла формуванню у 16 країн спроможності діяти спільно у процесах відбудови та економічної взаємодії. Крім того, ОЄЕС стала майданчиком для обговорення спільних економічних ініціатив між державними службовцями.

За словами А. Гарретта [85], кожна країна-учасниця повинна була створити національний офіс організації, який мав взаємодіяти із центральним органом щодо підготовки рекомендацій з розподілу фінансових ресурсів. У підсумку ця структура стала першим інституційним механізмом економічної кооперації у країнах Західної Європи та заклала основу для подальшого розвитку промислових і торговельних об'єднань. Зазначається також, що США розглядали власну модель як приклад об'єднання країн, якого могла б прагнути Європа, де держави функціонували б подібно до американських штатів [287]. Ще одним важливим завданням американської політики у 1948–1952 рр. було подолання дефіциту долара. Це посприяло підвищенню самостійності європейських країн у здійсненні імпорتنих операцій. Фінансова допомога дозволила скоротити валютний розрив [84]. Вагомим чинником досягнення цього результату стало рішення Адміністрації економічного співробітництва обмежити використання кредитних інструментів і зосередитися переважно на наданні грантів.

Таким чином, сам по собі План Маршалла не був єдиним фактором у ефективному економічному відновленні Європи, зокрема Західної Німеччини. Економічна політика країн, розвиток промисловості, і зростання рівня торгівлі між країнами також стали ключовими факторами у цьому процесі. Водночас важливо підкреслити роль політики США у Європі, зокрема нефінансової підтримки. План відбудови фокусувався не тільки на передачі грошових коштів, техніки, чи продовольства. Можливо навіть важливішим для відбудови Європи було

просування Сполученими Штатами європейської інтеграції, регіонального поділу праці, та ринкової політики в державах, що отримували підтримку. Завдяки Плану Маршалла, під впливом американської моделі економічного розвитку, європейські держави змогли досягти лібералізації своїх економік, а також активізували розвиток більшості критичних галузей економіки [85].

Науковці підкреслюють, що економічна інтеграція Європи, яку просували США, зрештою призвела до започаткування організацій, які з часом ставали все більш інтегрованими [86]. Серед них - Європейське об'єднання вугілля і сталі, Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), і Європейський Союз (ЄС), як фінальна ланка процесу об'єднання. Також необхідно наголосити на ролі, яку відіграла ефективна економічна відбудова Європи в стримуванні комунізму. Останній став набагато менш актуальним для людей у Європі, які на практиці зрозуміли переваги ліберальної, капіталістичної економічної системи. Зокрема дослідження свідчать, що на початку 1950-х вплив комунізму у політичній сфері країн Західної Європи скоротився приблизно на третину, а прозахідні політичні рухи отримали в середньому 84% підтримки [83]. Таким чином, окрім безпосередньої допомоги Європі, США також досягли своїх геополітичних цілей, використовуючи насамперед економічні інструменти.

Сьогодні у центрі Європи знову триває масштабна війна – найбільша в регіоні з часів Другої світової. Її підсумкові наслідки поки що складно повністю оцінити, однак уже очевидно, що економічні збитки для України, навіть лише у вигляді фізичних руйнувань, вимірюватимуться сотнями мільярдів доларів. Водночас не менш суттєвими є втрати нереалізованих можливостей економічного та соціального розвитку країни і її населення в умовах повномасштабної війни. З одного боку, з огляду на значну часову дистанцію між двома подіями, План Маршалла може виглядати дещо застарілим як приклад для порівняння з відбудовою держави у XXI столітті. Проте як найбільша в історії та одна з найуспішніших програм відбудови, він і надалі залишається предметом активного наукового інтересу. Окремі елементи його реалізації, зокрема участь США у формуванні економічної політики та

прагнення країн-учасниць до економічної інтеграції, можуть бути корисними при розробці сучасної стратегії відновлення України.

Водночас аналіз Плану Маршалла дозволяє зробити важливий висновок: сама по собі зовнішня допомога не забезпечила б настільки швидкого відновлення Західної Німеччини та Європи загалом. Важливу роль відіграла внутрішня економічна політика, зокрема ефективні макроекономічні рішення, які дозволили раціонально використовувати надані ресурси, інтегруватися у світову торгівлю та здійснювати масштабну інфраструктурну відбудову. Відповідно, для України ключовим чинником успішного відновлення стане формування сильних інституцій та впровадження виваженої економічної політики, адже без цього навіть значна міжнародна допомога залишатиметься лише тимчасовим інструментом подолання кризових явищ.

Таким чином, беручи до уваги набір інструментів, застосованих при реалізації плану відбудови Західної Європи, а також їх результати, важливо уточнити його визначення. План Маршалла – це унікальний набір компонентів: макрофінансової підтримки, інвестицій, інституційних реформ, та економічної інтеграції країн, що в сукупності забезпечили умови для сталого повоєнного відновлення Західної Німеччини та інших країн Західної Європи. Аналогічна комбінація інструментів відбудови може слугувати концептуальною основою для формування сучасного підходу до повоєнного відновлення України;

Як показує досвід Плану Маршалла, макроекономічна допомога після війни може включати не лише пряму фінансову підтримку на відбудову, але й консультативну допомогу задля досягнення структурних змін в економіці країни чи навіть регіону. Хоча більшість допомоги економіці України від ЄС і називають макрофінансовою, масштаби допомоги також часто включають консультування країни з іноземними партнерами, визначення завдань та цілей розвитку, оцінку ризиків та проблем, і аналіз наданої допомоги. Як згадувалось, навіть у час війни, коли багато факторів надання допомоги Європою стають спрощеними, Україна все одно повинна показувати ефективність використання коштів та підтверджувати дотримання політик, які вимагаються Євросоюзом [47]. Таким чином, країна

отримує не лише масштабне вливання фінансів, а і інституційну підтримку, яка є надзвичайно важливою при відбудові і розвитку.

Незважаючи на важливість зовнішніх інвестицій та структурних перебудов всередині країн, що проходять через стадію повоєнної відбудови, одним із основних чинників успішного повоєнного відновлення є саме макроекономічна допомога від інших держав або структур. Історично макроекономічна допомога застосовувалась для відбудови окремих країн або регіонів, особливо інтенсивно починаючи з ХХ століття, в тому числі під час імплементації згаданого Плану Маршалла. Проте історично макроекономічна допомога рідко отримувала чіткі визначення акторами, які її надавали.

Сучасний та системний підхід до розуміння макроекономічної допомоги на рівні інституцій та країн набув розвитку у Європі із розробкою політик Європейського Союзу. Згідно з підходом ЄС, макроекономічна (або макрофінансова) допомога є формою фінансової допомоги через середньо- або довгострокові позики та гранти, або через їх комбінацію, що надаються країнам за певних умов. Таке визначення макрофінансової допомоги прийняте Європейською Комісією і застосовується до тієї допомоги, яку надає в економічному полі ЄС своїм країнам-партнерам. Як згадується у поясненні Єврокомісії, допомога від ЄС надається тим партнерам, які проходять через кризу в своєму балансі платежів [46]. До отримувачів допомоги можуть відноситися країни-кандидати або потенційні кандидати на вступ до союзу, країни, що мають з ЄС спільний кордон та є учасниками Європейської політики сусідства, а також інші країни, за особливих умов [46].

Саме це розуміння макроекономічної допомоги відноситься до політики Євросоюзу, та в інших ситуаціях може формулюватись по-іншому. Однак, загалом, до макроекономічної допомоги дійсно відносяться позики і гранти великого масштабу, які мають можливість суттєво впливати та макроекономічну ситуацію в країні. Окрім цього, макроекономічна допомога також включає консультування країн-бенефіціарів, їх інституційну підтримку, та інші кроки, які допомагають якомога ефективніше використовувати отримані гранти та позики.

Найбільш впливова у Європі форма допомоги – макрофінансова допомога ЄС, була вперше сформульована на офіційному рівні у 1990 році. З того часу, основною ціллю макрофінансової допомоги був економічний та загальний розвиток держав, що проходять через кризові моменти, або ж країн, що потребують підсилення економіки в певний момент, наприклад, на етапі вступу до Євросоюзу.

Макрофінансова допомога надається переважно у формі кредитів зі сприятливими чи пільговими умовами та низькими відсотковими ставками. Кредити надаються частинами, і щоб отримати гроші, країни повинні підписати програму фінансування з МВФ, виконати умови щодо дотримання прав людини та боротьби з корупцією, а також впровадити демократичні, економічні та управлінські реформи [47]. Для фінансування кредитів Комісія запозичує кошти на ринках капіталу, а потім кредитує країну-бенефіціара.

Один з останніх прикладів макрофінансової допомоги від ЄС – це підтримка України, яка продовжується протягом повномасштабної війни з росією. Влітку 2023 року, державний бюджет України отримав шостий транш у розмірі 1,5 млрд євро в межах масштабної макрофінансової допомоги на 2023 рік. Загальний обсяг програми МФД сягав 18 млрд євро, а на той момент у 2023 році Україна вже отримала 10,5 млрд євро макрофінансової допомоги від ЄС [48]. На урядовому порталі на момент отримання згаданої допомоги згадувалось, що кошти надавались на пільгових умовах і спрямовувались на фінансування пріоритетних видатків бюджету. Термін погашення кредиту становив 35 років, а відсотки та інші платежі з обслуговування боргу будуть компенсовані країнами ЄС [48]. У той же час, для продовження кредиту, Україні було необхідно виконувати деякі умови партнерів. Досить часто, при допомозі ЄС іншим країнам, такими умовами є досягнення економічних реформ, дотримання прав людини, тощо. Так, на прикладі України бачимо приклад виду макроекономічної допомоги, який сьогодні домінує у Європі. Окрім екстреної допомоги державі, що зазнала агресії, у мирний час ЄС розвинув декілька програм фінансування міжнародного розвитку, такі як ініціатива Східного Партнерства, Західних Балкан, та Південного Сусідства [49], які залишаються важливими елементами зовнішньої економічної політики союзу.

Щодо механізмів європейського відновлення після Другої світової війни в науковій літературі існують різні оцінки. А. Мілвард у фундаментальному дослідженні «The Reconstruction of Western Europe, 1945–51» на основі архівних джерел дійшов висновку, що успіх реконструкції був зумовлений насамперед формуванням у Західній Європі власної моделі інституціоналізованої економічної взаємозалежності, яка дозволила реалізувати національні плани відновлення [300]. Цю інституційну логіку розвиває Б. Айхенгрін, який на прикладі діяльності Європейського платіжного союзу (1950–1958) показав, що відновлення торговельних і платіжних відносин стало можливим завдяки поєднанню зовнішньої фінансової підтримки, дієвих міжнародних інституцій та поглиблення економічної інтеграції [301].

Теоретичним підґрунтям для розуміння механізмів координації міжнародної фінансової допомоги та інвестиційних потоків у постконфліктних країнах слугує теорія міжнародних режимів. С. Краснер визначив міжнародні режими як сукупність принципів, норм, правил і процедур прийняття рішень, навколо яких збігаються очікування учасників у певній сфері міжнародних відносин [302]. У подальшому А. Газенклевер, П. Маєр та Ф. Ріттбергер систематизували теоретичні підходи до аналізу режимів, виокремивши три напрями: силовий (реалістичний), що розглядає владні відносини як ключову змінну; заснований на інтересах (неоліберальний), що зосереджується на конфігурації інтересів; та заснований на знаннях, що наголошує на ролі ідей і спільного знання [303]. У контексті повоєнної відбудови України ці підходи дозволяють пояснити роль міжнародних фінансових інституцій, донорських механізмів, санкційних режимів та європейської інтеграції як інструментів мобілізації ресурсів і координації міжнародної підтримки процесів реконструкції.

Процеси відбудови на національному чи міжнародному рівні складно повноцінно пояснити без розуміння розподілу ролей між різними учасниками, які в них залучені. У повоєнному відновленні може брати участь широкий спектр акторів (рис. 7). Аналіз наукових досліджень у цій сфері дає змогу виокремити ключових із них, які здатні суттєво впливати на перебіг відбудови (у тому числі й

за умов конфлікту, що триває). Передусім визначальну роль відіграє держава, на території якої здійснюються заходи з відновлення, особливо за наявності збережених інституцій та органів влади, спроможних управляти цими процесами [289]. Водночас громадянське суспільство виступає важливим елементом, що забезпечує підзвітність і прозорість як внутрішніх, так і зовнішніх ініціатив у сфері відбудови. Значну роль відіграють і неурядові організації – як місцеві, так і міжнародні – які в довгостроковій перспективі сприяють мобілізації та координації ресурсів для підтримки постраждалої країни та її населення.

Рис. 7. Актори в рамках повоєнної відбудови держав (розроблено автором)

Важливе місце у процесах відбудови посідають міжнародні інституції, зокрема Організація Об'єднаних Націй та її спеціалізовані структури, такі як ПРООН і ВООЗ. Незважаючи на існуючу критику щодо ефективності їхньої діяльності, ці організації залишаються ключовими у приверненні глобальної уваги до процесів відновлення, а також у координації діяльності міжнародних організацій на місцях [289]. Окремо слід відзначити роль інших держав, які долучаються до відбудови через інвестиції, гранти, та фінансову підтримку, спрямовуючи ресурси відповідно до власних економічних можливостей і політичних пріоритетів. Досить значущим є внесок приватного сектору, від якого значною мірою залежить рівень

економічної активності як під час відновлення країни, так і після завершення цього процесу. Йдеться про інвестування в підприємницьку діяльність, створення робочих місць та загальний розвиток економіки [289]. До цієї категорії належать як внутрішні бізнес-структури, так і міжнародні компанії. Для кожної з зазначених груп учасників у теоретичних підходах визначаються відповідні функції в процесі повоєнної відбудови. Водночас важливо враховувати, що рівень їхньої участі та впливу може суттєво варіюватися залежно від конкретних обставин, і універсальної моделі розподілу ролей для всіх ситуацій відновлення не існує.

Міжнародні неурядові організації (МНУО)

Неурядова організація (НУО) – це об'єднання осіб або інституцій, які, як правило, не мають прямого зв'язку з урядовими структурами та створюються з метою надання послуг або просування певних напрямів державної політики. Такі організації можуть діяти як на міжнародному, так і на локальному рівнях, відрізняючись за масштабами діяльності, мандатом і географією залучення в різних країнах і регіонах. В Україні НУО різного профілю та розміру функціонують уже тривалий час, часто представляючи інтереси населення та сприяючи підвищенню його спроможності забезпечувати базові потреби, особливо в умовах гуманітарних криз. Науковці підкреслюють, що завдяки своїм особливостям і характеру діяльності ці організації відіграють суттєву роль у наданні гуманітарної допомоги населенню, а також у процесах повоєнного відновлення. Зокрема згідно із дослідженням, проведеним Voice (2000), незважаючи на їх різноманітність НУО, мають ряд спільних рис [50]. Серед таких характеристик – пріоритизація залучення громадянського суспільства та можливість уникати важких бюрократичних тягарів під час впровадження програм і проєктів.

У більшості випадків повоєнні контексти потребують відбудови фізичних об'єктів. Проте розвинуте громадянське суспільство, а також незалежні засоби масової інформації, та надійна судова система – це також критично важливі фактори для відновлення, якщо воно спрямоване на стале економічне зростання [289]. Дослідження відбудови Боснії та Герцеговини показує, що відбудова повинна включати людський вимір, реінтегруючи людей у громадянське суспільство [50].

Важливі також зусилля з відбудови суспільства шляхом відновлення верховенства права. Окрім цього існує потреба розвитку політичного діалогу та підвищення рівня залученості громадськості. Заходи, спрямовані на посилення всіх складових громадянського суспільства, мають здійснюватися на усіх етапах повоєнного відновлення [289]. Міжнародний досвід, накопичений у різних країнах і контекстах, свідчить про те, що неурядові організації здатні відігравати в процесі відновлення ключову роль. Водночас існує й позиція, відповідно до якої НУО можуть відходити від вирішення потреб постраждалого населення та зосереджувати свої зусилля на конкуренції за фінансові ресурси та забезпеченні власного функціонування [51]. Цю проблему важливо враховувати при дослідженні ролі НУО у процесах відбудови.

У певних контекстах неурядові організації здатні виконувати допоміжну функцію для державних інституцій. Як міжнародні, так і місцеві НУО, які добре обізнані з локальним середовищем, можуть надавати уряду експертну підтримку у межах своєї спеціалізації. Водночас важливо підкреслити, що відповідно до міжнародної практики, НУО не мають замінити собою державні структури, за винятком випадків надзвичайних обставин або тоді, коли органи влади не спроможні виконувати окремі функції. Ключовим чинником ефективності діяльності НУО є належна координація з органами місцевої влади. За її відсутності, діяльність таких організацій може не лише втрачати результативність, але й у окремих випадках мати негативні наслідки [52]. Водночас НУО часто відіграють важливу роль у забезпеченні тих сфер, які держава не може забезпечити самостійно [289]. Прикладом є потреба у розмінуванні територій України, яке згідно з оцінками експертів може зайняти декілька десятиліть [53]. Так, міжнародні неурядові організації допомагають Україні у сфері гуманітарного розмінування. Такий підхід дозволяє скорочувати розрив між потребами та фактичними можливостями країни [54].

Окрім того, неурядові організації також підтримують окремі сектори, наприклад сферу соціальних послуг. У них НУО мають багаторічний міжнародний досвід, і можуть запроваджувати більш гнучкі підходи, особливо у порівнянні з

державним сектором [289]. Отже, такі організації фактично компенсують обмежену спроможність держави задовольняти окремі потреби суспільства та країни загалом. У випадках, коли уряд не в змозі повною мірою вирішити технічні, гуманітарні, або соціальні завдання, роль НУО може бути визначальною [289]. Вони забезпечують підтримку й допомогу найбільш уразливим групам населення, потреби яких залишаються недостатньо охопленими державною політикою через об'єктивні обмеження, зокрема брак ресурсів чи їх спрямування на більш пріоритетні сфери, серед яких на чільному місці – оборона держави. Окрім цього, НУО працюють з потребами біженців та внутрішньо переміщених осіб, надаючи їм консультаційну підтримку, практичну допомогу та сприяючи вирішенню індивідуальних проблем. В Україні вже функціонує значна кількість таких організацій, і їх число продовжує зростати, що зумовлено як підвищеною увагою міжнародних донорів, так і збереженням (а подекуди й посиленням) гуманітарних потреб у період війни.

Міжнародні та місцеві неурядові організації разом зі своїми програмами охоплюють різні сегменти суспільства, яке перебуває у стані відновлення або переживає активну фазу війни, здійснюючи на них помітний вплив. Завдяки цьому НУО виконують функцію своєрідного посередника між міжнародними партнерами та безпосередніми отримувачами допомоги на місцях [289]. Крім того, такі організації можуть формувати стійкі зв'язки з місцевими громадами та інституціями, що підвищує ефективність взаємодії між різними сторонами у досягненні цілей відбудови країни після завершення війни та забезпечення потреб населення. Їхня діяльність також сприяє ширшому залученню міжнародних ресурсів, адже такі організації отримують фінансування від донорів із різних регіонів світу, тим самим посилюючи участь зовнішніх акторів у процесах відбудови. У сукупності вони виконують важливі функції, зокрема у вирішенні нагальних соціальних і гуманітарних проблем, а також у формуванні довгострокової взаємодії між представниками громадянського суспільства, міжнародною спільнотою, та урядом [289]. Водночас їхня роль не є визначальною у загальній системі повоєнного відновлення, що зумовлює необхідність врахування внеску й інших учасників цих процесів.

ООН та її структури

Організація Об'єднаних Націй (ООН) – це міжнародна організація, заснована у 1945 році на етапі масштабної перебудови міжнародного порядку. Станом на сьогодні ООН складається зі 193-х держав-членів [55]. ООН у своїй діяльності керується принципами, які викладено у її Статуті. Основні цілі ООН можна узагальнено охарактеризувати як прагнення до міжнародного миру та співробітництва на умовах рівності та державного суверенітету [55]. У дослідженнях сучасних міжнародних відносин ООН часто називають «універсальною» організацією, що пояснюється включенням до країн-членів більшості світових держав, а також через роботу організації в різноманітних напрямках і сферах міжнародної політики. В сукупності ці фактори дозволяють ООН бути найбільш масштабною організацією з точки зору сфер вирішуваних проблем та географічного охоплення. ООН має велику кількість структур або організацій всередині своєї системи, серед яких УВКБ ООН, ЮНІСЕФ, ПРООН, і ВООЗ [56]. Попри статус найбільш впливової організації світу, ООН часто критикують за нездатність захистити країни від війн та зберегти світовий порядок [289]. Однією з ключових проблем, на яку наголошують критики, є наявність слабких механізмів імплементації рішень організації [57]. До прикладу, Рада Безпеки не може ефективно ухвалювати жодних рішень щодо повномасштабної війни РФ проти України через статус постійного члена та наявність права вето у країни-агресора [289]. Незважаючи на ці факти, ООН все ще залишається головним місцем для обговорення і потенційного вирішення міжнародних конфліктів у дипломатичному полі. Вона також є основним форумом для обміну думками серед представників міжнародної спільноти. Окремо важливо наголосити, що структури ООН володіють можливостями для масштабної допомоги та фінансування відбудови країн, які зазнали конфліктів.

Офіційні звіти ООН, зокрема агентства ЕКОСОП (Економічна і Соціальна рада), відзначають, що, спираючись на досвід, організація зосереджується на розбудові миру через діяльність, яка спрямовується на зменшення ризику повернення країн до стану війни, або ж їх колапсу [58]. Зміцнення здатності держав

врегулювати конфлікти та формувати підґрунтя для довготривалого миру і розвитку розглядаються як базові підходи до підтримки повоєнного відновлення. Відбудова миру в суспільствах, що зазнали війни, залишається одним із найскладніших викликів для міжнародної безпеки. Реалізація таких процесів вимагає тривалої та системної підтримки місцевих зусиль з боку міжнародної спільноти за кількома ключовими напрямками. До них належать контроль за дотриманням режиму припинення вогню, реінтеграція учасників війни у цивільне життя, сприяння поверненню біженців після війни, допомога в організації виборів, підтримка реформ у сферах правосуддя та безпеки, а також гарантування дотримання прав людини. Згідно зі звітами, ООН прагне відігравати важливу роль у ініціативах з розбудови миру, наприклад через контроль виконання мирних домовленостей у Південній Африці, Камбоджі, і Центральній Америці у 1990-х роках, зусилля зі стабілізації на Балканах та у Західній Африці, та програми із мирного врегулювання в Афганістані та Судані. Згідно з ресурсами організації, ключова роль щодо відбудови країн після війн відводиться ЕКОСОП [58]. Вона відіграла важливу у підготовці механізмів реагування на виклики, яких зазнають держави, що пережили війну. У 2002 році організацією були засновані Спеціальні консультативні групи для допомоги у підготовці програм підтримки країн, що вийшли зі стану війни. Зокрема було створено дві такі групи для відновлення Гвінеї-Бісау (2002 р.) і Бурунді (2003 р.) [58]. Це лише окремі приклади, що наводяться ЕКОСОП у звітах.

Існують також деталізовані політики ООН з економічної відбудови держав, що постраждали від конфліктів. Як сформульовано у підходах організації, під час відбудови, часто викликом стає відновлення можливостей для населення, а також підвищення «відчуття гідності і надії на майбутнє». Згідно з цими підходами, підтримка відновлення суспільств, держав і економік, що постраждали від конфлікту, є серед ключових обов'язків ООН [31]. Робота і отримання доходів є серед основних елементів для вирішення цих викликів. Для громад і окремих осіб наявність робочих місць і стабільного доходу є основою для забезпечення засобів існування та подальшого відновлення. Ці можливості є ключовими для залучення

молоді до економічної діяльності, а також для процесів реінтеграції учасників війни. Таким чином, розвиток зайнятості та підтримка самозайнятості мають ключове значення для досягнення стійкого миру в країнах на етапі відбудови. Підходи, запропоновані ООН ще у 2009 році, передбачають низку пріоритетних напрямів, зокрема забезпечення стабільності доходів і рівня зайнятості населення, стимулювання можливостей працевлаштування (особливо у районах, де відбувається реінтеграція), а також підтримку довгострокового розвитку праці.

ООН також здійснює роботу в межах гуманітарних ініціатив та екстреного реагування. До прикладу, організація створила фонд Ukraine Humanitarian Fund (UHF) для застосування ресурсів задля реагування на гуманітарні потреби України, які виникли від початку війни на Сході України, та продовжили накопичуватись після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році [59]. Лише в межах цієї програми протягом 2023 року ООН видала більше 120-ти мільйонів доларів США на діяльність НУО. Надалі ці організації донесли до прямих бенефіціарів товари та послуги відповідно до актуальних потреб [60]. У той же час, окремі підрозділи ООН можуть реалізовувати навіть більш масштабні програми допомоги. Наприклад, Управління ООН з координації гуманітарних питань та Агентство ООН у справах біженців подали запит на 5,6 млрд доларів США для допомоги людям, що постраждали від війни [61]. Зокрема майже 4 млрд з них мали бути направлені на гуманітарне реагування в Україні, включно із забезпеченням більше 11-ти мільйонів людей медикаментами та продуктами, а решту суми планували використати для допомоги понад 4 мільйонам біженців з України, розміщених у 10-ти країнах Європи [61]. Так, попри певну критику щодо потенціалу ООН у сфері врегулювання конфліктів, ряд її структур роблять внесок у гуманітарне реагування та відбудову країн, що постраждали від війни, в тому числі й України.

Держава-отримувач допомоги

Більшість країн, що зазнали впливу війни, характеризуються низьким рівнем економічного розвитку, причому значна їх частина належить до групи найменш розвинених держав світу. У зв'язку з цим навіть у періоди миру вони часто відчувають дефіцит як матеріального, так і людського капіталу, необхідного для

запобігання економічним і соціальним труднощам, які здатні провокувати конфлікти. Збройні протистояння, як внутрішні так і зовнішні, додатково підривають обмежені можливості забезпечення соціальної згуртованості та стабільного миру. Як наслідок, кожен наступний конфлікт збільшує залежність таких країн від зовнішньої підтримки [289]. В цьому контексті важливого значення набуває ефективність використання допомоги від міжнародних донорів, що стає ключовою сферою спільної відповідальності як для країни-реципієнта, так і для міжнародної спільноти. Хоча ця відповідальність не може бути покладеною на лише одну сторону, але основна відповідальність за те, що відбувається в країні лежить саме на ній [62]. При цьому сильні інституції та розвинене громадянське суспільство – це необхідні фактори, що забезпечують стабільну відбудову у довгостроковій перспективі.

Низка ключових чинників перебуває у сфері відповідальності як держав-реципієнтів допомоги, так і, певною мірою, тих країн і організацій, які їх підтримують у процесі відновлення. Насамперед держава повинна гарантувати безпеку всім своїм громадянам, що є пріоритетним завданням у післявоєнний період. Особливу увагу слід приділяти запобіганню можливим новим спалахам насильства, зважаючи на нещодавнє завершення конфлікту. У цьому контексті важливого значення набуває формування ефективної та справедливої системи правоохоронних органів і судочинства. Не менш складним і водночас критично важливим завданням є створення умов для роботи населення, забезпечення можливостей для освіти, професійного розвитку та фінансової самостійності, що також відображено у відповідних підходах ООН [31].

Громадянське суспільство держави, що відбудовується

Попри те, що роль держави вже згадувалась разом із взаємодією з громадянським суспільством, потрібно окремо підкреслити значення останнього як самостійного і важливого учасника процесів повоєнного відновлення. Відповідно до визначення Світового економічного форуму (WEF), громадянське суспільство включає широкий спектр інституцій, зокрема громадські об'єднання, НУО, профспілки, благодійні і релігійні організації, а також професійні спілки [63].

Громадянське суспільство об'єднує активних представників населення різних вікових і професійних груп, які через взаємодію здатні впливати на формування державних політик та загальний розвиток країни, зокрема шляхом здійснення публічного контролю за роботою посадових осіб. Наукові дослідження підкреслюють його вагомую роль у процесах повоєнної відбудови [64]. Зокрема представники WEF наголошують на значенні громадянського суспільства як чинника, що протидіє авторитарним режимам у країнах Південної Америки [63]. У публікації Atlantic Council [65] також наголошується на досягненнях українського суспільства під час подій 2014 року, а також підкреслюється його роль для майбутньої відбудови. Окремі дослідження акцентують увагу на проблемі корупції, яка загострюється в багатьох країнах, що переживають війни [66], що, у свою чергу, негативно впливає на ефективність процесів відбудови. Зважаючи на те, що Україна також стикається з такими викликами, громадянське суспільство може відіграти визначальну роль у їх подоланні. Воно є важливою складовою державного розвитку в умовах повоєнної відбудови, оскільки сприяє формуванню напрямів державної політики, забезпечує контроль за діяльністю інституцій та впливає на стратегічний курс розвитку країни.

Приватний сектор (місцевий бізнес, транснаціональні корпорації)

Підприємницький сектор, що охоплює компанії різного масштабу й напрямів діяльності, а також транснаціональні корпорації (ТНК), є невід'ємною складовою економіки більшості держав. Для країн у постконфліктний період критично важливим є формування ефективного приватного сектору, який здатен генерувати прибуток і сприяти виходу з кризи, зменшуючи залежність від зовнішнього фінансування. Водночас у перші роки після завершення війни як внутрішні, так і іноземні інвестиції, як правило, надходять повільніше, ніж очікують держави, що перебувають на етапі відновлення [67].

Крім того, між економічним розвитком і конфліктами існують складні та неоднозначні взаємозв'язки, у межах яких діяльність приватного сектору інколи може не знижувати, а навпаки – посилювати воєнні ризики. Додатковим чинником виступає те, що в постконфліктному середовищі представники бізнесу часто

орієнтуються на проекти, які потребують відносно невеликих інвестицій, але здатні забезпечити швидку віддачу. Інвестори часто уникають вкладень у ринки з високими ризиками, зокрема у ті, які перебувають у стадії відновлення після війни, якщо не вбачають у них потенціалу для отримання швидкого та значного прибутку.[67]. До прикладу, постачальники мобільного зв'язку, згідно з дослідженнями, можуть одними з перших інвестувати у країни на етапі відбудови. Це пояснюється тим, що інвестиції у телекомунікаційну сферу є порівняно невеликими, а прибутки – доволі швидкими.

Важливо також підкреслити роль держави у розвитку приватного сектору в період відбудови. Державні інституції можуть посилювати його розвиток у різні способи, наприклад, розвиваючи позитивний імідж країни і покращуючи інвестиційний клімат. У випадку України закордонні інвестиції на повоєнному етапі будуть мати важливе значення для реалізації нового “Плану Маршалла” [68]. Таким чином, як і для інших згаданих у дослідженні учасників відбудови, участь приватного сектору є тісно взаємопов'язаним з роллю держави.

Інші країни і міждержавні наднаціональні організації

Держави-партнери є важливими гравцями у післявоєнній відбудові країн. Згідно зі згадуваними раніше принципами теорії реалізму у міжнародних відносинах, саме держава є головним актором на міжнародній арені. Важливо підкреслити, що у міжнародних організаціях, чи навіть у структурі ООН, саме держави мають ключову роль під час прийняття рішень (зокрема щодо направлення фінансової допомоги, винесення політичних рішень тощо) [289]. Уряди держав, а також їх об'єднання є ключовими гравцями у відбудові постраждалих від війни країн. Наприклад, лише Сполучені Штати Америки надали Україні більше 75-ти млрд доларів допомоги станом на кінець 2023 року (рис. 8) [69]. За такий же період, Європейський Союз передав близько половини цієї суми, із фокусом на допомогу у гуманітарній і фінансовій сферах. Рішення держав щодо допомоги зазвичай приносять більш масштабні результати, ніж допомога від міжнародних неурядових організацій чи структур ООН, можуть прийматись швидше, і здебільшого залежать лише від політичної волі урядів держав та наявності коштів у їх бюджетах. Крім

того, окремі держави здатні відігравати визначальну роль у процесі відновлення інших країн шляхом ухвалення зовнішньополітичних рішень, зокрема щодо надання фінансової допомоги або підтримки інтеграції до наднаціональних об'єднань (у випадку України перспектива євроінтеграції). Приєднання до таких організацій як Європейський Союз може у довгостроковій перспективі стати важливим етапом повоєнного розвитку та стабілізації. Отже, як окремі держави, так і наднаціональні утворення, зокрема ЄС, здатні відігравати суттєву роль у процесах повоєнної відбудови, впливаючи на їх напрям і ефективність.

Допомога Україні у 2022 (військова, фінансова, гуманітарна) у порівнянні з найбільшими бенефіціарами 2021 року

Рис. 8. Рівень допомоги США Україні у 2022 р. в порівнянні з найбільшими отримувачами допомоги у 2021 р. [69]

Міжнародні фінансові інституції (МВФ, ЄБРР, Світовий Банк)

Варто відзначити ряд всесвітніх організацій як особливо важливих у контексті фінансової стороні післявоєнної відбудови. Зокрема вони виділяють Міжнародний валютний фонд (МВФ), Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), а також Світовий Банк. Згідно з аналітикою KPMG [70], Світовий Банк притримується доволі неполітичної позиції та направляє зусилля на відбудову економіки уражених війною країн. Для цього можуть використовуватись такі кроки як надання фінансування для інвестиційних проектів та втілення програм, що орієнтовані на конкретні економічні результати. Діяльність МВФ є подібною до Світового банку, а сама організація видає країнам пільгові кредити. Такий підхід має важливе значення під час криз або збройних конфліктів, а також після них,

надаючи своєрідний фінансовий буфер для країн у складному становищі [289]. Крім того, діяльність цієї інституції спрямована на стабілізацію макроекономічних показників, зокрема інфляції, темпів економічного зростання та коливань національної валюти.

Європейський банк реконструкції та розвитку, незважаючи на свою назву, здійснює діяльність і поза межами Європи. Його рамкова програма, спрямована на підвищення стійкості і надання засобів для існування, фокусується на підтримці держав, які постраждали від конфліктів. Основні напрями включають зміцнення енергетичної безпеки, відновлення муніципальної інфраструктури та послуг, підтримку засобів існування внутрішньо переміщених осіб, підтримку торгівлі, а також забезпечення розвитку для малого і середнього бізнесу. Зокрема, ЄБРР заявив про намір спрямувати близько 3-х мільярдів євро протягом 2022–2023 років на підтримку відновлення бізнес-активності України та для забезпечення функціонування її економіки [70]. У контексті аналізу міжнародної допомоги, яку Україна отримує в час війни та потенційно отримуватиме у післявоєнний період, важливим є врахування ролі трьох визначених інституцій.

У контексті діяльності міжнародних фінансових інституцій доцільно окремо відзначити роль міжнародних донорів, які забезпечують фінансову підтримку країнам. Важливого значення набувають ефективне планування та узгодження дій між донорами і партнерами щодо реалізації допомоги з урахуванням специфіки місцевих умов. Донорські структури мають проявляти готовність до забезпечення достатнього обсягу фінансування для покриття суспільних потреб, а також підтримувати такі процеси у довгостроковій перспективі [71]. Короткострокова допомога може стати неефективною або навіть марною, якщо через нестачу ресурсів не відбудеться нормалізації соціально-економічного становища, а держава-отримувач допомоги повернеться до стану конфлікту.

Також важливо забезпечити можливість для місцевого населення брати активну роль у плануванні та досягненні процесу втілення проєктів допомоги чи відбудови [289]. Міжнародний досвід відновлення демонструє необхідність підтримки мікроекономічних структур. Це пов'язано із тим, що надання допомоги

виключно макроекономічним структурам може в результаті посилити корумпованість еліт та нерівномірно впливати на добробут суспільства [71].

Табл. 1 (розроблено автором)

Систематизація ролей учасників відбудови

Актор у відбудові	Роль у процесі відбудови
Держава-реципієнт	<ul style="list-style-type: none"> - Забезпечує безпеку громадян, ефективні правоохоронні органи, судову систему, умови для зайнятості й освіти. - Несе відповідальність за ефективне використання зовнішньої допомоги. - Підтримує розвиток громадянського суспільства й державних інституцій як умову стабільної відбудови.
Громадянське суспільство	<ul style="list-style-type: none"> - Забезпечує підзвітність і прозорість внутрішніх та зовнішніх ініціатив відбудови. - Протидіє корупції, впливає на напрями державної політики і здійснює контроль за діяльністю державних інституцій на всіх етапах відновлення.
Місцеві та міжнародні НУО	<ul style="list-style-type: none"> - Надають гуманітарну допомогу, мобілізують та координують ресурси, компенсують обмежену спроможність держави. - Залучаються до розмінування, соціальних послуг, підтримки біженців та ВПО. - Посередництво між міжнародними партнерами та отримувачами допомоги.
ООН та її структури	<ul style="list-style-type: none"> - Координують міжнародне реагування на кризи, залучають глобальну увагу до відновлення. - Реалізують програми розбудови миру (контроль припинення вогню, реінтеграція ветеранів, підтримка виборів та реформ безпеки і правосуддя). - Надають масштабне гуманітарне фінансування.
Держави-партнери та наднаціональні об'єднання	<ul style="list-style-type: none"> - Забезпечують найбільші обсяги фінансової, гуманітарної та військової допомоги. - Ухвалюють зовнішньополітичні рішення щодо підтримки відбудови, сприяють інтеграції постраждалої країни до міжнародних структур. - Мають вирішальний вплив у системі міжнародних організацій.
Приватний сектор	<ul style="list-style-type: none"> - Генерує економічну активність, створює робочі місця, забезпечує інвестиції в підприємницьку діяльність. - Забезпечує фінансування державних ініціатив з відбудови через податки.
Міжнародні фінансові інституції	<ul style="list-style-type: none"> - Надають пільгові кредити та фінансування інвестиційних проектів. - МВФ стабілізує макроекономічні показники (інфляція, валюта). - Світовий банк фінансує цільові програми відновлення економіки. - ЄБРР підтримує енергетичну безпеку, муніципальну інфраструктуру, малий і середній бізнес, ВПО.

1.3. Аналіз ролі іноземних інвестицій у повоєнній відбудові країн

Досліджуючи економічний розвиток держав, залучення міжнародних інвестицій, як правило, називають пріоритетним напрямком, яким має займатись чи не кожна країна. У загальному розумінні, інвестиції – це вкладення грошей, зазвичай задля вигоди чи прибутку [87]. Таке просте і узагальнене визначення може застосовуватись як до розпоряджання особистими коштами так і до управління фінансами масштабних інвестиційних фондів або корпорацій. У сфері міжнародних економічних відносин, авжеж, йдеться про міжнародні інвестиції. Існує два основних типи міжнародних інвестицій – портфельні інвестиції (portfolio investments) та прямі іноземні інвестиції (foreign direct investments). Портфельні інвестиції - це інвестиції в акції, облігації та активи компаній, але не з метою управління діяльністю таких компаній. Інвестори у цій категорії шукають фінансовий прибуток, а також диверсифікацію своїх вкладень для кращого управління ризиками. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) – це іноземні активи, інвестовані з метою управління компаніями чи бізнесом локально. Компанії можуть здійснювати ПІІ у різні способи, включно з купівлею активів іноземних компаній, інвестування у власність, заводи чи обладнання, та участь у спільному підприємстві з іноземними компаніями. Зазвичай ПІІ передбачають довгострокову стратегію інвесторів. Також важливо відзначити, що представники приватного сектору (наприклад, транснаціональні корпорації) шукають вигоди від отриманого до місцевих ринків доступу, а також ресурсів в країнах куди вони інвестують. Часто цей доступ отримують в обмін на досвід, капітал, і ноу-хау. Саме ПІІ важливо розглядати в контексті міжнародного розвитку держав, посилення їх економік, та залучення міжнародних компаній задля створення нових робочих місць.

Прямі іноземні інвестиції прямо пов'язують з більш ефективним розвитком держав. У звітах Організації Міжнародного Співробітництва та Розвитку (ОМСР/ОЕСД) [88] йдеться про те, що такі погляди підтверджені дослідженнями економістів, які відзначають багато важливих результатів, які приносить ефективно заохочення ПІІ, зокрема у країнах, що розвиваються. За умови впровадження ефективної економічної політики країни, куди інвестуються іноземні активи, ПІІ

приносять нові технології, допомагають розвитку місцевого людського капіталу, сприяють міжнародній торговельній інтеграції, допомагають створити більш конкурентне бізнес-середовище, внаслідок чого підвищується рівень розвитку бізнесу. Окрім економічних переваг, ПІІ також можуть приносити покращення, наприклад, екології у приймаючій країні завдяки передачі "чистіших" технологій. Схожі висновки можна побачити у звітах від Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) [89], де йшлося зокрема про позитивні ефекти для економіки від інвестицій з боку транснаціональних корпорацій. Цікаво, що у цьому джерелі більш ніж двадцятирічної давнини згадується, як за 20 років до цього транснаціональні корпорації вважались проблемою, що заважає міжнародному розвитку. Проте, вже на зламі ХХ-ХХІ століть вони почали розглядатись як можливе вирішення економічних проблем країн, що розвиваються, принаймні за наявності ефективних державних підходів до управління прямими іноземними інвестиціями [90].

Уряди можуть спонукати ТНК посилювати передачу технологій, сприяючи розвитку кращих вітчизняних навичок, потенціалу, мереж постачальників та інфраструктури. Згідно зі звітами організації, країни, що розвиваються, мають надавати пріоритет політиці, спрямованій на підвищення місцевого рівня технологічного потенціалу [88]. За таких умов, транснаціональні корпорації, які часто можуть шукати у країнах, що розвиваються, суто економічні переваги для ведення бізнесу чи виробництва товарів, все ж приносять позитив для економік. Всі позитивні наслідки посилення ПІІ, включно з підвищенням рівня людського потенціалу та зростанням експорту, сприяють економічному зростанню, яке є ключовим для подолання бідності в країнах, що розвиваються. Такі країни сьогодні часто прагнуть заохочувати ПІІ, коли прагнуть розширити національну економіку та залучити нові технології, ноу-хау, і капітал. Наприклад, країни можуть пропонувати інвесторам податкові пільги або ж спрощують адміністративні процеси, такі як оформлення дозволів.

Країни також вкладають у власну інфраструктуру та освіту населення (потенційних співробітників), щоб ставати ще привабливішими для інвесторів [90].

Так, відкритість для ПІІ та міжнародної торгівлі дозволила деяким країнам світу досягти швидкого розвитку. Економічний розвиток Гонконгу є одним із таких прикладів. Перевагами Гонконгу, які дозволили йому швидше розвиватись були сприятливі для бізнесу закони та політика, місцеве населення, культурно орієнтоване на торгівлю та бізнес, а також вигідне географічне положення [90]. Є й багато інших країн, таких як Південна Корея або Сінгапур, що трансформувались і досягли великого економічного прогресу, в тому числі завдяки ефективній політиці залучення ПІІ – на рис. 9 відображено залучення інвестицій у ці країни протягом 30 років. Графік економічного зростання Сінгапуру та Гонконгу можна побачити нижче.

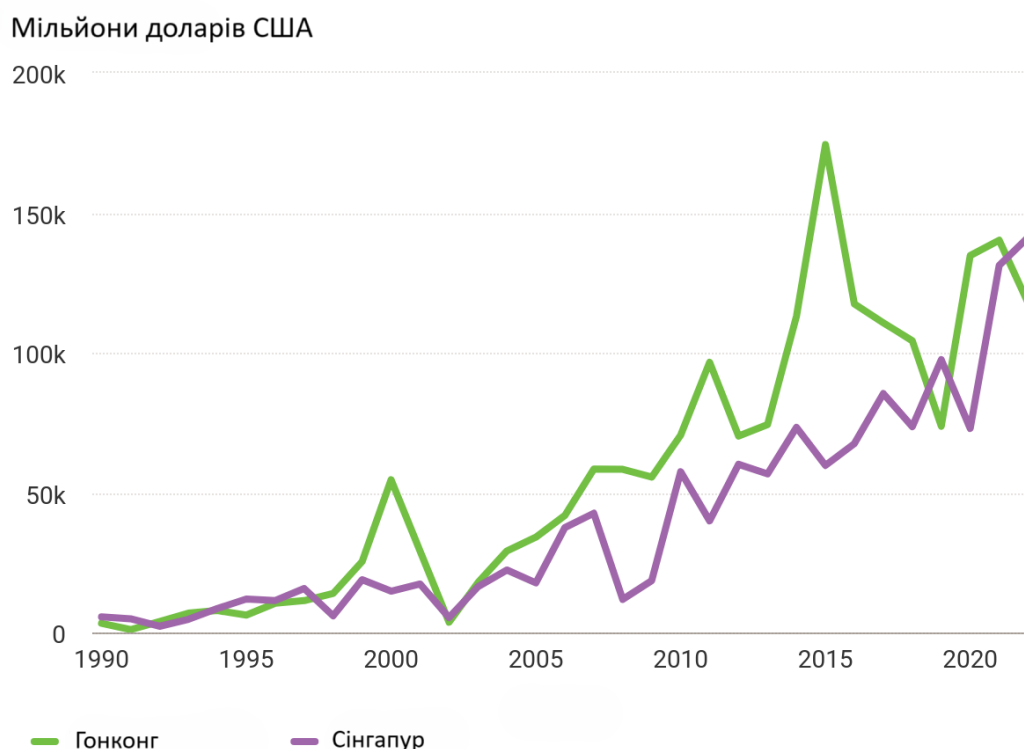

Рис. 9. Рівень прямих іноземних інвестицій у Гонконгу і Сінгапурі. [91]

Наприкінці ХХ століття, дослідження на тему ПІІ, окрім потенційних позитивних наслідків та теми інвестування транснаціональних корпорацій, розглядали також роль таких інвестицій під час кризових ситуацій. У звіті МВФ, зокрема, йшлося про те, що прямі іноземні інвестиції довели свою стійкість під час фінансових криз. Наприклад, у країнах Східної Азії такі інвестиції були стабільними під час світової фінансової кризи 1997-98 років. На противагу цьому,

інші форми потоків приватного капіталу, особливо короткострокових, зазнали значних коливань у той самий період.

Проте, ситуація у 2022-2023 роках значно відрізняється від висновків щодо стану глобальних інвестицій на зламі XX=XXI століть. Зокрема звіт Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) щодо тенденцій у світових інвестиціях за 2023 рік свідчить про те, що зріс щорічний дефіцит інвестицій, з яким стикаються країни, які розвиваються [91]. Дефіцит вимірювався у порівнянні з бажаним рівнем ПІІ для досягнення глобальних Цілей сталого розвитку (ЦСР/SDG) до 2030 року. Станом на 2023 він становив близько 4 трильйонів доларів США на рік, що на 1,5 трильйона доларів більше, ніж у 2015 році. У звіті також відображено (рис. 10), що після зростання у 2021 році, глобальні ПІІ знизилися на 12% у 2022 році (до 1,3 трильйона доларів США). Основними причинами цього падіння були глобальні кризи, зокрема війна в Україні, а також високі ціни на продовольство та енергоносії, та через інші проблеми. Падіння стало ударом переважно щодо розвинених країн, де ПІІ впали на 37% до 378 мільярдів доларів. Натомість інвестиційні потоки до країн, що розвиваються, зросли на 4%, але дуже нерівномірно (найменш розвинені країни зіткнулись з найсильнішим падінням інвестицій). Остання статистика демонструє вкрай негативний вплив криз, зокрема війни в Україні (яка першою згадується у звіті UNCTAD серед проблем), на глобальний рівень прямих іноземних інвестицій у 2022-2024 [91]. ПІІ не є абсолютно стійкими до глобальних чи регіональних потрясінь. Тим не менше, такі інвестиції все одно є ключовими для ефективного зростання більшості країн, що розвиваються.

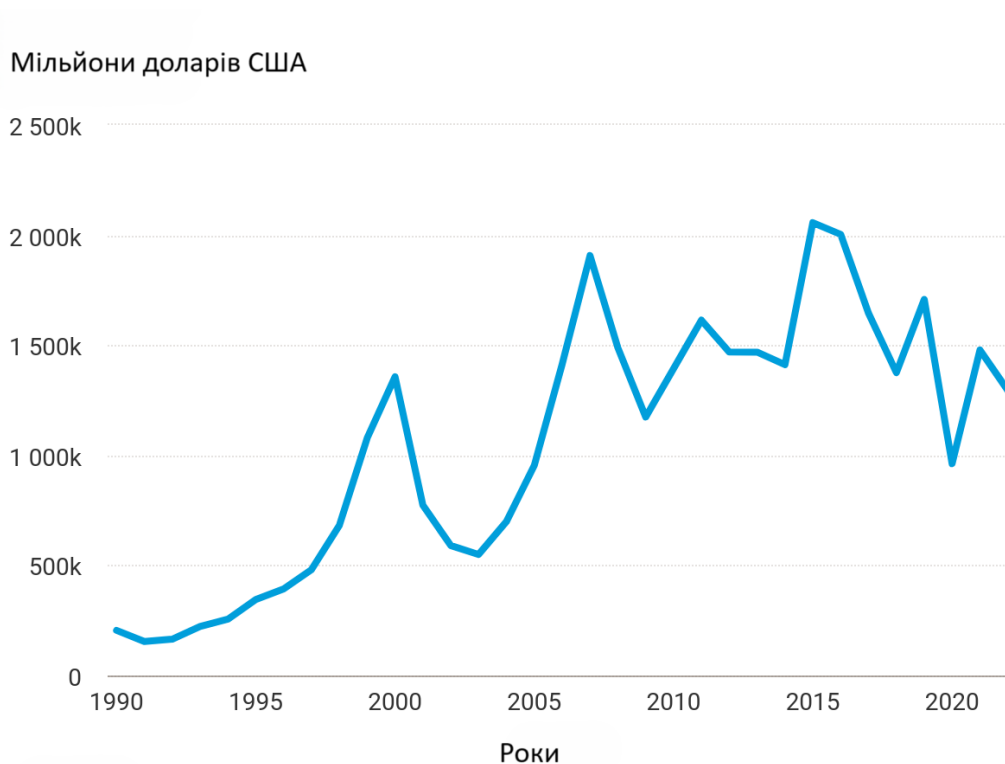

Рис. 10. Світовий рівень прямих іноземних інвестицій за 1990-2022. [91]

Іноземні інвестиції вважаються одним із критично важливих факторів для усіх держав, що намагаються нарощувати свій потенціал на міжнародній арені, зокрема в економічному полі. Особливо часто іноземні інвестиції згадуються в контексті країн, що розвиваються, як важливий фактор, що підштовхує їх до прогресу. Економічний розвиток особливо важливий для країн після тривалого збройного конфлікту, які потребують розбудови миру та відновлення в цілому [92]. Допомога на розвиток сама по собі не може змінити зруйновану економіку, і саме тут прямі іноземні інвестиції (ПІІ) можуть бути цінним інструментом для поживлення розвитку промисловості, відновлення інфраструктури та усунення потреби в постійній зовнішній допомозі.

Післявоєнний перехідний період більш поширений у дослідженнях політології та економічного розвитку, оскільки робота з післявоєнного відновлення найчастіше визначається як виклик для урядів, неурядових організацій з надання допомоги, та міжнародних банків. У багатьох дослідженнях науковці визнають позитивний потенціал міжнародних компаній і ПІІ для сприяння процесу відбудови [93]. Післявоєнне середовище сильно відрізняється від умов активної війни, при

якій є підвищені ризики насильства та політичної нестабільності, що існують поряд із відновленням зобов'язань державних інституцій щодо стабільності та розвитку. Окрім того, у літературі про військову економіку часто згадується, як «жадібність» (англ. greed) може підживлювати конфлікт (наприклад, через бажання отримати доступ до багатих природних ресурсів), але недостатньо досліджено, як «жадібність» може допомагати у розвитку миру [92]. Також поширена думка, що ПІІ можуть бути корисними при повоєнній відбудові лише якщо вони дають суттєвий внесок в економіку країни з точки зору створення робочих місць і нових знань або технологій. З іншого боку, інвестиції заради експлуатації природних ресурсів можуть навпаки бути деструктивними. Загалом іноземні інвестиції є важливою частиною економічного розвитку у процесах відбудови та розбудови миру.

У одному з досліджень науковці М. Джоші та Дж. Квінн розглянули та порівняли велику кількість громадянських війн протягом 1989-2012 років та їх вплив на зарубіжні інвестиції. Це дослідження фокусується на проблемах, які відрізняються від повномасштабної, міждержавної війни [94]. Тим не менш, воно дає можливість побачити вплив конфліктів як таких на зовнішні інвестиції. Дані про світові надходження прямих іноземних інвестицій показують, що громадянська війна значною мірою стримує інвестиції, тоді як ситуація після громадянської війни може навпаки приваблювати їх. Хоча загальновідомо, що громадянська війна суттєво стримує ПІІ, менш відомо, що країни після громадянської війни отримують значну частку глобальних інвестицій. У 2011 році, наприклад, економіки країн після громадянських війн отримали приблизно 28% усіх глобальних ПІІ [94]. Такі серйозні показники вказують на тенденцію до значного припливу інвестицій після завершення конфліктів. Така тенденція важлива для держав, що знаходяться в стані конфлікту і де керівництво обдумує майбутні шляхи його завершення, а також для держав, що знаходяться на перехідному етапі після завершення активних бойових дій. Мур [93] відзначає, що міжнародні компанії можуть мати позитивний вплив для побудови стабільності та економічного зростання в країнах, що відновлюються після війни. Вони приносять нові технології та інновації, створюють робочі місця,

та долучаються до активізації економіки. У той же час, К. Сіддікі [95] підкреслює, що іноземні інвестиції приносять користь країнам, що розвиваються, завдяки збільшенню кількості капіталу та через їх вплив на продуктивність і загальний економічний добробут країни.

Більшість дослідників інвестицій у повоєнному середовищі погоджуються, що збільшені ризики для інвестицій можуть відштовхувати певну частину капіталу. Проте уряди можуть боротися із невизначеністю та прискорити процес повернення ПІІ до країни шляхом посилення прозорості інформації та підзвітності. Мур [93] перевіряв цю думку за допомогою аналізу ПІІ в країнах, що відновлювались від конфліктів з 1970 по 2008 рік. Дослідження виявило, що хоча прозорість і підзвітність прискорюють відновлення ПІІ, іноземна допомога, як правило, пов'язана з повільнішими темпами відновлення інвестицій.

Замість того, щоб заохочувати післявоєнні ПІІ, високий рівень залученої допомоги може виглядати як непрямий сигнал того, що середовище ще не готове для інвестицій у приватний сектор. Щодо ризиків, то окрім загрози повернення до активних бойових дій, країни після конфліктів стикаються з політичною нестабільністю та браком ефективних інституцій. В країнах, що розвиваються (особливо тих, які відновлюються після конфлікту), слабкі інституції перешкоджають активному підприємництву та інвестиціям. Фізична інфраструктура часто пошкоджена, включно з енергетикою, водопостачанням, та транспортом. В силу усіх цих викликів, особливо відсутності сильних державних інституцій, може зростати корупція, а верховенство права і прозорість державного управління навпаки погіршуються [93]. Усе це – обмежуючі фактори для економік, зруйнованих конфліктом, позбавлених кваліфікованої робочої сили та фінансових ресурсів. Проте в контекстах повоєнного відновлення існують потенційні можливості розвитку і для інвесторів, і для країн, що намагаються їх залучити.

Інвестори розглядають можливості та потенційні вигоди на ринку, правовий режим, і потенційні ризики, що існують в державі, яка відновлюється після конфлікту. На основі цих факторів вони вирішуватимуть, чи інвестувати в певне середовище. При цьому, такий алгоритм стосується не лише етапу післявоєнного

відновлення але й країн в стані миру на різних етапах їхнього розвитку. Інвестиційний режим важливий не лише для залучення нових активів – він також може заохотити існуючих інвесторів повторно інвестувати або збільшити рівень існуючих інвестицій.

Іноземні інвестиції можуть відігравати важливу роль у процесі відбудови економіки країн на післявоєнних та післякризових етапах. Інвестиції додають фінансових ресурсів, створюють нові робочі місця, приносять нові знання, технології та міжнародні зв'язки [93]. Інвестори можуть брати активну участь у розбудові миру у повоєнних середовищах, адже підтримання стабільності в державі є їхнім ключовим інтересом. Історично вже складалось так, що інвестори використовували свій статус нейтральної сторони для проведення мирних переговорів, наприклад, у Південно-Африканській Республіці під час переходу від режиму апартеїду [96]. Інші виступили ініціаторами мирних виборів, як представники приватного сектору в Кенії [97]. Окрім цього, історично були приклади ряду ситуацій, за яких представники приватного сектору допомагали стабілізувати небезпечні ситуації, наприклад інвестиції в кавову індустрію в Колумбії та участь у мирному процесі в Північній Ірландії в 1990-х. Так, зовнішні інвестиції представляють велику кількість можливостей для країн у стані післявоєнного відновлення.

Важливим є також розуміння основних чинників, які дозволяють країнам після війн чи інших конфліктів заохочувати іноземне інвестування. При дослідженні іноземних інвестицій у післявоєнних середовищах, всеосяжні мирні угоди та їх подальша реалізація є критично важливими для інвесторів в плані стимулювання довіри та майбутніх інвестицій [94]. Вони принаймні декларативно підкреслюють зобов'язання учасників конфлікту щодо майбутнього миру та стабільності і, таким чином, додають впевненості для гравців, що інвестують капітал. Аналіз надходження ПІІ до 73-х країн, що відновлювались після війн підтверджує цю точку зору [94]. Основним висновком з цього дослідження для держав є те, що якщо вони намагаються залучити максимальну кількість прямих іноземних інвестицій для економічного відновлення після війни, то повинні вести

мирні переговори та виконувати відповідні мирні угоди. Важливо також розглядати пріоритетні політики та підходи для держав, що відновлюються після широкомасштабних війн. Головним пріоритетом у тих країнах, де уряди були у стані повного колапсу, є відновлення стабільності та безпеки з відновленням усіх необхідних для цього інституцій. Там, де інституції залишаються стабільними, зусилля країн можуть зосереджуватись на покращенні соціальних та економічних умов шляхом створення ефективних, підзвітних механізмів управління.

Виклики повоєнних економік дуже відрізняються від викликів більшості держав, але існуючі дослідження та історичні приклади також демонструють випадки успішних інвестицій в країни після закінчення бойових дій. Водночас такі приклади також підкреслюють потенційні проблеми, які можуть гальмувати рівень ПІІ. Прямі іноземні інвестиції багатонаціональних компаній – це важливий засіб для досягнення економічного зростання в країнах, які розвиваються [98]. Історично було принаймні декілька прикладів, за яких держави після закінчення бойових дій залучали не лише фінансову підтримку але й серйозні інвестиції в економіку. Наприклад, після Другої Світової війни швидке економічне зростання спочатку Японії, а згодом Південної Кореї, Гонконгу, Сінгапуру та Тайваню часто називали результатом залучення іноземного капіталу. Дійсно, оцінюючи зусилля щодо подолання бідності, створення нових робочих місць, можливостей освіти і покращення загальних умов життя в цих ситуаціях, відзначається високий рівень залучення іноземного інвестування, на фоні якого відбувались позитивні зміни. Проте, важливо також розуміти, що не у всіх випадках інвестиції приносять бажані результати. Більше того, досить часто достатнього рівня інвестицій не вдається досягнути через наявність інших проблем у країнах, що пережили війну, включно з відновленням конфлікту.

Ханна, Хаммуд та ін. [98] відзначають повоєнні інвестиції в Іраку як фактор, який міг би відіграти ключову роль у повоєнному розвитку країни, проте ряд проблем не дозволив досягти очікуваних результатів. Відсутність достатньої безпеки в країні після війни значно збільшувала витрати, пов'язані з охороною та захистом інвестиційних проєктів. Вплив політичної нестабільності та відсутності

безпеки ПШ в країнах після війни є фактором, який відіграє негативну роль в рішеннях щодо інвестування. Більше того, такі фактори зустрічаються не лише в історії відновлення Іраку, а і в багатьох інших повоєнних ситуаціях [98]. Ще однією проблемою був високий рівень корупції у державі (зокрема, згідно з дослідженням, у сфері електроенергії), який перешкоджав вищому рівню інвестицій. Зрештою, наявність нафтовидобувної галузі сприяла високому рівню зовнішніх інвестицій протягом 2010-2012 років, при цьому потенціал для майбутніх інвестицій (через недослідженість потенційних джерел нафти) сприяв подальшому припливу коштів.

Варто також додати, що у таких галузях як нафтовидобувна, досить високі інвестиції очікуються навіть в моменти підвищеного ризику, наприклад одразу після завершення конфлікту. Це пояснюється готовністю інвесторів ризикувати, коли потенційні вигоди є достатньо високими [67]. Важливо відзначити, що ситуація в Іраку не є позитивним прикладом залучення інвестицій у процесі відбудови. Як згадується у іншій статті, міжнародна коаліція вклала більше ніж 220 млрд доларів США у країну (ця сума включає здебільшого міжнародну допомогу, але в Ірак також надходили суттєві інвестиції), та країна не досягла очікуваних економічних результатів. Схожою була також ситуація в Афганістані, яку відзначають у схожому контексті [99]. Проте, важливим висновком з огляду інвестиційної ситуації в Іраку є те, що для залучення інвестицій у інші сфери (окрім природних ресурсів), для держави пріоритетом має бути мінімізація потенційних факторів ризику для інвесторів. До таких факторів можуть відноситися політичні, правові, фінансові, та інші.

Під час Другої світової війни, Елеанор Даллес [100] відзначила декілька важливих факторів стосовно інвестицій в країні під час війни. Вона стверджувала, що існування можливостей для інвестицій – це одна з найважливіших умов для національного процвітання. Хоча і пройшло близько вісімдесяти років, це твердження залишається актуальним. Згідно з дослідницею, війна – це найбільш катастрофічна форма змін, і вона не може не змінювати економічних відносин на найвищому рівні. В часи війн, готовність йти на великі ризики відіграють можливо основну роль в мотивації інвесторів. Проте, як вже згадувалось попередньо, є

фактори, які країни здатні контролювати, і вплив на які може допомогти підвищити рівень іноземних інвестицій. Вже сьогодні ці фактори важливо брати до уваги для більш ефективного залучення іноземних інвестицій до України. У грудні 2022, на Українському форумі інфраструктури (Ukraine Infrastructure Forum) у Лондоні, прозвучали оптимістичні думки щодо залучення ПІІ до України після війни [101]. Зокрема, спікери стверджували, що повоєнна Україна неодмінно стане місцем, яке притягуватиме інвестиції, зокрема й в процесі відбудови. Про зацікавленість світової інвестиційної спільноти проектами в Україні свідчить, зокрема, підписання Меморандуму з найбільшою інвестиційною компанією світу – BlackRock [101]. Проте, щоб забезпечити належний рівень інвестицій в Україні, державі необхідно буде врахувати досвід інших країн, зокрема тих, які не змогли успішно подолати фактори ризику, що зрештою відштовхнуло частину інвесторів.

Висновки до Розділу I.

1. У розділі систематизовано типи конфліктів та наслідків для їх учасників, зокрема для країн. Виявлено, що більшість масштабних конфліктів підпадають під один з чотирьох видів: міждержавний конфлікт, внутрішньодержавний конфлікт, інтернаціоналізований внутрішньодержавний конфлікт і одностороннє насильство. Окремі види конфліктів можуть виділятися особливими наслідками для держав. Проте більшість, особливо за умови масштабності, призводять до ряду основних наслідків, таких як руйнування інфраструктури, падіння економіки, політичні кризи, та загальна політико-соціальна нестабільність.

2. Розглянуто та проаналізовано основні теоретичні підходи до повоєнної відбудови країн. Визначено, що на етапі відбудови важливими для врахування є такі фактори як причини спалаху конфлікту та спосіб його вирішення, повне (або неповне) припинення бойових дій на території країни, вихідні економічні умови та рівень розвитку країни, ступінь міжнародної політичної підтримки, та інтерес донорів до країни. Також розглянуто історичні підходи до відбудови держав, зокрема на основі аналізу відновлення після окремих історичних конфліктів. Основним спільним висновком з дослідження є те, що неможливо виокремити

набір універсальних підходів до відбудови, який підійшов би усім країнам, враховуючи різниці в контексті та характеристиках кожної ситуації. Однак існує ряд основних напрямків роботи у сфері відбудови, що є необхідними у більшості постконфліктних контекстів: залучення структурованої макроекономічної допомоги, залучення інвестицій в економіку країн, інтеграція країн до регіональних та глобальних економічних структур, та перебудова інституцій. Застосування цих підходів потребує адаптації до місцевого контексту та наслідків війни і координації зусиль основних залучених до відбудови сторін.

3. Проаналізовано основні історичні приклади планування та втілення післявоєнної відбудови країн: після Першої і Другої світових воєн. Визначено, що унаслідок Першої світової увага міжнародної спільноти була зосереджена на покаранні агресора, а не на безпосередніх зусиллях з відновлення. Частково такий підхід став причиною нової агресії Німеччини. Проведено ретроспективний аналіз пропонуваніх підходів міжнародної спільноти до відбудови після Другої світової війни. Зокрема виділено План Моргентгау та План Маршалла з їх основними характеристиками та відмінностями.

4. Оскільки одна з цілей роботи – розробка ключових підходів для впровадження сучасного «Плану Маршалла» для України, необхідним етапом дослідження був детальний аналіз історичного Плану Маршалла. В ході дослідження систематизовано основну інформацію щодо програми допомоги, зокрема її основних бенефіціарів, об'єми задіяних коштів, основні економічні результати, а також підходи до інституційного розвитку Західної Німеччини. Окрім цього проаналізовано питання ролі Плану Маршалла у відбудові Європи, зокрема Західної Німеччини. Виявлено, що попри поширену критику перебільшення ролі плану відбудови, він мав визначальну роль для розвитку німецьких інституцій та економічних реформ, а також сприяв європейській та євроатлантичній інтеграції.

5. Розглянуто теоретичні підходи до макроекономічної допомоги державам, а також основні форми такої допомоги, що використовуються у сучасних міжнародних економічних відносинах. Серед них найчастіше використовуваними є гранти та кредити (позики). Виділено існуючі підходи Європейського Союзу до

зовнішньої макроекономічної допомоги, які регламентуються політиками ЄС і полягають, зокрема, у наданні позик та грантів країнам за особливих умов, наприклад під час криз чи на етапі інтеграції в союз.

6. Систематизовано основних гравців, що беруть участь у повоєнній відбудові. Визначено, що серед залучених у відбудову сторін найбільший вплив здійснюється наступними: держави-отримувачі допомоги, міжнародні неурядові організації, ООН з її структурами (інституціями), громадянське суспільство держав-отримувачів допомоги, приватний сектор, інші країни, залучені в процес відбудови, міждержавні і наднаціональні організації, міжнародні фінансові інституції (МВФ, ЄБРР, Світовий Банк).

7. Розглянуто роль прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у післявоєнній відбудові країн, а також проаналізовано сучасний стан міжнародних ПІІ та вплив війни на них. Визначено, що нестабільність і міжнародні кризи у 2020-х роках призвели до падіння загального рівня ПІІ у світі (зокрема на 12% у 2022 році). Водночас країни на етапах відбудови мають потенціал до залучення міжнародних інвестицій. Також визначено, що ПІІ відіграють ключову роль для економічного відновлення держав після війни, зокрема завдяки створенню робочих місць, розвитку (та відбудові) промисловості, і залученню міжнародного досвіду в національній економіці.

РОЗДІЛ II. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ДЛЯ НІМЕЧЧИНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

2.1. Ретроспективний аналіз наслідків війни для Німеччини як агресора в процесі програшу у Другій світовій війні

Для дослідження можливості впровадження сучасного «Плану Маршалла» для України після завершення війни, важливо з'ясувати якою була ситуація у повоєнній Німеччині перед впровадженням плану відбудови у порівнянні з економічними втратами, які понесла Україна унаслідок сучасної російської агресії. Порівняння основних факторів в обох випадках дозволить відповісти на питання: Чи може впровадження аналогічного плану післявоєнної відбудови бути застосованим для України в сучасному контексті? Зокрема, якщо вплив війни на показники економіки є схожим в обох випадках, це можна трактувати додатковим фактором, що вказує на можливість застосування схожого на План Маршалла підходу до відновлення України після повномасштабної війни.

Попередній огляд та аналіз джерел щодо наслідків Другої світової війни для Німеччини дозволив виокремити ряд основних показників, за якими важливо провести порівняння. По-перше, внаслідок війни Німеччина зіткнулась з катастрофічними втратами людського капіталу [102; 103]. По-друге, інфляція, а дефіцит товарів, коливання валюти та загальна економічна нестабільність характеризували повоєнні роки у Німеччині [104, 105]. По-третє, руйнування інфраструктури та підрив виробничих можливостей стали масштабними викликами для Німеччини на післявоєнному етапі [106, 107, 108]. Зрештою, важливо також відзначити такі фактори як виплата репарацій та боргів, а також розділення Німеччини на дві держави з окремими політико-економічними системами. Разом усі ці фактори склали масштабний виклик для представників Західної Німеччини (дослідження фокусується на аналізі відновлення цієї держави) так і для міжнародних партнерів, які брали участь у відбудові.

Війна в Україні триває з 2014-го року, і ще з того часу почали з'являтися перші економічні та суспільні наслідки для держави. Безпосередньо втрата територій

(Кримського півострова та частково Донбасу) стала важким випробуванням для країни і принесла втрати промислових потужностей та населення. Втрачені потенційні інвестиції, економічні прибутки та податки населення, та ряд інших проблем стали наслідками для економіки ще тоді.

З 2022 року Україна знаходиться в стані повномасштабної війни з РФ. З того часу держава, на жаль, втратила частину територій, людей (вбитих військових та цивільних, а також, хоч і тимчасово, частину населення, що емігрувала закордон), промислові потужності, понесла втрати рівня ВВП, зіткнулась зі значним зростанням рівня інфляції, та рядом інших проблем, принесених війною. В такому узагальненому вигляді, види проблем, з якими зіткнулась Україна здаються схожими на проблеми, з якими зіткнулась Західна Німеччина після закінчення Другої світової війни. Важливо дослідити кожен із сучасних викликів України у зв'язку з війною, та порівняти їх із проблемами німецької повоєнної економіки. Окрім того, важливими для порівняння є і темпи та структура відновлення обох країн за умови масштабної макроекономічної підтримки. Ці порівняння дозволять зрозуміти наскільки структурно економічні виклики в обох ситуаціях є схожими. Це дозволить частково здобути відповідь на питання «чи може новий «План Маршалла» бути впровадженим для України?».

Під час Другої світової війни Німеччина зазнала високих втрат людського капіталу, що істотно обмежило її спроможність до подальшого економічного відновлення. За оцінками, загальна кількість загиблих становила близько 7,5 мільйона осіб (у різних джерелах – від 6,600,000 до 8,800,000), з яких переважну частину (приблизно 5,500,000) склали військові, хоча значною була і частка цивільного населення [109]. Такі масштабні втрати суттєво скоротили чисельність робочої сили. Додатково ситуацію ускладнювало те, що мільйони людей були переміщені або перебували в ув'язненні, що ще більше послаблювало трудовий потенціал країни та ускладнювало процеси відбудови [290].

До початку війни Німеччина належала до європейських країн із відносно високими темпами зростання населення. Важливу роль у цьому відіграла демографічна політика Третього Рейху, спрямована на стимулювання

народжуваності. Водночас точне визначення чисельності населення ускладнюється змінами територій, підконтрольних нацистській Німеччині наприкінці 1930-х років. Проте для загальної оцінки демографічних втрат варто зазначити, що станом на 1938 рік населення довоєнної Німеччини становило приблизно 68,000,000 осіб [103]. У порівнянні з цим показником, лише прямі людські втрати внаслідок війни досягли близько 10-13% населення, що стало серйозним ударом по економічному потенціалу держави.

У міру розвитку воєнних подій, особливо на завершальному етапі Другої світової війни, мільйони німців були змушені змінювати місце проживання – як виїжджаючи за межі країни, так і переміщуючись у її межах, переважно зі східних регіонів на захід у зв'язку з наступом радянських військ. Водночас найбільш масштабне переселення етнічних німців відбулося у 1945–1948 роках і стало одним із найбільших примусових міграційних процесів в історії [290].

Перед 1950-м роком близько 8 мільйонів осіб були переселені до Західної Німеччини, що з огляду на тодішню чисельність населення означало його зростання більш ніж на 20% [102]. У результаті, у 1951 кількість населення Західної Німеччини досягла близько 51 430 000 осіб, тоді як у Східній Німеччині цей показник дорівнював приблизно 18 350 000 [110]. Таким чином, вже через п'ять років після Другої світової чисельність населення обох частин розділеної Німеччини навіть перевищила довоєнний рівень. Враховуючи, що в межах даного дослідження основна увага приділяється Західній Німеччині, варто зазначити, що для неї ключовими викликами залишалися втрата територій, а також частини населення, які після завершення війни опинилися під контролем Радянського Союзу.

Переселення етнічних німців до Німеччини та зростання чисельності населення не могли означати автоматичного повернення до попереднього рівня продуктивності праці. Це пояснюється тим, що за час війни країна втратила переважно працездатну частину населення, а також зазнала суттєвого удару по моральному стану суспільства й масштабних руйнувань промислової інфраструктури та житлового фонду. Інтеграція переселенців вимагала значних

зусиль, зокрема у сфері економічної перебудови та відбудови міст і промислової сфери [290]. Крім того, науковці підкреслюють, що економічний ефект від припливу переселенців у повоєнну Західну Німеччину проявлявся поступово протягом приблизно 25 років і зрештою забезпечив ріст ВВП на душу населення на рівні приблизно 12% [102].

Після війни Німеччина переживала важку економічну кризу, яка характеризувалася падінням курсу валюти та зростанням рівня інфляції. Станом на 1945 рік вартість рейхсмарки сильно впала. Як наслідок, бартер став більш поширеним як засіб розрахунку. Окрім цього, широко розповсюдженими стали дефіцит продуктів і нормоване харчування, в першу чергу через перебої з ланцюгами постачання, а також через падіння виробництва у сфері сільського господарства. Згідно з оцінками, воно скоротилось приблизно наполовину у порівнянні з рівнем до війни [104]. Сукупність цих факторів привела до певного рівня хаосу в економічному становищі країни, що стало перешкодою для зусиль з відбудови.

Рівень ВВП Німеччини у той же період знизився з приблизно 466 млрд доларів США (перераховано на ціну валюти 1990 року) до 322 млрд доларів, тобто приблизно на 30% [111]. Серйозним був також рівень падіння ВВП на душу населення, що відображено на рис. 11. Водночас оцінки можуть дещо відрізнятись у різних джерелах через використання різних методологій та наборів даних. Динаміку зниження рівня ВВП на душу населення демонструє відповідна діаграма нижче (рис. 11). Рівень інфляції наприкінці війни сягав близько 13,8%, а в 1946 році становив близько 12,1% [105]. Попри те, що формально не спостерігалось гіперінфляції (як, наприклад, після Першої світової війни, коли показники вимірювалися тисячами відсотків на рік), ключовою проблемою залишався гострий дефіцит товарів. Внаслідок цього населення країни часто не мало можливості придбати навіть базові речі. Додатково економічну ситуацію ускладнювали інші чинники, зокрема масштабні руйнування інфраструктури, житлового фонду та промислових підприємств [290]. У підсумку економічний стан Німеччини наприкінці війни був вкрай важким і вимагав глибоких структурних перетворень,

які згодом почали впроваджуватися економічним керівництвом країни, у тому числі в межах реалізації Плану Маршалла.

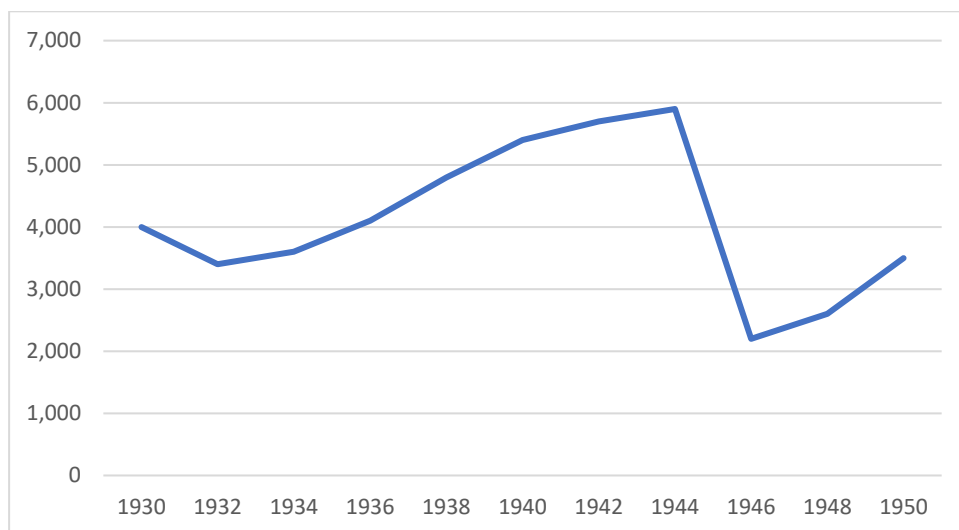

Рис. 11. Падіння рівня ВВП на душу населення в Німеччині 1945 року (у доларах США 1990 р.) [75]

До 1945 року значна частина промислового потенціалу Німеччини була знищена внаслідок бомбардувань. Офіційна мета цих дій, сформульована під час конференції в Касабланці у 1943 році, полягала у поступовому руйнуванні та виведенні з ладу військової, промислової й економічної системи Німеччини, а також підриві морального духу її населення настільки, щоб здатність здійснювати збройний опір стала критично ослабленою [106].

У результаті приблизно чверть житлового фонду країни була втрачена, а великі міста, зокрема Гамбург, Берлін, і Дрезден, зазнали масштабних руйнувань і фактично були перетворені на руїни [290]. Це безпосередньо позначилося на економічній продуктивності, оскільки значна частина заводів, транспортної інфраструктури, включно із залізницями, та комунальних підприємств була знищена. Загалом втрати промислової інфраструктури перевищували 60% [107]. Таким чином, у післявоєнний період Німеччина зіткнулася з необхідністю масштабної відбудови фізичної інфраструктури, причому найбільш критичними залишалися сфери забезпечення базових потреб населення та відновлення промислового виробництва.

Після масштабного примусового повернення етнічних німців до країни, рівень населення Західної Німеччини у 1950 році перевищив довоєнний рівень приблизно на 20%. Водночас, одним із ключових викликів стало значне руйнування житлового фонду. Унаслідок бомбардувань загальний обсяг житла скоротився в середньому на 25%, а в окремих містах, передусім індустріальних і густонаселених, рівень руйнувань сягав 75% або більше [102].

За іншими оцінками, близько 22% житлового фонду було повністю знищено та не підлягало відновленню, тоді як ще 23% зазнали пошкоджень, які можна було відновити [112]. У результаті переселення, значна частина біженців змушена була оселятися у сільській місцевості, де зберігалася більша кількість житла [290]. Проте навіть це не дало можливості повністю подолати проблему із розміщенням. Частина переселенців тривалий час залишалася без постійного житла. Зокрема, у період 1945–1950 років лише в Північній Рейн-Вестфалії було розміщено близько 600 000 біженців. При цьому через п'ять років після завершення війни приблизно 11% із них продовжували проживати у таборах або інших тимчасових умовах [112]. Варто зазначити, що руйнування житлового фонду мало довгострокові наслідки для розвитку економіки у окремих регіонах Німеччини. Наприклад, дослідження показують, що люди, які народилися у найбільш постраждалих від війни містах і населених пунктах, станом на 2020-ті роки мають приблизно на 10% нижчий рівень добробуту порівняно з мешканцями менш уражених регіонів [108].

Дослідження руйнувань промислової інфраструктури демонструє, що до 1945 р. війська союзників також знищили її значну частину. Цілями бомбардувань були, зокрема, порти, виробництва зброї, суднобудівні заводи, залізнична інфраструктура, сталеливарні заводи, дамби, і мости. Найбільше від війни постраждали такі промислові міста як Берлін, Кельн, Нюрнберг, Гамбург, Дрезден, Штутгарт, Дюссельдорф, та Бремен [290]. Концентрування більшості німецької важкої промисловості у Рурському регіоні призвело до ситуації, в якій він став мішенню під час битви за Рур у 1943 р. [290]. Наприкінці війни, рівень промисловості знизився до критичного рівня через пошкодження залізниці, заводів, та іншої інфраструктури. Відсоток руйнувань міг відрізнятись зважаючи на

конкретну галузь, але згідно з оцінками, близько 60% промислової інфраструктури були серйозно пошкоджені або зруйновані [107]. Німецька літакобудівна промисловість теж була важливою ціллю для атак союзників, особливо у 1944 році. Наприкінці війни близько 90% заводів Люфтваффе були зруйновані або значним чином пошкоджені. Це підривало спроможність військово-повітряних сил Німеччини у час війни [113]. Важка промисловість (зокрема виробництво артилерії, танків, та інших видів важкої зброї), зазнала руйнування близько 50%-80% потужностей, залежно від регіонів та конкретних галузей [114]. Дослідження джерел на цю тему демонструють, що масовані бомбардування стали важливим підходом, що застосовувався союзниками для ослаблення можливості Німеччини продовжувати війну. Руйнування житла та промислової інфраструктури стало важким викликом на етапі післявоєнного відновлення.

Після завершення Другої світової війни, економіка Німеччини була обтяженою боргами і репараціями. Втрати для економіки, принесені її агресією, були оцінені у більше ніж 300 млрд доларів США [115]. Для Німеччини така сума вважалась надто великою, через що союзники намагались знайти шляхи зменшення боргу. Внаслідок переговорів була встановлена більш реалістична сума на рівні 23 млрд дойчмарок [115]. Зокрема ця сума включала і борги Німеччини, накопичені внаслідок Першої світової війни.

Союзні держави не відразу підтримали настільки м'який підхід до зменшення німецьких боргів. Зокрема, французька сторона під час переговорів наполягала на встановленні вищих обсягів репарацій, зважаючи як на власні втрати, так і на прагнення обмежити надмірно швидкий розвиток Німеччини з метою запобігання можливим майбутнім конфліктам. Водночас стратегія США і Великої Британії включала перетворення повоєнної Німеччини на один із ключових рушіїв відновлення європейської економіки, особливо після впровадження ідей Плану Маршалла [290]. Згодом, у межах конференції з питань боргів Німеччини 1952 р. в Лондоні, обсяг післявоєнних боргів було скорочено з 16,2 млрд до 7 млрд дойчмарок (приблизно 3 млрд доларів за сучасним перерахунком), а довоєнні боргові зобов'язання зменшили до 7,3 млрд дойчмарок [115]. Таке рішення стало

ще одним кроком до пом'якшення економічного тиску з метою стимулювання економічного зростання Німеччини, що розглядалося як важливий фактор відновлення повоєнної Європи.

Частина репарацій, інколи навіть не пов'язаних напряму із попередньо визначеними сумами, виплачувалась Німеччиною і у сучасний період. Зокрема в період з 1945 до 2018 року більше 86-ти млрд доларів було спрямовано у вигляді компенсацій особам, які пережили Голокост [116]. Щодо основних боргових зобов'язань, складно точно визначити загальний обсяг виплат, а також встановити, чи залишаються нерегульовані суми станом на сьогодні. Це пов'язано з низкою факторів, серед яких складність обліку зобов'язань перед різними державами, зміни держав у повоєнний період, а також змін боргу під впливом інфляції [290]. Водночас показовим є те, що у сучасному Європейському Союзі деякі країни-партнери Німеччини продовжують висувати претензії щодо недостатнього рівня виплат. Зокрема після 2020 року представники Польщі, включаючи міністра закордонних справ, заявляли, що Польща не отримала належних репарацій за наслідки агресії під час Другої світової війни. Рівень вимог, розрахованих польським урядом, сягає близько 1,3 трильйона доларів як компенсацію за завдані збитки [117].

Після завершення Другої світової війни Німеччину поділили на дві частини: Східну та Західну, кожна з яких мала окрему економічну систему під впливом СРСР та США. Такий поділ став ключовим фактором у подальшому розвитку торгівлі та економіки. Східна Німеччина, що контролювалась СРСР займала меншу частину (приблизно 33%) від довоєнної території Німеччини. Відповідно, приблизно 67% довоєнних територій країни відійшли Західній частині. Командно-адміністративна економіка на зразок радянської, що панувала у Східній Німеччині привела до таких результатів як зниження продуктивності праці та повільніший економічний розвиток у порівнянні із Західною Німеччиною. Остання змогла отримати вигоду від переваг ринкової системи, а також від підтримки, наданої країнами Заходу на чолі з США. Відмінності між економічними моделями привели до відмінностей у

загальному рівні життя, а також між основними економічними індикаторами в двох частинах країни.

У 1950-х і 1960-х роках Західна Німеччина переживала період швидкого економічного зростання, яке в економічній історії часто називають «економічним дивом». Як було визначено раніше, цей розвиток значною мірою був наслідком Плану Маршалла, а також пояснювався потужною промисловістю, інтеграцією у європейську торгівлю, та внутрішньою економічною політикою держави. З іншого боку, Східна Німеччина мала період економічних труднощів, які були характерними для планової економіки з централізованим управлінням. Серед таких викликів зокрема були дефіцит товарів і неефективне використання ресурсів. Східна Німеччина також зіткнулась із значною проблемою еміграції працездатного населення [108], що була особливо помітною в перші роки після війни. З іншого боку, в Західній Німеччині значні ресурси були інвестовані в інфраструктуру і технології, що лише посприяло економічному успіху держави в короткостроковій перспективі. Східна Німеччина, що була залежною від радянської підтримки та управління, не отримувала такого самого рівня інвестицій і технологій. Поділ на дві держави і поступова мінімізація будь-яких зв'язків між ними також стали значними викликами для німецької економіки після Другої світової війни.

2.2. Сучасний стан втрат України через війну росії з 2014 по 2026 рр.

Починаючи з 2014 року, Україна несла втрати людей у війні на Донбасі, а також зіткнулась із підвищеним рівнем еміграції за роки до початку повномасштабної російської агресії. Протягом повномасштабної війни Україна зазнає втрат людського капіталу. Згідно формулювання, яке подають Ю. Залознова та Н. Азьмук, людський капітал є основним фактором забезпечення розвитку економіки країни та її конкурентоспроможності. Він також визначає можливості економічного, технологічного, і соціального розвитку національної економіки [118]. Людський капітал є однією із ключових складових для розуміння значення війни для суспільства та економіки [291]. Держави, що переживають конфлікт, в тому числі Україна на сучасному етапі, зазнають ряду прямих втрат людського капіталу. Вони включають загибель громадян (військових та цивільних), значний

рівень еміграції закордон, та зниження рівня народжуваності. Проте важливо враховувати також непрямі втрати у цьому контексті. Серед них, наприклад, невикористання інтелектуального чи творчого потенціалу, руйнування інфраструктури освіти, насадження іншої мови чи культури, а також тимчасове переривання освітнього процесу або ж падіння його якості [118].

Ці фактори, зокрема пов'язані з рівнем та якістю освіти в час війни, матимуть вплив на українське суспільство і економіку в мирний час [291]. Усі непрямі фактори важливо враховувати для розуміння багатовимірності проблем, які приносить війна людському капіталу. Проте їх набагато складніше виміряти порівняно із прямими втратами. Саме тому останні буде взято за основу, щоб порівняти наслідки війни для людського капіталу сучасної України та історично в Німеччині.

Зокрема, втрати української армії станом на 2021 рік оцінювались у приблизно 4200 осіб загиблими та до 10800 осіб пораненими [119]. Серед цивільних зафіксовані втрати були трохи меншими, на рівні 3900 осіб загиблими та до 8000 пораненими. Що ж до загиблих українців під час саме повномасштабної війни, то ця цифра станом на 2026 рік офіційно сягала понад 15,000 людей серед цивільних за даними міжнародних організацій (візуалізовано на рисунку 12) [120]. Майже втричі більше за цією статистикою поранених цивільних українців. У той же час, навіть агенції, які вивчають цю статистику вказують, що це лише підтвержені випадки і реальні цифри можуть бути вищими. Кількість загиблих українських військових, офіційно підтверджена українською владою у 2023 році – 31,000 осіб [121]. Водночас неофіційні джерела, наприклад Bloomberg, вказували близько 80,000 загиблих українських військових наприкінці 2024 р. Українська влада не визнала цих втрат, а Президент України назвав їх завищеними [121]. В сучасній війні, яка триває в Україні, попри трагедію для суспільства через загибель українських громадян, більшим викликом економічно і демографічно є масова еміграція населення закордон.

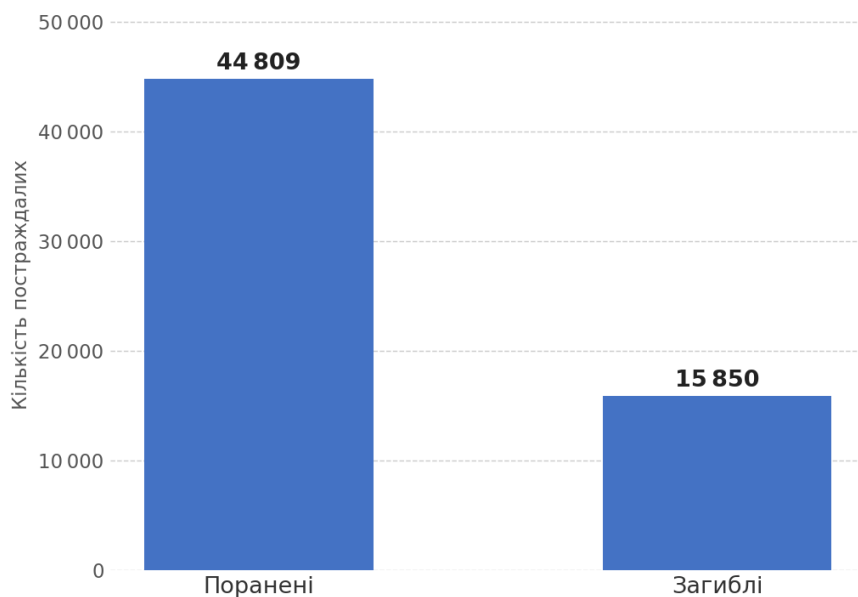

Рис. 12. Кількість жертв серед цивільного населення в Україні унаслідок російського вторгнення. [120]

Перед повномасштабною російською агресією Україна вже стикалась із втратами людського капіталу, зокрема через високий рівень еміграції під час війни на Сході країни. На рисунку 13 продемонстровано як зменшувалась кількість населення України; різке падіння відбулось після 2014 року. В період з 2011 по 2021 рр. з України виїхало близько 3,3 мільйона осіб, які не повернулись [122]. Станом на 2023 рік за межами країни перебували понад 8 мільйонів громадян. Далеко не всі з них залишили Україну через повномасштабну російську агресію. Згідно даних Державної прикордонної служби різниця між виїздами та в'їздами після вторгнення РФ в лютому 2022 р. до травня 2023 р. становила понад 2,6 млн осіб [123]. Ця цифра була близькою до еміграції, що відбувалась за увесь період від початку першої російської агресії на Сході України.

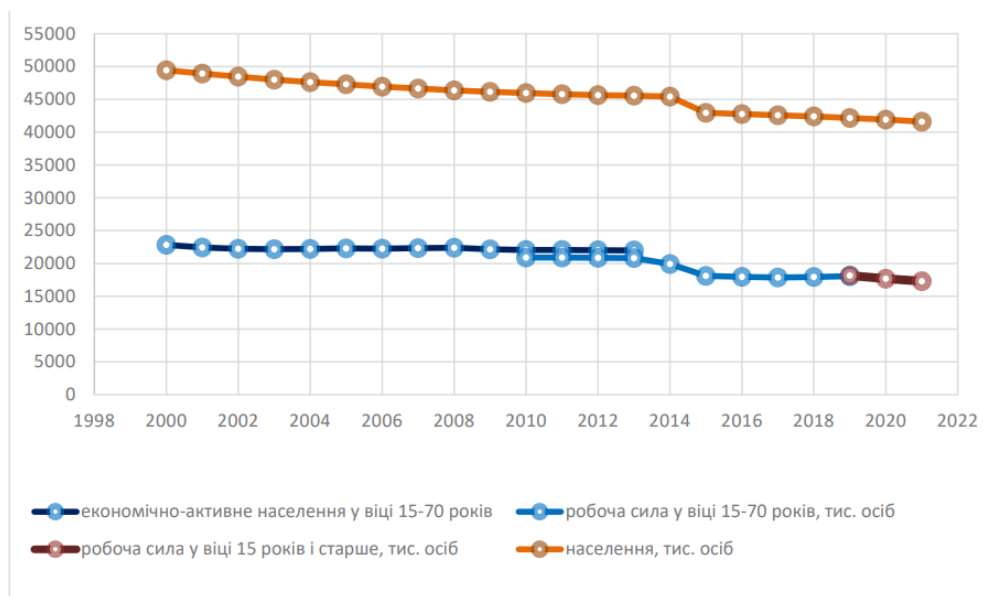

Рис. 13. Населення України 1998-2022, загальна кількість та економічно активна частина. [118]

Частина населення, що наразі перебуває за межами країни є приблизно такою самою як зниження кількості населення України за період від здобуття незалежності і до початку повномасштабного вторгнення, що також становило понад 8 мільйонів людей [291]. З 8-ми мільйонів громадян, які знаходяться за межами країни значна частина – це працездатне населення. До повномасштабної війни була досить поширеною еміграція висококваліфікованого населення через вищий рівень соціально-економічних умов закордоном. Занепокоєння у цьому контексті викликає не лише статистика еміграції, але й результати опитувань щодо готовності громадян повернутись в Україну. Згідно із даними УВКБ ООН, (наведено на рисунку 14) отриманими внаслідок дослідження 2023 р., 65% українців планують повертатись додому «одного дня», при чому лише 12% планували зробити це протягом наступних 3-х місяців [124].

Рис. 14. Опитування щодо планів повернення до України у наступні 3 місяці, 2023 [124].

Точне визначення чисельності населення України є складним завданням, враховуючи кількість різних факторів, які враховуються інституціями та організаціями під час розрахунків. Одним із часто використовуваних у цьому контексті джерел є звіт УВКБ ООН, згідно з яким у 2023 році кількість українських біженців за кордоном становила 6 191 809 осіб [125]. Водночас оцінку, яку часто використовують як орієнтир, підготував Інститут демографії та соціальних досліджень, і на неї посилаються представники Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України.

Згідно з цими даними, станом на початок 2022 року населення України складало 42,6 млн громадян. Вже у липні 2024 року рівень населення оцінювався у 35,8 млн [126]. При цьому лише приблизно 31 млн громадян фактично перебували на територіях, підконтрольних державі. Таким чином, навіть якщо врахувати загальну чисельність населення разом із мешканцями тимчасово окупованих територій, скорочення за два з половиною роки повномасштабної війни становить майже 16% [291]. Фактичне населення, яке проживає в Україні та бере участь в економічній діяльності, зменшилося щонайменше на 20%. Причинами цього є не лише масова міграція, але й різке падіння народжуваності до рівня приблизно 0,9 дитини на одну жінку, тоді як норма відновлення населення становить близько 2,2 [126].

З високою ймовірністю можна стверджувати, що повномасштабна війна, що приносить безпекові ризики та економічну нестабільність, суттєво знизила готовність населення до народження дітей в умовах невизначеності щодо майбутнього. Загальна тенденція до скорочення чисельності населення зберігається, і без істотних змін соціально-політичної ситуації можна очікувати подальшого поглиблення демографічної та економічної кризи. Водночас у разі завершення війни та поступової нормалізації соціально-економічного становища демографічна ситуація може покращитися протягом декількох років. Це може відбутися за рахунок повернення частини емігрантів, а також зростання рівня народжуваності. Проте такий сценарій є оптимістичним і потребуватиме комплексних зусиль як з боку України, так і зі сторони міжнародних партнерів для формування сприятливих безпекових, економічних, і гуманітарних умов.

Негативні економічні наслідки, принесені російською агресією для економіки України були очевидними від початку повномасштабного вторгнення. Такі фактори як падіння рівня ВВП, значне зростання інфляції, підвищення рівня бідності і загальна економічна нестабільність в країні формують складну ситуацію в українській економіці. Після завершення війни перед Україною постане ключовий виклик – відновлення економіки. Вже зараз можна побачити ключові тенденції та структуру негативного впливу на більшість економічних показників, що дозволяють провести подальше порівняння із рівнем економічного падіння, якого зазнала повоєнна Німеччина.

За час повномасштабної війни Україна зіткнулась з найбільшим падінням рівня ВВП з моменту здобуття незалежності у 1991 році. Аналіз графіка, поданого на рисунку 15, свідчить, що в XXI столітті економіка України тричі наближалася до позначки ВВП у 200 млрд доларів США, однак кожного разу це супроводжувалось подальшим спадом під впливом зовнішніх чинників. Зокрема напередодні світової фінансової кризи в 2008 р. ВВП України досяг приблизно 188 млрд доларів, але надалі зазнав падіння більш ніж на 15% [127]. Перед початком першого російського вторгнення рівень ВВП перевищив 190 млрд доларів, однак надалі протягом двох років поспіль фіксувалося зниження приблизно на 10%, після чого вдалося досягти

певної стабілізації та перейти до помірному зростанню впродовж наступних чотирьох років [127].

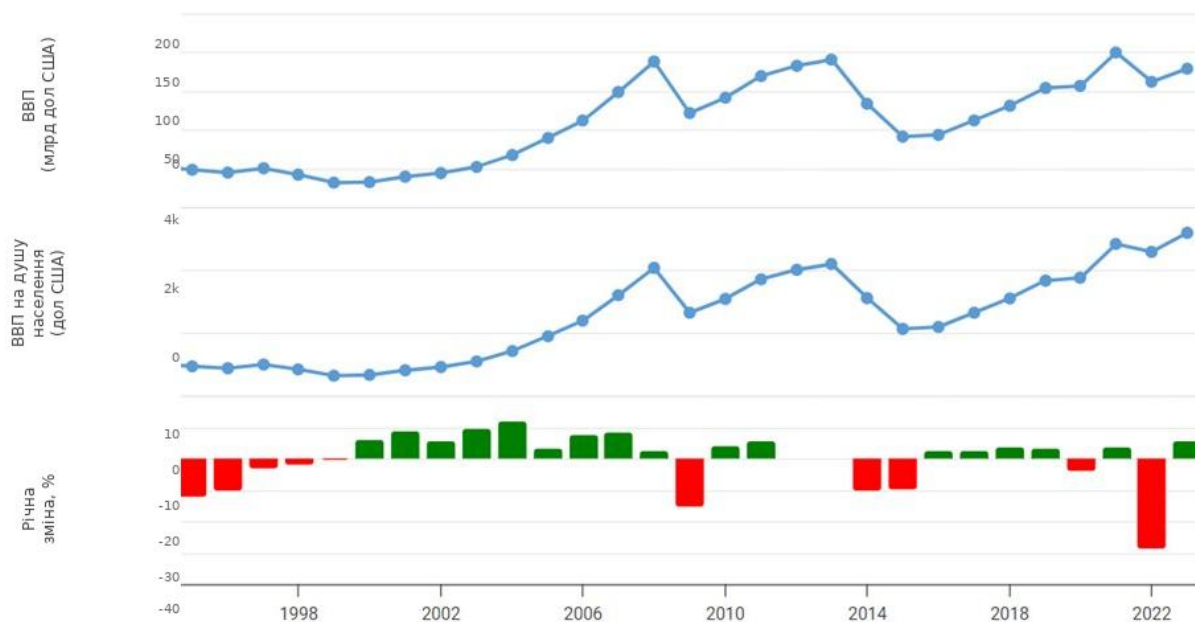

Рис. 15. “ВВП України 1987-2024” [127]

Після відновлення від наслідків пандемії Covid-19, економіка України знову зазнала падіння ВВП на рівні близько 29% у 2022 р. [127]. Таким чином, лише за один рік, значною мірою проведений у стані війни, спад економіки виявився майже вдвічі сильнішим, ніж під час кризи 2008 року, і майже втричі перевищив падіння у перший рік після анексії Криму та початку агресії на Сході країни [293]. Серед основних причин такого падіння варто виділити втрату територій – РФ окупувала близько 26% території України на початку повномасштабного вторгнення [128], тоді як ще до 2022 року під окупацією перебувало приблизно 7% (після звільнення частини територій цей показник знизився до приблизно 19%). Разом із територіями країна втратила велику частину промислового потенціалу. Додатковими негативними чинниками стали запровадження воєнного стану та загальна внутрішня нестабільність, які суттєво знизили інвестиційну активність, особливо зі сторони іноземних інвесторів [293]. Важливу роль також відіграє масова міграція населення. Окрім цього, триває систематичне руйнування інфраструктури, зокрема енергетичних об’єктів і промислових підприємств внаслідок ракетних та дронівих атак РФ. За таких умов прогнозування динаміки ВВП України на найближчі роки

залишається вкрай складним, оскільки ключовим визначальним фактором і надалі буде перебіг війни та її наслідки для економіки країни.

Рівень інфляції в Україні суттєво зріс після початку повномасштабного вторгнення РФ. Водночас упродовж останніх десятиліть можна виокремити три періоди різкого та нерівномірного підвищення цього показника. Під час глобальної фінансової кризи 2008 року інфляція перевищила 25%. Перший етап військової агресії РФ спричинив ще більш значне зростання на рівні 48%, що стало найвищим показником за досліджений період. У цей же час відбулася девальвація гривні щодо долара США приблизно у два рази. У перший рік повномасштабної війни рівень інфляції перевищив 20%, що приблизно на 11% більше порівняно з 2021 роком [129]. Найвище значення показника було зафіксовано наприкінці 2022 р. – на рівні більше 26%, після чого показник інфляції почав поступово знижуватися та наближатися до довоєнних значень [129], що відображено на рисунку 16. Однією з основних причин зростання інфляції називають фінансування державного бюджету через грошову емісію у перший рік повномасштабного вторгнення [130]. За оцінками експертів, такий крок був значною мірою вимушеним і неминучим, з огляду на різке збільшення державних витрат, передусім на оборону, та суттєве скорочення податкових надходжень [130]. Подальше зниження інфляції, згідно зі звітом Європейського парламенту, пояснюється кількома факторами: вищими врожайми, падінням світових цін на енергоносії, а також заходами монетарної політики, які впроваджував Національний банк України у 2023 році [131].

Динаміка інфляції є ще одним важливим індикатором впливу повномасштабної війни на економіку України. Хоча державі вдалося утримати цей показник у відносно контрольованих межах, подальші перспективи залишаються невизначеними. У разі продовження активної фази війни, наступні роки можуть стати серйозним випробуванням для економічної стабільності [293]. Більшість позитивних прогнозів щодо зниження інфляції у 2025–2026 роках базувалися на припущенні про суттєве наближення завершення війни у 2025 році [131]. Крім того, як і у випадку з іншими макроекономічними показниками, можна припустити, що без збереження масштабної міжнародної фінансової підтримки, зокрема з боку

США та Європейського Союзу, навіть ефективна державна політика не гарантуватиме утримання поточних відносно стабільних тенденцій.

Рис. 16. Рівень інфляції в Україні 1993-2024 [129].

Аналізуючи вплив війни на українську економіку, окрім таких важливих, але не завжди ілюстративних показників як ВВП чи рівень інфляції, важливо також розглядати, як змінюється рівень життя людей та їх доходи. Зокрема необхідно оцінювати те як змінились за час війни рівні бідності і безробіття. За даними Держстату України, у 2025-2026 роках безробіття коливалось на рівні 13-15%. Один із показників рівня бідності – частка населення, що змушене економити на продуктах – досягнув понад 19% згідно нещодавніх опитувань, що відображено на графіку (рисунок 17). Навесні 2022 року обидва ці показники були майже однаковими, досягши 30% [132]. Станом на кінець 2025 року рівні безробіття і бідності в Україні знизились у порівнянні із попередніми показниками. Проте ці показники все ще є високими і несуть загрозу для населення у довгостроковій перспективі [293]. Ще гіршою є статистика Світового Банку. Згідно із дослідженням інституції, 29% населення України (9 із 32-х мільйонів згідно з оцінкою організації) у час війни живе за межею бідності, оскільки російська агресія продовжує впливати на економіку країни [133].

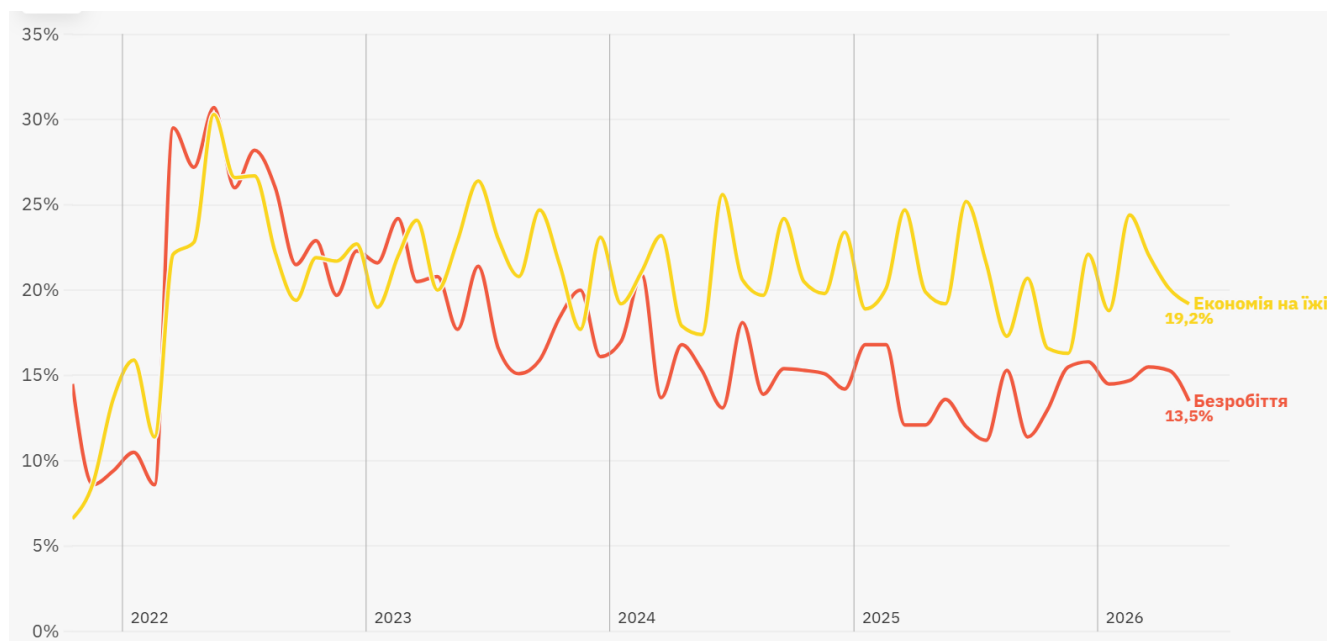

Рис. 17. Рівні безробіття та заощаджень на продуктах в Україні [132]

Регіональний директор Світового банку у справах Східної Європи, заявляв, що ситуація могла б бути гіршою, якби Україна не отримувала значну бюджетну підтримку від зовнішніх партнерів, зокрема задля виплат пенсій, зарплат вчителям, медикам, та деяким іншим категоріям [133]. На рисунку 18 продемонстровано, що НБУ лише незначним чином випереджає США серед основних джерел наповнення бюджету України в час війни. Таким чином, ще раз підтверджується критична важливість зовнішньої підтримки для економіки України.

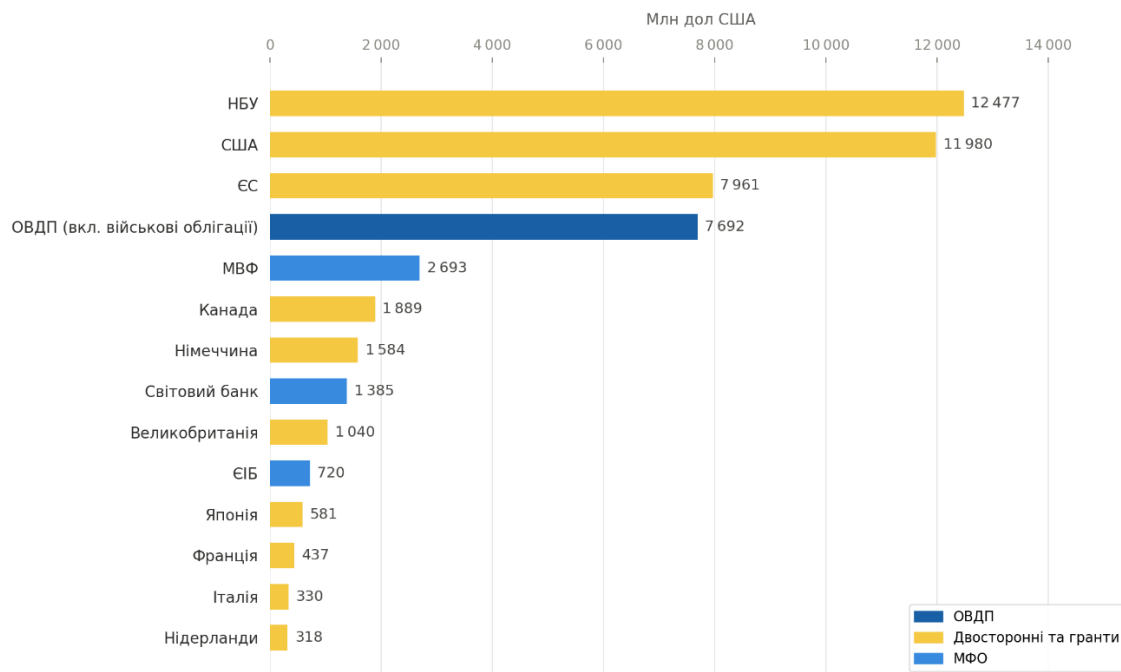

Рис. 18. Джерела фінансування державного бюджету за перший рік війни. [130]

Поки продовжується повномасштабна війна, неможливо назвати будь-які руйнування чи втрати інфраструктури України остаточними. Проте, різні джерела намагаються оцінити те, скільки прямих втрат нанесла РФ Україні від початку повномасштабної агресії. У різних джерелах суми відрізняються – що не дивно, враховуючи брак інформації щодо того, які саме об'єкти і наскільки сильно пошкоджено, а також різні розрахунки втрат «потенційних» прибутків від інвестицій, промисловості, та інших факторів. Проте загальні тенденції є доволі схожими у різних джерелах.

Наприклад, спільне дослідження Світового банку, ООН, Європейської комісії та України визначило, що вартість усунення поточних збитків від війни в Україні становить 486 мільярдів доларів (розподіл цієї суми за сферами можна побачити на рисунку 19), що майже втричі перевищує ВВП України у 2023 р. [134]. Наприкінці 2025 року загальна сума збитків зросла до 588 мільярдів доларів [295]. Згідно оцінок українського уряду, на кінець 2023 р. економічні, соціальні та інші втрати України разом сягнули близько 499 мільярдів доларів США [135]. Згідно із заявами прем'єр-міністра України, найбільше постраждали такі сектори як торгівля, промисловість, сільське господарство, транспорт, і енергетика. Важливо розуміти

структури цих втрат, що саме до них входить, та яким чином вони можуть продовжити збільшуватись у наступні роки.

Рис. 19. Основні показники Звіту про потреби відновлення України RDNA3 [136]

На інфографіці, представленій у звіті RDNA3, можна побачити, що РФ завдала Україні прямої шкоди від війни на 152 мільярда доларів США (станом на початок 2024 року) [136]. Наприкінці 2025, ця сума зростає до 195 мільярдів доларів [295]. Більше третини від цієї суми – ушкодження саме житлового сектора. Згідно з даними звіту, понад 10% житлового фонду України було зруйновано, і під прямим впливом війни знаходились близько 2-х мільйонів домогосподарств [136]. Такі пошкодження – один з основних викликів для України під час війни, адже зруйноване житло означає що сотні тисяч сімей потребують тимчасового притулку, відбудови їх колишнього житла або забезпечення новим. Незадоволення цієї потреби державою може призводити до посилення еміграції. При цьому, з початку 2023 до початку 2024, пошкодження житла зросли на 11% [136]. На другому місці серед прямих втрат – транспортна інфраструктура та транспорт. На третьому – сфера торгівлі та промисловості. Також значної шкоди енергетика/видобувна сфера та сільське господарство [136].

Окремо варто розглянути агросектор. До повномасштабної війни агропромисловий сектор займав важливе місце в економіці країни. Його внесок у ВВП становив 10%, у ньому було зайнято 14% робочої сили і на нього припадав

41% відсоток загального експорту [136]. Площа посівів у 2022 р. зменшилася на 20% порівняно з 2021 р., а 15% основних потужностей сільського господарства було пошкоджено вже протягом трьох місяців війни. Виробництво серед олійних і зернових культур знизилось до 73 мільйонів тон протягом 2022 р; цей показник на 30% нижчий у порівнянні з попереднім роком. Падіння рівня виробництва у галузі сільського господарства, разом із ростом цін на виробничі ресурси, знизило доходи фермерів. Блокада логістики у Чорному морі протягом перших кількох місяців війни також принесла різке падіння рівня експорту продукції сільського господарства. Непрямі втрати агропромислового комплексу розглянутий звіт (RDNA3) оцінює у 56 мільярдів доларів. Водночас, Агроцентр Київської Школи Економіки (КШЕ) у своїх оцінках називав навіть більші рівні втрат. Вартість знищених активів становила 10,3 млрд доларів США, що на 18% більше, ніж оцінювалось у квітні 2023 року [137]. Найбільш значною категорією серед збитків була пошкоджена та знищена сільськогосподарська техніка, що становило \$5,8 млрд, або 56,7% від усіх втрат [137]. Також знищенню, особливо в перші місяці повномасштабного вторгнення, піддалась вже вироблена продукція. Такі показники як недоотриманий дохід виробниками у сфері сільського господарства та збільшення собівартості такої продукції зросли більше ніж вдвічі у порівнянні з попереднім оглядом і склали \$69,8 мільярдів [137]. Таким чином, одна з найбільших та найважливіших галузей для української економіки (зокрема для робочих місць та експорту) знаходиться у скрутній ситуації протягом усієї тривалості повномасштабної війни.

Варто згадати і значні руйнування у енергетичній сфері та важкій промисловості. Згідно з українськими експертами, у ході повномасштабної війни були зруйновані, пошкоджені або окуповані понад 70% усієї української генерації. Зокрема згадують Дніпро-ГЕС, яку росія зруйнувала у 2023 році [138]. Таке навантаження на енергосистему сильно впливає на повсякденне життя українців, бізнес, та усі інші сфери, які залежать від стабільного постачання електроенергії. При цьому поточне відновлення енергетичних об'єктів, хоч і відбувається, не

гарантує безпеки у енергетичній сфері, оскільки ті самі об'єкти можуть знову ставати ціллю РФ.

На сьогодні достеменно невідомо наскільки сильно зменшився рівень промислового виробництва під час повномасштабної війни. Припущенням експертів було зниження на рівні приблизно 40%, що може загрожувати деіндустріалізацією України у повоєнний період [139]. Найбільші за вартістю активів заводи в Україні, які були зруйновані або потрапили в окупацію включають Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча (1,9 млрд. дол. активів, 15 тис. співробітників), Азовсталь (1,4 млрд. дол. активів, 10,7 тис. співробітників), Антонов (приблизно 0,4 млрд. дол. активів не враховуючи літаків, 9 тис. співробітників), Кременчуцький НПЗ (0,37 млрд. дол. активів, 3 тис. співробітників), Авдіївський коксохімічний завод (0,34 млрд. дол. Активів, 4 тис. співробітників), та деякі інші, менші за розміром заводи [140].

Отже, найбільші галузі економіки в Україні зазнали значних прямих, та здебільшого ще серйозніших непрямих економічних втрат. Повернення до нормального життя після війни потребуватиме зусиль з відновлення не лише фізичної інфраструктури, але й ланцюгів постачання, інвестицій, та інших факторів, необхідних для нормального рівня економічної активності.

Повномасштабна російська агресія проти України вплинула негативним чином і на розміри державного боргу. З 2022 по 2024 рр., борг збільшився більш ніж на 50% [141]. У лютому 2022 р., український державний борг перевищував 93 мільярди доларів США. З того моменту, за виключенням кількох місяців, розмір боргу постійно зростав (рис. 20). Держборг України сягнув близько 155 мільярдів доларів у серпні 2024 року [141], а наприкінці 2025 року – понад 213 мільярдів доларів [294]. Різке збільшення заборгованості було зумовлено викликами України в економіці та потребою покривати державні витрати, що зросли під час повномасштабної війни. Проте, попри значне зростання загального рівня боргу, Україна також змогла досягнути необхідних рішень про реструктуризацію боргів різним кредиторам задля принаймні часткової стабілізації боргової ситуації та уникнення дефолту [142]. Важливими були рішення зовнішніх партнерів,

наприклад рішення підтримати запит України про замороження виплат за боргами до 2027 року. Також серед важливих кроків було рішення країн «великої сімки» про використання відсотків, нарахованих на заморожені російські активи для обслуговування позики розміром у 50 мільярдів доларів США [143].

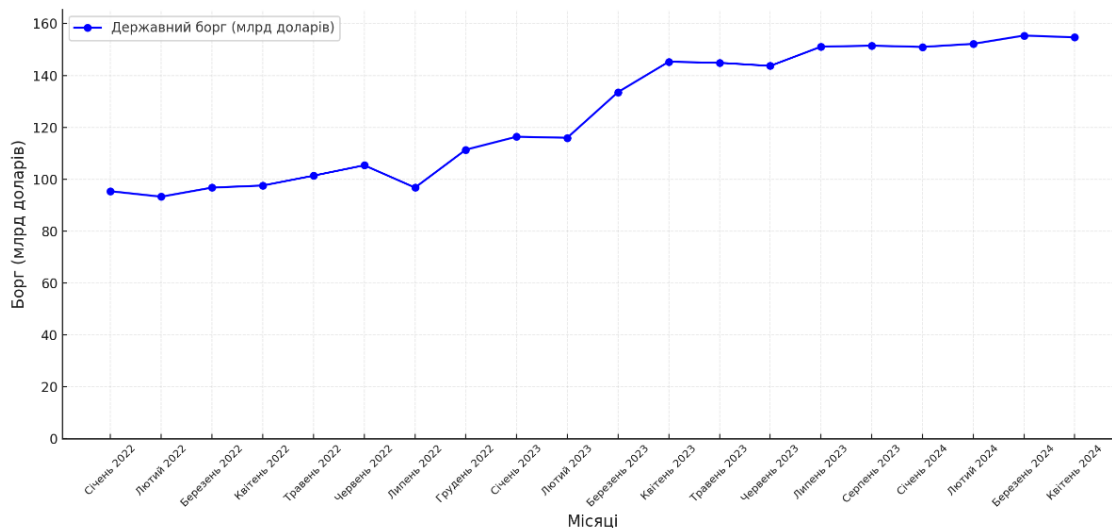

Рис. 20. Зміна розміру державного боргу України протягом 2022-2024 рр. [141]

Важливо підкреслити, що у 2024 р. борг України знизився через реструктуризацію єврооблігацій. Станом на серпень 2024 р. загальна сума боргу складала 6,4 трлн гривень або 154,7 млрд доларів. Загальна сума державного та гарантованого державою боргу України станом на 31 грудня 2025 року становила 213,3 млрд доларів США [294]. Щодо структури боргів України, то під час повномасштабної війни Україна значною мірою залежала від зовнішнього пільгового фінансування, що спричинило зростання частки зовнішнього боргу з 45% на кінець 2021 року до близько 70% на кінець 2023 року. Станом на кінець 2025 року, приблизно 75% державного боргу були зовнішніми зобов'язаннями [294]. Для порівняння: у країнах-членах Євросоюзу з подібними структурами економіки частка зовнішнього боргу становить в середньому 43 %, а в країнах, що не є членами ЄС цей показник сягає 70 % [144]. Більшу частину державного боргу України складають кредити від міжнародних фінансових організацій та інших держав [141, 144]. Інші складові боргу включають також цінні папери, розміщені на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також позики комерційних банків і фінансових установ. Загалом як розміри державного боргу, так і пропорції його

розподілу на внутрішній та зовнішній сигналізують про надзвичайну ситуацію в українській економіці, спричинену повномасштабною війною РФ.

Від початку війни в 2014 році, Україна почала відчувати економічні наслідки втрати територій. Після початку повномасштабного вторгнення частина окупованих територій виросла ще більше та станом на сягає 19-20%. Безумовно, втрата територій означає також і окупацію інфраструктури, виробничих потужностей, бізнесів, земель для агропромисловості тощо. Окрім цього, як уже згадувалось у попередніх підрозділах, значна частина населення цих територій знаходиться під окупацією або покинула територію України повністю (ще в 2022 р. представники уряду України називали число у 1-1.2 мільйони людей, що перебували в окупації вже після звільнення значної частини Харківської області) [145].

Станом на сьогодні складно достеменно порахувати, наскільки втрата територій прямо позначилась на економічних показниках України. Проте, більшість раніше згаданих негативних показників, включно з падінням ВВП, зростанням інфляції та боргів, падінням експорту та іншими факторами, є також наслідками окупації значної частини території з її населенням, промисловістю, родовищами корисних копалин тощо.

У 2022 р. відбулося серйозне падіння українського експорту на 35,1%, а також імпорту на 24,2% [146]. Окрім таких причин як втрата Україною контролю над частиною території та пошкодження промислових об'єктів, важливою причиною цього спаду стала також блокада українських морських портів, через які країна відправляла більше 60% товарів на експорт до початку російського вторгнення [146]. Блокада було частково знято у серпні 2022 року, проте це стосувалося лише продуктів сільського господарства. Водночас інші ключові для України статті експорту, такі як залізна руда чи продукція металургії, не можуть переміщатись з портів. На графіку нижче (рисунок 21) можна побачити сильне падіння експорту у перший рік війни, і як його рівень змінювався протягом 2022. Окрім цього, важливо також згадати обрив економічних зв'язків між Україною з одного боку, і Білоруссю та РФ з іншого, що стало додатковою причиною зниження рівня експорту. У цьому

розрізі Україні необхідно шукати нові ринки для постачання своїх товарів. Водночас рівень експорту 2025 року сягнув довоєнного рівня [296].

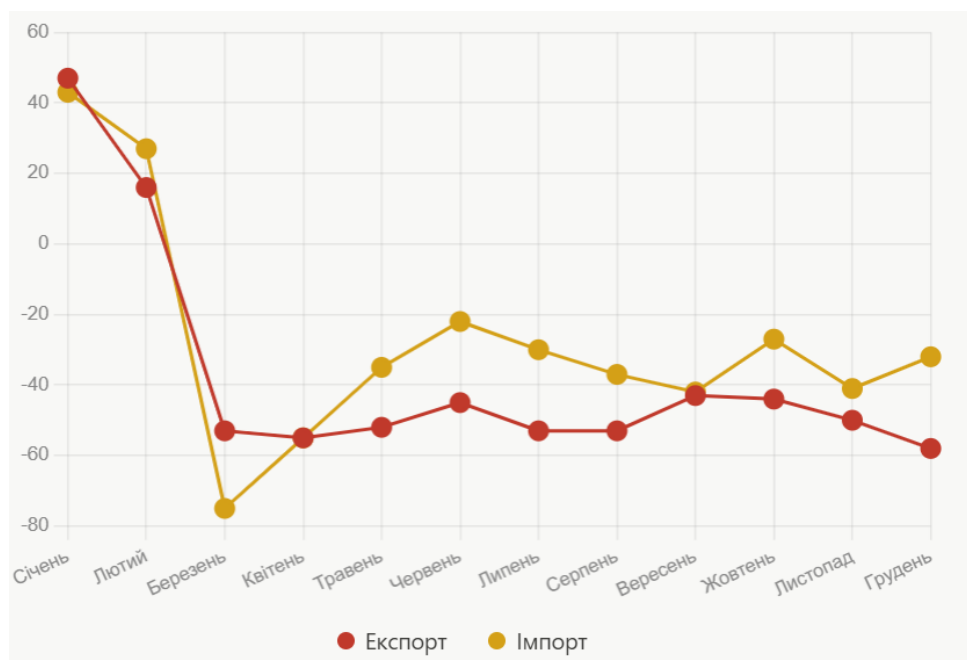

Рис. 21. Вплив війни на рівні експорту та імпорту України протягом 2022 року, млрд. дол. [146]

Окремим важливим фактором є кількість покладів корисних копалин, які разом з територіями опинились в окупації. У дослідженні The Washington Post було визначено, що на окупованих територіях України знаходиться корисних копалин щонайменше на 12,4 трильйони доларів США [147]. При цьому, Україна не контролює понад 700 родовищ корисних копалин із 2160, серед яких є поклади металів, мінералів, та енергоресурсів [148]. РФ захопила в Україні більше ніж 60% вугільних покладів, 20% покладів газу, 11% покладів нафти, а також більше 40% металів та 30% важливих мінералів. Найбільша серед захоплених ресурсів потенційна вартість у покладів вугілля – 11,9 трильйонів доларів США [147]. Серед родовищ, які нині контролює росія - 41 вугільне родовище, 27 газових, 14 пропанових, а також 9 з нафтою, 6 із залізною рудою, по 2 з титановою і цирконієвою, і по 1 родовищу зі стронцієм, літієм, ураном і золотом [147]. Так, саме видобувна промисловість України зазнає найбільших потенційних збитків від окупації частини територій України. На окупованих територіях знаходиться найбільша частка корисних копалин, зокрема вугілля та металів [148]. Одним із

наслідків окупації, які вже зараз можна відслідкувати є падіння виробництва сталі в Україні на 60%-70%. Задля принаймні часткового зниження впливу війни на промисловість, з великою вірогідністю, буде необхідно переорієнтувати економіку на сфери технологій та послуг, адже вони і до повномасштабного вторгнення РФ почали відігравати важливу роль у зростанні економіки держави.

2.3. Порівняльний аналіз наслідків війни для Німеччини та України

Порівняння демографічної ситуації в сучасній Україні з ситуацією у повоєнній Німеччині показує суттєві відмінності в плані структури втрат людського капіталу. Проте, доволі схожими є кількісні показники при порівнянні впливу війни на кількість населення, що живе на території країни, беручи участь в економічному житті. Зокрема, особливості та масштаб сучасної війни означають, насамперед, менші втрати населення у порівнянні з Другою світовою, як через специфіку та масштаб воєнних дій, так і через більш розвинену медицину. Так, станом на 2024 рік, навіть більш негативні, неофіційні оцінки визначали втрати української армії у приблизно 80,000 осіб загиблими. Ще близько 11,500 загиблих було серед цивільних. Для порівняння, у Німеччині кількість загиблих внаслідок Другої світової війни оцінювалась у приблизно 7,5 мільйонів (більшість військові).

Важливо порівнювати також і контекст, адже Україна втрачає набагато більше економічно активного населення через міграцію громадян закордон та перебування частини людей в окупації. Лише щодо першого фактору, більше шести мільйонів громадян перебувають закордоном. У відсотковому співвідношенні, це близько 16% українців, а враховуючи людей на окупованих територіях, цифра може зростати до приблизно 20%. Як було розраховано, від 10% до 13% внаслідок війни втратила Німеччина лише загиблими, і здебільшого це були представники найбільш працездатного населення. Через відсутність точних даних, складно розрахувати скільки людей емігрувало з Німеччини через війну. Проте відомо, що протягом перших кількох років після завершення війни, населення Західної Німеччини зросло на 20% внаслідок повернення та депортації німців з інших країн, а загальне населення двох країн навіть перевищило довоєнний рівень за 5 років.

Порівняння пропорцій втрат людського капіталу в Україні та Німеччині виявляє значні спільні риси. Попри меншу кількість загиблих у сучасній російсько-українській війні, економічно «втрачено» співставні за масштабом частини населення (близько 16%-20% в Україні проти близько 12% в Німеччині без урахування еміграції).

Спільною для обох порівнюваних ситуацій є потреба у поверненні максимальної кількості людей з-за кордону та інтеграції їх у економічне життя. У повоєнній Німеччині (особливо Західній) це вдалося не лише добровільним шляхом через забезпечення економічних та соціальних стимулів, але й силоміць через масові виселення етнічних німців з інших країн. Для України демографічна ситуація більш оптимістична, адже прямі втрати населення у війні набагато нижчі, і мільйони українців з-за кордону можуть потенційно стати людським капіталом для повернення і відбудови. Проте, державі потрібно буде шукати саме стимули для заохочення повернення людей на батьківщину.

Порівняння ситуацій у Німеччині наприкінці Другої світової війни та в Україні під час повномасштабної війни з РФ дозволяє побачити деякі статистичні збіги. Проте важливо враховувати і відмінності, особливо різницю у контексті в обох ситуаціях. Щодо схожих наслідків війни, то в обох випадках унаслідок конфлікту відбулось суттєве падіння ВВП. Наприкінці війни, коли Німеччина зіткнулась з найбільшими труднощами, принесеними затяжним конфліктом, її ВВП знизився приблизно на 30% (з 466 млрд до 322 млрд доларів США в перерахунку на 1990 р.). В Україні найкритичніша негативна зміна ВВП відбулась у перший рік війни після чого економіка частково стабілізувалась. Статистика падіння ВВП в Україні у перший рік війни майже ідентична за рівнем до падіння, якого зазнала німецька економіка у часи Другої світової – більше 29%. Періоди, в які ці економіки зазнали падіння відрізняються, адже Німеччина підходила до війни у якості агресора із надзвичайно потужною економікою, а Україна стала жертвою агресії у ситуації, коли економіка і без того була ослабленою. Тим не менше, можна зауважити співставні за масштабом рівні падіння за цим компонентом.

За показником інфляції можна помітити дещо меншу схожість у перший рік економічного падіння для обох країн, адже в Україні найбільший показник за час повномасштабної війни сягав 26% у 2022 р. Проте після цього рівень інфляції стабілізувався та знизився приблизно до 12,85% у 2024 р. У Німеччині найвищий рівень інфляції можна було спостерігати наприкінці війни у 1945 р. – 13,8%, а у 1946 – 12.1%. Попри різкий ріст інфляції в Україні у перший рік повномасштабної війни, ситуація протягом подальших років стала більш подібною за масштабами на ситуацію у Німеччині після Другої світової.

Важливо наголосити на відмінності у контексті, адже попри відносно невисокий рівень інфляції у Німеччині у другій половині 1940-х років, її економіка характеризувалась дефіцитом товарів на ринку, а також високими рівнями бідності та безробіття. В Україні останні показники також виглядають загрозливими, але є далекими від катастрофічних рівнів (13,9% - рівень безробіття в Україні у 2024 р., частина людей, що економлять на їжі - 20,5%). Отже, доволі близькими є статистичні показники падіння ВВП та зростання інфляції в період найбільшого шоку у обох порівнюваних ситуаціях. Проте важливо наголошувати на відмінностях у контексті, зокрема на вищому рівні безробіття та серйозному дефіциті товарів у Німеччині наприкінці війни.

Окремо проведено порівняння тенденції до зміни таких показників як ВВП на душу населення та безробіття у Німеччині починаючи з в період найбільшої інтенсивності зовнішньої допомоги на відбудову та в Україні починаючи з 2022 р. Враховуючи, що найбільш інтенсивна макроекономічна допомога надавалась Західній Німеччині починаючи з 1949, а більшість макроекономічних показників (ВВП, безробіття, промисловість) доступні для цієї країни з 1950 року, саме дані починаючи з цього року було використано для порівняння з періодом інтенсивної допомоги, що надавалась Україні з початку повномасштабного вторгнення РФ.

Застосовано аналіз індексованих траєкторій щорічної зміни рівня реального ВВП на душу населення та рівня безробіття у 1950-1953 роках для Німеччини та у 2022-2025 роках для України (розрахунки у Додатку Д1). Аналіз індексованих траєкторій реального ВВП на душу населення демонструє (рис. 22), що обидві

економіки відновлювались співставно за масштабом: за 3 роки +26% ВВП на д.н. у Західній Німеччині та +19% в Україні (середньорічно 8,0% проти 6,0%). Проте варто зазначити й відмінності: в Україні різке зростання цього показника відбувається у перший рік після шоку (+15,5%) і далі не продовжує такого ж динамічного зростання, тоді як у Німеччині зростання залишається стабільним та до року 3 виходить уперед (126 проти 119). Тобто найбільша подібність траєкторій є в перші 2 роки.

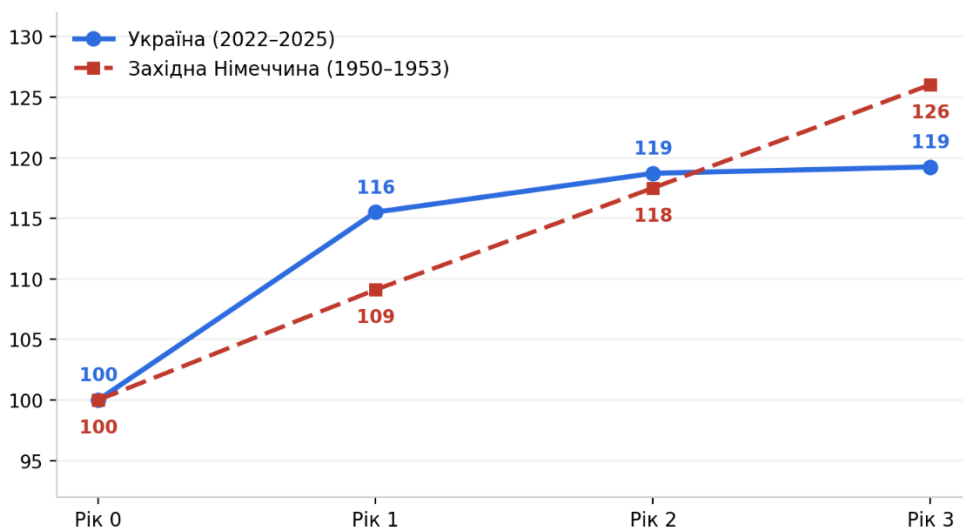

Рис. 22. Траєкторія відновлення ВВП на душу населення в Західній Німеччині та Україні. (розроблено автором, додаток Д1)

Подібний старт відновлення без подальшого сталого зростання України можна пояснити тим, що війна триває, не дозволяючи економіці відновлюватись повною мірою попри макрофінансові вливання. Таким чином, за умови припинення війни в Україні та збереження стабільних обсягів міжнародної допомоги, можна очікувати формування подальшої подібної до німецької тенденції до зростання ВВП на д.н. Важливо зазначити, що значною мірою перспектива зростання залежатиме від внутрішніх структурних факторів та ефективності використання залучених ресурсів.

Також співставними за динамікою є тенденції зміни рівня безробіття в Україні (2022-2025) та Західній Німеччині (1950-1953) (рис. 23). У перший рік індекси майже тотожні (86,4 проти 86,3). Далі рівень безробіття в Україні падає швидше (до 57 проти 71). Такі результати означають, насамперед, схожу динаміку зниження

рівня безробіття, але не тотожні ситуації на ринку праці. Зокрема важливо зауважити, що зниження рівня безробіття в Україні, з високою вірогідністю, пояснюється не лише стабілізацією економіки після падіння у 2022 році, але й значною мірою виїздом робочої сили закордон.

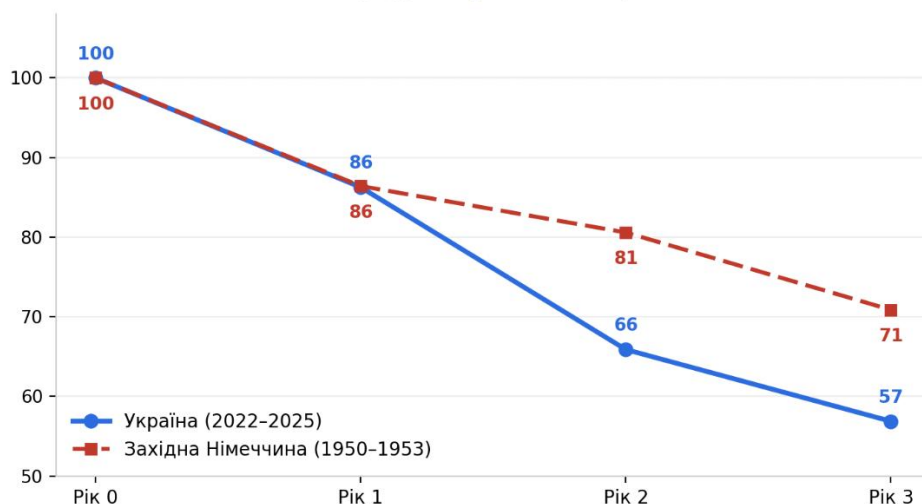

Рис. 23. Траєкторія зміни рівня безробіття в Західній Німеччині та Україні. (розроблено автором, додаток Д1)

Це припущення було перевірено за допомогою застосування закону Оукена, який демонструє залежність між рівнем безробіття й обсягом ВВП (розрахунки у Додатку Д2). Так, у Західній Німеччині на кожен 1 відсотковий пункт (в.п.) зниження безробіття припадало приблизно 10% реального зростання ВВП. Попри потужне зростання (близько 9% на рік), безробіття знижувалося повільно, бо приплив біженців одночасно розширював робочу силу. В Україні можна побачити лише приблизно 1,2% зростання на 1 в.п. Безробіття падає приблизно у вісім разів швидше на одиницю зростання ВВП, що продемонстровано на рис. 24. Більше того, у 2024–2025 рр. безробіття різко знижувалося (на 4,3 та 1,9 в.п.) попри низький рівень зростання виробництва (+3,2% і +1,8%), що суперечить закону Оукена – за нормальних умов таке слабе зростання не могло б призвести до такого падіння безробіття. Єдине пояснення цієї аномалії – зниження безробіття в Україні відображає переважно зменшення пропозиції праці (еміграція), а не зростання попиту на неї. Подібність динаміки зниження є радше статистичною, ніж структурною, і не свідчить про однаковий стан ринку праці.

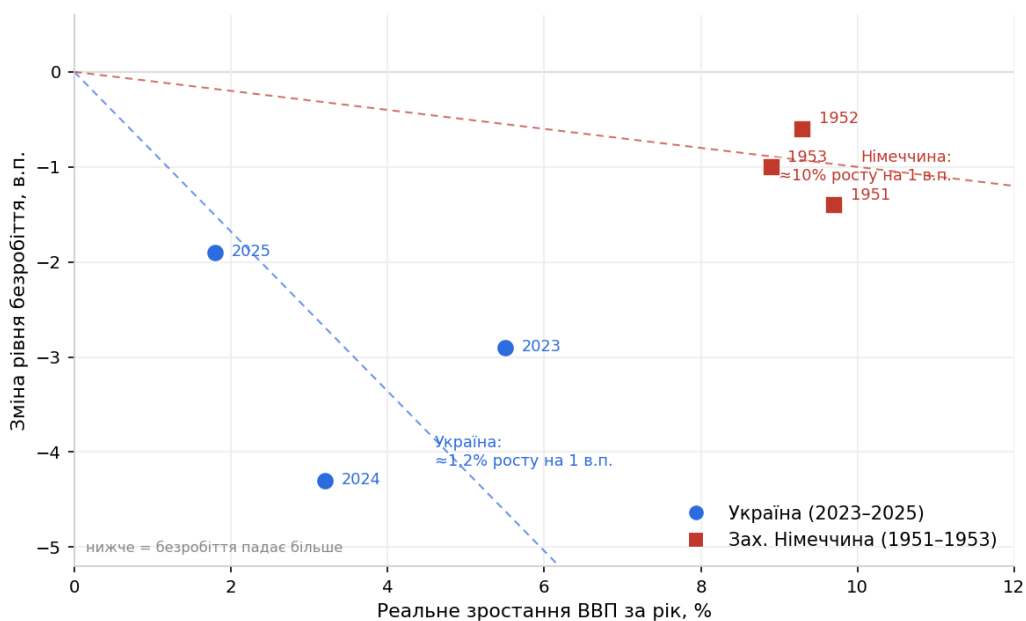

Рис. 24. Зв'язок реального зростання ВВП і зміни безробіття (закон Оукена): Україна (2023–2025) та Західна Німеччина (1951–1953). (розроблено автором, додаток Д2)

Зіставлення індексів промислового виробництва у час масштабної зовнішньої допомоги демонструє значну відмінність для обох країн (рис. 25), що можна пояснити різницею у контекстах, адже на відміну від Західної Німеччини 1950 р., в Україні ще триває війна. Промисловість Західної Німеччини була рушієм відновлення: вже у 1950 р. вона досягла довоєнного рівня і за три роки зросла ще на 39% (до 139% від довоєнного рівня). Промисловість України з початком війни обвалилася приблизно на 45% (до 55% довоєнного рівня), частково відновилася у 2023 р. (+23,9%), але у 2024–2025 рр. знову знижувалася, залишаючись приблизно на 40 % нижче довоєнного рівня (близько 60% у 2025 р.). Таким чином, механізм відновлення зі значним розвитком промисловості, що був характерним для німецького «економічного дива», не може застосовуватись до України під час війни, що триває. Промислова база України пригнічена тривалою війною, з руйнуваннями, окупацією східних промислових регіонів, та ударами по енергетичній інфраструктурі. Проте ці дані не послаблюють тезу про застосовність підходів Плану Маршалла, а уточнюють її. Інструменти допомоги для України мають обмеження воєнного часу, а її промисловість матиме потенціал для значного зростання лише після завершення війни.

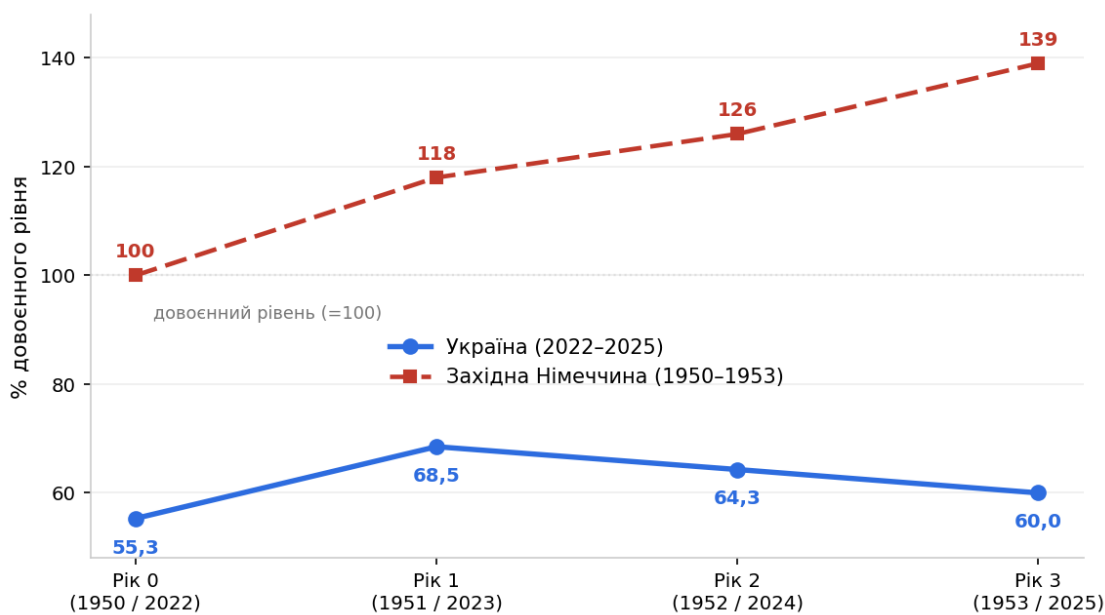

Рис. 25. Траєкторія розвитку промислового виробництва у відсотках довоєнного рівня: Україна (2022–2025) та Західна Німеччина (1950–1953) (розроблено автором, додаток Д3)

Щоб оцінити подібність відновлення комплексно, а не за окремими показниками, три індекси (реальний ВВП на душу населення, зайнятість та промислове виробництво) зведено в єдиний композитний індекс відновлення для обох країн (розрахунок у додатку Д3). Усі компоненти попередньо приведено до спільної бази (рік 0=100), тому композит відображає сукупну траєкторію відновлення від початку зіставляваного періоду (рис. 26).

Композитні траєкторії відновлення двох економік за обраними показниками майже збігаються у перші три роки (роки 0-2): обидві досягають приблизно 114-115% від рівня року 0, причому Україна навіть дещо випереджає Німеччину в роках 1-2 завдяки різкому зростанню після шоку 2022 р. Це підтверджує комплексну подібність початкової фази відновлення. У році 3 траєкторії розходяться: Німеччина продовжує зростати (до ≈ 123), тоді як Україна виходить на плато (≈ 113), що відображає тиск триваючої війни. Смуги чутливості у роках 0-2 показують, що ця подібність стійка до вибору ваги окремих компонентів і не є прив'язаною до конкретної специфікації.

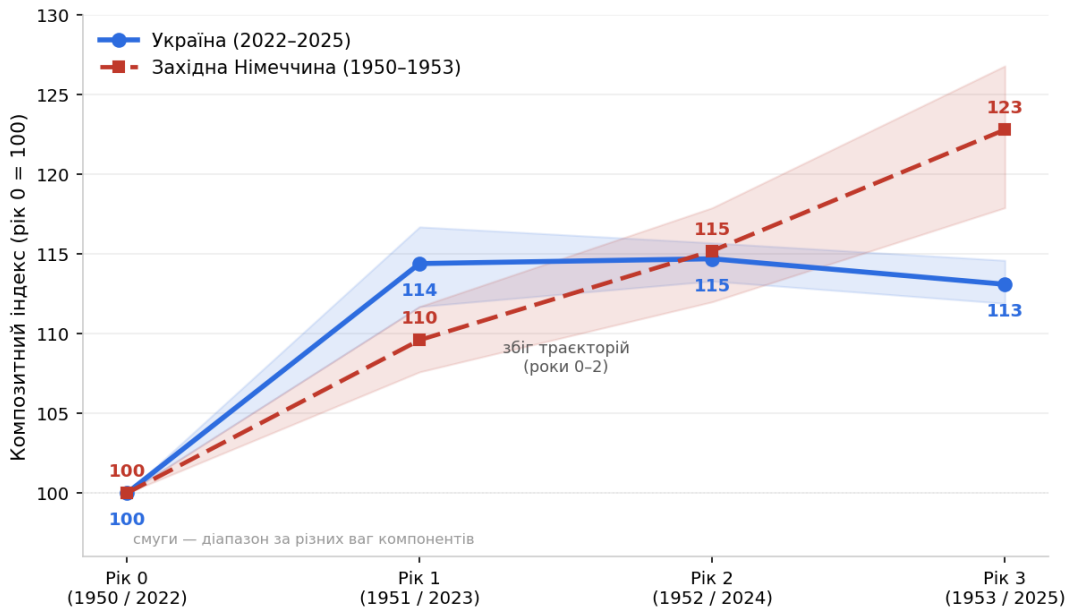

Рис. 26. Композитний індекс відновлення (рівна вага компонентів; смуги – діапазон за різних схем ваги): Україна (2022–2025) та Західна Німеччина (1950–1953) (розроблено автором, додаток Д4)

Результати аналізу дозволяють зробити висновок про схожість масштабів та напрямків відновлення економік обох країн в період надання їм масштабної макроекономічної допомоги. Важливо підкреслити, що після різкого зростання у перші два роки від початку повномасштабної війни, українська економіка фактично вийшла на плато. Основним припущенням є те, що подальший рівень відновлення не має значного потенціалу до припинення війни. Водночас, за умови переходу до повноцінної фази післявоєнної відбудови, можна очікувати на тенденції економічного відновлення, подібні до Західної Німеччини.

Було також проведено аналіз масштабів макроекономічної допомоги Західній Німеччині під час реалізації Плану Маршалла та в Україні та такий же період починаючи з 2022 року (розрахунок у додатку В). Порівняння продемонструвало різницю відмінність: інтенсивність зовнішньої економічної допомоги Україні (у середньому 25,7% від ВВП на рік за 2022–2024 рр.) приблизно в 12 разів перевищує відповідний показник Західної Німеччини в період Плану Маршалла (приблизно 2,1% від ВВП) (рис. 27).

Кумулятивно отримана Україною економічна допомога за три роки сягнула близько 77% її річного ВВП, тоді як для Німеччини відповідний показник становив

близько 6%. Це свідчить про безпрецедентний за історичними мірками масштаб підтримки та водночас про вищий рівень зовнішньої залежності процесу економічного відновлення, що потребує врахування при плануванні інструментів макроекономічної допомоги. Варто зазначити, що наявна різниця в контексті, оскільки дані щодо Німеччини зібрані за період безпосередньо відбудови, тоді як в Україні повноцінне відновлення не зможе початись до завершення війни, а економіка потребує більших зовнішніх впливів у період, коли значна частина бюджету іде на забезпечення війська.

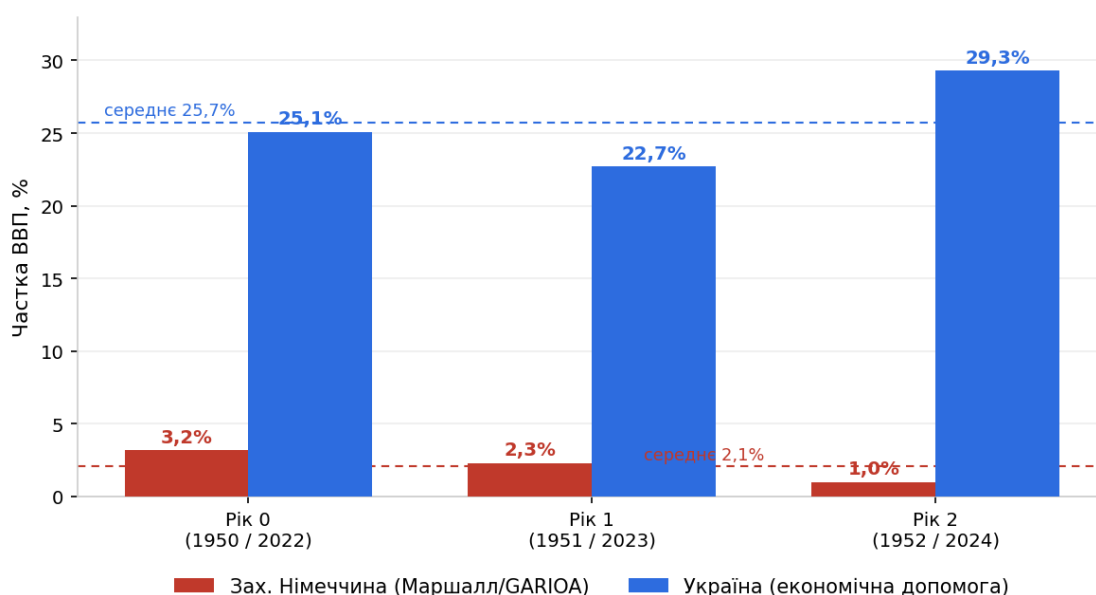

Рис. 27. Інтенсивність макроекономічної допомоги в Україні та Західній Німеччині. (розроблено автором, додаток В)

Ще одним важливим фактором, який допоможе оцінити подібність макроекономічної ситуації обох країн є порівняння норми інвестицій (валового нагромадження капіталу у % від ВВП). Високий і стійкий рівень інвестицій був основою німецького «економічного дива». Саме зростання капіталу в економіці, а не лише зовнішня допомога, забезпечило стрімке відновлення економіки.

Норми інвестицій двох економік виявляються близькими: Україна у 2023-2024 рр. утримує нагромадження капіталу на рівні приблизно 18% ВВП, що лише на 3-4 в.п. нижче за німецьку норму відбудови (у середньому 22%) (рис. 28). Це означає, що навіть в умовах війни Україна підтримує інвестиційну активність, співставну зі здоровим рівнем повоєнного відновлення, на відміну від різко

пригніченого промислового виробництва. Подібність норм інвестицій підтверджує, що рівень відновлення капіталу, який був важливим для відбудови в межах Плану Маршалла, також наявний в Україні.

Водночас важливо врахувати ключову структурну відмінність, яка полягає у джерелах фінансування. Західна Німеччина фінансувала інвестиції переважно за рахунок внутрішніх заощаджень і навіть мала зовнішній профіцит (близько 4 % ВВП у 1950-ті). Інвестиції в Україні значною мірою фінансуються ззовні – міжнародною допомогою та позиками (на рис. 27 показано річну інтенсивність допомоги на рівні 25% від ВВП). Отже, за схожого рівня інвестицій їх природа значно відрізняється. У Німеччині вони було фінансовані самостійно, а в Україні є залежними від зовнішньої допомоги. Це уточнює тезу щодо застосовності ключових історичних підходів з відбудови до сучасного контексту. Інструменти Плану Маршалла застосовні в Україні, але стійкість відбудови потребуватиме поступового переходу від зовнішнього фінансування до внутрішніх заощаджень та приватних інвестицій.

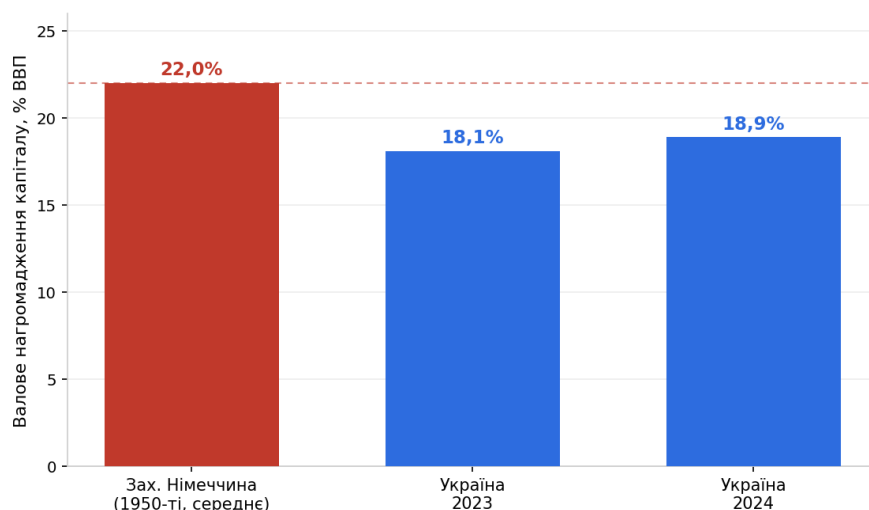

Рис. 28. Норма інвестицій (валове нагромадження капіталу, % ВВП): Україна (2023-2024) та Західна Німеччина (середнє 1950-х рр.) (розроблено автором, додаток Е)

Порівнюючи ситуацію щодо руйнувань цивільної інфраструктури та промисловості у Німеччині та у сучасній Україні, можна побачити деякі схожості, зокрема у основних сферах, які постраждали від війни, а також у цілях і частково

характері обстрілів та бомбардувань як прифронтових так і мирних міст. Водночас потрібно наголосити, що контексти в обох випадках досить сильно відрізняються, через що руйнування в Німеччині та в Україні складно ототожнювати. Зокрема під час Другої світової війни повітряні бомбардування були дуже поширеними, а засоби для їх відбиття були значно менш розвиненими. Окрім того, у випадку з Німеччиною, фронт проходив безпосередньо через великі міста по всій території країни, де точились бої. В Україні ці фактори суттєво відрізняються, адже завдяки допомозі зовнішніх партнерів та роботі Збройних Сил вдалось налагодити ефективні системи протиповітряної оборони (ППО), які допомагають відбивати ракетні та дроніві обстріли. Окрім того, протягом останніх кількох років більшість бойових дій відбуваються на відносно стабільній лінії фронту, через що більшість масових руйнувань відбулось та продовжує відбуватись у містах в Донецькій, Луганській, Харківській, Запорізькій, та Херсонській областях.

Щодо відмінностей, то тотальне винищення міст, як, наприклад, Маріуполя, Бахмута, Волновахи, Сєверодонецька, дійсно можна порівняти з винищенням міст Німеччини наприкінці Другої світової війни, проте ці явища менш масові через відмінність сучасного характеру бойових дій та відносну стабільність фронту в Україні. Окрім цього, згідно з історичним дослідженням, Німеччина втратила близько 25% житлового фонду внаслідок атак, тоді як в Україні востаннє цей показник був на рівні 10%, що у 2,5 рази менше.

Порівняння статистичних та контекстуальних даних дозволяє провести достатньо паралелей між впливом війн на інфраструктуру та промисловість у Німеччині та Україні. Зокрема важливо виділити основні цілі бомбардувань, які практично не змінились з роками. Руйнування промисловості, економіки, та підірив морального стану населення країни були основними цілями бомбардувань Німеччини і залишаються серед основних цілей російських обстрілів України. Щодо статистичних даних, то промислове виробництво в Німеччині скоротилось на приблизно 60%. В Україні, для порівняння, це співвідношення менше, але все ж має серйозний вплив на економіку (скоротилось приблизно до 40%), і така втрата промислового виробництва може загрожувати деіндустріалізацією України після

війни. Саме деіндустріалізація була одним із потенційних наслідків Другої світової для Німеччини згідно із «Планом Моргентау», який міг потенційно замінити План Маршалла. Іншою сферою, яка постраждала від війни в Україні, є сільське господарство, де виробництво основних культур впало на 20%. Хоч розподіл ВВП за галузями економіки у обох ситуаціях відрізняється, схожим є той факт, що основні, найбільш розвинені з них несли значні втрати як у Німеччині у 1940-х роках так і в Україні у сучасній ситуації.

Борги Німеччини наприкінці Другої світової війни та України станом на 2024 рік складно порівнювати у тому сенсі, що Німеччина була агресором та більшість боргів, які були для неї розраховані, були репараціями. Тим не менш, порівняння рівня заборгованості обох держав по відношенню до їх ВВП дозволяє отримати ще один показник для розуміння того, наскільки схожою економічно можна вважати ситуацію сучасної України із ситуацією, в якій опинилась повоєнна Німеччина. Беручи за основу ВВП Німеччини 1945 року (переведено в долари США 1990 року, 322 мільярди доларів після значного падіння у порівнянні з 1944 роком [149]), її приблизні борги (300 мільярдів доларів) становили приблизно 93% від ВВП. Сучасний борг України (154 мільярди доларів) становить приблизно 85% від ВВП 2024 року (181 мільярд [150]). У обидвох випадках борги держав складають майже повну суму річного ВВП, що підкреслює подібність даного показника у обох випадках.

Політика західних союзників щодо державного боргу, зокрема репарацій Німеччини після завершення Другої світової війни була важливою частиною реінтеграції країни у європейську економіку як одного з її «локомотивів». Враховуючи, що історично політика скасування великої частини боргів застосовувалась до країни-агресора, варто очікувати на схожий підхід у сучасній ситуації щодо держави, яка захищається від агресії.

Між поділом Німеччини внаслідок Другої світової війни та окупацією росією України є фундаментальна різниця, а саме ролі Німеччини та України, що кардинально відрізняються (агресор та жертва агресії). Тим не менше, варто відзначити як статистичні так і структурні схожості між територіальними втратами

обох країн. Західна Німеччина включала в себе близько 67% території колишньої Німеччини, тоді як 33% відійшли Східній Німеччині, що була сателітом СРСР. Сьогодні росією тимчасово окуповано 19% території України (на початку повномасштабного вторгнення число було більшим – близько 26%).

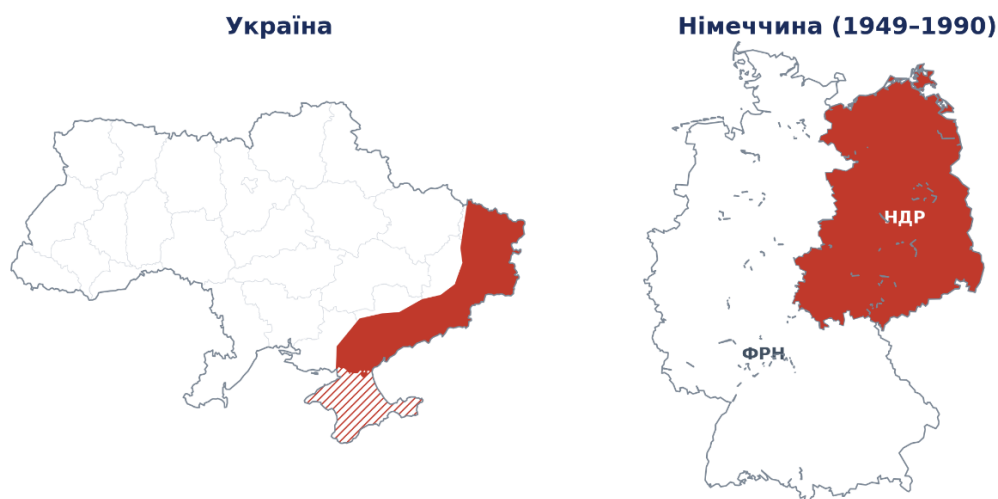

Рис 29. Окупована росією територія України у порівнянні з підконтрольною СРСР територією Східної Німеччини.

Безперечно, у довгостроковій перспективі Україна розраховуватиме на повернення усіх територій та відновлення територіальної цілісності. Проте важливо враховувати сучасні реалії війни, за яких маловірогідним є швидке повернення територій військовим шляхом. У цьому контексті, подібними для України є не лише кількість окупованих територій і факт контролю Москви над ними, але й той факт, що підконтрольні державі території України, подібно до Західної Німеччини, залишаються стратегічним союзником Західних держав, зокрема США та ЄС. Беручи до уваги історію поділу Німеччини, Холодної війни, та, зрештою, воз'єднання усіх німецьких територій, важливо розглядати сучасний контекст (і, потенційно, майбутній період миру в Україні), як можливість демонстрації швидкого розвитку вільної ринкової економіки, інтегрованої в Європу на протипагу тимчасово підконтрольним РФ територіям, які вже сьогодні економічно деградують.

Важливо також порівняти інструменти макрофінансової допомоги, що використовувались для відновлення Західної Німеччини та використовуються для

підтримки України. Їх можна класифікувати за трьома критеріями: поворотністю (безповоротні та поворотні), призначенням (бюджетно-стабілізаційні, інвестиційно-проектні, гуманітарні) та механізмом надання (пряме перерахування коштів, товарні поставки, гарантії, зустрічні фонди). На основі цих критеріїв у межах Плану Маршалла для Західної Німеччини можна виокремити такі основні інструменти:

- гранти – безповоротна фінансова допомога, що становила понад 90% усіх коштів Плану Маршалла і не передбачала повернення [304];
- позики – поворотне фінансування, на яке припадала решта (близько 10%) допомоги;
- товарні поставки – натуральна допомога у формі сировини, продовольства, палива, та обладнання, що покривала першочергові потреби економіки [305];
- програма GARIOA – механізм невідкладної допомоги окупаційних адміністрацій, що передував Плану Маршалла та забезпечував базові потреби населення [305];
- зустрічні фонди (counterpart funds) – кошти в національній валюті, які отримувач вносив в обсязі, еквівалентному вартості отриманої допомоги, та спрямовував на інвестиційні проєкти [305];

Сучасна архітектура зовнішнього фінансування України є інституційно диверсифікованішою, проте піддається схожій класифікації. Її основними інструментами є:

- гранти – безповоротна допомога, що надається, зокрема, у межах інструменту Ukraine Facility;
- макрофінансова допомога – поворотна бюджетно-стабілізаційна підтримка для покриття дефіциту державного бюджету;
- програма Extended Fund Facility (EFF) МВФ – кредитування, спрямоване на стабілізацію платіжного балансу та підтримку макроекономічної стійкості [306];

- кредити ERA (Extraordinary Revenue Acceleration) – поворотне фінансування, що погашається за рахунок надходжень від заморожених російських активів і фактично виконує квазірепараційну функцію;

- інвестиційна рамка та гарантії – інструменти зниження ризиків приватних і публічних інвестицій, що реалізуються через Ukraine Facility, Європейський інвестиційний банк та Європейський банк реконструкції та розвитку [307].

Порівняння інструментів демонструє, що обидві моделі поєднують безповоротну й поворотну допомогу та використовують механізми капіталізації коштів через зустрічні й інвестиційні фонди. Водночас у випадку України частка поворотного фінансування є помітно вищою, а конфігурація донорів та інструментів складнішою, що відображає інший характер сучасної міжнародної фінансової підтримки порівняно з періодом після Другої світової війни.

Висновки до Розділу II.

1. Порівняння економічних наслідків Другої світової війни для Західної Німеччини та повномасштабного вторгнення росії для України дозволило виявити суттєві спільні риси у структурі втрат та викликів, які постали перед обома державами. Хоча масштаб військових дій, технології ведення війни та історичні контексти значно відрізняються, низка макроекономічних та демографічних індикаторів демонструють високий ступінь подібності у впливі воєнних дій на обидві економіки. Виявлені структурні та статистичні збіги створюють підґрунтя для застосування ключових елементів історичного Плану Маршалла під час відновлення України.

2. Одним із найсуттєвіших наслідків для обох країн є втрата людського капіталу. Німеччина втратила близько 7,5 мільйонів осіб, що становило до 12% її довоєнного населення (приблизно 68 мільйонів у 1938 році). Водночас Україна унаслідок бойових дій, еміграції, та тимчасової окупації територій втратила де-факто 16-20% економічно активного населення. Масова еміграція є серйозним фактором довгострокового демографічного тиску.

3. Виявлено, що вплив війни на основні макроекономічні показники в обох країнах також має подібність за масштабами. Після Другої світової війни ВВП Західної Німеччини впав приблизно на 30% (з 466 до 322 мільярдів доларів США в цінах 1990 року), у той час як з початком повномасштабної російської агресії у 2022 році рівень ВВП України скоротився на 29%, що стало найбільшим падінням за час незалежності. Інфляція в Німеччині у перші повоєнні роки досягала 12–13%, тоді як в Україні після 2022 року вона перевищувала 20%, зростаючи на тлі невизначеної соціально-економічної ситуації і валютної нестабільності, та в подальшому знизилась до приблизно 12%.

4. Проаналізована структурна руйнація промисловості, логістичної інфраструктури, та житлового фонду є спільним викликом. Як у повоєнній Німеччині, так і в Україні, було зруйновано або серйозно пошкоджено значну частину виробничих потужностей (60% та 40%) та житлового фонду (25% і 10%), що вимагає багаторічної відбудови та модернізації. Ключову відмінність виявлено при порівнянні індексів динаміки розвитку промислового виробництва: у післявоєнний період в Західній Німеччині промисловість стрімко зростала, тоді як в Україні, попри наявну зовнішню допомогу, промисловість не може повноцінно розвиватись через війну, що триває.

5. Проведений аналіз для порівняння траєкторій розвитку рівнів ВВП на душу населення та безробіття під час масштабної макроекономічної допомоги продемонстрував схожість економічних трендів за обома показниками, що демонструє співставні рівні економічного відновлення в обох ситуаціях. Водночас подібність щодо рівня безробіття є статистичною, а не структурною, що підтверджується застосуванням закону Оукена – зниження безробіття в Україні лише частково пов'язане зі створенням нових робочих місць, а здебільшого – з масовим виїздом робочої сили закордон. Аналіз даних продемонстрував і відмінності, зокрема у динаміці розвитку промислової сфери на повоєнному етапі у Західній Німеччині та під час війни в Україні. Водночас ці відмінності пояснюються об'єктивною різницею у контекстах та демонструють необхідність масштабного відновлення промисловості України після завершення війни.

Розроблений композитний індекс відновлення двох економік підтверджує, що в цілому траєкторії відновлення є співставними (особливо в перші роки допомоги), але для подальшого зростання української економіки, що відповідатиме німецьким результатам, необхідним є припинення війни.

7. Порівняння рівня зовнішньої допомоги по відношенню до рівня ВВП в обох ситуаціях демонструє безпрецедентну підтримку економіки України на рівні, що в середньому у 12 разів перевищує підтримку Німеччини під час реалізації Плану Маршалла. Така відмінність, з одного боку, підкреслює різницю в контекстах (в Україні підтримка необхідна для стабілізації економіки у воєнний час), а з іншого – демонструє значний виклик у вигляді поточної залежності України від зовнішньої допомоги.

8. У розділі наголошено на необхідності адаптації моделі відбудови за Планом Маршалла до сучасних умов у разі її застосування для відбудови України. Зокрема наголошується таких факторах як глобальна економічна інтеграція, роль міжнародних фінансових інституцій, та унікальний безпековий контекст. Подібність у економічних наслідках воєн між двома випадками підтверджує доцільність концепції «Плану Маршалла» для повоєнної України за умови ретельного врахування відмінностей і розробки стратегії, що поєднає історичні уроки з сучасними контекстом та підходами до відбудови.

РОЗДІЛ III. ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО КОНСЕНСУСУ ЩОДО «НОВОГО ПЛАНУ МАРШАЛЛА» ДЛЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ ЯК ЖЕРТВИ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

3.1. Макрофінансові вливання для забезпечення стійкості економічної сфери України під час та після завершення війни та вступу у ЄС

Аналіз, проведений у попередньому розділі, продемонстрував, що підхід, застосований до відновлення Західної Європи в цілому і Західної Німеччини зокрема після завершення Другої світової війни може бути застосованим для відбудови України після завершення повномасштабної війни. На це вказує ряд економічних факторів та тенденцій, які збігаються для обох ситуацій, попри те, що від завершення Другої світової війни пройшло вже більше 80-ти років. Зокрема було проведено статистичний аналіз, результати якого дозволяють підтвердити припущення про застосовність «Нового Плану Маршалла» для України. Попри це, важливо зазначити, що між ситуацією, у якій була Німеччина внаслідок Другої світової війни і ситуацією, у якій знаходиться Україна є багато відмінностей. Вони включають, зокрема, різницю у статусі країн у війнах (Німеччина – агресор, Україна – жертва агресії), відмінність у масштабах та наслідках бойових дій, та геополітичний контекст. Спільні риси, визначені за допомогою порівняльного аналізу у попередньому розділі, дозволяють припустити, що «Новий План Маршалла» може бути застосовним та перспективним для повоєнного відновлення України. Зокрема, основні підходи, такі як масштабна фінансова підтримка від зовнішніх партнерів, залучення іноземних інвестицій, проведення внутрішніх економічних реформ, та інтеграція у європейський політико-економічний простір, мають бути застосовані Україною та її зовнішніми партнерами для якомога ефективнішої відбудови і подальшого розвитку економіки країни. Водночас при розробці основних політик і підходів, що будуть застосовані Україною та щодо України, важливо враховувати відмінності у контекстах, а також специфіку сучасного міжнародного геополітичного та економічного ландшафту.

Станом на 2026 рік завершення війни поступово стає ближчим, принаймні зважаючи на просування мирних переговорів та розробку гарантій безпеки для

України від США, ЄС, та інших міжнародних гравців. Після досягнення миру, Україні необхідно з максимальною ефективністю використати мирний час для відбудови інфраструктури і економіки, повернення громадян, що опинились у еміграції, інтеграції у Європейську економіку, та розбудови обороноздатності. Враховуючи, що частина територій опинилась у тимчасовій окупації, і проводячи паралель з поділом Німеччини на Західну та Східну (під контролем СРСР), Україні важливо показати приклад розвитку і процвітання у порівнянні з тимчасово окупованими РФ територіями. Розуміючи масштаб і кількість проблем, з якими доводиться стикнутись країнам у післявоєнний період, 8 травня 1945 року британський Фельдмаршал Монтгомері сказав: «Ми виграли у Німеччини війну. Тепер давайте виграємо мир» [40]. Інша відома цитата безпосередньо про План Маршалла належить міністру закордонних справ Нідерландів 1948-1952 років Дірку Стіккеру: «Слова Черчилля виграли війну, слова Маршалла виграли мир» [151]. Визначення «перемоги» України у сучасній війні проти росії може трактуватись по-різному. Проте, необхідно підкреслити, що Україна змогла дати відсіч набагато більшому кількісно агресору, повернула частину окупованих територій, і змогла відстояти свій суверенітет, що вже є набагато більшими досягненнями, ніж від неї очікувала міжнародна спільнота. Завдяки власним зусиллям з оборони та підтримці міжнародних партнерів, перед Україною сьогодні постають перспективи розвитку та успішного економічного майбутнього після завершення повномасштабної війни.

У час миру перед Україною відкриватимуться можливості для майбутнього економічного розвитку, залучення інвестицій, співпраці з міжнародними партнерами, ефективних реформ, та вступу у Європейський Союз. Таким чином, враховуючи висновки минулих розділів роботи, останній розділ має на меті виробити та обґрунтувати комплексну модель післявоєнної відбудови України (рис. 30), яка включатиме підходи, що були визначені як ключові у процесі дослідження. Підхід до післявоєнної відбудови включатиме набір рекомендацій для основних гравців у сфері відбудови, але насамперед для уряду України, частково представників неурядового сектору, та для міжнародних партнерів. Врахування цих

рекомендацій дозволить використати ключові підходи історичного «Плану Маршалла» у сучасному контексті задля ефективного повоєнного відновлення України.

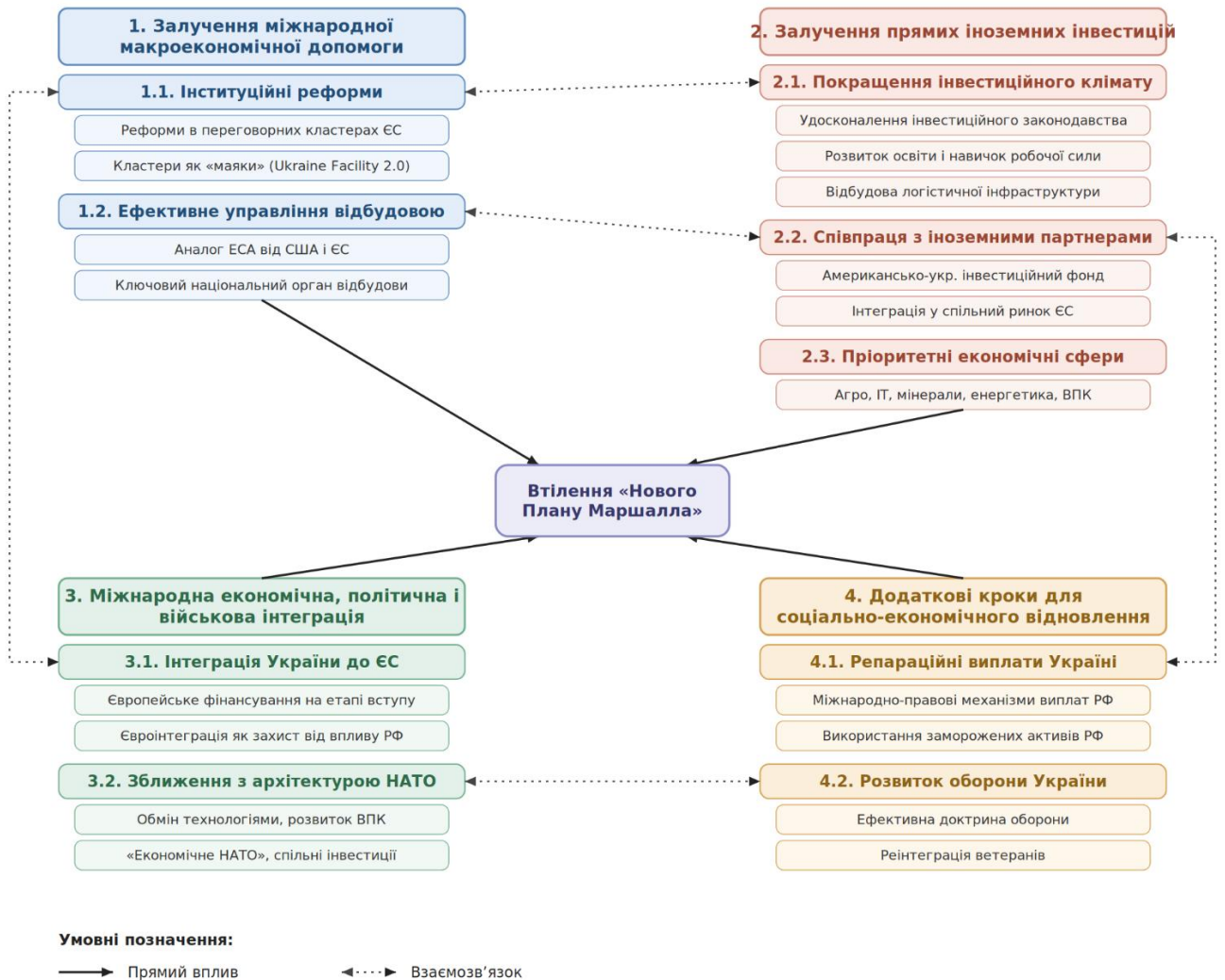

Рис. 30. Модель післявоєнної відбудови України (розроблено автором).

Дослідження типів воєнних конфліктів підтверджує припущення, що економіка країни, яка пережила зовнішню міждержавну війну має декілька основних параметрів, що призводять до потреби у макрофінансових інтервенціях задля стабілізації економічної ситуації і подальшого відновлення. Серед іншого, у воєнний та повоєнний періоди, країни стикаються з падінням ВВП, вимушеною еміграцією населення, руйнуванням інфраструктури, і низьким рівнем державних доходів. Наявність усіх перерахованих факторів була підтверджена дослідженням

наслідків Другої світової війни для економіки Німеччини і повномасштабної російської агресії для економіки України.

Історичний План Маршалла вважається одним із найуспішніших зовнішньополітичних проєктів в історії американського уряду, адже він не лише посприяв відбудові та економічному зростанню Європи після війни, але й приніс політичні дивіденди – забезпечив США союзниками у новому геополітичному протистоянні з Радянським Союзом [152]. Ключові кроки, які склали основу плану допомоги включали зокрема надання прямої макрофінансової допомоги, обміну американським досвідом при побудові нової моделі європейського ринку, та забезпечення ефективності відбудови через нагляд двох органів – американського Управління економічної співпраці та європейської Організації європейського економічного співробітництва (ОЄЕС) [152]. Безпосередньо економічна допомога часто реалізувалась через постачання продуктів і сировини, які реалізовувались на внутрішніх ринках європейських держав (у тому числі Західної Німеччини), а кошти з їх продажу фінансували подальші проєкти з відбудови [152].

Досвід Плану Маршалла буде корисним для планування відновлення України по завершенню російсько-української війни (особливо в частині загальної архітектури макроекономічної допомоги). Проте аналіз теоретичних підходів до відновлення довів, що важко сформулювати будь-які універсальні підходи до повоєнної відбудови або застосувати підходи одного успішного прикладу в іншому конфлікті. Важливо враховувати сучасний контекст і специфіку міжнародного геополітичного та економічного ландшафту. Враховуючи як успішні приклади з історії, так і виклики сучасності, можна виділити декілька основних елементів (продемонстровано на таблиці нижче), які можуть скласти основу ефективного впровадження макроекономічної допомоги для відбудови України.

Табл. 2 (розроблено автором)

Елементи повоєнного залучення макроекономічних впливань від міжнародних партнерів у економіку України.

Елемент повоєнного залучення макроекономічних впливань від партнерів у економіку України	Рекомендації для України та країн-партнерів
Пряме фінансування відновлення економіки коштами міжнародних партнерів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечення прозорості та підзвітності відбудови. 2. Впровадження та реалізація індикаторів для отримання фінансування. 3. Подальший пошук нових джерел залучення коштів.
Створення аналогу Управління економічної співпраці для прозорого контролю процесів відбудови України	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створення органів для моніторингу відбудови для США та ЄС. 2. Регулярна публічна комунікація результатів відбудови. 3. Виокремлення Україною ключового органу, відповідального за процес відбудови.
Забезпечення координації процесів відбудови України, зокрема серед неурядових гравців.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечення комфортних умов роботи для неурядових гравців, що беруть участь у процесах відбудови. 2. Посилення координації між державними органами і громадським сектором. 3. Уникнення передачі прямих обов'язків уряду України неурядовому сектору.

В історичному Плані Маршалла допомога надходила країнам Західної Європи від США, адже саме американська економіка була найбільш розвиненою в світі із рівнем ВВП, який на 1945 рік був вищим, ніж ВВП Німеччини, СРСР, Великої Британії, Італії, та Японії разом взятих (рис. 31) [153].

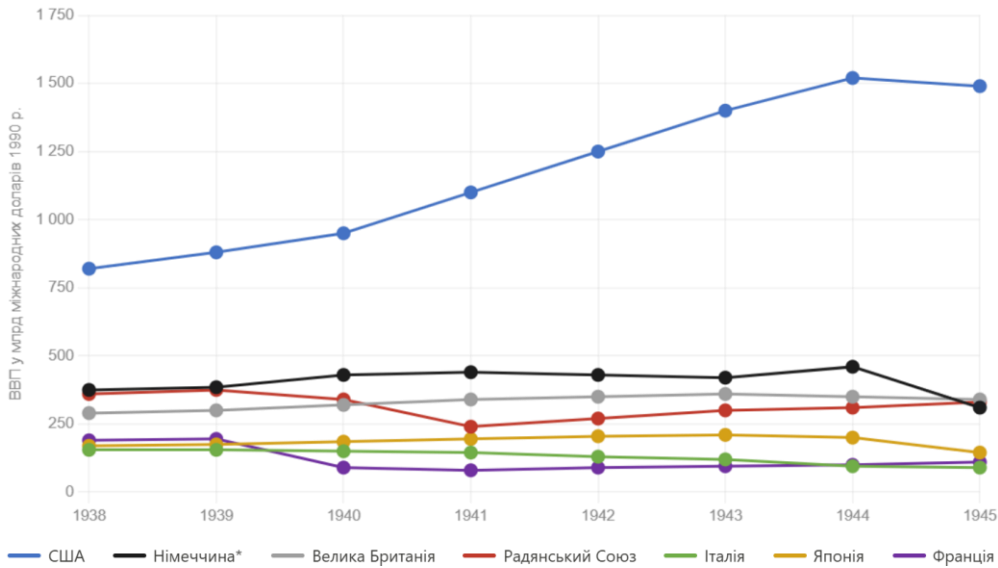

Рис. 31. ВВП найбільших економік світу у 1938-1945 рр.

Сьогодні ж процеси відбудови України можуть (і ймовірно будуть) підтримані не лише макрофінансовими заходами США, але й іншими міжнародними партнерами, зокрема ЄС. Важливо, що економічні можливості США та ЄС дозволяють їм стати основними джерелами для втілення плану відбудови України, адже сьогодні вони є двома найбільшими економіками світу, із Китаєм на третьому місці (рис. 32) [154]. Окрім того, фінансування відновлення України складає прямий інтерес як для США так і для країн ЄС, адже російська геополітична експансія загрожує міжнародним інтересам цих держав. Це дозволяє провести історичну паралель із геополітичною експансією СРСР у 1940-х роках, яка суттєво посприяла двопартійній підтримці Плану Маршалла у США.

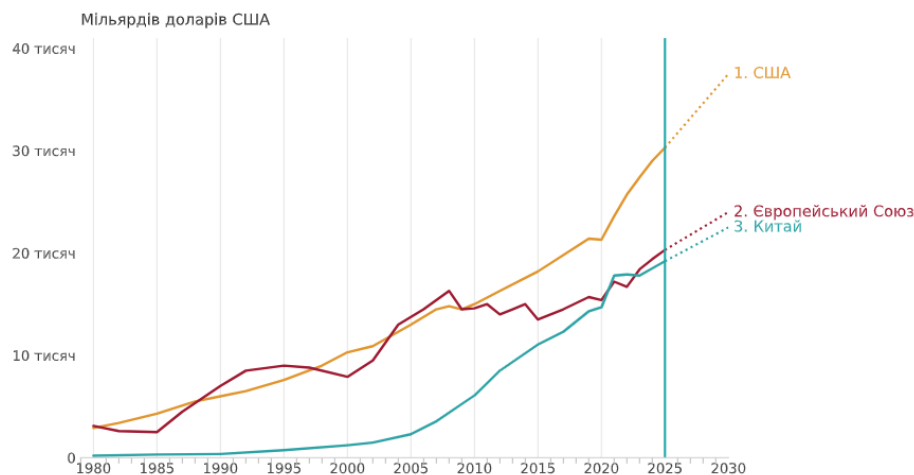

Рис. 32. Порівняння ВВП США, ЄС, та Китаю у 2025 р.

Окрім інтересів міжнародних партнерів (частина яких також є гарантами безпеки України згідно з Будапештським меморандумом), очевидними є потреби самої України у залученні фінансів на відбудову. Оновлена спільна оцінка уряду України, Світового банку, ООН, і Єврокомісії станом на початок 2025 р. фіксувала потреби відновлення країни на рівні \$524 млрд протягом десятиліття – майже утричі більше, ніж ВВП України у 2024 р. [155]. Без зовнішнього фінансування Україні не вдасться самостійно провести необхідну відбудову та відродити економічну активність довоєнного рівня, не кажучи про подальше зростання.

На відміну від Плану Маршалла як одноосібної ініціативи США, відбудова України зможе залучити коаліцію основних світових економічних полюсів – передусім США та ЄС – із використанням прямих фінансових інструментів: грантів і позик на підтримку відбудови, макрофінансової допомоги з умовами щодо реформ. Така архітектура частково вже діє (EU Ukraine Facility на €50 млрд; позики від G7 на приблизно \$50 млрд; програма МВФ на \$15,6 млрд; [156],[157],[158]) і покриває розрив у потребах та можливостях України під час війни. Проте враховуючи визначені потреби з відбудови (які продовжують зростати), необхідним буде масштабування прямої макрофінансової допомоги Україні.

Попри те, що складно передбачати темпи, з якими спрацює відбудова України, а також макроекономічні результати, які вона принесе, має сенс встановити довготермінові цілі, яких Україна прагнучиме досягнути протягом визначеного періоду повоєнного відновлення. Встановлюючи цілі для «Нового Плану Маршалла» для України, можна послуговуватись результатами історичного плану з відбудови. Зокрема, ВВП держав-реципієнтів зріс на 35%, а внутрішньоевропейська торгівля зросла на 80% (Rebuilding Everything, 2023) У випадку України, зростання ВВП на 35% дозволило повністю перекрити прогалину, що виникла на початку повномасштабного вторгнення, призвівши до зниження ВВП на 29% за рік у 2022 (наступні роки показали незначне зростання). Авжеж, такі результати наразі не є очікуваними у найближчій перспективі – але Україна матиме потенціал повторити успіх Плану Маршалла за умови припинення війни та застосування ефективних підходів до відбудови.

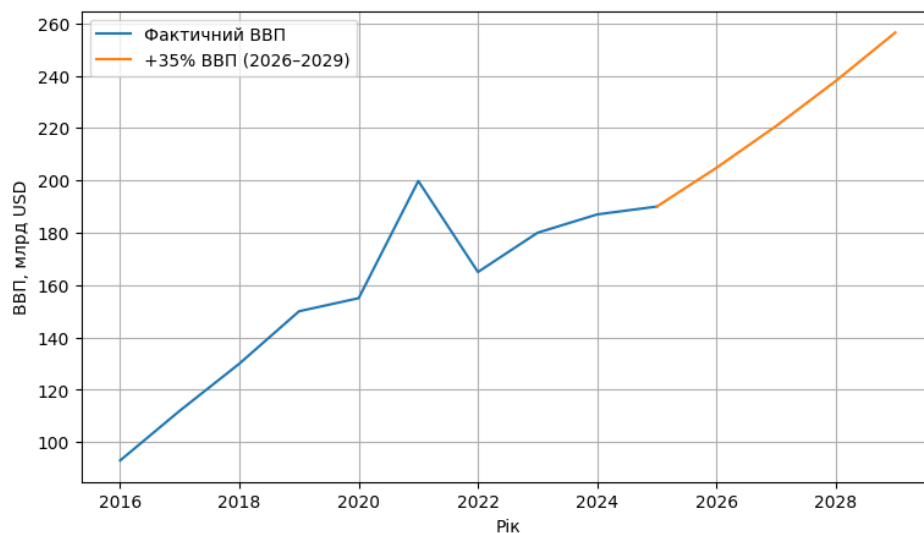

Рис. 33. Сценарій росту ВВП України за умови повторення успіхів Плану Маршалла. (розроблено автором)

Зростання ж рівня торгівлі України з країнами ЄС також може стати важливим показником як для повоєнного економічного зростання, так і для євроінтеграції держави. Це також важливо, враховуючи труднощі для українського експорту до ЄС, який знизився після початку повномасштабної російської агресії (хоча загальний рівень торгівлі продовжував зростати завдяки високому рівню імпорту) [169]. Світовий досвід демонструє важливість і потенціал встановлення довгострокових цілей для ефективного розвитку економіки країн. Наприклад, довгостроковий план “Vision 2030”, що реалізовується в Саудівській Аравії починаючи з середини 2010-х років, приніс позитивні результати для диверсифікації економіки, зменшення залежності від нафтових прибутків, та розвитку людського капіталу. Схожі плани впроваджуються і в інших країнах, зокрема в Об’єднаних Арабських Еміратах. У випадку України встановлені цілі можуть фокусуватись, безпосередньо на ефективності і темпах відбудови, на диверсифікації економіки у розрізі залежності від агросфери, збільшення ефективності цієї сфери, підвищення рівня підготовки робочої сили тощо (приклад продемонстровано на рис. 34). Кожна з цілей потребуватиме детальної розробки чітких вимірюваних показників та термінів для їх досягнення.

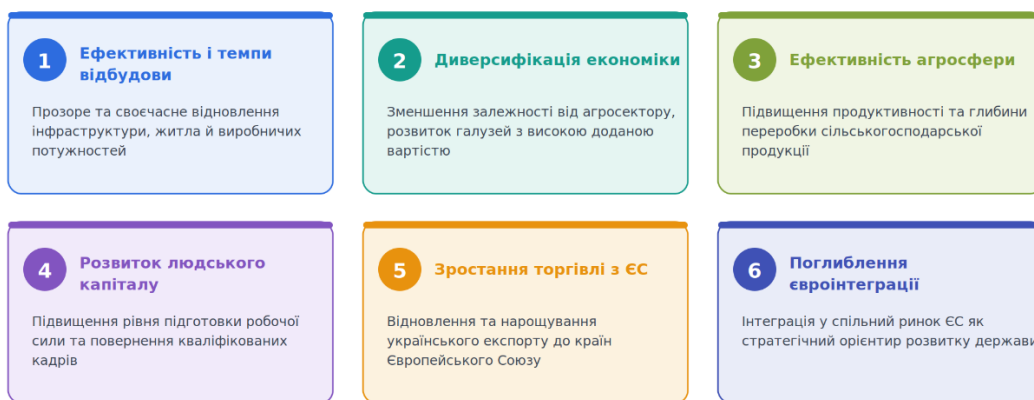

Рис. 34. Приклад довгострокових цілей для України на етапі відбудови.

Залучення коштів міжнародних партнерів має стати однією із основних цілей післявоєнної України задля забезпечення ефективної відбудови, і це вимагатиме від держави стійких зусиль. Задля цього, Україні рекомендується працювати над забезпеченням прозорості та підзвітності перед залученими у відбудову партнерами. Наприклад, такі платформи як DREAM вже зробили процеси відновлення більш прозорими, але необхідний їх подальший розвиток, уніфікація систем звітності, та регулярна комунікація досягнень з партнерами. Регулярне звітування перед американським урядом та громадськістю [159] при впровадженні історичного Плану Маршалла слугує прикладом, що підтверджує важливість підзвітності в контексті відбудови. Так, регулярне і повноцінне звітування буде важливим маркером для партнерів.

Також рекомендується спільно з партнерами розробляти та впроваджувати індикатори, досягнення яких буде умовою для отримання подальшого фінансування. Постановка таких цілей дозволить Україні та зацікавленим інституціям контролювати досягнення та витрати, таким чином отримуючи подальше фінансування без значних засторог з боку партнерів щодо потенційної корупції та неефективності. В свою чергу, міжнародним партнерам рекомендовано подальший пошук шляхів фінансування стратегічного відновлення та розвитку, адже це 1) напряду впливатиме на здатність ефективної відбудови країни на кордонах ЄС; 2) матиме значний вплив на розподіл геополітичних сил у Європі.

Одним із ключових елементів архітектури Плану Маршалла було створення та функціонування Управління економічної співпраці (ЕСА) Сполученими Штатами Америки [160]. ЕСА була окремим тимчасовим урядовим агентством із чітким мандатом і високою організаційною гнучкістю, створеним для впровадження Плану Маршалла. Відокремленість від наявних департаментів зменшила бюрократію, дала змогу швидко ухвалювати рішення й залучити вмотивованих фахівців різних сфер [159]. Децентралізація через представництво у Європі та місії в країнах, яким надавалась допомога, забезпечила якісний аналіз, двосторонній зв'язок між європейськими представництвами і центральним офісом, а також координацію з ОЄЕС і урядами-реципієнтами. Серед сильних сторін управління була конструктивна мета, яка підвищувала мотивацію персоналу, ґрунтовна попередня підготовка й правова база, збалансування технічних і економічно-політичних функцій, та інтенсивна робота з Конгресом і громадськими групами через публічну комунікацію, яка підтримувала легітимність програми в очах американського суспільства [159]. Водночас, у функціонуванні ЕСА були також ризики та слабкі сторони. Вони включали, зокрема, нереалістичні терміни для досягнення частини цілей та зсув пріоритетів від економічного відновлення до воєнної безпеки під впливом зовнішніх подій, зокрема Корейської війни.

Врахування сильних сторін і «вивчених уроків» роботи ЕСА є важливим елементом розробки підходів до майбутнього адміністрування масштабної макрофінансової допомоги на відбудову України. Створення аналогічного управління для адміністрування макрофінансової допомоги буде важливим елементом для післявоєнного відновлення України, зокрема для підвищення прозорості та ефективності процесу, збільшення довіри з боку міжнародних партнерів, та мінімізації корупційних ризиків. Важливо підкреслити, що йдеться саме про іноземне представництво (потенційно – дві окремі організації для США та ЄС як найбільших надавачів допомоги). Роль адміністраторів процесів відбудови всередині України буде розглянуто окремо. Аналіз досвіду роботи ЕСА під час впровадження Плану Маршалла, накладений на сучасні реалії та майбутні потреби

відбудови, дозволяє сформулювати ряд рекомендацій щодо створення і роботи майбутньої організації.

По-перше, важливо щоб органи, відповідальні за відбудову були окремими для США та для ЄС, враховуючи роль обох гравців у допомозі Україні. Історичний приклад ролі ЕСА під час реалізації Плану Маршалла демонструє, що важливою була довіра громадськості країни-надавача допомоги, що розглядала ЕСА як підзвітний орган наряду з іншими органами влади. По-друге, важливим є те як деталі програми комунікуються суспільству. Майбутні управління, що займатимуться адмініструванням європейської та американської допомоги Україні, беручи приклад з історичної інституції, мають публічно звітувати за витрачені кошти та досягнені результати, щоб підтримувати прихильність міжнародної громадськості та легітимність задля продовження діяльності. По-третє, історичний аналіз демонструє важливість детальної підготовки плану впровадження допомоги, а також налагодження координації між різними органами, залученими у відбудову від імені донорів та реципієнта на початковому етапі. Зрештою, необхідно забезпечити гнучкість новоутворених представництв, щоб дати їм змогу ефективно виконувати поставлені завдання, із мінімізацією бюрократичних перешкод, які можуть бути притаманні постійним органам влади. Таким чином, ряд висновків щодо роботи ЕСА при реалізації історичного Плану Маршалла залишаються релевантними в контексті створення сучасних тимчасових органів США та ЄС для адміністрування макрофінансової допомоги Україні.

Окремо слід розглянути інституції, відповідальні за відбудову всередині самої України. Так наразі існує ряд державних органів, що відповідають за відбудову під час війни. Серед них, зокрема, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (Мінвідновлення) [161], Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України [162], профільний Віцепрем'єр-міністр, та Фонд ліквідації наслідків збройної агресії [163]. Важливий елемент моніторингу та громадського контролю відбудови України – це раніше згадана єдина електронна екосистема управління відновленням DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management), яка є єдиною платформою для роботи з

публічними інвестиційними проектами та програмами публічних інвестицій [164], [165]. На чільному місці у цьому списку – Мінвідновлення – головний орган в системі виконавчої влади, який формує та імплементує політику держави у сферах транспорту, розвитку, будівництва, реконструкції, місцевого самоврядування, територіальної організації влади, відновлення регіонів, територій та інфраструктури, а також забезпечення енергетичної ефективності будівель. Цей широкий список повноважень очевидно включає не лише питання відбудови під час та після війни, але й іншу проблематику. Така структура розподілу відповідальності міністерства потенційно послаблює його сфокусовану роботу над конкретною проблемою повоєнної відбудови. Тому потрібно розглянути можливість та доцільність створення окремого міністерства відбудови, що займатиметься лише питаннями, що безпосередньо стосуються повоєнної відбудови країни, а за потреби – буде координувати свою діяльність з іншими профільними міністерствами та агентствами. Альтернативним цьому варіантом могло б стати удосконалення Державного агентства з відновлення та розвитку інфраструктури України та наділення його додатковими повноваженнями, таким чином роблячи саме його пріоритетним органом в питанні повоєнної відбудови [168]. Важливо згадати, що згідно з теоретичними підходами до повоєнного відновлення, Україна знаходиться у більш вигідному становищі, ніж багато які країни історично, оскільки в ній збережені державні структури, здатні внутрішньо керувати процесами відбудови. Проте, необхідно вибудувати таку структуру роботи відповідних органів, яка дозволить максимізувати ефективність цих процесів.

Пропозиція виділення єдиного органу, що відіграватиме провідну роль у процесі післявоєнної відбудови підкріплена декількома факторами. По-перше, важливо мінімізувати дублювання зон відповідальності між різними інституціями, що є однією з пріоритетних рекомендацій серед міжнародних підходів до відновлення країн, зокрема окреслених ОЕСР у Паризькій Декларації 2005 року [172]. Це важливо, оскільки наявність великої кількості органів із розмитим розподілом обов'язків між ними може призводити до низької ефективності у досягненні прогресу з конкретних питань. По-друге, наявність єдиного провідного

органу, що діє від імені держави дозволяє чітко виокремити відповідальну інституцію, зокрема в очах міжнародних партнерів та громадськості. Певне розпорошення зон відповідальності і без того присутнє у повоєнних контекстах у сфері неурядових, зокрема гуманітарних організацій [173], і у цій сфері його складно повністю уникнути. Проте, Україна має змогу визначати ключових акторів щодо відновлення серед урядових інституцій, щоб уникнути розмиття відповідальності та недоцільного розподілу ресурсів. По-третє, одним із ключових рекомендованих міжнародних підходів у контексті повоєнного відновлення є наявність центрального координаційного органу, який зможе ефективно комунікувати потреби донорам та іншим зацікавленим інституціям. Саме на Україну як державу-отримувача допомоги, покладено відповідальність за визначення нагальних потреб і співробітництво з донорами у сфері відбудови, адже останні не можуть проводити свою діяльність без згоди та підтримки приймаючої держави [172]. Окрім цього, згідно з Паризькою Декларацією ОЕСР, саме уряд держави-реципієнта відповідальний за розробку та імплементацію стратегічних планів [172]. Державне агентство з відновлення та розвитку інфраструктури може стати центральним органом, який в координації з іншими урядовими та неурядовими зацікавленими інституціями буде відповідальний зокрема і за постановку і досягнення стратегічних завдань з відбудови (рис. 35).

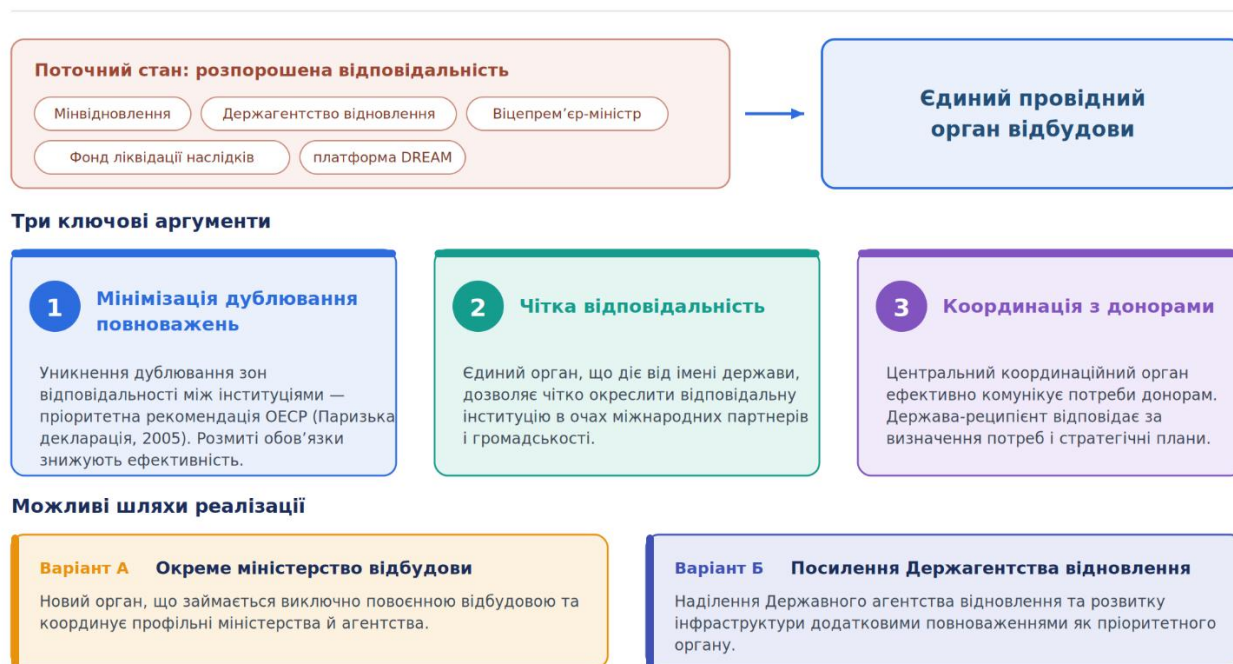

Рис. 35. Обґрунтування виділення (наділення повноваженнями) єдиного органу з відбудови. (розроблено автором)

Окрім вищезгаданих державних органів, в Україні діють такі ініціативи як RISE Ukraine та Українська Платформа Донорів. Зокрема, RISE – це коаліція громадських організацій, ініціатив, державних установ, які об'єдналися задля просування принципів доброчесності і прозорості у процесі відбудови [166]. Українська Платформа Донорів була створена згідно з рішенням G7 для координації підтримки фінансових потреб майбутнього економічного відновлення та відбудови, доповнюючи існуючі напрямки допомоги і має у своєму керівному складі вищих посадових осіб з країн G7, України, та ЄС [167].

Згідно з дослідженням, місцеві та міжнародні неурядові організації та ініціативи відіграють важливу роль у процесі відбудови, зокрема у процесах розбудови громадянського суспільства, посилення незалежних медіа, відновлення верховенства права, та створення політичного діалогу [50]. Аналіз існуючих підходів до роботи неурядового сектору у сфері відбудови дозволив сформулювати ключові рекомендації в контексті повоєнного відновлення України. Для того, щоб забезпечити ефективну роботу неурядових міжнародних та місцевих організацій, яка сприятиме відбудові, Україні важливо дотримуватись ряду рекомендацій. По-

перше, необхідно забезпечити комфортні умови для роботи таких організацій, зважаючи їх переваги в контексті відбудови, такі як можливість ефективно залучати кошти міжнародних донорів, долучатись до законодавчого діалогу, та просувати сучасні стандарти у різних сферах – від соціальної інклюзії та свободи медіа до екологічних стандартів та нових технологій розмінування. Розуміючи це, Україна вже зробила ряд кроків назустріч ефективній роботі і розвитку НУО. Наприклад, у 2024 році увійшов в силу закон «Про публічні консультації», що передбачає проведення подій для обговорення ключових питань серед ключових зацікавлених сторін (жителі громад, громадські організації, та органи місцевого самоврядування) [174]. Окрім цього, у травні 2025 року уряд затвердив план розвитку громадянського суспільства задля покращення умов для неурядових організацій. В плані пропонується запровадження стандартів ЄС, демократичних практик, та комфортного середовища для НУО [175].

Разом ці кроки створюють підвалини для подальших рекомендацій щодо розвитку сфери – через публічні консультації влада має змогу «з перших вуст» отримувати інформацію від представників ОГС щодо їх потреб чи законодавчих прогалин. Враховуючи це, на етапі повоєнної відбудови рекомендується широке залучення представників громадських організацій до обговорень майбутніх ініціатив з відновлення. Окрім цього, зважаючи на презентований урядом у 2025 році план розвитку сфери (на 2025-2026 роки) [175], пропонується його реалізація через досягнення визначених показників, а по завершенню терміну впровадження – оцінка результатів та, за потреби, розробка нового стратегічного плану для подальшого розвитку громадянського суспільства, зокрема сфери НУО. По-друге, як уже згадувалось раніше, важливим кроком з боку української влади для ефективної роботи НУО буде розвиток координації між держорганами та громадським сектором, включно з місцевими на міжнародними організаціями. По-третє, згідно з міжнародними підходами та кращими практиками з відбудови, державі необхідно уникати передачі прямих обов'язків уряду неурядовим організаціям без критичної необхідності. Дослідження демонструє, що в багатьох

ситуаціях, межі між державними органами та НУО можуть розмиватись, а останні перебирають на себе державні функції [176].

У той же час, НУО часто дають державі можливість охопити більшу кількість проблем ефективними рішеннями та підходами. Основною рекомендацією для України у контексті повоєнної відбудови є чітке регламентування роботи НУО (зокрема через законопроекти та стратегічні плани уряду, як описано вище), включно з функціями які вони можуть виконувати в контексті забезпечення стійкості країни під час війни та підвищення ефективності відбудови. При цьому, пріоритетом має залишатись максимізація спроможності України як держави самостійно забезпечувати вирішення основних питань, включно із забезпеченням соціально-економічних потреб громадян. Зрештою, важливим є активне залучення НУО до сфер, в яких державним органам бракує експертизи або потенціалу для ефективної роботи. При цьому, зважаючи на попередню рекомендацію, таке залучення повинне бути радше консультативним, зі збереженням за державними органами центральної координаційної ролі у сферах їх компетенції.

Доцільно окремо розглянути перспективу вступу України до ЄС як одну з ключових цілей післявоєнного розвитку. Така перспектива узгоджується з підходами, які довели свою ефективність у період реалізації Плану Маршалла, коли серед пріоритетів були європейська інтеграція та поглиблення політико-економічної взаємодії між державами.

Після завершення Другої світової війни американська допомога у відбудові Західної Європи була тісно пов'язаною із розширенням економічної співпраці між європейськими державами. Підтримка включала узгодження економічних політик, що здійснювалося в межах спеціально створеної Організації європейського економічного співробітництва [177]. Її діяльність сприяла прискоренню торговельної лібералізації та подальшому політичному й економічному зближенню країн Західної Європи. Одним із результатів інтеграційних процесів стала Декларація Шумана 1950 року, в якій міністр закордонних справ Франції висунув ідею створення Європейської організації вугілля і сталі [132]. Крім того, як зазначає Д. Сінгх [283], заснована у 1949 році Організація Північноатлантичного договору

(НАТО) мала на меті стримування комуністичної експансії. Таким чином, на початку Холодної війни, коли США боролись із Радянським Союзом за глобальний вплив, їм вдалося сформувати блок союзників у Європі. М. Сіні [284] підкреслює, що створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) також було опосередкованим наслідком Плану Маршалла. При цьому сам план розглядався не стільки як прямий інструмент фізичної відбудови за рахунок американських ресурсів, скільки як механізм стимулювання політичної перебудови Європи через формування інституцій, здатних забезпечити ефективну співпрацю між державами.

Сучасна система міжнародних відносин знову перебуває на переломному етапі. Можна говорити про формування союзного блоку між такими державами, як РФ, Китай, Іран, та Північна Корея. Водночас, згідно зі словами канцлера Німеччини Фрідріха Мерца, ЄС наразі не має достатніх важелів для самостійного тиску на РФ і потребує тісної координації зі Сполученими Штатами [179]. Подальший перебіг війни в Україні та результати її післявоєнного розвитку можуть стати визначальними чинниками у формуванні нового світового порядку, подібно тому, як це відбувалося після попередніх глобальних конфліктів [292]. У цьому контексті європейська інтеграція України може розглядатися як сучасна відповідь на експансію РФ, аналогічно до того, як інтеграційні процеси в Західній Європі частково стали реакцією на розширення радянського впливу.

М. Резнічук підкреслює, що повномасштабне вторгнення росії лише прискорило євроінтеграційні прагнення України [286]. Водночас Р. Петров зазначає, що подання офіційної заявки на вступ до ЄС, яке відбулося в умовах боротьби за виживання держави, стало також сигналом очікування на посилення фінансової та військової підтримки з боку європейських партнерів на тлі російської агресії [285]. З огляду на це, Україна разом із країнами ЄС може використати історичний досвід для стримування геополітичної експансії РФ у процесі післявоєнної відбудови, визначивши європейську інтеграцію як стратегічний пріоритет. Такий підхід певною мірою відтворює логіку інтеграційних процесів, які відбувалися під час і після реалізації Плану Маршалла. Водночас для обох сторін важливо забезпечити, щоб цей процес відбувався поступово, був економічно обґрунтованим і враховував

сучасні політико-економічні реалії. У зв'язку з цим важливим завданням є формування практичних рекомендацій, здатних посилити процес євроінтеграції України в період післявоєнного відновлення.

У контексті протидії російській експансії в Європі, інтеграція України до ЄС є одним із ключових чинників, що дозволить державі політично дистанціюватися від РФ. Подання заявки на членство та отримання статусу країни-кандидата відбулися у 2022 р. після початку повномасштабного вторгнення. Обставини й час цих рішень засвідчили високий рівень політичної консолідації між Україною та ЄС і стали сигналом для міжнародної спільноти. В сучасних умовах, коли тривають дискусії щодо можливого мирного врегулювання між Україною та країною-агресором, питання європейської інтеграції набуває ще більшого значення. Згідно із заявами представників РФ, країна-агресор не виступає проти вступу України до ЄС, розглядаючи останній як політико-економічне об'єднання, а не безпекове, як у випадку з НАТО [180]. У той же час, зважаючи на багаторічні спроби впливу на внутрішньополітичні процеси в Україні, вкрай низькою є ймовірність того, що РФ перестане використовувати подібні інструменти в майбутньому.

Показовим є приклад Грузії, яка попри окупацію РФ близько 20% її території, наявний європейський політичний вектор розвитку, і отримання статусу кандидата на вступ до ЄС у 2023 р., зіткнулася з посиленням проросійських політичних сил [181]. У результаті ухвалення низки законодавчих ініціатив (серед них закон про іноземний вплив), в 2024 р. Європейський Союз поставив на паузу процес інтеграції Грузії, закликавши її повернутися до демократичного розвитку [182]. З огляду на це, можна очікувати, що країна-агресор надалі намагатиметься впливати на внутрішню політику України, зокрема через підтримку проросійських політичних сил і медіа [292]. Європейський Союз та Україна повинні усвідомлювати ризик посилення цього впливу на післявоєнному етапі, з можливими спробами заблокувати євроінтеграційний процес через внутрішньополітичні механізми, подібно до грузинського сценарію. Інтеграція України до Європейського Союзу має залишатися стратегічним пріоритетом з геополітичної перспективи як для держави, так і для самого ЄС. Для цього

необхідно реалізувати комплекс заходів, які, подібно до впливу Плану Маршалла в минулому, сприятимуть зміцненню європейської єдності перед викликами, пов'язаними з російською експансією.

Попри ключову роль євроінтеграції України у протистоянні Європи геополітичній експансії РФ, необхідно також аналізувати такий процес з погляду економічної користі, яку він може принести. Насамперед процес вступу України до ЄС має можливість стати поштовхом до ефективної повоєнної відбудови, як через пряму економічну підтримку відбудови України з боку ЄС, так і через умови, які повинна буде виконати Україна для отримання такого фінансування [292]. Задля досягнення позитивних результатів в процесі євроінтеграції України з точки зору ефективного повоєнного відновлення важливо враховувати ряд рекомендацій.

Варто підкреслити значення європейського фінансування України в межах програми Ukraine Facility. Програма передбачає виділення Україні 50 млрд євро від Європейського Союзу у період 2024–2027 років [185]. Ці ресурси спрямовуються на фінансування дефіциту державного бюджету, стимулювання інвестиційної активності, а також надання технічної допомоги для реалізації реформ [292]. Фінансування надається поетапно, і отримання кожного наступного траншу залежить від виконання Україною визначених зобов'язань у межах програми [183]. Переважна частина цих обов'язків стосується впровадження структурних реформ у сферах державного управління, судової системи, антикорупційної політики, та інших напрямів. Загалом передбачено реалізацію 69 реформ, виконання яких оцінюється за 150 індикаторами. Як зазначено в описі програми, «План передбачає реалізацію реформ, що закладуть фундамент подальшого відновлення і розвитку економіки та інтеграції України до ЄС» [186]. Таким чином, підтримка з боку ЄС має не лише короткостроковий фінансовий ефект, але й сприяє довгостроковому зміцненню демократичних інститутів і економічному розвитку країни. Водночас реалізація запланованих реформ може супроводжуватися труднощами. Зокрема, у межах четвертого траншу Україна недоотримала близько 1,5 млрд євро через невиконання частини встановлених показників [184]. Зважаючи на дефіцит державного бюджету, який збільшується через витрати на оборону, для України

критично важливо визначити виконання умов програми як один із ключових пріоритетів державної політики. Це дозволить не лише забезпечити стабільність фінансування, але й прискорити процес економічного відновлення та європейської інтеграції.

Для подальшого ефективного відновлення після завершення війни, уряду України рекомендовано пропонувати Європейському Союзу розгляд можливості фінансування повоєнної відбудови України за системою Ukraine Facility 2.0. Оскільки механізми такої взаємодії уже відпрацьовані через попередній досвід, Україна та ЄС могли б послуговуватись таким самим підходом, змінивши індикатори очікуваних реформ на ті, які будуть найбільш релевантними для подальшої євроінтеграції України [292]. Сума такого фінансування має бути розрахована на базі декількох основних показників. Зокрема потрібно враховувати фінальну оцінку вартості відбудови України, прогнозовані власні фінансові можливості країни, суму зморожених активів РФ, які вдасться направити на відновлення України, та частину фінансування, яку готові будуть покрити інші партнери, зокрема США [292].

Окремо варто розглянути значення переговорного процесу щодо вступу в ЄС, який передбачає зобов'язання України здійснювати реформи у низці ключових сфер. Зокрема йдеться про вимоги до внутрішнього ринку, конкурентоспроможність та інклюзивний розвиток, стає зростання, ресурси і сільське господарство, а також сферу зовнішніх відносин. 25 червня 2024 року відбулася символічна церемонія відкриття переговорного процесу щодо вступу України до ЄС. Наступним етапом має стати відкриття першого переговорного кластеру (загалом передбачено шість кластерів), що потребує одностайної підтримки всіх держав-членів Європейського Союзу. Водночас важливо підкреслити, що «переговори про вступ» не є переговорами у традиційному значенні. Для країни-кандидата їх основна мета полягає у досягненні відповідності встановленим критеріям членства [292]. Зокрема, йдеться про адаптацію національного законодавства до норм права ЄС та забезпечення його ефективного

впровадження на практиці [189]. Зі свого боку, Європейський Союз має досягти інституційної та політичної готовності до прийняття України як нового члена.

Оновлена методологія розширення ЄС передбачає об'єднання 35 переговорних глав у 6 тематичних кластерів, у центрі яких знаходиться кластер «Основи процесу вступу до ЄС» (рис. 36). Саме він відкривається першим і закривається останнім, що підкреслює ключову роль принципів верховенства права, ефективності інституцій та прозорого державного управління як фундаменту всієї інтеграції. Європейська Комісія та Європарламент системно окреслюють свої очікування від України [187], серед яких: забезпечення реальної незалежності судової системи; досягнення відчутних результатів у справах щодо топ-корупції; дотримання прав людини, включаючи свободу медіа та захист прав меншин; формування добросовісного середовища для функціонування антикорупційних органів.

У 2025 році в Брюсселі окремо відзначили підтвердження гарантій незалежності антикорупційної інфраструктури України. До того ЄС з критикою відреагував на ухвалення резонансного закону, який передбачав обмеження самостійності НАБУ і САП [188]. Частина фінансування в межах програми Ukraine Facility не було надано Україні через неповне виконання запланованих реформ [184], що стало додатковим сигналом щодо рівня очікувань з боку ЄС. Ці приклади демонструють пряму залежність між рівнем політичної довіри з боку Європейського Союзу, обсягами фінансової підтримки, та темпами просування

переговорного процесу для України.

Рис. 36. Переговорні кластери та розділи (ЄС) [189]

Кластер 2 «Внутрішній ринок» покриває такі питання як нагляд за ринком, фінансові послуги, і захист прав споживачів. Ці складові дають позитивний ефект для зростання експорту та залучення іноземних інвестицій. Вони є критично важливими для доступу українських виробників на європейський ринок [189]. Кластер 3 «Конкурентоспроможність та інклюзивний розвиток» включає податкове регулювання, монетарну політику, політики зайнятості, та людського капіталу. Наступним кластером (4) є «Зелений порядок денний та стале з'єднання», що зосереджується на забезпеченні сумісності українських правил із європейськими регуляціями у таких напрямках як екологія, відновлювальні джерела енергії, та

інтеграції транспортної інфраструктури в європейські системи [189]. 5-й Кластер «Ресурси, сільське господарство та політика згуртованості» має у своєму фокусі досягнення європейських стандартів щодо аграрних реєстрів та розвиток систем контролю відповідно до стандартів ЄС. Останнім кластером є Кластер 6 – «Зовнішні відносини». Він покриває питання зовнішньої політики і оборони, до яких повинна пристосуватись Україна через внесення необхідних змін у власні закони і норми.

Для виконання вимог усіх переговорних кластерів Україні необхідно реалізувати ряд ключових кроків. По-перше, необхідно трансформувати очікування ЄС у чіткі, вимірювані цілі з визначеними індикаторами та часовими рамками. Після відкриття першого переговорного кластеру відповідальні органи влади мають зосередитись на реалізації передбачених реформ, розглядаючи їх як стратегічний пріоритет на найближчі роки [292]. По-друге, практика вже неодноразово продемонструвала високий рівень вимогливості з боку Європейського Союзу щодо дотримання демократичного розвитку. Українським законодавцям, урядовцям та іншим представникам влади необхідно враховувати постійний моніторинг з боку ЄС щодо стану дотримання демократії та темпів реформ, а також утримуватися від ухвалення таких рішень, які можуть поставити під сумнів європейський курс держави (подібних до законопроєкту №12414 про обмеження незалежності антикорупційних інституцій). Водночас ця рекомендація стосується не лише органів влади, а й інституцій громадянського суспільства – антикорупційних організацій, медіа та інших [292]. Саме вони виконують функцію суспільного контролю та відіграють важливу роль у збереженні європейського вектору розвитку, запобігаючи сценаріям відхилення від нього, як це відбулося у Грузії. По-третє, прогрес у впровадженні реформ, необхідних для просування переговорного процесу, безпосередньо впливатиме на можливості залучення фінансування для післявоєнної відбудови, зокрема в межах продовження програми Ukraine Facility. У цьому контексті доцільно, щоб відповідальні органи при формуванні системи індикаторів для отримання фінансової підтримки від ЄС орієнтувалися на пріоритетні напрями та реформи, передбачені кожним із шести переговорних

кластерів [292]. Таким чином, синхронізація процесу європейської інтеграції з механізмами фінансування відбудови дозволить забезпечити більш узгоджений та ефективний підхід до відновлення України (рис. 37).

Рис. 37. Ключові підходи для синхронізації євроінтеграції та повосної відбудови України. (розроблено автором)

3.2. Макрофінансова допомога для забезпечення війська як ключовий фактор справедливого миру в Україні в контексті вступу у НАТО

Зупинка воєнних дій в Україні сама по собі не гарантує стабільного та справедливого миру в майбутньому. Для того, аби будь-який мир був дійсно стійким, Україна та її союзники мають серед іншого прагнути досягнення позитивних змін у сфері оборони держави. Хоча безпекові гарантії і важливі, та Україна проводить дипломатичні зусилля для того, щоб отримати їх від ключових гравців НАТО (зокрема, США) як частину будь-якого мирного плану в майбутньому, одним з головних чинників для стабільного та тривалого миру є здатність України дати відсіч агресору в майбутньому. Під час повномасштабної війни України з РФ стали очевидними два ключові напрямки посилення української оборони.

По-перше, безпосереднє залучення макрофінансових вливань, фінансування закупівель зброї, проведення міжнародних навчань, та інші ініціативи від міжнародних партнерів дозволяють Україні оборонятись більш ефективно. По-друге, такі заходи як спільна розбудова військово-промислового потенціалу та

інтеграція української оборонної сфери у міжнародну безпекову «архітектуру» НАТО дозволяють, навіть без вступу держави у альянс де-юре, посилювати спільну спроможність протистояння агресорам [190]. Будь-який план з відновлення України після завершення війни повинен включати в себе два критично важливих напрями – 1) продовження залучення макрофінансових вливань для забезпечення українського війська та 2) продовження інтеграції української оборонної сфери у міжнародну безпекову архітектуру НАТО. Ці два підходи вже зараз дозволяють Україні з допомогою союзників більш ефективно протистояти агресору. Проте, після встановлення миру роль цих підходів не знизиться – навпаки, для України та її союзників необхідно буде вибудувати плани взаємодії для гарантування обороноспроможності як самої держави так і НАТО в цілому. Використовуючи такі інструменти як продовження утримання і розвитку потужної армії, розвиток українського військово-промислового комплексу, та подальша співпраця з НАТО навіть у разі неможливості безпосереднього вступу, Україна зможе застосувати принцип «deterrence by denial / стримування через недопущення». Згідно з цим принципом, країни можуть стримати потенційні дії агресорів через демонстрацію малої ймовірності їх успіху, тобто демонстрацію сили [191]. Використовуючи уроки минулого (зокрема ситуація 2022 року, коли РФ не вважала українську армію готовою до довгострокового протистояння) та сучасні можливості і партнерства, Україна матиме можливість розбудувати власну обороноздатність не лише для фактичної здатності захищатись у разі нового нападу, але й для демонстрації власної готовності відповісти на будь-яку загрозу.

Макрофінансова допомога партнерів стала одним із ключових факторів для сфери безпеки і оборони протягом тривалості повномасштабної війни. Завдяки постійній фінансовій підтримці від Західних партнерів, що направлялась державі протягом 2022-2025 років, Україна мала змогу спрямовувати власний бюджет на оборонні витрати, тоді як цивільні потреби покривались здебільшого за рахунок макрофінансової підтримки. Згідно з оцінкою тодішнього прем'єр-міністра України Д. Шмигала, у 2024 році близько 60% внутрішнього бюджету України йшло на сферу оборони [193]. При цьому за весь час війни партнери надали Україні

допомоги на більш ніж 300 млрд. євро. Без цих коштів суттєво знизилась би обороноздатність країни, адже 1) по-перше, цивільні сфери довелось би дофінансовувати з власних джерел, які майже повністю направлені на оборону та 2) по-друге, попри відсутність прямого фінансування української армії (наприклад, виплат військовим) партнерами, іноземні держави допомагають також закупівлями або передачею власної зброї, що також є критично важливим вкладом у безпеку України. Наприклад, у 2025 році з'явився механізм PURL (Prioritized Ukraine Requirements List – Список Пріоритетних Потреб України), згідно з яким європейські країни за власні кошти купують американську зброю згідно з найбільш актуальними запитами України [195];[196]. Хоча даний механізм і виник здебільшого як реакція на бажання адміністрації Президента США Дональда Трампа скоротити безпосередню фінансову участь в підтримці оборони України, він має і деякі переваги. Зокрема, завдяки встановленому механізму цих закупівель, вдається обійти багато бюрократичних перешкод, які виникали б у разі прямих покупок американської зброї Україною (зокрема, обов'язковий розгляд таких угод Конгресом). Окрім того, зброя доставляється в Україну швидше, аніж за багатьма попередніми пакетами допомоги, а отже відповідає найбільш актуальним потребам сил оборони [195]. Зрештою, секретність конкретних поставок, попри брак прозорості, може бути необхідністю в сучасній ситуації, коли агресор здатний швидко пристосовуватись до більшості інноваційних рішень українського війська.

Повномасштабна війна в Україні стала каталізатором виробництва сучасної зброї різних зразків та застосувань. З одного боку, протягом останніх років, Україна великою мірою залежала від зброї, яку надавали союзники. З іншого боку, в країні через наявні виклики та потреби війська почало більш активно розвиватись власне виробництво зброї. Станом на зараз, а також для майбутнього повоєнного часу, виробництво власної зброї відкриває кілька основних перспектив. По-перше, найбільш очевидна перевага – збільшення самостійності України в плані воєнної оборони. Розвиток військово-промислового комплексу дає змогу поступово збільшувати можливості забезпечення найбільш актуальних потреб війська у час війни.

Серед техніки, яку вже виробляють в Україні – самохідна артилерія, міномети, далекобійні та малі дрони, засоби радіоелектронної боротьби, снаряди, патрони, системи зв'язку, засоби ППО (протиповітряної оборони), та ракети. Україна виробляє широкий спектр військової техніки, серед якої САУ "Богдана", ракети "Нептун", система "Стугна", та дрон "Лелека-100" [197]. Подальший розвиток військово-промислового комплексу буде важливим фактором для забезпечення тривалого миру в Україні, адже від нього великою мірою залежить обороноздатність держави. Саме важка зброя, включно з ракетами великої дальності та засобами ППО, була серед головних запитів України від міжнародних партнерів протягом усієї повномасштабної війни з РФ. У той же час, виробництво зброї в Україні відкриває й економічні перспективи, а саме масштабування виробництва та експорт техніки. Станом на 2025 рік Україна частково та контрольовано відновлює експорт зброї. Від початку повномасштабного вторгнення РФ експорту зброї не відбувалось, адже таких дозволів не видавали державні регулятори. Через 3 роки ситуація змінилась, адже виробники зброї значно збільшили масштаби виробництв, але держава не мала змоги викупувувати усю зброю, яку ці виробники могли виготовляти. У 2024 році, український ринок озброєнь, який фактично був «замкненим» всередині країни, сягнув 6 млрд. доларів [197].

Проте після масштабних інвестицій та розширення виробництва, фактичні можливості виробників набагато більші. Розуміючи це, а також враховуючи запит від самих виробників та їх асоціацій, держава де-факто зняла заборону на експорт, проте з урахуванням потреб армії та тих видів зброї, де потенціал виробництва значно переважає потребу України (але не відбувається через відсутність можливості продавати іншим державам) [198]. Фактично уже під час повномасштабної війни, часткове та контрольоване відкриття експорту зброї може призвести до посилення військово-промислового сектору країни, та дозволить забезпечити ЗСУ власними силами краще, ніж у попередні роки [199].

Після завершення війни, Україна матиме можливості для того, щоб стати одним з лідерів на ринку виробництва зброї. Для цього, зокрема, буде вкрай

важливо вибудувати міжнародні партнерства з потенційними покупцями. Головною конкурентною перевагою української зброї на міжнародному ринку буде саме досвід її використання у сучасній війні та підтвержені результати застосування проти сил противника.

За відсутності миру та будь-яких формальних гарантій безпеки, саме українська армія залишається головною гарантією територіальної цілісності держави. Її розмір на сьогодні становить приблизно 880 тисяч осіб (дані станом на початок 2025 року) [192], а на утримання сил оборони Україна у 2025 році витратила приблизно 26% розміру свого ВВП [194]. Таким чином, очевидним є абсолютний пріоритет фінансування війська в час війни, проте постають питання: 1) як фінансувати велику армію після завершення війни? 2) чи має вона бути зменшеною і наскільки? 3) чи будуть партнери зацікавлені у прямому фінансуванні українського війська під час і після завершення війни? Відповіді на ці питання дозволять скласти план дій, що зменшить ризик повторення повномасштабного вторгнення РФ в майбутньому (хоча виключати такий ризик неможливо).

Щодо фінансування армії сьогодні, то Україна вже зараз стикається з викликами, зокрема дефіцитом бюджету. Першим і найбільш реалістичним способом вирішення нагальної проблеми є звернення до партнерів. Так, здебільшого, Україна самостійно забезпечує військові видатки, зокрема ті, що стосуються забезпечення армії. Макрофінансова допомога від партнерів зазвичай спрямовується на невійськові потреби, що дозволяє Україні направляти більшість ресурсів на потреби війська. Проте станом на 2025 рік навіть цього подекуди ставало недостатньо. Зокрема міністр фінансів Сергій Марченко повідомляв, що з міжнародними партнерами ведуться перемовини щодо їх потенційного спрямування коштів напряму в українську оборонну сферу, враховуючи, що загальна потреба у зовнішньому фінансуванні становить 2,8 трильйона гривень [200]. Зважаючи на досвід попередньої підтримки від міжнародних партнерів, можна очікувати допомоги у разі екстреної необхідності, проте немає підстав розраховувати на це як джерело фінансування у довгостроковій перспективі.

Продовження макрофінансової допомоги та надання зброї через вже існуючу систему PURL, та інші ініціативи із залученням міжнародних партнерів, до завершення війни є критично необхідним для підтримання обороноздатності України. Умови тривалої війни виснажують державні фінансові ресурси держави, тому стабільна макрофінансова підтримка з боку міжнародних партнерів має забезпечувати безперебійне фінансування сектору безпеки, соціальних програм і функціонування державного апарату. Система PURL, у межах якої здійснюється постачання озброєння, техніки та боєприпасів, залишається одним із ефективних сучасних елементів співпраці України з союзниками. Збереження та розвиток цієї системи сприятиме не лише продовженню ефективного опору агресору, а й формуванню засад майбутньої архітектури європейської безпеки. Після завершення війни система може бути змінена згідно із військовими потребами України, із перенаправленням ресурсів на довготермінове планування і розвиток обороноздатності країни. Хоча ця рекомендація не повністю залежить від України, пріоритетом представників держави, зокрема на міжнародній арені, має бути ефективна і регулярна комунікація військових потреб партнерам, а також якісне звітування про використання отриманих ресурсів.

Пряма підтримка оборонної сфери союзниками України у разі потреби має розглядатися як продовження міжнародної солідарності, продемонстрованої під час повномасштабного вторгнення. Після завершення війни Україні буде необхідно зберегти тісну взаємодію з країнами-партнерами у сфері оборонного планування, спільних навчань, стандартизації військових процедур та обміну розвідувальною інформацією. Така підтримка дозволить не лише забезпечити стабільність у перехідний період, але й інтегрувати Україну в систему колективної безпеки Заходу, посилюючи її позиції як чинника регіональної стабільності. Навіть без прямого вступу в НАТО, Україна має можливість бути частиною безпекової архітектури альянсу на правах поглибленої співпраці. Така співпраця стане ще одним фактором стримування для потенційної російської агресії в майбутньому.

Зрештою, підтримка розвитку вітчизняного військово-промислового комплексу має стати стратегічним пріоритетом державної політики у післявоєнний

період. Вже сьогодні Україна демонструє деякі кроки на шляху до розвитку ВПК, що проявляються в окремих видах озброєнь, які не лише активно використовуються ЗСУ, але й викликають інтерес від інших держав. Очевидно, що частина розробок та їх результати залишаються непублічними в час війни задля оборонних інтересів країни. Власний оборонно-промисловий потенціал має бути спрямований на задоволення внутрішніх потреб у сфері безпеки, а також на експорт до країн-партнерів. Залучення іноземних інвестицій, технологій і спільних підприємств дозволить створити конкурентоспроможний ВПК, здатний стати важливим фактором для українського економічного зростання у післявоєнний період. У довгостроковій перспективі це забезпечить Україні більшу самостійність у питаннях оборони, зменшить залежність від зовнішніх постачальників, та принесе економічне зростання.

Рис. 38. Ключові підходи до забезпечення обороноздатності у післявоєнний період. (розроблено автором)

Зважаючи на значну залежність майбутніх процесів повоєнної відбудови від фінансування, отриманого від міжнародних партнерів, Україні буде важливо обґрунтовувати необхідність тих чи інших витрат. Попри те, що саме наявність потужної власної армії є головною гарантією безпеки України, важко розраховувати, що вона залишиться у сьогоднішньому розмірі за відсутності

повномасштабного конфлікту. Досвід завершення війн та конфліктів у різних країнах світу показує, що в більшості випадків розміри армій поступово зменшуються, адже їх утримання вимагає значних фінансових витрат, несумісних із потребами повоєнних періодів. Розміри армії після завершення повномасштабної війни мають і будуть визначатись військово-політичним керівництвом країни зважаючи на наявні ресурси, потенційну загрозу, позицію союзників, та інші фактори. Проте, зважаючи на збереження значного потенціалу відновлення конфлікту, Україні важливо буде виробити ефективні механізми, що дозволять у короткий термін мобілізувати достатню кількість населення і ресурсів для протистояння агресору.

При створенні таких механізмів, до уваги варто взяти досвід Фінляндії та Ізраїлю, де системи загальнонаціональної мобілізації та опору потенційній агресії розвинені чи не найсильніше у світі. У Фінляндії підхід до оборони держави тісно переплетений з історією держави, зокрема війною проти Радянського Союзу, у якій Фінляндія відстояла власну незалежність. Сьогодні в країні прийнята національна доктрина, яка полягає в «тотальній обороні» [202]. Згідно з нею, «кожен громадянин Фінляндії зобов'язаний брати участь або допомагати в захисті країни» [203]. Окрім того, попри населення у всього 5,5 мільйонів громадян, через швидке розгортання сил оборони країна здатна швидко мобілізувати 280,000 громадян, а з часом збільшити кількість сил оборони до 900,000 [204]. Обов'язкова для чоловіків військова служба включає службу в якості призовника, участь у навчанні резервістів, та додаткову службу під час мобілізації. При цьому загальний підхід, що зафіксований в законах, оборонній доктрині, та риториці посадових осіб, базується на підкресленні особистої відповідальності і індивідуальної ролі кожного громадянина у безпеці держави [202]. Сусіди Фінляндії, зокрема інші Скандинавські та Балтійські країни, впроваджують схожий підхід [206]. Ще більш мілітаризованим є суспільство Ізраїлю, якому через історичні події, зокрема протистояння одразу декільком державам у регіоні, було необхідно розвинути армію та її резерви. В Ізраїлі обов'язкова служба для чоловіків триває від 36 до 48 місяців, а для жінок 24 місяці [207]. При цьому держава постійно інвестує в

розвиток та оснащення збройних сил, зокрема у закупівлі сучасної техніки. Протягом останніх 10-ти років, витрати на сектор оборони в Ізраїлі практично не опускались нижче за 5% від рівня ВВП [208]. Хоча витрати на оборону в Україні сягали майже 37% від ВВП станом на 2023 рік (34,5% у 2024) (рис. 39), до повномасштабної війни вони коливались в межах 3%-4% (рис. 40) [209].

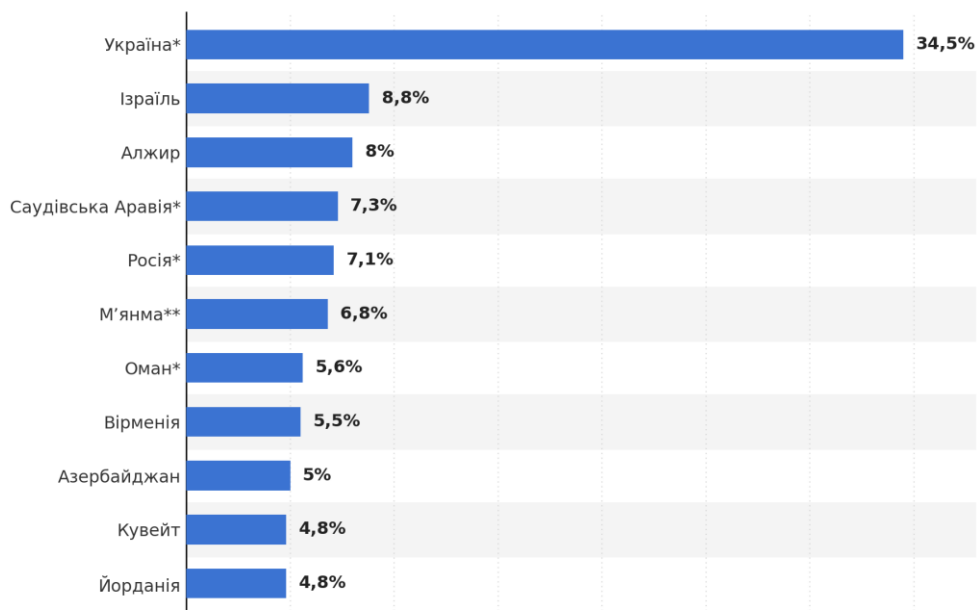

Рис. 39. Рівень витрат на оборону від ВВП країни, 2024. [208]

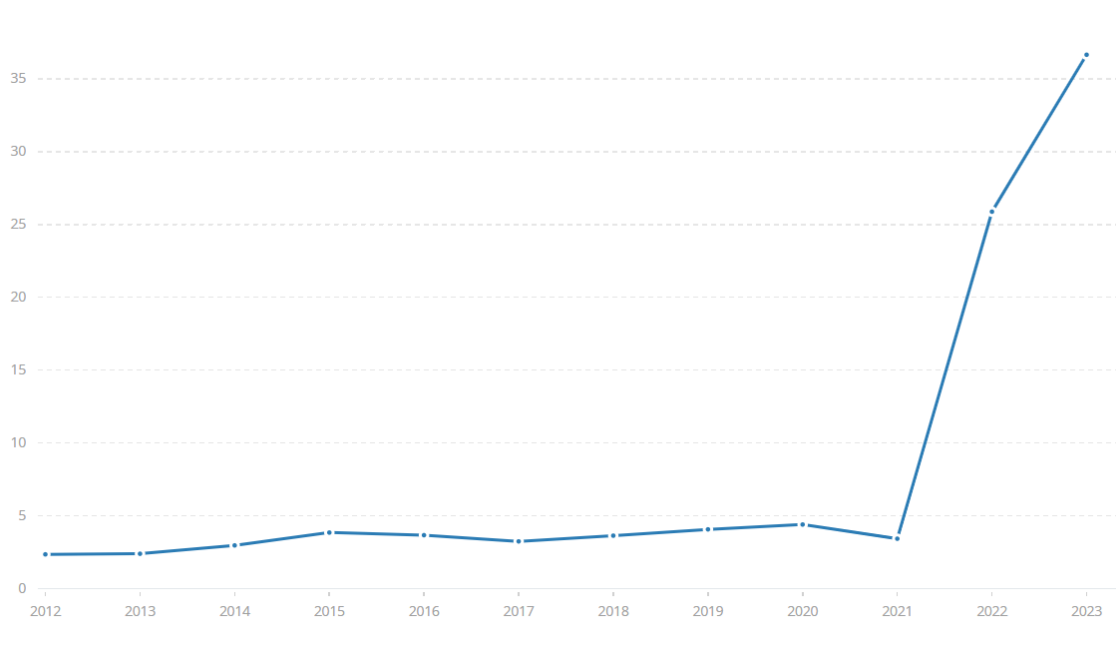

Рис. 40. Рівень витрат України на оборону (відносно ВВП країни). [209]

Основними рекомендаціями для збереження та розвитку обороноздатності України в післявоєнний час є:

- підвищення рівня витрат на оборону у порівнянні з періодом перед повномасштабним вторгненням. У післявоєнний час ці витрати мають визначатись актуальними потребами та можливостями. Очікуваний рівень витрат у післявоєнні роки - щонайменше 5% від ВВП (що відповідає очікуванням щодо країн-членів НАТО [281]) щорічно, який може зростати за умови підвищення ризиків безпеці держави або наявності інших об'єктивних причин;
- розробка комплексної загальнонаціональної стратегії оборони, що включатиме механізми швидкої мобілізації сил, співвідносних потенційним силам агресора, обов'язкове проходження військової підготовки громадянами, а також розвиток культури особистої відповідальності за безпеку держави через політичні та культурні заходи.

Іншим економіко-соціальним викликом стане реінтеграція ветеранів у суспільне життя. Україні важливо ще під час повномасштабної війни опрацьовувати стратегії повернення людей до мирного життя, що включають їх фінансову та психологічну підтримку, допомогу із перекваліфікацією та працевлаштуванням, та інші елементи. Після завершення війни це питання постане ще більш гостро, і його вже зараз потрібно розглядати як одне з ключових для повоєнного відновлення соціальних зв'язків. Сотні тисяч ветеранів в Україні мають стати ефективно інтегрованими компонентами суспільно-економічних процесів. Частина з них також потенційно увійде в резерв для оборони країни в майбутньому, тому ветеранська політика у державі відіграє важливу роль не лише в економіці та суспільстві, але й для захисту України від потенційних загроз.

У компоненті реінтеграції ветеранів Україні вже сьогодні значно допомагають місцеві та міжнародні неурядові організації, що використовують іноземний досвід та фінансування для впровадження програм з реінтеграції ветеранів. Прикладом є програма реінтеграції ветеранів, що впроваджується Радою міжнародних наукових досліджень і обмінів [201]. Згідно з дослідженнями, проведеними в межах

програми за роки її існування, можна виокремити ряд основних рекомендацій (рис. 41) [210].

Рис. 41. Рекомендації щодо реінтеграції ветеранів. (сформовано автором на основі джерела) [210]

Аналіз міжнародних підходів до реінтеграції ветеранів, підтверджує ефективність цих тез. Зокрема, дослідження таких процесів у Великій Британії показав, що ключовими факторами для належної адаптації ветеранів є суспільне визнання, соціальна підтримка та допомога з боку громадянського суспільства і професійних організацій, ЗМІ, та урядових установ. Ефективність цієї моделі також пояснюється принципом «постійно і назавжди» (“always and forever”), який гарантує ветеранам та їхнім сім'ям довічну підтримку, а система розвивається відповідно до їхніх потреб, що можуть змінюватись [211].

Після завершення війни Україні необхідно буде поступово, відповідно до наявних економічних можливостей і безпекових загроз, скорочувати кількість активних військовослужбовців. Такий процес має супроводжуватися збереженням ефективного механізму швидкої мобілізації, що дозволить у разі потреби оперативно наростити оборонний потенціал. Формування гнучкої системи резерву, регулярна підготовка громадян, і створення сучасних інструментів військового

обліку забезпечать здатність держави реагувати на потенційні виклики без надмірного навантаження на економіку. Це відповідає моделі “тотальної оборони”, що довела свою ефективність у Фінляндії та Ізраїлі.

Окремим напрямом має стати залучення міжнародного досвіду до програм реінтеграції ветеранів. Модель успішного повернення військовослужбовців до цивільного життя вимагає системного підходу, який поєднує психологічну, освітню, економічну та соціальну підтримку. Україна може використовувати досвід таких країн, як Велика Британія, США чи Ізраїль, де питання реінтеграції громадян вважається важливим елементом національної безпеки. Імплементация програм перекваліфікації, розвитку ветеранських хабів, підтримки сімей та формування культури поваги до захисників сприятиме не лише соціальній стабільності, але й підвищенню людського капіталу країни в післявоєнний період.

Попри те, що курс на вступ в НАТО закріплений на рівні Конституції України, сьогодні та в перспективі найближчих років такий розвиток подій виглядає надзвичайно мало ймовірним. Президент США Дональд Трамп багато разів заявляв про неможливість вступу України в НАТО [212; 215]. Його колишній офіційний представник з питань України генерал Кіт Келлог підтверджував цю позицію США, наголошуючи, однак, що існують додаткові шляхи для партнерства і забезпечення безпеки [214]. Президент України Зеленський також відкрито заявляв, у тому числі на початку повномасштабного вторгнення, що попри публічні заяви про «відчинені двері», Україну ніхто не запрошує у альянс [213]. Якщо сама по собі риторика від Західних партнерів є недостатньою, варто звернути увагу на реальні дії НАТО по відношенню до України: альянс очевидно підтримує державу у її війні з РФ, а його офіційні особи заявляють про «неминучий» шлях України в НАТО [216]. Але так само альянс не робить жодних офіційних кроків, які б дозволили серйозно розраховувати на майбутнє членство України.

Проте перешкоди для безпосереднього вступу не повинні розглядатись як щось, що унеможливорює співпрацю та глибоке партнерство. Так, Україна може розраховувати на розширене партнерство з альянсом, адже вже зараз є близьким партнером організації, та отримує військову підтримку напряму від цієї структури.

Окрім того, на рівні лідерів іноземних держав, зокрема за ініціативи прем'єр-міністра Італії Джорджі Мелоні, обговорюється потенційне надання безпекових гарантій Україні у вигляді поширення де-факто дії статті 5 Північноатлантичного договору на Україну у разі нападу на неї в майбутньому [217]. І фактична співпраця, що існує між Україною та альянсом, і обговорення потенційних нових видів партнерства та безпекових гарантій для України після завершення війни, дозволяють розглядати майбутню взаємодію партнерів як один з перспективних напрямків для розбудови європейської та євроатлантичної безпеки. Щоб досягти позитивних результатів такої співпраці та посилити рівень власної безпеки, важливо планувати та втілювати кроки з інтеграції України у міжнародну безпекову архітектуру НАТО.

Після Другої світової війни економічне відновлення Західної Європи, профінансоване Планом Маршалла, стало важливим фундаментом для подальшого створення спільних безпекових структур. Успішна економічна співпраця між США та європейськими державами сприяла зростанню довіри, уніфікації політики, і створенню спільних інституцій, зокрема НАТО (1949 р.) та Європейського економічного співтовариства (1957) [218; 219]. Аналогічно, економічна співпраця України з державами-членами НАТО у воєнно-промисловій сфері може стати фундаментом для її подальшої інтеграції у євроатлантичний безпековий простір.

Питання інтеграції України до системи євроатлантичної безпеки має не лише військово-політичний, а й виразний економічний вимір. З огляду на неможливість повноцінного вступу України до НАТО найближчим часом, виникає завдання з розробки практичних механізмів для поступового наближення до альянсу через формування стійкої економічної взаємодії у сфері безпеки та оборони. Економічна співпраця може виступити тим чинником, який створює довіру, взаємозалежність і спільність інтересів між партнерами [219; 220], закладаючи підґрунтя для майбутньої політичної та безпекової інтеграції. Так, історичний досвід післявоєнної Європи засвідчує, що саме економічне відновлення стало каталізатором формування спільної архітектури безпеки. Реалізація Плану Маршалла у 1948-1952 рр., фінансованого урядом США, не лише забезпечила реконструкцію зруйнованих

економік Західної Європи, а й сприяла консолідації держав навколо спільних економічних і політичних інтересів. Саме цей процес сприяв створенню Організації європейського економічного співробітництва, а згодом Європейського економічного співтовариства, що разом з ініціативою колективної оборони стали інституційними складовими зародження НАТО.

За аналогією з історичним прикладом, сьогодні економічна співпраця України з державами-членами НАТО може стати фундаментом для її подальшого включення в євроатлантичний безпековий простір. Дослідження Європейського парламенту показує, що сучасні формати безпекового партнерства дедалі частіше базуються на технологічній, промисловій та інвестиційній взаємодії, а не лише на політичних домовленостях [221]. Це означає, що модернізація оборонно-промислового комплексу України, залучення спільних інвестицій і кооперацій з компаніями країн НАТО можуть слугувати реальним механізмом інтеграції, яка попри економічну форму матиме безпекову суть.

Економічна інтеграція з НАТО може бути реалізована через механізми, які вже довели свою ефективність у межах альянсу. Інтеграція до спільних програм розробки озброєнь, наприклад у межах Агенції НАТО з підтримки та постачання (Support and Procurement Agency), дала б змогу гармонізувати стандарти виробництва, сертифікації та логістики з вимогами альянсу, одночасно сприяючи залученню іноземних інвестицій. У 2015 році Україна підписала угоду про співпрацю з НАТО у сфері підтримки через Агенцію. У 2020 році Україна почала висловлювати свою готовність та проводити практичні заходи для приєднання до системи закупівель, яку тодішній віцепрем'єр-міністр України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Дмитро Кулеба називав "натівським Prozorro" [222]. Приєднання до цієї системи дає українській воєнній промисловості нові можливості на ринках країн НАТО. Таким чином, одним із пріоритетів для уряду України у період під час та після завершення війни має стати приєднання до діяльності Агенції на більш розширених правах, адже це дозволить підвищити внутрішні стандарти українського ВПК і забезпечення української армії, а також взаємопов'язаність оборонних сфер України та НАТО в цілому.

Ще однією концепцією, яку може розглядати Україна є концепція «Економічного НАТО», яка виходить із того, що економічна взаємозалежність і спільні технологічні ланцюги створюють нові форми колективної безпеки [223]. Після політико-економічних потрясінь у 2000-х роках, на чолі з глобальною економічною кризою, аналітики почали надавати все більшої ролі питанню економічної безпеки [224]. Сучасні дослідники, зокрема Р. Метьюз, зазначають, що країни, які сприяють поширенню агресії та, відповідно, економічних втрат, включно з РФ та Китаєм, мають отримати економічну відсіч [223]. В першу чергу, це в інтересах країн-членів НАТО, які можуть розробити політику економічної безпеки в межах існуючої організації. Проте пропонуються також і альтернативні варіанти, такі як створення нових організацій з економічної безпеки. Для України необхідно бути активним учасником таких нових ініціатив. Сьогодні, окрім військової могутності, критичну роль відіграє також здатність країн до економічної оборони та скоординованого впливу на агресора у разі необхідності. Це особливо очевидно у ситуації, в якій опинилась Україна, коли втілення заходів союзників з економічної протидії агресору триває роками, а для деяких західних країн стає проблемою відмова від російського видобувного палива.

Окремим важливим кроком для України буде подальший розвиток її військово-промислового комплексу. Хоча цей підхід і не співпадає з підходами історичного «Плану Маршалла» напряду, він відіграватиме важливу роль для економічного розвитку та військово-політичної інтеграції з країнами Заходу. Військово-промисловий комплекс України за роки повномасштабної війни довів свою здатність швидко адаптуватися до сучасних викликів. Через 4 роки після початку повномасштабного вторгнення, українські підприємства успішно виробляють широкий спектр військової техніки, яка застосовується в сучасних бойових умовах, привертаючи увагу потенційних покупців серед союзників. Серед найбільш відомих бойових одиниць – самохідні артилерійські установки «Богдана», ракети «Нептун», безпілотники різних класів (наприклад, Лелека-100) [225], морські дрони «Magura» [226], та багато іншого. Окрім державних розробок, Україна через кластер Brave-1 фінансує також приватні, що дає поштовх для

швидшого розвитку ВПК. В умовах тривалої війни ця галузь не лише забезпечує обороноздатність держави, а й формує основу для майбутнього економічного розвитку. Експертами та аналітиками передбачається, що після завершення війни, багатьма країнами-союзниками буде розглядатись можливість серійних закупівель української зброї. Вже станом на 2025 рік Україна де-факто зняла заборону на експорт озброєнь, але лише частково і на ті види зброї, де є можливість виробляти більшу кількість без втрат чи дефіциту для української армії [229]. Окрім того, створення спільних виробництв з партнерами НАТО може бути стратегічно вигідним як для України, так і для союзників, які отримують доступ до бойових інновацій, перевірених у реальних умовах.

Основними рекомендаціями для українського уряду є підтримка подальших інвестицій у оборонну сферу, зокрема в розвиток кластеру Brave 1, а також інтеграція в європейські та євроатлантичні програми зі спільного виробництва зброї. Європейський Союз та НАТО вже мають напрацьовані формати підтримки оборонно-промислового сектору партнерів, зокрема через European Defence Fund (EDF), куди Україну потенційно можуть запросити в найближчі роки [227] та NATO Innovation Fund. Залучення України до цих програм дозволить забезпечити фінансування спільних розробок технологій та участь українських підприємств у ланцюгах постачання озброєнь для європейського ринку. Як відзначається у дослідженнях Європейського парламенту [228], спільні оборонно-промислові ініціативи між ЄС, НАТО та державами-партнерами сприяють стандартизації, зміцненню довіри та формуванню передумов для подальшої інтеграції країн-членів. Більше того, участь у спільних програмах НАТО з інновацій та кібербезпеки може стати важливим кроком до інтеграції у сферу *defence tech* – напряму, який дедалі більше визначає структуру сучасної безпеки. Україна, маючи високий рівень ІТ-експертизи, зокрема у безпековій сфері, здатна зробити суттєвий внесок у колективні системи кіберзахисту, розвідки та аналізу даних, що вже сьогодні є невід’ємними частинами стратегічного планування НАТО. Таким чином, технологічна та економічна інтеграція у воєнно-промисловій сфері може поступово

перерости у політичну, перетворюючи Україну з об'єкта міжнародної допомоги на суб'єкта колективної безпеки.

Формування довготривалих виробничих і технологічних ланцюгів між Україною та країнами-членами НАТО означатиме не лише інтеграцію у спільний ринок оборонної продукції, а й створення взаємних економічних стимулів до підтримання стабільності. Проводячи паралелі з історичною імплементацією Плану Маршалла, важливо знову наголосити на ролі економічної інтеграції між європейськими країнами, яка стала одним зі стовпів післявоєнної відбудови Європи. Окрім безпекових інституційних партнерств, яких Україна прагнучиме досягти до і після завершення повномасштабної війни, важливо також цілеспрямовано збільшувати економічну взаємозалежність з основними союзниками, зокрема країнами Європи та Сполученими Штатами Америки. Поглиблення економічних зв'язків із цими країнами поступово перетворить питання безпеки України з виключно політичного на таке, яке напряду впливає на їх економічний добробут. Розвиток міжнародної торгівлі, рух капіталу, відкриття представництв міжнародних компаній, видобуток ресурсів спільно з партнерами (включно з рідкоземельними мінералами) – усі ці кроки розвиватимуть реальні, фінансові інтереси країн-партнерів. Чим більшою буде економічна взаємопов'язаність, тим більш зацікавленими будуть ці партнери у недопущенні нової агресії в майбутньому. Таким чином, економічні інтереси підкріплятимуть політичні угоди та гарантії безпеки, взяті на себе союзниками.

Важливо відзначити, що економічна взаємозалежність відіграє важливу роль у підтримці миру між державами. Економічні відносини між державами, зокрема торгівля, мають тісний взаємозв'язок із питаннями миру та безпеки. Так, дослідження демонструють, що сама по собі торгівля між державами знижує імовірність конфліктів, адже її наявність приносить значні економічні інтереси, які ставляться під ризик будь-якою агресією [230]. Це припущення може не завжди справджуватись (тобто наявність активної торгівлі між двома чи більше країнами не дорівнює гарантії миру між ними), адже на ситуацію впливає багато факторів, включно з історичними та політичними. Гіпотеза про негативний взаємозв'язок між

конфліктами та торгівлею була перевірена на основі десятирічного аналізу даних по тридцяти країнах. Виявлено, що за інших рівних умов країни з найвищим рівнем економічної торгівлі демонструють найменшу конфліктність [231]. Фактично подвоєння обсягу торгівлі в середньому призводить до зменшення імовірності конфлікту на 20%. Звісно, у випадку України не йдеться про активний розвиток економічних відносин із РФ для забезпечення економічної стабільності у майбутньому, але наявність економічних інтересів Західних держав в Україні (включно з їх масштабними інвестиціями) буде створювати їх додатковий інтерес у забезпеченні миру наявними способами. Така логіка відповідає стратегічним інтересам України – розвинути систему, в якій її економічна роль буде настільки вагомою, що жоден партнер не зможе ігнорувати її безпекові потреби.

Рис. 42. Основні компоненти поглибленої взаємодії з євроатлантичною безпековою архітектурою. (розроблено автором)

3.3. Інструменти та можливості забезпечення репараційних виплат Україні та залучення іноземних інвестицій у процесі повоєнного відновлення

Процес повоєнного відновлення України вимагатиме не лише ретельного планування та низки зовнішньоекономічних кроків, але й масштабного фінансування. Наразі складно розрахувати якими будуть власні фінансові можливості України у період післявоєнної відбудови, адже вони залежатимуть від ряду факторів, включно з часом і умовами припинення війни, наслідками війни для економіки та іншими. При цьому, можна з великою вірогідністю припустити, що лише внутрішніх ресурсів бракуватиме для забезпечення усіх потреб з відбудови, адже вони збільшуються з кожним роком, і вже досягнули майже 500 мільярдів

доларів США (при рівні ВВП менше 200 мільярдів). Саме тому для України та її союзників важливо оцінювати альтернативні джерела фінансування. Зокрема, одним із важливих джерел фінансування майбутньої відбудови можуть стати заморожені російські активи, які вже частково використовуються для фінансування України в обмежений спосіб. З іншого боку, після війни Україна може стати привабливим місцем для іноземних інвестицій, та зможе залучити додаткові кошти від партнерів для розвитку економіки. Базуючись на історичному досвіді Плану Маршалла, і враховуючи специфіку сучасної ситуації, важливо детально розглянути способи залучення коштів та розробити рекомендації щодо їх застосування на етапі повоєнної відбудови України.

Історично інститут репарацій застосовувався переважно у ситуаціях, коли у результаті війни одна із сторін конфлікту визнавала власну капітуляцію. Згідно із визначенням Міжнародної організації з міграції ООН, в історичній ретроспективі репарації розглядаються як відшкодування за військові збитки, завдані однією державою іншій в межах воєнної агресії [232]. Військові репарації як механізм відшкодування беруть свій початок зі звичаєвого права. Наприклад, історично приписи про обов'язки здійснення державами відшкодувань містилися у мирних угодах, а також двосторонніх та багатосторонніх договорах [232]. Складно сказати, що історично обов'язки таких виплат накладались лише на країн-агресорів, адже переможці війн могли вимагати від переможених відшкодування шляхом примусу, незалежно від розподілу ролей у конфліктах. Одним із класичних прикладів репарацій є ті, що були сплачені Німеччиною внаслідок Першої світової війни [233]. Німеччина визнала себе переможеною у тексті Комп'єнського перемир'я, а у Версальському мирному договорі з'явився сам інститут репарацій [233] для відшкодування руйнувань, що були заподіяні агресором. Такі відшкодування могли здійснюватись у формі повної або часткової фінансової компенсації, або ж шляхом тимчасової передачі права на використання ресурсів чи інфраструктури. У свою чергу, держава, якій надавались грошові компенсації або права на тимчасове користування ресурсами, могла самостійно визначати, як саме розпоряджатись цими ресурсами. Концептуальний підхід до репарацій набув дещо іншої форми

після закінчення Другої світової війни та визнання обов'язку Німеччиною здійснити виплати репарацій окремим постраждалим особам та постраждалим спільнотам. Зокрема, у тому випадку йшлося про Голокост та інші злочини, учинені нацистською Німеччиною [232]. Виплата репарацій постраждалим особам, а не державам, є частиною іншого підходу до правосуддя перехідного періоду. Така модель є системою відшкодування на користь безпосередніх постраждалих на підставах міжнародного гуманітарного права.

Говорячи про репараційні виплати для України, складно проводити паралелі із відбудовою Західної Німеччини, адже Німеччина була переможеним агресором. Репарації застосовувались щодо неї як стягнення (справедлива примусова міра), та не могли бути частиною надходжень. Тим не менше, у сучасній ситуації необхідно розглянути та систематизувати інструменти, які дозволять провести ефективну відбудову України після завершення війни, у тому числі репарації. Важливо відзначити, що станом на кінець 2025 року, рідше обговорювалось завершення війни на умовах відновлення Україною повного контролю над усіма суверенними територіями, що могло б розглядатись як перемога над агресором. Саме тому наразі також складно розраховувати на повну капітуляцію РФ та запровадження репарацій щодо переможеного агресора у класичному вигляді. Попри це, все ще існує декілька варіантів забезпечення репарацій Україні як жертві російської агресії після завершення війни. Важливо детально розглянути їх та виокремити основні підходи, яких потрібно дотримуватись Україні та її союзникам на етапах завершення війни та повоєнної відбудови.

Одним з поширених підходів щодо перехідного правосуддя є створення міжнародних спеціальних комісій, що розслідують злочини агресорів або ж масові позови постраждалих осіб чи спільнот. Міжнародно-правовою причиною для створення таких комісій може бути рішення Ради Безпеки ООН. Для прикладу, після агресії Іраку в Кувейті, було створено Компенсаційну комісію на підставі резолюцій Ради Безпеки № 687 та № 692 1991 року [234]. Проте, враховуючи те, що РФ є постійним членом Радбезу, такий варіант наразі є дуже мало ймовірним. Він можливий лише теоретично, у разі виключення РФ із цього органу, або у випадку

його значного реформування в майбутньому [233]. Враховуючи ці фактори, можна розглядати альтернативний варіант – створення комісії на підставі резолюції Генеральної Асамблеї ООН. Найбільшою перепорою у випадку взяття за основу повоєнного фінансового врегулювання рішення ГА буде те, що таке її рішення не буде юридично обов'язковим до виконання, а радше рекомендацією та висловленням волі більшості міжнародної спільноти. Хоча таке рішення і може додати потенційно створеній комісії міжнародного авторитету, воно все ще є недостатнім у міжнародно-правовому полі, щоб Україна могла розраховувати на ефективну компенсацію збитків. Тим не менше, перші кроки у цьому напрямку були зроблені Генеральною Асамблеєю, зокрема на своїй 11-й надзвичайній сесії вона ухвалила резолюцію L.6/2022 «Подальші засоби правового захисту та відшкодування за агресію проти України» [235]. Цією резолюцією вона рекомендувала державам-членам створити міжнародний реєстр збитків, який буде служити записом доказів та інформації щодо претензій.

Іншою основою для створення комісій, що визначають правомірність та розміри репарацій є міжнародні договори, зокрема мирні угоди між сторонами конфліктів, або ж угоди між однією зі сторін конфлікту та третіми країнами. Беручи до уваги досвід Другої світової війни, можна побачити Угоду про мир 1947 року, згідно з якою Італія (як один із агресорів) зобов'язалась виплатити компенсації ряду країн, включно з Югославією, Грецією, та СРСР [236]. У більш нещодавній історії можна виокремити принаймні декілька випадків, коли компенсаційні комісії були задіяні для оцінки розмірів репарацій. Серед них, до прикладу, був Ірано-Американський трибунал (Iran–US Claims Tribunal, IUSCT), що діяв на основі Алжирських угод (після захоплення працівників американського посольства у заручники на більш ніж 1 рік) [238].

Згідно з висновками аналітиків, архітектура механізмів для визначення компенсацій історично зазвичай відображає специфіку тої чи іншої геополітичної ситуації, а також залежить від доступних ресурсів на момент її заснування [237]. Враховуючи історичний досвід створення комісій, що займались розслідуваннями після війн та розробляли рішення щодо відшкодувань, а також

сучасні реалії повномасштабної війни РФ проти України, можна дійти висновку, що саме створення комісії для розслідування нанесеної шкоди буде найбільш оптимальним та реалістичним шляхом до систематизації та легітимізації отримання Україною репарацій. Як і в історичних випадках, необхідно враховувати міжнародний політико-економічний контекст, який буде визначати можливості України та її партнерів щодо отримання відшкодування від РФ.

Говорячи про потенційні договори, що зможуть регламентувати створення спеціальних комісій для оцінки збитків нанесених Україні під час війни, необхідно намагатись досягнути участі від якомога ширшого кола міжнародних партнерів, аби такий договір мав міжнародне визнання та авторитет. Україна вже має напрацьовані формати міжнародної підтримки та співпраці з державами Європи, Північної Америки, Азії, та інших регіонів. Зокрема варто відзначити, наприклад, контактну групу у форматі «Рамштайну», в якій беруть участь представники понад 50-ти країн. Іншою потенційною групою партнерів України є «Коаліція охочих» - формат, до якого приєднались понад 30 країн [239]. В інтересах України – об'єднання навколо питання створення комісії якомога більшої кількості держав, які будуть готові визнати РФ агресором і були долученими до робочих груп щодо війни в Україні. Окрім того, важливо буде долучити до цієї ініціативи ті країни, де зосереджені заморожені російські активи, адже саме вони, зі значною вірогідністю, зможуть скласти значну частину репарацій.

Україна має велику кількість міжнародних партнерів, які потенційно зможуть приєднатись до повоєнного врегулювання, в тому числі у якості підписантів угоди про створення комісії для визначення повоєнних компенсацій Україні. Проте, наявність самої угоди або створення комісії не означає автоматичного отримання усіх справедливих відшкодувань Україною (згідно з міжнародною оцінкою станом на початок 2025 року – 176 мільярдів доларів складає пряма шкода від агресії РФ, 524 мільярди – загальна потреба відновлення [240]). Важливо розробити та імплементувати ефективні механізми, які дозволять Україні отримати відшкодування. Важливо брати до уваги той факт, що мирне врегулювання війни, яку розпочала РФ, вірогідно не включатиме визнання останньою своєї поразки, а

добровільна згода РФ на репарації у класичному вигляді залишається маловірогідною. Тим не менше, той факт, що у відповідь на агресію РФ проти України цілий ряд Західних країн заморозили російські активи на сотні мільярдів доларів відкриває можливості перед Україною та її партнерами для сприяння принаймні частковим матеріальним відшкодуванням.

Щодо суми заморожених російських активів, то міжнародні оцінки сягають еквіваленту приблизно 350 мільярдів доларів США. Як багато інших центральних банків, російський центральний банк розміщував частину своїх золотих і валютних резервів у ліквідних активах [242]. Серед них найбільш поширені – іноземні валюти, золото та державні облігації. Приблизно половина російських активів на початку повномасштабної війни зберігалась в країнах Заходу (рис. 43). Більшість заморожених активів знаходиться в Європі [241], багато з них вже досягли терміну погашення і перетворилися на готівку, що зберігається в бельгійському депозитарії цінних паперів Euroclear [242].

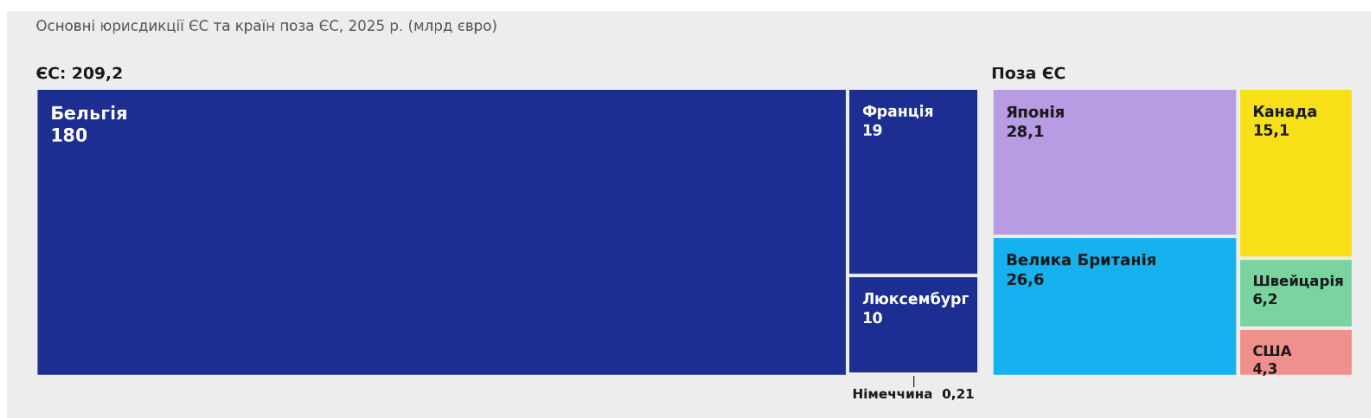

Рис. 43. Заморожені активи РФ, за місцем перебування [241].

Протягом повномасштабної війни РФ проти України час від часу піднімається питання використання заморожених російських ресурсів на користь України. Прибічники конфіскації заморожених російських активів посилалися на право президента США впроваджувати надзвичайні економічні заходи за наявності надзвичайних обставин. Наприклад, президенти США Рейган та Буш-молодший конфіскували активи Ірану (1981) та Іраку (1992) урядів [243]. Згідно із заявами міністра фінансів США Дженет Єллен, конфіскація активів РФ зіткнулась би із

серйозними правовими перешкодами. Ті, хто підтримував ідею про конфіскацію російських активів на користь України (наприклад, колишній міністр фінансів США Лоуренс Саммерс), стверджують, що повномасштабна війна РФ проти України може вважатися підставою для застосування надзвичайних економічних повноважень президента США, включно із конфіскацією цих коштів [243].

Повна конфіскація цих ресурсів і їх передання Україні неодноразово відкидалися представниками Західних країн. Незважаючи на те, що таке рішення виглядало б справедливим для України та багатьох її партнерів, воно також розглядається як доволі ризиковане, адже створило б масштабний прецедент у міжнародній правовій та фінансовій практиці, та з великою вірогідністю зустріло б критику через посягання на суверенну та приватну власність країн, навіть якщо йдеться про агресорів. Водночас із цим, протягом 4-х років, країни ЄС проходили через певну еволюцію у їх поглядах та ідеях щодо використання російських активів. Так, у 2024 році Єврокомісія прийшла до рішення, за яким Україні надаватиметься кредит на 45 мільярдів євро, а повертатись ці кошти будуть за рахунок доходів, згенерованих із заморожених російських активів. Ця програма отримала назву «Extraordinary Revenue Acceleration for Ukraine» (ERA) [244].

Станом на 2025 рік, окрім існуючих форматів, обговорювались також альтернативні способи використання заморожених російських коштів, особливо в контексті потенційних мирних домовленостей. Відбувалися міжнародні дискусії щодо того як партнери України можуть розпорядитись замороженими коштами на підтримку зусиль з повоєнної відбудови, з двома основними планами, що були запропоновані ЄС та США.

Протягом декількох місяців наприкінці 2025 року у Європейському Союзі розроблялись плани з надання так званої «репараційної позики». Її суть полягає у тому, щоб європейський банк-депозитарій Euroclear, де знаходиться більшість із заморожених активів РФ, інвестував ці кошти у облігації, випущені Єврокомісією під гарантії країн ЄС [247]. Отримані гроші пропонують спрямовувати Україні у вигляді репараційної позики. В свою чергу, Україна буде зобов'язана повертати ці кошти лише після того, як отримає репарації від росії у межах майбутнього мирного

договору [247]. Щодо розміру такої позики, то станом на кінець 2025 року у ЄС говорили про потенційну суму в 130 мільярдів євро, що могла б бути використана для цієї операції. Хоча повна доступна сума є більшою (близько 185 мільярдів євро), йдеться також про потенційну потребу використання коштів для погашення кредиту ERA. Окрім того, враховуються і реальні фінансові потреби України у 2026-2027 роках (станом на кінець 2025 року, існували припущення на рівні саме 130 мільярдів євро) [246]. Разом з тим, перед потенційним наданням такого кредиту, ЄС буде консультиватись із Міжнародним валютним фондом та брати за основу його оцінку. Важливо наголосити, що план надання «репараційної позики» також отримував попередню підтримку від представників Канади та Японії [249].

Існує декілька основних переваг шляху, запропонованого Єврокомісією. По-перше, Україна стикалась зі значними фінансовими потребами вже вкінці 2025 року, а надання репараційної позики допомогло б їй забезпечити найбільш необхідні видатки. Згідно з оцінками експертів, очікуваний дефіцит бюджету України на 2026-2027 рр. становитиме близько 60 мільярдів доларів [245]. Таку значну суму в українському уряді попередньо розраховували покривати за рахунок зовнішньої допомоги. Надання репараційної позики фактично спростило б, як для України так і для міжнародних партнерів, пошук альтернативних джерел фінансування видатків державного бюджету. Окрім того, такий шлях – це гарантія того, що Україна отримає принаймні часткову компенсацію за російську агресію ще під час повномасштабної війни, тоді як в іншому випадку така компенсація залежатиме від деталей мирного договору і того чи знайдуть партнери України інший спосіб примусити РФ заплатити за агресію. По-третє, такий крок мав би важливе значення з точки зору міжнародного права та міжнародних відносин, адже для агресора настали б фінансові наслідки завдяки спільній позиції міжнародної спільноти.

Водночас, таке рішення має і недоліки, які важливо враховувати. Першою потенційною проблемою є відсутність консенсусу навіть серед тих європейських країн, які вважаються надійними партнерами України. Зокрема Бельгія, де зберігається більшість заморожених коштів, висловлювала сумніви щодо правомірності такого кроку та потенційних наслідків цього масштабного

прецеденту для міжнародної фінансової системи. Другим недоліком цього плану є той факт, що кошти з так званої «репараційної позики» будуть використані на те, щоб закрити поточний дефіцит бюджету України в час, коли війна продовжується, а руйнування збільшуються. Відповідно, в час відбудови репарації, якщо РФ дійсно їх виплатить, підуть на покриття боргу, а не післявоєнну відбудову. При цьому наразі у європейських партнерів не вичерпались ресурси для допомоги Україні, а Європейська Комісія станом на кінець 2025 року розробляла альтернативні варіанти грантів та позик для України [248], і таке фінансування – в безпекових інтересах самого Європейського Союзу, який визнає критичну роль України у стримуванні російської агресії. Зрештою, використання російських активів для «репараційної позики», хоч і забезпечило б потреби України на найближчі роки, також фактично означало б втрату можливості інвестувати російські активи та фінансувати потреби України з прибутків – механізму, що ефективно працював протягом кількох років [243].

Станом на кінець 2025 року Сполученими Штатами Америки пропонувався альтернативний варіант використання заморожених активів РФ. Згідно з проєктом мирного плану, розробленим адміністрацією Д. Трампа, пропонувалося використання приблизно 200 мільярдів доларів від заморожених російських активів на впровадження міжнародних проєктів з відбудови України після війни. Пропозиції США в 2025 році були менш деталізованими та більш неофіційними у порівнянні з європейськими, та не отримували підтверджень від посадових осіб. Попередньо, за даними, що поширювались міжнародними медіа, зокрема Bloomberg, планом Сполучених Штатів Америки було використання приблизно 100 мільярдів доларів від заморожених російських активів у якості інвестицій у фонд післявоєнного розвитку України [250]. До цих коштів, згідно з ідеєю США, Європейських Союз міг би додати ще 100 мільярдів доларів, аби збільшити інвестиційний фонд [250]. У той же час, не уточняється, що відбудеться з рештою заморожених російських активів.

У Європі такий план був сприйнятий неоднозначно з декількох причин. По-перше, оскільки більшість заморожених коштів знаходиться у ЄС, то саме цей союз

повинен вирішувати, як з ними обійтись на етапі мирного врегулювання або раніше. По-друге, потенційною проблемою може стати роль США як країни-бенефіціара у майбутньому інвестиційному фонді, адже саме вони, а не ЄС, отримають дивіденди від прибутків. По-третє, згідно зі словами канцлера Німеччини Фрідріха Мерца, Україна має отримати ці гроші напряду, а не через посередництво США [251]. Водночас, очільниця Euroclear публічно підтримала американську позицію, наголошуючи, що «краще використати ці гроші для мирних переговорів, ніж створювати надзвичайно складну та ризиковану правову структуру, а потім втратити цей важіль у переговорах.» [252] Схожу точку зору висловлював також прем'єр-міністр Бельгії Барт де Вевер [251]. Для Euroclear зокрема, така позиція щодо використання російських коштів більш безпечна, адже не зобов'язує брати на себе відповідальність за рішення, яке наразі вважається безпрецедентним та ризикованим.

Як і європейський план щодо надання Україні «репараційного кредиту», підхід, запроваджений Сполученими Штатами, має як переваги так і недоліки для України. Серед переваг найбільш очевидною є те, що Україна отримала б значні інвестиції у відбудову та майбутній розвиток, при цьому суттєве залучення або моніторинг з боку іноземних партнерів може розглядатись як перевага (особливо при перегляді попередньо озвучених умов, за якими 50% прибутків від інвестицій передаються США), адже принесе потенціал для запобігання корупції. Проте важливо враховувати, що такий варіант розподілу репарацій може вважатись більшою перевагою в тому випадку, якщо з допомогою партнерів будуть забезпечені фінансові потреби України на 2026-2027 роки. В іншому разі відкладання репарацій на час закінчення війни може значно послабити позиції України під час неї. По-друге, той факт, що російські кошти залишаються замороженими у країнах Заходу (здебільшого – у ЄС) – це додатковий важіль для мирних перемовин [252], який вже застосовувався Сполученими Штатами Америки при розробці мирних планів. Фактична конфіскація цих коштів, хоч і була б справедливою для України, дійсно може відбутись у критичний момент мирного процесу, знижуючи мотивацію до миру для РФ. По-третє, у випадку продовження

агресії РФ протягом 2026-2027 років, теперішня система використання прибутків з інвестування російських коштів продовжить підтримувати потреби України, а значна частина коштів залишатиметься у резерві для майбутньої відбудови.

Серед недоліків «американського плану» з використання активів РФ найбільш очевидним є ризик незабезпечення ключових потреб України протягом 2026-2027 років, у разі якщо вона, спільно з державами-партнерами, не знайде способу профінансувати очікуваний дефіцит. Окрім того, станом на кінець 2025 року обговорювалась можливість передання Україні лише 100 мільярдів від усіх заморожених російських активів. При цьому решта заморожених коштів потенційно можуть повернутись країні-агресору (а це ще до 250-ти мільярдів доларів США), ставши додатковим джерелом фінансування для потенційної агресії в майбутньому. Саме тому для України та країн-партнерів необхідно вимагати щонайменше такої суми, яка покрила б усі прямі збитки (більше 176-ти мільярдів доларів США [240]), а у найкращому, але менш реалістичному варіанті – суми, яка б покрила усі 524 мільярди із загальної потреби відновлення [240] (що потребувало б передання Україні не лише усіх заморожених російських активів, але й доплати РФ з тих активів, які вони контролюють). Зрештою, у попередньо запропонованому плані, така схема є менш прийнятною для України та її партнерів з точки зору міжнародно-правового визнання переданих коштів репараціями. Так само з точки зору міжнародної політики важливо, щоб у результаті мирного врегулювання РФ була визнана державою-агресором, яка повинна відшкодувати наслідки власного вторгнення. Зокрема у 2022 році Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію, згідно з якою РФ має «понести юридичні наслідки всіх своїх міжнародних протиправних дій, включаючи відшкодування шкоди, заподіяної такими діями, у тому числі будь-яких збитків» [254]. Як і розміри майбутнього відшкодування, його юридичний статус має бути у фокусі дипломатичної роботи України та її партнерів протягом мирного врегулювання.

Враховуючи проведений аналіз, а також основні геополітичні та економічні реалії, що впливають на прийняття рішень Україною та її Західними партнерами, можна виокремити декілька основних рекомендацій щодо стягнення російських

активів на користь України у якості репарацій в межах майбутнього мирного врегулювання.

- Аналіз існуючих або застосованих в минулому механізмів показав, що найбільш практичною схемою для міжнародно-правової легітимізації стягнень на користь держави, що постраждала від агресії є багатосторонній міжнародний договір. Потенційно сума компенсації може бути встановлена і в межах мирного договору між Україною та РФ. Проте, згідно з міжнародним історичним досвідом, може виникнути потреба у створенні міжнародної комісії на основі багатостороннього міжнародного договору, яка визначить суму відшкодування, а також механізм її стягнення із заморожених російських коштів. При цьому у разі відмови російської сторони від добровільного відшкодування нанесених збитків, спираючись на міжнародний досвід, для легітимізації стягнень може вистачити і участі України та міжнародних партнерів (ЄС, США).

- Враховуючи геополітичні реалії станом на кінець 2025 року у контексті російсько-української війни, а також існування щонайменше двох основних підходів до використання російських активів, одним із ключових кроків на шляху до справедливого стягнення репарацій на користь України буде забезпечення українських фінансових потреб на 2026-2027 роки. На жаль, Україна наразі не може забезпечити цих потреб самостійно, а отже вирішення цього питання залежатиме здебільшого від партнерів. Шляхами покриття цих видатків можуть бути, наприклад, використання прибутків з російських активів, а також надання європейськими державами грантів та доступних позик для України. Оскільки питання стійкості України – це пріоритет для власної безпеки ЄС, для якого РФ є стратегічною загрозою [255; 256], то таке забезпечення повинно залишатись серед ключових цілей союзу з безпекової точки зору.

- У разі, якщо ефективні шляхи для забезпечення українських потреб воєнного часу будуть знайдені, російські активи мають бути використані для відбудови України після мирного врегулювання. Механізм визначення кількості активів та способів їх передання Україні необхідно буде затвердити з допомогою

раніше згаданого міжнародного договору, що забезпечить легітимність цих дій у міжнародній спільності [233].

- Дипломатичні зусилля з боку України та її партнерів повинні бути направлені на максимізацію рівня майбутніх репарацій. Складно прогнозувати суму, яку вдасться відстояти в процесі мирних перемовин, адже вона залежатиме від ряду факторів, на чолі з ситуацією на фронті. Реалістичною ціллю для України повинна бути сума, що відповідає оцінці прямих руйнувань (станом на 2025 рік – 176 млрд. дол. США) [240]. Навіть у такому разі Україна б отримала від РФ на 76 мільярдів більше, аніж у попередніх планах США. Важливо зазначити, що наразі ця сума є приблизною і потребуватиме додаткової оцінки після припинення вогню, адже кількість руйнувань продовжує збільшуватись, поки ідуть бойові дії.

- При підготовці будь-якої мирної угоди, Україна та її партнери повинні наполягати на визнанні РФ країною-агресором, а стягнених для відновлення коштів – репараціями за наслідки вчиненої проти України агресії. Ці фактори є важливими для історичної та міжнародно-правової справедливості, а також для понесення відповідальності агресором, навіть якщо його не було переможено воєнним шляхом.

Іноземні інвестиції відіграють важливу роль на етапі повоєнної відбудови, дозволяючи економікам поступово повертатись до норми. Як було продемонстровано у Розділі I, історично іноземні інвестиції часто ставали критично важливим елементом для досягнення післявоєнної стабільності та ефективної відбудови. Дослідження щодо підходів до повоєнного відновлення держав також дозволяють сформулювати деякі основні підходи, які довели свою ефективність історично та повинні враховуватись при відбудові України.

Теоретичні підходи демонструють, що саме стимулювання економічного зростання задля забезпечення самостійного розвитку держави повинно бути у фокусі зусиль з відновлення [30], а тому міжнародні інвестиції, а не лише пряма макрофінансова допомога, повинні бути серед повоєнних пріоритетів держави та її партнерів. Більше того, попри важливість макроєкономічної допомоги на ранніх етапах відновлення, дослідження демонструють економічне зростання, зокрема

підвищення рівня ПІІ в країнах на етапах, коли рівень прямої допомоги на повоєнне відновлення поступово знижується, сигналізуючи про зростаючу здатність країн покривати власні потреби.

В історичній ретроспективі важливо виділити роль іноземних інвестицій на етапі відновлення після війн, криз, та інших масштабних проблем. Аналіз ряду ситуацій, проведений у Розділі I, продемонстрував необхідність ефективного залучення капіталу у приватну сферу, зокрема у вигляді іноземних інвестицій. Зокрема аналіз історичного розвитку країн як Гонконг, Сінгапур, та Японія, показав, що саме залучення ПІІ було одним із ключових факторів у економічному успіху та розвитку держав у ХХ та на початку ХХІ століть. У випадку успішного відновлення повоєнної Західної Німеччини важливу роль також відігравали іноземні інвестиції. Враховуючи те, що в межах роботи для повоєнного відновлення України пропонується новий «План Маршалла», його необхідною складовою буде залучення ПІІ.

Залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України було у фокусі багатьох досліджень українських вчених-економістів і до початку повномасштабного вторгнення РФ. У попередніх розділах обґрунтовувалась важливість ПІІ як «двигуна» економічного та технологічного прогресу в країнах, куди інвестують. В дослідженнях наголошується, що у сучасній економіці, ПІІ є основним способом залучення не лише фінансів, але й новітніх технологій [258]. Окрім цього, зазначається, що самі інвестиції іноземних економічних акторів – це своєрідна оцінка того, наскільки успішно в країні відбуваються процеси розвитку економіки та соціальної складової [257]. Висока привабливість потенційного залучення масштабних іноземних інвестицій для України виявляється, зокрема, у таких факторах як створення робочих місць, розвиток інфраструктури і технологій, та збільшення рівня прямої зацікавленості інших держав у дотриманні миру задля безпеки власних активів.

По-перше, Україні необхідно створити такі умови, за яких інвестиції розглядатимуться інвесторами як потенційно високоприбуткові, особливо зважаючи на те, що їх ризиковість зберігатиметься ще протягом довгого часу навіть

після завершення війни. По-друге, інвестори часто шукають можливості інвестицій у закордонні ринки через жорсткі державні правила та регуляції у їх країнах, зокрема щодо зайнятості, високих виплат по безробіттю, великих виплат працедавців у соціальні фонди, високих компенсацій у разі звільнення та інші [258]. Тому для України буде необхідно знизити рівень перешкод (там де це не суперечить державним економічним інтересам та безпеці), котрі можуть стримувати потенційних інвесторів. Зрештою, важливо розуміти, що велика кількість країн, що розвиваються – це потенційні конкуренти України у залученні ПІІ, а тому необхідно, щоб умови інвестування в Україну переважали над цими конкурентними ринками [258]. Дослідження основних факторів, які впливають на залучення інвестицій у економіку, що розвиваються, разом із аналізом унікального українського контексту, дозволяє сформулювати ряд основних рекомендацій щодо державних політик для більш ефективного залучення ПІІ після завершення війни в Україні. У попередніх розділах розглядалися основні універсальні позитивні кроки, які можуть здійснюватися державами для залучення ПІІ. Серед них, наприклад, введення податкових пільг для іноземних інвесторів, спрощення для них адміністративних процесів, а також активізація розвитку власної інфраструктури [90].

Огляд сучасних економічних підходів до розвитку інвестицій в Україну дозволяє сформулювати основні проблеми, які відштовхують або ж не дозволяють залучати нових іноземних інвесторів (в скороченому вигляді – на рис. 44 нижче). Серед них, зокрема, такі:

- безпосередні загрози, пов'язані з війною (небезпека для персоналу, інфраструктури, знижений попит у окремих сферах, підвищені безпекові витрати);
- несприятливий інвестиційний клімат через високий та нестабільний рівень інфляції [257];
- недостатня узгодженість існуючих нормативно-правових актів, які мали б регулювати інвестиційну діяльність (зокрема з питань банкрутства, працевлаштування) [257; 258];

- відсутність ефективної системи інвестиційного страхування (що стає ще більшою проблемою у воєнний та післявоєнний час, коли ризики підвищені);
- недостатня комунікація інвестиційних можливостей в Україні для іноземних партнерів [258];
- відсутність гарантій щодо права власності для іноземних інвесторів;
- негативний інвестиційний клімат/імідж України через наявність низки інших ризиків, в тому числі корупційних.

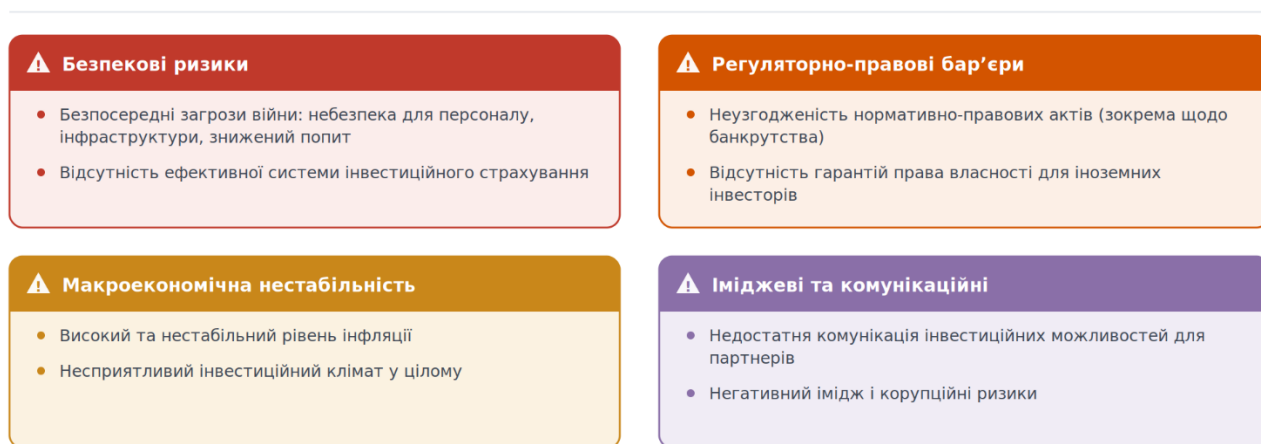

Рис. 44. Основні бар'єри для залучення іноземних інвестицій в Україну. (розроблено автором)

Розуміння основних проблем, що стримують розвиток сфери ПІІ в Україні, а також позитивних підходів країн до залучення ПІІ, дозволяє визначити також і основні підходи та політики, які потенційно дозволять залучити більший рівень ПІІ у економіку після війни. Більшість цих підходів не фокусуються лише на проблемах, пов'язаних із повномасштабною війною, а є актуальними для України і в мирний час. Для залучення ПІІ у повоєнному контексті, Україні необхідні такі кроки, як:

- удосконалення законодавства, що регулює іноземні інвестиції, потенційно розробка комплексного законопроекту для регулювання ПІІ в Україні;
- зменшення бар'єрів для інвестицій, в тому числі перегляд законодавства щодо працевлаштування [251];
- стимулювання розвитку системи страхування інвестицій, в тому числі через співпрацю і запозичення досвіду міжнародних партнерів;

- забезпечення високого рівня освіти та розвиток навичок робочої сили [260], в тому числі через розвиток системи вищої, післядипломної, професійної, та неформальної освіти;
- відбудова і розвиток логістичної інфраструктури й транспорту [260];
- забезпечення політичної стабільності й миру після завершення війни;
- впровадження масштабних міжнародних комунікаційних, маркетингових кампаній для заохочення ПІІ;
- залучення інвестування країнами ЄС в контексті поступової інтеграції України в союз;
- активізація співпраці зі США, особливо в контексті договору щодо американсько-українського інвестиційного фонду відбудови у 2025 році [259]; запозичення американського технологічного, інвестиційного, та управлінського досвіду.

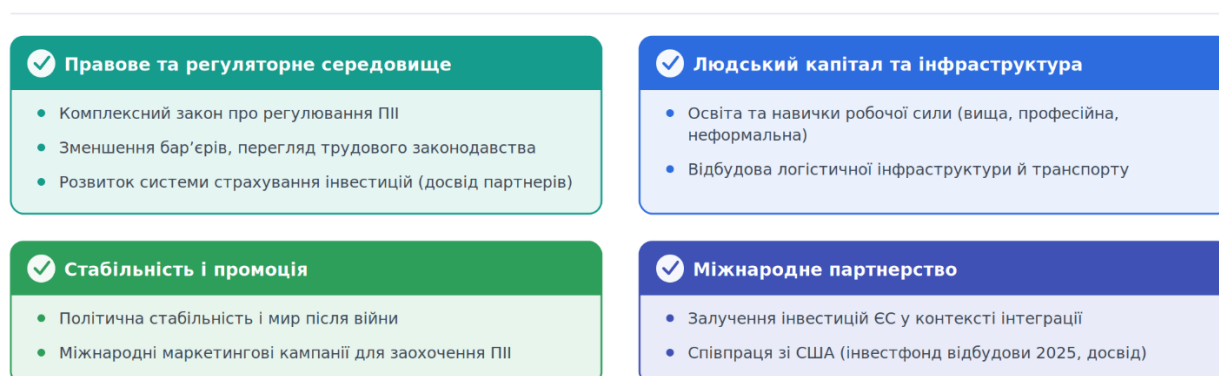

Рис. 45. Основні підходи до залучення іноземних інвестицій в Україну на повоєнному етапі. (розроблено автором)

Окрім безпосередньо політик, які Україні буде необхідно впровадити задля збільшення рівня прямих іноземних інвестицій на етапі повоєнної відбудови, важливо розглянути також основні передумови, які можуть зумовити приріст ПІІ. Не у всіх випадках ці передумови напряду залежать від дій українського уряду та законотворців, але їх все ж важливо враховувати для кращого розуміння потенціалу, який може відкриватись перед Україною у повоєнний час.

Перш за все, дослідження міжнародних інвестицій в історичних повоєнних контекстах продемонструвало тенденцію до стрімкого зростання рівня ПІІ саме в

країнах, де нещодавно завершилися воєнні конфлікти. Зокрема, у 2011 році, 28% ПІІ у світі припало на країни, які на той момент лише відновлювались після воєнних дій [94]. Цей феномен може підтвердитись після досягнення миру в Україні, та може пояснюватись декількома факторами. По-перше, з високою імовірністю, в Україну повертатимуться ті іноземні інвестори, які були вимушені покинути її через безпекову ситуацію. По-друге, нові іноземні інвестори потенційно розглядатимуть країну на етапі відбудови як середовище з підвищеним потенціалом, який привертатиме увагу навіть попри підвищені ризики. По-третє, сам процес відбудови генеруватиме значну економічну активність, створюючи умови для інвестування безпосередньо у сфери будівництва, логістики, комунікацій, та інші. Таким чином, як історичні тенденції, так і сучасна ситуація дозволяють очікувати високого рівня ПІІ в Україну після завершення війни.

Ще однією важливою передумовою підвищеного рівня ПІІ після завершення воєнних конфліктів, згідно з проведеними дослідженнями, є наявність всеосяжної мирної угоди [94]. Для міжнародної спільноти, в тому числі для іноземних інвесторів, важливо щоб мир не лише дотримувався де-факто, але й підтверджувався деталізованим та міжнародно визнаним договором. Таким чином, для України та її міжнародних партнерів, що зацікавлені у її швидкому економічному розвитку (насамперед – США, які стали співзасновником та бенефіціаром інвестиційного фонду відбудови України), ключовим фактором є досягнення всеосяжної угоди про мир з РФ. Декілька ключових характеристик повинні бути дотримані у такій угоді, щоб вона могла принести не тільки стійкий і стабільний мир, але й підвищений рівень іноземних інвестицій для розвитку України. По-перше, важливо забезпечити максимальну легітимність угоди в очах міжнародних партнерів, які можуть стати майбутніми інвесторами. Зокрема, мирний договір має бути ратифікований парламентами країн-підписантів. По-друге, позитивною характеристикою такої угоди буде долучення до неї, окрім України та РФ, також і міжнародних партнерів з їх зобов'язаннями щодо відбудови та забезпечення миру в майбутньому. По-третє, мирна угода повинна бути комплексною та чітко регламентувати такі сфери як зобов'язання сторін щодо

дотримання миру, зобов'язання міжнародних партнерів щодо відповіді РФ у разі повторення агресії (накладення санкцій на агресора, пряма воєнна підтримка України), а також план відбудови України, в тому числі за рахунок репарацій, виплачених РФ.

Вивчаючи передумови до підвищення рівня ПІІ в Українську економіку, а також історичний досвід відновлення Європи під час Плану Маршалла, важливо відзначити, що, з великою вірогідністю, таке інвестування може стати в першу чергу політичною ініціативою партнерів (навіть попри потенційну прибутковість), а лише потім – безпосередньо економічною. Таке припущення можна зробити, спираючись на декілька факторів. Наприкінці всесвітньої кризи, спричиненої пандемією Covid-19, війна в Україні стала новим ударом по світовій економіці [262]. У 2022 році сильно постраждали саме ПІІ, а їх рівень знизився на 12%, великою мірою через війну в Україні та інші міжнародні проблеми [91]. Проте досягнення справедливого та стійкого миру в Україні може стати символом нового економіко-політичного етапу у міжнародних економічних відносинах, а також поштовхом до відновлення міжнародного інвестування.

Важливо зазначити, що для ключових партнерів, зокрема ЄС та США, післявоєнний економічний успіх України, досягнутий в тому числі за рахунок підвищеного рівня ПІІ, має стати пріоритетом задля демонстрації переваг цивілізованого і демократичного Західного світу у порівнянні із РФ та тим рівнем життя, який вона приносить на окуповані території. Як показало дослідження у попередніх розділах, саме цей підхід лежав в основі політики США щодо підтримки Західної Європи перед загрозою поширення комунізму після завершення Другої світової війни. Станом на 2025 рік, попри часто неоднозначні комунікації щодо війни в Україні з боку Сполучених Штатів Америки, можна було прослідкувати фактичні кроки, які демонструють, що сучасний підхід Вашингтона є схожим на застосований під час імплементації історичного Плану Маршалла.

Першим з таких кроків було підписання згаданої раніше угоди між Україною та США про створення американсько-українського фонду відбудови. Цей фонд має на меті відновлення України та генерування прибутків, в тому числі завдяки

видобутку і використанню рідкісноземельних мінералів [263]. Після перших засідань Керівної ради фонду, було оголошено, що США та Україна будуть спільно інвестувати в розвиток стратегічних напрямків економіки. Очікується, що країни вкладатимуть те, у чому мають переваги. Зокрема, від України очікуються ресурси, інженерні та виробничі компетенції, та інноваційні рішення, тоді як від США – капітал, технології, доступ до глобальних ринків, та досвід адміністрування. [264] Важливо відзначити, що, як і у випадку з імплементацією Плану Маршалла, ініціатива про запровадження фонду виходила від Сполучених Штатів Америки, які очевидно розраховують на фінансовий успіх як проекту зокрема так і України загалом. Таке припущення підтверджується і іншими факторами. Зокрема, важливо відзначити залучення до процесу мирних перемовин виконавчого директора найбільшого у світі інвестиційного фонду BlackRock, Ларрі Фінка, наприкінці 2025 року [265]. Таке залучення підтверджує бачення США щодо високого інвестиційного потенціалу у повоєнній Україні [270]. Водночас, подібно до американського залучення у повоєнну відбудову Західної Європи, участь США у масштабних інвестиціях дозволить Україні розраховувати на обмін технологіями та підходами до адміністрування ПШ.

У цьому контексті, цікавою була також цитата Державного Секретаря США Марко Рубіо в адміністрації Д. Трампа, який наприкінці 2025 року заявив, що Україна має потенціал обійти РФ за рівнем ВВП за 10 років. Для цього, згідно з Рубіо, потрібно «припинити війну, забезпечити, щоб Україна більше не зазнавала вторгнень чи нападів, захистити суверенітет та незалежність України.» [266] Таким чином, очевидно, що і в баченні партнерів, безпека України є ключовою запорукою економічного успіху в довгостроковій перспективі, у тому числі й успіху ПШ. При цьому залучення зовнішніх партнерів до безпосереднього управління інвестиціями у процесі відбудови України дозволить досягнути вищого рівня підзвітності та прозорості на етапі відновлення.

Ще одним важливим процесом на шляху до залучення високого рівня ПШ є рух України до ЄС, який підтримується не лише самим Європейським Союзом, але й Сполученими Штатами Америки. В контексті залучення прямих іноземних

інвестицій, цей процес має розглядатись як ключовий, потенційно важливіший за угоду про спільний інвестиційний фонд зі Сполученими Штатами Америки. Знову таки, спираючись на досвід Плану Маршалла та розвитку європейської торгівлі після його завершення, важливо згадати, що США підштовхнули країни Європи до посиленої торгівлі між собою, що призвело не лише до прискореного економічного розвитку країн Західної Європи після Другої світової війни, але й до інституціоналізації їх співробітництва, що зрештою втілилось у заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі у 1951 році. Це важливо для проведення паралелей між історичним Планом Маршалла та сучасною ситуацією, адже мирний план США, серед іншого, пропонує прискорений вступ України до Європейського Союзу (у 2027 році) [268].

Сам ЄС також активно підтримує сферу ПІІ в Україні, зокрема в рамках описаної у попередніх розділах програми макроекономічної підтримки Ukraine Facility. Було створено окремий інструмент Ukraine Investment Framework, з допомогою якого Україна розраховує залучити до 40 мільярдів євро у вигляді інвестицій [269]. При цьому безпосередній вступ у союз, з високою вірогідністю, призведе до значного підвищення рівня торгівлі та інвестицій між країнами ЄС та Україною як новим членом союзу. Дослідження на цю тему показало, що членство в ЄС збільшувало приплив прямих іноземних інвестицій на 14–38% в період з 1985 по 2013 р. [267]. Ці результати підтверджують аргументи на користь економічної інтеграції та вказують на те, що прямі іноземні інвестиції є ключовим каналом, через який країни отримують економічну вигоду від вступу до ЄС.

Для побудови ефективної економічної політики України на етапі повоєнної відбудови важливо визначити не тільки основні передумови для залучення прямих іноземних інвестицій, але і сфери, які можуть потенційно принести найбільші фінансові вливання та економічний розвиток у майбутньому. Проводячи паралелі з періодом відновлення після Другої світової війни, потрібно відзначити, що оскільки Німеччина була переможеним агресором, то план щодо її відбудови фактично розроблявся США та їх союзниками, які перемогли у війні. На момент розробки плану відбудови, основним підходом потенційно міг стати так званий «План

Моргентау», згідно з яким Німеччину пропонувалось перетворити на аграрну державу, позбавивши її можливості розвивати важку промисловість, та обмеживши будь-які можливості для майбутньої агресії.

Попри очевидну важливість українського сільського господарства для всесвітньої продовольчої безпеки, ніхто з партнерів не висловлюється про майбутнє спрямування України лише на розвиток аграрної сфери, а Україна має можливість самостійно визначати свої економічні цілі. Попри це, перешкоджання розвитку технологій, військово-промислового комплексу, та інших високоприбуткових напрямків було б в інтересах РФ задля унеможливлення стрімкого післявоєнного розвитку України. Саме тому необхідно визначити ті сфери, на яких Україні потрібно сфокусуватись для розвитку інвестиційних можливостей у майбутньому, зважаючи на існуючі можливості, ресурси, та експертизу.

Серед сфер, на розвитку яких Україні важливо буде зосередитись на етапі повоєнного відновлення – сфера інформаційних технологій (ІТ), видобуток та використання рідкісноземельних металів, енергетика, сільське господарство [270], а також військова промисловість, логістика, медичні технології та реабілітація, та інші сфери, які отримали поштовх до розвитку під час повномасштабної війни з РФ [271; 272]. Огляд сучасних тенденцій, а також аналіз статистичних даних щодо ПІІ та політико-економічних передумов до розвитку інвестицій в Україну в майбутньому дозволив виокремити сфери, які мають високий потенціал для розвитку (рис. 46).

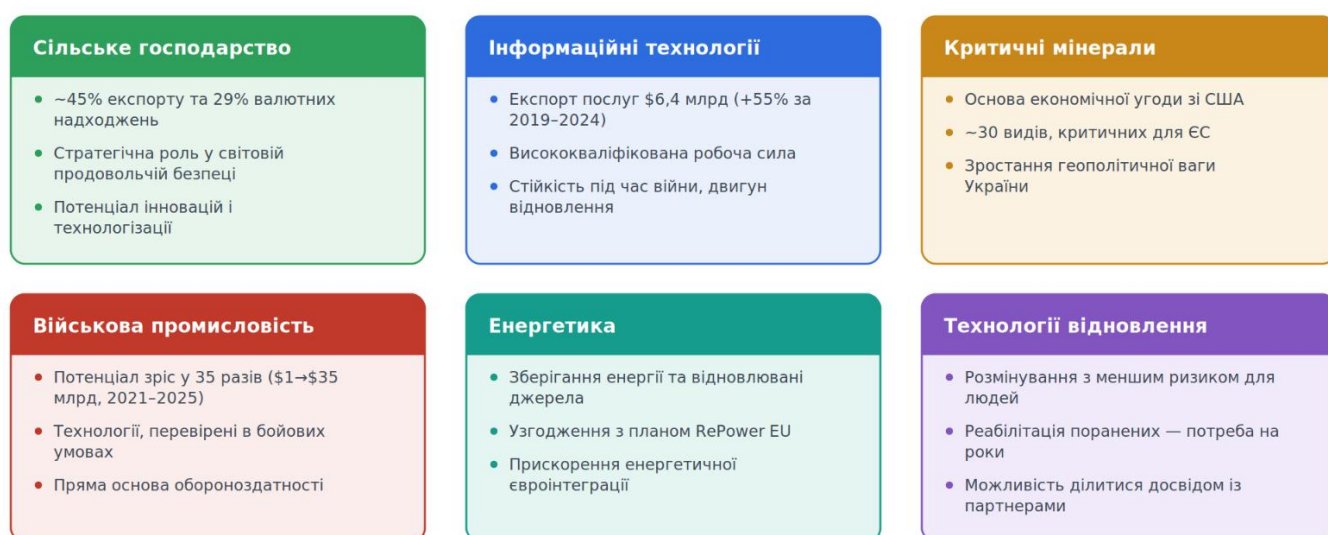

Рис. 46. Ключові сфери для залучення ПІІ в Україну на повоєнному етапі. (розроблено автором)

Попри те, що Україна має набагато більший потенціал, ніж бути здебільшого агропромисловою країною, вона не може відмовитись від цього сектору, враховуючи природний потенціал, наявні ресурси, інфраструктуру, досвід, та роль, яку Україна займає у світовій продовольчій системі. Станом на 2021 рік у сільському господарстві було створено близько 12% ВВП України [273]. При цьому саме з цим сектором економіки взаємодіє найбільше закордонних партнерів. Сільське господарство становить приблизно 45% експорту України та приносить 29% валютних надходжень [273]. Важливо відзначити, що як один з найбільших експортерів цілого ряду культур у світі, Україна відіграє важливу роль у продовольчій безпеці. Окрім очевидних економічних вигод, Україні важливо підтримувати існуючий рівень впливу на продовольчі ланцюги постачання у світі, адже це забезпечить їй значний стратегічний важіль впливу, який може розглядатись ще й як безпековий фактор. Реакція міжнародних партнерів на війну з РФ, зокрема у сфері забезпечення можливостей експорту продукції сільського господарства, продемонструвала стратегічну роль України для світової безпеки. Сьогодні наслідки російської агресії змушують представників сфери сільського господарства змінювати власні підходи, впроваджуючи інновації та нові технологічні рішення для здешевлення виробництва або покращення якості

продукції. Надалі Україні важливо продовжувати розвиток агросфери, зокрема і за рахунок іноземних інвестицій [272] у вигляді не лише коштів, але й технологічних підходів.

Водночас відбудова агросфери не може розглядатися у відриві від екологічного виміру. Повномасштабна агресія завдала значної шкоди земельним ресурсам України. Забруднення ґрунтів унаслідок бойових дій, мінування сільськогосподарських угідь, та руйнування зрошувальних систем погіршують якість земель і ускладнюють відновлення виробництва. Україна фактично стала найбільш замінованою країною світу, а вартість розмінування, за оцінками Світового банку, може перевищити 37 млрд дол. США [308]. За результатами обстеження FAO, проведеного наприкінці 2024 року, про забруднення полів мінами та невибуховими боєприпасами повідомили близько 18% сільськогосподарських підприємств у середньому по країні та 38% у прифронтових областях, а в Херсонській області – до 94% виробників рослинницької продукції [309]. З огляду на це, залучення іноземних інвестицій і технологій у агросферу має бути зорієнтоване не лише на нарощування обсягів виробництва, але й на запровадження екологічно сталих практик, зокрема відновлення родючості та біорізноманіття ґрунтів та розширення органічного виробництва. Принцип «відбудувати краще, ніж було» (Build Back Better) у цьому контексті означає трансформацію аграрного сектору в більш стійкий до кліматичних і безпекових ризиків, що водночас відповідатиме вимогам Європейського зеленого курсу (European Green Deal) як складової євроінтеграційного процесу України [310].

Сфера інформаційних технологій (ІТ) є однією з найперспективніших для іноземних інвесторів у економіці України через ряд причин, зокрема висококваліфіковану та порівняно недорогу робочу силу, наявну велику кількість розвинених технологічних продуктів та компаній, та потенційне створення сприятливих законодавчих умов для інвесторів. Український ринок ІТ швидко нарощує рівень експорту, який у 2024 р. становив понад 11% від експорту країни. Окрім цього, ІТ сфера принесла понад 37% експорту послуг [274]. Ключовими ринками для ІТ компаній в Україні є США, Велика Британія та Німеччина. Важливо

згадати, що у 2024 р. ІТ-компанії внесли до бюджету \$1 млрд податків [274]. Окрім цього, експорт ІТ-послуг зріс на майже 55% з 2019 по 2024 рік та досягнув \$6,4 мільярда [274]. Таким чином, сфера ІТ послуг продемонструвала стійкість під час повномасштабної війни та допомогла забезпечити стабільність економіки. Ця ж галузь може стати важливим двигуном економіки на етапі відновлення [271]. Враховуючи існуючий значний досвід експорту ІТ послуг, а також велику кількість успішних ІТ продуктів, розроблених українськими компаніями для іноземних ринків (наприклад, Grammarly, PetCube, BetterMe, MacPaw, Preply, та інші), сфера має значний потенціал для залучення закордонного капіталу – як під час війни так і після неї.

Важливою галуззю української економіки у роки відновлення та після них буде видобуток та переробка критичних мінералів, які у великому обсягу (хоча й у не до кінця визначених масштабах) знаходяться на території України. Саме критичні мінерали стали однією з основ економічної угоди зі Сполученими Штатами Америки про відбудову України та важливою мотивацією щодо співпраці для американського уряду. Згідно із розрахунками експертів, для переходу на низьковуглецеву економіку світу знадобиться приблизно 3 мільярди тон мінеральних ресурсів до 2050 року. Серед них, зокрема, літій, нікель, мідь, кобальт, і графіт [271]. Розробка цих мінералів у партнерстві з союзниками є важливою рекомендацією для України у фазі післявоєнної відбудови, адже посилення їх видобутку також підвищуватиме вагу України як геополітичного гравця на міжнародній арені. При цьому стратегічним партнером для України у цій сфері буде не тільки США, але і ЄС. Згідно з останніми дослідженнями, в Україні налічується близько 117 видів корисних копалин, і з них приблизно 30 є критично важливими для ЄС [271].

Одним із найбільш очевидних напрямків для майбутнього економічного розвитку України, зокрема на етапі повоєнної відбудови, є військова промисловість. Військово-промисловий комплекс України є одним із найсучасніших у світі, особливо враховуючи, що усі технологічні рішення, які тут виникають, проходять тестування у сучасних бойових умовах [275]. Зокрема це стосується виробництва

дронів різного спрямування, використання штучного інтелекту та інших технологічних підходів задля максимізації ефективності українських військових технологій, особливо в умовах нерівних сил і засобів у війні проти РФ. Для України ефективність розвитку військової промисловості на пряму пов'язана зі здатністю захищати себе та вижити під натиском країни-агресора. Протягом останніх років потенціал сфери військової промисловості збільшився у 35 разів – від 1 мільярда доларів США в 2021 році до 35 мільярдів станом на 2025 рік [276]. Хоча ці темпи розвитку і прийшли вимушено та за небажаних умов, Україні необхідно продовжувати розвивати цю сферу і після завершення війни для залучення іноземних інвестицій та задля власної безпеки.

Існує ряд рекомендацій, які можуть принести Україні користь на етапі відбудови. По-перше, важливим є пошук та побудова партнерств із зацікавленими країнами у якості інвесторів та покупців українських технологій. За аналогією із військовими технологіями США, які країна активно продавала на Близькому Сході у рамках міжнародних договорів, Україні важливо підбирати партнерів для ефективної реалізації власних продуктів із взаємною вигодою або отриманням доступу до тих ресурсів, яких самій Україні не вистачає. По-друге, рекомендується ретельний відбір та аналіз усіх потенційних партнерів, як серед країн так і у приватному секторі. Як уже повідомлялось публічно в контексті дозволу на частковий експорт продуктів військової промисловості, Україна під наглядом Ради Національної Безпеки і Оборони відбиратиме тих партнерів, з якими дозволена торгівля зброєю українського виробництва [277]. Перший пріоритет має надаватись безпосереднім союзникам України, зокрема країнам, з якими підписано безпекові угоди. Це дозволить, окрім забезпечення прибутку від розвитку торгівлі, гарантувати також відносну безпеку таких угод. Зрештою, важливим є врахування позитивного досвіду, який здобула Україна у залученні іноземних інвестицій завдяки платформі Brave1. Сучасний формат та маркетинг, що використовуються у цьому проєкті, дозволили, серед іншого, залучити понад 100 мільйонів доларів інвестицій від американських компаній у 2025 році [278]. Таким чином, військово-промислова сфера в Україні з органічних причин переживає роки стрімкого

розвитку, а тому має бути використана у економічному становленні Україні під час повоєнного відновлення і після його завершення.

Попри постійні російські атаки, енергетична система України продовжує функціонувати і забезпечувати мільйони користувачів. Як і в багатьох інших сферах, Україна була зобов'язана модернізувати власну енергетичну сферу, аби забезпечити стійкість під постійними воєнними загрозами. Зокрема важливо відзначити розвиток систем зберігання електроенергії [272], обслуговування і ремонту, та використання відновлюваних джерел енергії. Україна вже значно посилила власний розвиток у перерахованих напрямках, а її досвід може стати у нагоді при налагодженні партнерства з іноземними гравцями. Зокрема, Європейською Комісією був розроблений і прийнятий план RePowerEU, основна ціль якого – відмовитись від російського викопного палива [279]. Технології зберігання електроенергії будуть важливими для оптимізації імпорту та експорту, а розвиток відновлюваних джерел електроенергії прискорить енергетичну євроінтеграцію України [271].

Розвиток енергетичної системи України на повоєнному етапі доцільно розглядати через призму запропонованого принципу безпекової диверсифікації економіки, згідно з яким структура критичних секторів має формуватися насамперед з огляду на стійкість і автономність, а не на максимізацію економічної ефективності. У енергетиці цей принцип означає поступовий перехід від централізованої моделі, надзвичайно вразливої до прицільних ракетних і дронівих ударів, до децентралізованої генерації, що спирається на розподілені потужності, локальні системи зберігання та відновлювані джерела енергії. Така архітектура суттєво ускладнює виведення системи з ладу, адже знищення окремого об'єкта не паралізує енергопостачання в масштабах регіону, як це відбувається у разі ураження великих централізованих електростанцій. Водночас вона знижує залежність від імпортованого викопного палива, постачання якого може використовуватися як інструмент зовнішнього тиску, що повністю узгоджується з логікою REPowerEU [279]. Енергетична відбудова відкриває можливість поєднати безпекові пріоритети з екологічними. Нарощування частки відновлюваних джерел,

підвищення енергоефективності та модернізація мереж не лише посилюють стійкість системи, але й узгоджуються з кліматичними зобов'язаннями України та логікою Європейського зеленого курсу. Це дозволяє синхронізувати повоєнне відновлення енергетики з інтеграцією до єдиного енергетичного ринку ЄС, перетворюючи вимушену модернізацію воєнного часу на основу довгострокової енергетичної та екологічної стійкості. Саме у такий спосіб у енергетичному секторі можна реалізувати принцип «відбудувати краще, ніж було» (Build Back Better), коли відновлення зруйнованої інфраструктури супроводжується якісною трансформацією галузі.

Зрештою, важливо відзначити роль подальшого розвитку технологій і послуг, необхідних для повоєнного відновлення. В Україні вже зараз активно розвиваються такі сфери як розмінування та реабілітація поранених. Щодо розмінування, швидкого розвитку набувають технології, які дозволяють позбавлятися вибухонебезпечних залишків війни більш ефективно та з меншим ризиком для людей [280]. Реабілітація осіб, постраждалих внаслідок війни на сьогодні – це некомерційна сфера, але її розвиток буде необхідним Україні ще багато років [272], навіть після завершення війни. Окрім того, надалі, особливо у післявоєнний період, Україна матиме можливості для того, щоб ділитись своїми напрацюваннями у цих напрямках, зокрема з країнами, які постраждали від воєнних дій.

Висновки до Розділу III.

1. З геополітичної точки зору, успішне повоєнне відновлення і подальший розвиток України – не лише в її інтересах, але й в інтересах ЄС та США як представників Заходу, що протистоять експансії РФ та інших диктаторських режимів.

2. Залучення прямих макрофінансових вливань в українську економіку зі сторони партнерів буде необхідним для забезпечення ефективної відбудови у післявоєнний період. Для забезпечення високого рівня таких вливань, Україні необхідно забезпечувати прозорість та підзвітність усіх процесів відбудови, зокрема через уніфікацію систем звітності та регулярну публічну комунікацію

досягнень з відбудови. Такий підхід відповідає історичним підходам, що застосовувались США у комунікації витрат перед власними платниками податків.

3. Для більш ефективної взаємодії з партнерами, уряду України рекомендовано ініціювати встановлення індикаторів щодо здійснення необхідних економічних та соціальних реформ (в рамках перемовних кластерів щодо вступу в ЄС), досягнення яких буде необхідною умовою для подальшого фінансування. Це дозволить Україні отримувати подальше фінансування без значних засторог з боку партнерів щодо потенційної корупції та неефективності, водночас стимулюючи реформи всередині країни та пришвидшуючи євроінтеграцію.

4. Рекомендується створення аналогів історичного Управління економічної співпраці, що було задіяне з боку США для моніторингу впровадження Плану Маршалла. Сучасні агенції можуть бути створені окремо для ЄС та США як найбільших партнерів з відновлення України. Ці інституції зможуть не лише моніторити процеси відбудови, але й надавати інституційну підтримку та комунікувати прогрес для власних громадян та політикуму.

5. У результаті аналізу існуючої системи розподілу повноважень у сфері відбудови ми дійшли висновку, що Україні необхідно наділити єдину ключову структуру основними повноваженнями із післявоєнної відбудови (потенційно нею може стати існуюче Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України). Визначення єдиного відповідального за відбудову органу необхідне задля чіткого розподілу відповідальності серед органів влади, і, як наслідок, ефективнішого післявоєнного відновлення.

6. Україні на етапі відновлення рекомендується сприяти ефективній роботі неурядового сектору, включно з місцевими та міжнародними неурядовими організаціями. Ці гравці часто мають унікальну експертизу та можливість ефективно залучати кошти, а також гнучкість для впровадження проєктів, а тому потребують інституційної підтримки, зокрема в межах координації з українським урядом та іншими учасниками процесу відбудови. У той же час, державі не рекомендовано перекладати свої прями функції на неурядовий сектор.

7. Визначено, що євроінтеграція України після завершення війни повинна стати каталізатором відновлення країни. Оскільки з високою вірогідністю процеси відбудови будуть фінансово підтримані Європейським Союзом, Україні рекомендовано пропонувати впровадження необхідних реформ в межах 6-ти переговорних кластерів як додаткову умову для отримання коштів – за аналогією із існуючою програмою підтримки Ukraine Facility (або як її продовження). Водночас у внутрішній політиці як законодавчій, та і виконавчій гілкам влади потрібно пам'ятати про прискіпливий моніторинг реформ, та уникати рішень, які можуть поставити під загрозу євроінтеграційний прогрес України.

8. Беручи до уваги історичний досвід інших країн, а також сучасний міжнародний контекст, Україні у післявоєнний період рекомендовано розробити національну доктрину оборони, яка включатиме план дій на випадок агресії, воєнну підготовку громадян, та підвищення рівня витрат на оборону відносно рівня ВВП у порівнянні з періодом перед повномасштабним вторгненням РФ.

9. Обґрунтовано, що політика реінтеграції ветеранів у цивільне життя стане критично важливим компонентом на етапі повоєнного відновлення. Наведено ряд конкретних заходів, які мають впроваджуватись на державному рівні задля ефективної реінтеграції ветеранів, включно з розробкою «дорожньої мапи» для ветеранів, розвитком ветеранських програм, кар'єрних консультацій та навчань тощо.

10. Незважаючи на низьку вірогідність приєднання України до НАТО під час або після завершення війни, важливим є продовження інтеграції із Північноатлантичною безпековою архітектурою. Україні рекомендоване подальше налагодження партнерства із країнами НАТО та блоком в цілому через механізми економічного співробітництва. За аналогією з історичним Планом Маршалла, Україні важливо поглиблювати економічну інтеграцію з країнами безпекового блоку задля збільшення міжнародних інтересів у збереженні миру в майбутньому.

11. Проаналізовано питання отримання Україною як стороною, що постраждала від агресії, відшкодування від РФ. Отримання післявоєнних репарацій, або альтернативного виду відшкодування з боку агресора, потребує

врахування декількох факторів, встановлених у процесі аналізу. Визначено, що для легітимізації репарацій необхідним є багатосторонній міжнародний договір. Враховуючи наявність двох основних способів стягнення російських коштів на користь України, необхідні подальші моніторинг та аналіз реалій переговорного процесу. Проте у результаті попереднього аналізу встановлено, що пріоритетним є використання російських активів саме для відбудови України на післявоєнному етапі, у порівнянні з використанням цих коштів для поточних потреб. При цьому критичним для міжнародно-правової справедливості на етапі мирного договору є визнання РФ агресором, а стягнень її активів на користь України – репараціями.

12. Систематизовано основні позитивні передумови та рекомендовані кроки для залучення ПІІ Україною, зокрема у післявоєнний період. Серед них, зокрема: удосконалення законодавства, що регулює іноземні інвестиції, зменшення бар'єрів для інвестицій, стимулювання розвитку системи страхування інвестицій, забезпечення високого рівня освіти та розвиток навичок робочої сили, відбудова і розвиток логістичної інфраструктури й транспорту, забезпечення політичної стабільності й миру, впровадження масштабних міжнародних комунікаційних, маркетингових кампаній для заохочення ПІІ, залучення інвестування країнами ЄС в контексті поступового руху України в союз, активізація співпраці зі США та запозичення американського технологічного, інвестиційного, та управлінського досвіду.

13. Визначено основні сфери економіки, які мають високий потенціал для післявоєнного розвитку і залучення іноземних інвестицій. Вони включають сільське господарство, інформаційні технології, видобуток критичних мінералів, військову промисловість, енергетику, та технології повоєнного відновлення. При цьому більшість з цих сфер визначено як такі, які не лише мають потенціал збільшувати ВВП України, але й можуть підвищувати її геополітичну роль у Європі та світі.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичну систематизацію та запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає у розвитку теоретичних засад майбутньої післявоєнної відбудови України на основі використання успішних практик Плану Маршалла щодо відновлення економіки Західної Німеччини через інструменти макроекономічної допомоги та зовнішніх інвестицій. За результатами проведеного дослідження сформульовано наступні висновки:

1. Систематизація сучасних та історичних теоретичних підходів до післявоєнної відбудови економік після світових воєн і локальних конфліктів другої половини ХХ-початку ХХІ ст. дозволила виявити спільні закономірності та умови успішного відновлення, що зберігають актуальність незалежно від специфіки конкретного конфлікту. Доведено, що універсальної моделі відбудови не існує, оскільки кожен післявоєнний контекст є унікальним і має велику кількість змінних; водночас низка базових інструментів, зокрема стабілізаційна макрофінансова підтримка, інституційна модернізація, залучення іноземних інвестицій та інтеграція у міжнародні економічні й політичні структури, зберігають ефективність у більшості післявоєнних контекстів і виступають ключовими чинниками економічної стабілізації та подальшого зростання.

2. За результатами систематизації уточнено зміст поняття «повоєнна відбудова», яке, на відміну від позицій інших авторів, запропоновано трактувати як комплексний процес економічного, інституційного та безпекового відновлення держави під час або після завершення масштабного воєнного конфлікту, що передбачає не лише фізичну реконструкцію зруйнованої інфраструктури, але й стабілізацію макроекономічного середовища, відновлення людського капіталу, модернізацію економіки, залучення міжнародної макроекономічної допомоги та іноземних інвестицій, а також інтеграцію держави у міжнародні економічні та безпекові структури з метою забезпечення довгострокового миру, стійкого економічного розвитку та підвищення національної конкурентоспроможності.

3. Удосконалено принципи повоєнної відбудови через включення принципу безпекової диверсифікації, що передбачає формування структури національної

економіки, орієнтованої насамперед на стійкість і автономність у критичних секторах, а не на максимізацію економічної ефективності, з огляду на збереження загрози майбутньої агресії РФ. Обґрунтовано, що в українському контексті цей принцип є визначальним для побудови економіки, здатної функціонувати в умовах тривалої безпекової невизначеності.

4. Дослідження історичного досвіду післявоєнної відбудови Європи дозволило розвинути теоретичне трактування Плану Маршалла як унікального набору компонентів: макрофінансової підтримки, інвестицій, інституційних реформ та економічної інтеграції країн, що в сукупності забезпечили умови для сталого повоєнного відновлення Західної Німеччини. Встановлено, що План Маршалла став не лише інструментом фінансової підтримки, але й механізмом структурної модернізації економіки та стимулювання економічної інтеграції країн Західної Європи, а також відіграв важливу геополітичну роль, не допустивши подальшого поширення комунізму. Обґрунтовано, що саме цей набір компонентів може слугувати концептуальною основою для формування сучасного підходу до відбудови України.

5. Розвинуто наукові підходи до розуміння ролей акторів повоєнної відбудови: систематизовано функції міжнародних фінансових організацій (МВФ, ЄБРР, Світовий банк), іноземних держав-партнерів та наднаціональних структур, ООН та її спеціалізованих установ, держави, що відновлюється, приватного сектору, громадянського суспільства та неурядових організацій. Для кожного актора визначено й детально описано ключові функції на етапі відбудови, що дозволило сформулювати рекомендації щодо ефективної координації їх взаємодії при відбудові України. Окремо виокремлено роль Управління економічної співпраці (ЕСА) як історичного прикладу органу, що забезпечив координацію макроекономічної допомоги та легітимізацію витрат на відбудову Європи всередині США.

6. Розвинуто теоретичні положення щодо взаємозв'язку воєнних конфліктів та динаміки іноземних інвестицій. Зокрема обґрунтовано, що збройні конфлікти суттєво знижують інвестиційну привабливість у короткостроковому горизонті

через безпекові ризики, політичну нестабільність, корупційні ризики та інституційну слабкість. Водночас повоєнний період формує специфічні можливості для залучення ПІІ за умови відповідного інституційного та безпекового середовища. Доведено, що прямі іноземні інвестиції у післявоєнний період відіграють ключову роль у відновленні виробничого потенціалу, створенні робочих місць і технологічній модернізації економіки, приносячи не лише капітал, але й нові технології, ноу-хау та ефективні управлінські підходи.

7. Вперше обґрунтовано та емпірично підтверджено гіпотезу про можливість застосування ключових підходів Плану Маршалла до повоєнної відбудови України через контроль динаміки відновлення та нарощування економічного й військового потенціалу (ВВП, рівня безробіття, втрат людського капіталу, інфраструктурних і територіальних збитків) шляхом створення прозорого механізму підзвітності використання макроекономічної допомоги та інвестицій в умовах масштабної зовнішньої підтримки. Проведений компаративний аналіз економічних наслідків Другої світової війни для Німеччини та повномасштабної агресії РФ проти України підтвердив структурну подібність як негативних наслідків війни, так і динаміки подальшого відновлення; із застосуванням індексованих траєкторій ключових макроекономічних показників, розрахунку середньорічних темпів зростання (CAGR), закону Оукена та побудованого автором композитного індексу відновлення підтверджено подібність динаміки розвитку обох економік в умовах масштабної зовнішньої допомоги. Водночас підкреслено необхідність урахування унікального українського контексту та специфіки сучасної міжнародної економічної системи.

8. На основі систематизації теоретичних і практичних підходів та з урахуванням сучасного українського контексту воєнного часу удосконалено наукові підходи до побудови комплексної моделі повоєнного відновлення України, що інтегрує виміри макроекономічної підтримки, залучення інвестицій, безпекової стабілізації, міжнародної економіко-політичної та безпекової інтеграції як взаємопов'язані умови сталого відновлення. У межах моделі удосконалено пропозиції щодо відновлення оборонного та економічного потенціалу України

через інтеграцію в євроатлантичну безпекову архітектуру як передумову довгострокового миру. Okремо наголошено на необхідності розбудови системи реінтеграції ветеранів у цивільне життя та розвитку доктрини національної оборони як факторів довгострокової стабільності, зниження інвестиційних ризиків, та відновлення економічної активності.

9. Удосконалено підходи до адміністрування макроекономічної допомоги на етапі повоєнної відбудови, які, на відміну від наявних, поєднують зовнішній моніторинг з боку ключових партнерів (США та ЄС) із визначенням єдиного відповідального виконавчого органу всередині України за умов прозорості, підзвітності та запровадження індикаторів моніторингу цілей відновлення і реформ, що забезпечує ефективну координацію урядових і неурядових учасників та підвищує результативність прямого фінансування відбудови. Доведено, що макроекономічна допомога у післявоєнний період виконує не лише стабілізаційну функцію, а й створює умови для подальшого притоку капіталу і самостійного розвитку місцевої економіки. Okремо визначено репарації від країни-агресора як додаткове джерело фінансування відбудови та обґрунтовано підходи до синхронізації відбудовчих процесів з євроінтеграційним курсом України

10. Розвинуто наукові підходи до визначення перспективних секторів і механізмів залучення прямих іноземних інвестицій в Україну на повоєнному етапі з урахуванням структурних втрат, потреб довгострокового зростання та євроінтеграційних процесів. Серед перспективних напрямів визначено й охарактеризовано аграрний сектор, інформаційні технології, видобуток критичних мінералів, енергетику, військову промисловість, а також технології та послуги повоєнного відновлення. Сформульовано рекомендації, що можуть посилити цей компонент відбудови: удосконалення законодавства щодо іноземних інвестицій, підвищення рівня освіти і навичок робочої сили, відбудова й розвиток логістичної інфраструктури, активізація співпраці з іноземними партнерами, зокрема в межах американсько-українського інвестиційного фонду відбудови. Доведено, що важливою передумовою залучення іноземних інвестицій є європейська інтеграція

України, зокрема з огляду на історичний досвід значного зростання обсягів іноземних інвестицій в інші країни після вступу до ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Pinker S. The better angels of our nature: the decline of violence in history and its causes. London : Penguin Books, 2011. 832 p.
2. Global Peace Index 2023: Measuring Peace in a Complex World. Sydney : Institute for Economics & Peace, 2023.
3. Lemonnier M. Olivier Roy: «La guerre en Ukraine nous prouve que la théorie du choc des civilisations ne fonctionne pas». *Le Nouvel Obs*. 2022. URL: <https://www.nouvelobs.com/guerre-en-ukraine/20220227.OBS55056/olivier-roy-la-guerre-en-ukraine-nous-prouve-que-la-theorie-du-choc-des-civilisations-ne-fonctionne-pas.html> (дата звернення: 02.01.2026).
4. Terrenas J. The politics of postwar reconstruction as the discursive international ordering. *e-International Relations*. 2015. URL: <https://www.e-ir.info/2015/07/13/the-politics-of-postwar-reconstruction-as-the-discursive-international-ordering/> (дата звернення: 20.12.2025).
5. Myerson R. Postwar reconstruction assistance and local governments in Ukraine // *Supporting Ukraine: more critical than ever* / eds. R. Bachmann et al. London : CEPR Press, 2022. P. 81–85.
6. ЄС може виділити Україні перший мільярд від росактивів 1 липня – фон дер Ляєн. *Українська правда*. 2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/03/22/7447637/> (дата звернення: 02.01.2026).
7. The Nazi rise to power. The Holocaust Explained. URL: <https://www.theholocaustexplained.org/the-nazi-rise-to-power/the-nazi-rise-to-power/> (дата звернення: 20.12.2025).
8. Cronin B. Be careful what you wish for: war aims and the construction of postwar political orders. *Journal of Peace Research*. 2010. Vol. 47, no. 6. P. 791–801.
9. Rebuilding everything: how countries recovered from war. *Transparency International*. 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/en/blogs/rebuilding-everything-how-countries-recovered-from-war/> (дата звернення: 20.12.2025).

10. Bădescu G. Comparison and its discontents: on the ethics of post-war reconstruction. *Commons*. 2023. URL: <https://commons.com.ua/en/nevpokij-u-porivnyannya/> (дата звернення: 20.12.2025).
11. Stewart F., Humphreys F. P., Lea N. Civil conflict in developing countries over the last quarter of a century: an empirical overview of economic and social consequences. *Oxford Development Studies*. 1997. Vol. 25, no. 1. P. 11–41.
12. Smith D. War, peace and Third World development. New York : UNDP, 1993. (Occasional Paper No. 16).
13. del Castillo G. Rebuilding war-torn states: the challenge of post-conflict economic reconstruction. Oxford : Oxford University Press, 2008. 436 p.
14. Carbonnier G. Conflict, postwar rebuilding and the economy: a critical review of the literature. Geneva : UNRISD, 1998. (War-Torn Societies Project Occasional Paper No. 2).
15. Nafziger W. W. The economics of complex humanitarian emergencies: preliminary approaches and findings. Helsinki : UNU-WIDER, 1996. (WIDER Working Paper No. 119).
16. Steven R. D. Internal War: Causes and Cures. *World Politics*. 1997. P. 552–576. DOI: 10.1017/S0043887100008054.
17. International armed conflict. International Committee of the Red Cross. URL: https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/international-armed-conflict (дата звернення: 20.12.2025).
18. Martin-Shields C. P., Stojetz W. Food security and conflict: empirical challenges and future opportunities for research and policy making on food security and conflict. *World Development*. 2019. Vol. 119. P. 150–164.
19. Ghani E., Iyer L. Conflict and development: lessons from South Asia. *Economic Premise*. 2010. No. 31. Washington, D.C. : World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/10157> (дата звернення: 20.12.2025).

20. Herre B. How do researchers measure armed conflicts and their deaths? Our World in Data. 2023. URL: <https://ourworldindata.org/conflict-data-how-do-researchers-measure-armed-conflicts-and-their-deaths> (дата звернення: 20.12.2025).
21. Le T. H., Bui M. T., Uddin G. S. Economic and social impacts of conflict: a cross-country analysis. *Economic Modelling*. 2022. Vol. 115. P. 105980.
22. Crisis Prevention and Recovery Report: 2008. UNDP, 2008. URL: <https://www.undp.org/publications/crisis-prevention-and-recovery-report-2008-post-conflict-economic-recovery-enabling-local-ingenuity> (дата звернення: 20.12.2025).
23. Fischer M. Recovering from violent conflict: regeneration and (re-)integration as elements of peacebuilding. Berlin : Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, 2004. (Berghof Handbook on Conflict Transformation). URL: http://www.berghof-handbook.net/uploads/download/fischer_handbook.pdf (дата звернення: 20.12.2025).
24. Hamre J. J., Sullivan G. R. Toward postconflict reconstruction. *The Washington Quarterly*. 2002. Vol. 25, no. 4. P. 85–96.
25. Tzifakis N. Post-conflict economic reconstruction. *Princeton University*. URL: <https://pesd.princeton.edu/node/586> (дата звернення: 20.12.2025).
26. Williams A. J. 'Reconstruction' before the Marshall Plan. *Review of International Studies*. 2005. Vol. 31, no. 3. P. 541–558.
27. Jabareen Y. Conceptualizing "post-conflict reconstruction" and "ongoing conflict reconstruction" of failed states. *International Journal of Politics, Culture, and Society*. 2013. Vol. 26, no. 2. P. 107–125.
28. Buvinic M., Das Gupta M., Casabonne U., Verwimp P. Violent conflict and gender inequality: an overview. *The World Bank Research Observer*. 2013. Vol. 28, no. 1. P. 110–138.
29. Bigombe B., Collier P., Sambanis N. Policies for building post-conflict peace. *Journal of African Economies*. 2000. Vol. 9, no. 3. P. 323–348.
30. Collier P., Hoeffler A. Aid, policy, and growth in post-conflict societies. Washington, D.C. : The World Bank Development Research Group, 2002.

31. United Nations Policy for Post-Conflict Employment Creation, Income Generation and Reintegration. *United Nations*, 2009. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/5227107a4.pdf> (дата звернення: 20.12.2025).

32. Koop A. Mapped: where are the world's ongoing conflicts today? *Visual Capitalist*. 2021. URL: <https://www.visualcapitalist.com/mapped-where-are-the-worlds-ongoing-conflicts-today/> (дата звернення: 20.12.2025).

33. Number of armed conflicts. *Our World in Data*. 2023. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/number-of-armed-conflicts?time=latest> (дата звернення: 20.12.2025).

34. В Україні вже відновили 13 тисяч інфраструктурних об'єктів у чотирьох областях. *Укрінформ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3688682-v-ukraini-vze-vidnovili-13-tisac-infrastrukturnih-obektiv-u-cotiroh-oblastah.html> (дата звернення: 20.12.2025).

35. На Київщині вже відбудували понад 11 тис. об'єктів, що були зруйновані окупантами. *Погляд*. 2023. URL: <https://poglyad.tv/na-kiyivshchini-vzhe-vidbuduvali-ponad-11-tis-ouu-iekti-shcho-buli-zruynovani-okupantami-article> (дата звернення: 20.12.2025).

36. Jun 28, 1919 CE: Treaty of Versailles. *National Geographic Society*. URL: <https://education.nationalgeographic.org/resource/treaty-versailles-ends-wwi/> (дата звернення: 20.12.2025).

37. The Dawes Plan, the Young Plan, German Reparations, and Inter-Allied War Debts. *Office of the Historian (U.S. Department of State)*. URL: <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/dawes> (дата звернення: 20.12.2025).

38. The 14 Points. *National WWI Museum and Memorial*. URL: <https://www.theworldwar.org/learn/peace/fourteen-points> (дата звернення: 20.12.2025).

39. Lokken R. L. Mr. Lloyd George and the German reparations : Master's thesis. University of North Dakota, 1932.

40. Knowles C. Germany 1945–1949: a case study in post-conflict reconstruction. *History & Policy*. January 2014. URL:

<http://www.historyandpolicy.org/policy-papers/papers/germany-1945-1949-a-case-study-in-post-conflict-reconstruction> (дата звернення: 20.12.2025).

41. Ray L. W. The agrarian road to peace: Henry Morgenthau's post-war planning for Germany. *Armstrong Undergraduate Journal of History*. 2022. Vol. 12, no. 1. P. 95–112.

42. The Conference at Quebec, 1944. Washington : U.S. Government Printing Office, 1972. 527 p.

43. Hitchcock W. I. The bitter road to freedom: the human cost of Allied victory in World War II Europe. New York : Free Press, 2008. 446 p.

44. U.S. Department of the Treasury. Morgenthau Diaries, Book 772: "Report on Quebec Conference", 19 September 1944. P. 208.

45. Truman H. S. Memoirs of Harry S. Truman. Vol. 1: Year of Decisions. Garden City : Doubleday & Co., 1955. 596 p.

46. Macro-Financial Assistance (MFA). *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/content/macro-financial-assistance-mfa_en (дата звернення: 20.12.2025).

47. Lloyd N. Macro-Financial Assistance is 30 years old: what does it do? *Euronews*. 2022. URL: <https://www.euronews.com/business/2022/03/09/macro-financial-assistance-is-30-years-old-what-does-it-do> (дата звернення: 20.12.2025).

48. Ukraine receives sixth tranche of EUR 1.5 billion in large-scale EU macro-financial assistance. *Урядовий портал (Кабінет Міністрів України)*. 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/minfin-zaluchyv-shostyi-transh-masshtabnoi-makrofinansovoi-dopomohy-vid-ies-u-rozmiri-15-mlrd-ievro> (дата звернення: 20.12.2025).

49. Legal provisions of COM(2023) 409 – Implementation of macro-financial assistance to third countries in 2022. *EU Monitor*. 2023. URL: https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvhd fcs8bljza_j9vvik7m1c3gyxp/vm4ok9z4hyzw (дата звернення: 20.12.2025).

50. The Essential Role of NGOs in the Reconstruction of War-Torn Countries. *VOICE*. 2000. URL: <https://reliefweb.int/report/bosnia-and-herzegovina/essential-role-ngos-reconstruction-war-torn-countries> (дата звернення: 20.12.2025).

51. Will NGOs Replace States as the World's Problem Solvers? *Medium*. 2019. URL: <https://medium.com/discourse/will-ngos-replace-states-as-the-worlds-problem-solvers-548583b85a5c> (дата звернення: 20.12.2025).

52. Deserranno E., Nansamba A., Qian N., Baldwin K., Karlan D., Udry Ch., Appiah E. Why well-meaning NGOs sometimes do more harm than good. *Kellogg Insight*. 2020. URL: <https://insight.kellogg.northwestern.edu/article/international-aid-development-ngos-crowding-out-government> (дата звернення: 20.12.2025).

53. Ізвоцікова А. Для розмінування України потрібно ще 5 тисяч фахівців — Резніков. *Суспільне*. 2023. URL: <https://suspilne.media/442308-dla-rozminuvanna-ukraini-potribno-se-5-tisac-fahivciv-reznikov/> (дата звернення: 20.12.2025).

54. Давидова Ю., Гребінник Д. Міжнародна організація виявила понад півтори тисячі мін на Харківщині: чому не можуть знешкодити. *Суспільне*. 2023. URL: <https://suspilne.media/466523-miznarodna-organizacia-viavila-ponad-pivtoritisaci-min-na-harkivsini-comu-ne-mozut-zneskoditi/> (дата звернення: 20.12.2025).

55. About Us. *United Nations*. 2023. URL: <https://www.un.org/en/about-us> (дата звернення: 20.12.2025).

56. UN System. *United Nations*. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-system> (дата звернення: 20.12.2025).

57. Balakir K. Failures and successes of the UN. *The Alliance for Citizen Engagement*. 2021. URL: <https://ace-usa.org/blog/research/foreignpolicy/failures-and-successes-of-the-un/> (дата звернення: 20.12.2025).

58. Peacebuilding and Post-Conflict Recovery. *ECOSOC*. URL: <https://www.un.org/en/ecosoc/about/peacebuilding.shtml> (дата звернення: 20.12.2025).

59. About the Ukraine Humanitarian Fund. *UNOCHA*. URL: <https://www.unocha.org/ukraine/about-ukraine-humanitarian-fund> (дата звернення: 20.12.2025).

60. Ukraine Humanitarian Response 2023. *UNOCHA*. 2023. URL: <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/card/322ccRiHTz/> (дата звернення: 20.12.2025).

61. Abreu S. UN and partners appeal for US\$5.6 billion to help millions affected by the war in Ukraine. *United Nations in Ukraine*. 2023. URL: <https://ukraine.un.org/en/219422-un-and-partners-appeal-us56-billion-help-millions-affected-war-ukraine> (дата звернення: 20.12.2025).

62. Suhrke A., Buckmaster J. Post-war aid: patterns and purposes. *Development in Practice*. 2005. Vol. 15, no. 6. P. 737–746.

63. Jezard A. Who and what is "civil society"? *World Economic Forum*. 2018. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/04/what-is-civil-society/> (дата звернення: 20.12.2025).

64. Musinguzi D. The role of civil society organisations in post-conflict development of Northern Uganda. *Journal of Science and Sustainable Development*. 2019. Vol. 6, no. 2. P. 122–148.

65. Zhernakov M. Ukraine's vibrant civil society deserves a key role in post-war transformation. *Atlantic Council*. 2022. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-vibrant-civil-society-deserves-key-role-in-post-war-transformation/> (дата звернення: 20.12.2025).

66. Landi E. The role of civil society in Ukrainian reconstruction. *CSIS – Development Dispatch*. 2023. URL: <https://www.csis.org/blogs/development-dispatch/role-civil-society-ukrainian-reconstruction> (дата звернення: 20.12.2025).

67. Bray J. The role of private sector actors in post-conflict recovery: analysis. *Conflict, Security & Development*. 2009. Vol. 9, no. 1. P. 1–26.

68. Теpec Ю. Attracting foreign investments for the development of the Ukrainian economy: wartime challenges and postwar prospects. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51.

69. Masters J., Merrow W. How much aid has the U.S. sent Ukraine? Here are six charts. *Council on Foreign Relations*. 2023.

70. Romanovych D. Post-war reconstruction: case studies. *KPMG Ukraine*. 2022. URL: <https://kpmg.com/ua/en/home/insights/2022/12/post-war-reconstruction-of-economy-case-studies.html> (дата звернення: 20.12.2025).
71. O'Driscoll D. Good practice in post-conflict reconstruction. *K4D Helpdesk Report*. 2018. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c6bdb23ed915d4a343cb9dd/494_Good_Practice_in_Post-Conflict_Reconstruction.pdf (дата звернення: 20.12.2025).
72. Knapp M., Stolper W. F., Hudson M. Reconstruction and West-Integration: the impact of the Marshall Plan on Germany. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics*. 1981. Vol. 137, no. 3. P. 415–433. URL: <http://www.jstor.org/stable/40750368> (дата звернення: 20.12.2025).
73. Nye J. Soft power: the origins and political progress of a concept. *Palgrave Communications*. 2017. Vol. 3, Art. 17008. DOI: 10.1057/palcomms.2017.8.
74. Berger H. Germany and the political economy of the Marshall Plan, 1947–1952: a re-revisionist view // *Europe's postwar recovery* / ed. by B. Eichengreen. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. P. 199–245.
75. Reichel R. Germany's postwar growth: economic miracle or reconstruction boom? *Cato Journal*. 2002. Vol. 21, no. 3. P. 427–442.
76. Wronski U., Karres D. A boost from the USA. *KfW Stories*. 2022. URL: <https://www.kfw.de/stories/kfw/stories/society/social-cohesion/marshallplan/> (дата звернення: 20.12.2025).
77. Stern S. The Marshall Plan, 1947–1997: a German view. *Bonn : Inter Nationes*, 1997. URL: https://www.marshallfoundation.org/wp-content/uploads/2014/05/Marshall_Plan_1947-1997_A_German_View.pdf (дата звернення: 20.12.2025).
78. Monson C. The myth that the Marshall Plan rebuilt Germany's economy after WWII. *FEE Stories (Foundation for Economic Education)*. 2022. URL: <https://fee.org/articles/the-myth-that-the-marshall-plan-rebuilt-germanys-economy-after-wwii/> (дата звернення: 20.12.2025).

79. Echavarria P., Reinbold B. Marshall Plan may not have been key to Europe's reconstruction. *Federal Reserve Bank of St. Louis*. 1 July 2021. URL: <https://www.stlouisfed.org/on-the-economy/2021/july/marshall-plan-notkey-to-europe-reconstruction> (дата звернення: 20.12.2025).
80. Bostwick S. The historical impacts of the Marshall Plan. *The Borgen Project*. 2019. URL: <https://borgenproject.org/the-historical-impacts-of-the-marshall-plan/> (дата звернення: 20.12.2025).
81. Henderson D. R. German economic miracle // *Concise Encyclopedia of Economics* / ed. by D. R. Henderson. Indianapolis : Liberty Fund, 2008. URL: <https://www.econlib.org/library/Enc/GermanEconomicMiracle.html> (дата звернення: 20.12.2025).
82. Carlin W. West German growth and institutions, 1945–1990 // *Economic growth in Europe since 1945* / eds. N. Crafts, G. Toniolo. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. P. 455–497. DOI: 10.1017/CBO9780511758683.016.
83. Tarnoff C. The Marshall Plan: design, accomplishments, and significance. Washington, D.C. : *Congressional Research Service*, 2018. URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/R45079.pdf> (дата звернення: 20.12.2025).
84. Gülseven Y. The Marshall Plan: rebuilding Europe to build a US-led hegemonic world order. *Nevsehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. 2021. Vol. 11, no. 3. P. 1566–1581.
85. Garrett A. Helping Europe help itself: the Marshall Plan. *The Foreign Service Journal*. 2018. Vol. 95, no. 1. P. 26–30. URL: <https://afsa.org/helping-europe-help-itselfmarshall-plan> (дата звернення: 20.12.2025).
86. Blocker J. Europe: How the Marshall Plan took Western Europe from ruins to union. *Radio Free Europe / Radio Liberty*. 9 May 1997. URL: <https://www.rferl.org/a/1084818.html> (дата звернення: 20.12.2025).
87. Investment. Merriam-Webster Dictionary. 2023. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/investment> (дата звернення: 20.12.2025).

88. Foreign Direct Investment for Development. *OECD*. 2002. URL: <https://www.oecd.org/investment/investmentfordevelopment/1959815.pdf> (дата звернення: 20.12.2025).

89. Foreign Direct Investment by Transnational Corporations Can Produce Major Benefits, If the Right Government Policies Are in Place. *UNCTAD*. 1999. URL: <https://unctad.org/press-material/foreign-direct-investment-transnational-corporations-can-produce-major-benefits-if> (дата звернення: 20.12.2025).

90. Mariadoss B. Core principles of international marketing. URL: <https://opentext.wsu.edu/mktg360/> (дата звернення: 20.12.2025).

91. World Investment Report 2023. *UNCTAD*, 2023. URL: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023> (дата звернення: 20.12.2025).

92. Turner N., Aginam O., Popovski V. Post-conflict countries and foreign investment. Tokyo : *United Nations University*, 2008. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/pbei/unup/0016672/f_0016672_14413.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

93. Moore R. J. Emerging from war: Public policy and patterns of foreign direct investment recovery in postwar environments. *Journal of International Business Policy*. 2021. Vol. 4. P. 455–475. DOI: 10.1057/s42214-020-00084-4.

94. Joshi M., Quinn J. M. Civil war termination and foreign direct investment, 1989–2012. *Conflict Management and Peace Science*. 2018. Vol. 37, no. 4. P. 451–470.

95. Siddiqui K. Foreign capital investment into developing countries: some economic policy issues. *Research in World Economy*. 2015. Vol. 6, no. 2. P. 14–29.

96. Oetzel J., Westermann-Behaylo M., Koerber C., Fort T. L., Rivera J. Business and peace: sketching the terrain. *Journal of Business Ethics*. 2010. Vol. 89, Suppl. 4. P. 351–373.

97. Amadiogwu A., Kihui M., Simon M. Mobilizing the private sector for peace and reconciliation. *World Economic Forum*. 2020. URL: https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/system/files/generated/document/en/WEF_Mobilizing_the_Private_Sector_Report_2020.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

98. Hanna G. F., Hammoud M. S., Russo-Converso J. A. Foreign direct investment in post-conflict countries: the case of Iraq's oil and electricity sectors. *International Journal of Energy Economics and Policy*. 2014. Vol. 4, no. 2. P. 137–148.
99. Koczan Z., Chupilkin M. The economics of post-war recoveries and reconstructions. *VoxEU (CEPR)*. 2022. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/economics-post-war-recoveries-and-reconstructions> (дата звернення: 20.12.2025).
100. Dulles E. War and investment opportunities: an historical analysis. *The American Economic Review*. 1942. Vol. 32, no. 1. P. 112–128.
101. Масовий притік прямих іноземних інвестицій в Україну є неминучим, – Олександр Грибан на Ukrainian Infrastructure Forum у Лондоні. *Кабінет Міністрів України*. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/masovyi-prytik-priamykh-inozemnykh-investytsii-v-ukrainu-ie-nemynuchym-oleksandr-hryban-na-ukrainian-infrastructure-forum-u-londoni> (дата звернення: 20.12.2025).
102. Peters M. Market size and spatial growth – evidence from Germany's post-war population expulsions. *National Bureau of Economic Research*, 2021. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w29329/w29329.pdf (дата звернення: 20.12.2025).
103. Feldgrau. World War II Germany statistics and numbers. URL: <https://www.feldgrau.com/ww2-germany-statistics-and-numbers/> (дата звернення: 12.10.2024).
104. Gethard G., Boyle M. J. How Germany became an economic power after WWII: the Wirtschaftswunder. *Investopedia*. 2025. URL: <https://www.investopedia.com/articles/economics/09/german-economic-miracle.asp> (дата звернення: 12.10.2024).
105. Zucman G. Capital is back: wealth accumulation and inequality in the 21st century. 2021. URL: <https://www.gabriel-zucman.eu/files/capitalisback/T271> (дата звернення: 12.10.2024).
106. Cartwright M. Allied bombing of Germany. *World History Encyclopedia*. 2024. URL: <https://www.worldhistory.org/article/2430/allied-bombing-of-germany/> (дата звернення: 20.12.2025).

107. Tooze A. *The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy*. London : Penguin Books, 2006.

108. Halbmeier C., Schröder C. The long-term implications of destruction during the Second World War on private wealth in Germany. *Journal of Economic Growth*. 2024. DOI: 10.1007/s10887-024-09242-2.

109. Research starters: Worldwide deaths in World War II. The National WWII Museum. URL: <https://www.nationalww2museum.org/students-teachers/student-resources/research-starters/research-starters-worldwide-deaths-world-war> (дата звернення: 12.10.2024).

110. Population of East and West Germany from 1949 to 2022. *Statista*. 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/1054199/population-of-east-and-west-germany/> (дата звернення: 12.10.2024).

111. Annual war GDP of the largest economies during World War II: data set. *Statista*. 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/1334676/wwii-annual-war-gdp-largest-economies/> (дата звернення: 20.12.2025).

112. Diefendorf J. M. *In the Wake of War: The Reconstruction of German Cities after World War II*. New York : Oxford Academic, 1993. P. 108–150. DOI: 10.1093/oso/9780195072198.001.0001.

113. Overy R. J. *Why the Allies Won*. New York : W. W. Norton & Company, 1995.

114. Ellis J. *Brute force: Allied strategy and tactics in the Second World War*. New York : Viking Press, 1993.

115. Committee for the Abolition of Illegitimate Debt. Germany's reparations to Poland: a long-standing issue. *CADTM*. 2023. URL: https://www.cadtm.org/spip.php?page=imprimer&id_article=21411 (дата звернення: 20.12.2025).

116. Just Act report to Congress: Germany. *U.S. Department of State*. 2023. URL: <https://www.state.gov/reports/just-act-report-to-congress/germany/> (дата звернення: 20.12.2025).

117. Scisłowska M. Poland demands \$1.3 trillion in World War II reparations from Germany. *PBS NewsHour*. 2022. URL: <https://www.pbs.org/newshour/world/poland-demands-1-3-trillion-in-world-war-ii-reparations-from-germany> (дата звернення: 20.12.2025).

118. Залознова Ю., Азьмук Н. Людський капітал України в умовах війни: втрати та здобутки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-38-59.

119. В ООН підрахували кількість жертв бойових дій на Донбасі з 2014 року. *Слово і Діло*. 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/15/novyna/bezpeka/oon-pidрахuvaly-kilkist-zhertv-bojovux-dij-donbasi-2014-roku> (дата звернення: 20.12.2025).

120. Number of civilian casualties in Ukraine during Russia's invasion verified by OHCHR from February 24, 2022 to April 30, 2026. *Statista*. 2026. URL: <https://www.statista.com/statistics/1293492/ukraine-war-casualties/> (дата звернення: 05.05.2026).

121. Гурковська Н. ЗМІ написали про 80 тисяч втрат українських військових у війні. Що каже Зеленський. *РБК-Україна*. 2024. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/zmi-napisali-80-tisyach-vtrat-ukrayinskih-1726905393.html> (дата звернення: 20.12.2025).

122. ГО «Центр Формування Політики». Досвід репатріації в Ізраїлі як приклад наслідування для України. *LB.ua*. 2024. URL: https://lb.ua/blog/ngo_cpm/604686_dosvid_repatratsii_izraili_yak.html (дата звернення: 20.12.2025).

123. Дослідження: Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. *Громадянська мережа «Опора»*. 2023. URL: <https://www.opora.ua.org/viyna/kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyi-merezhi-opora-24791> (дата звернення: 20.12.2025).

124. Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine. *UNHCR*. 2023. URL: <https://data.unhcr.org/en/dataviz/304?sv=54&geo=0> (дата звернення: 20.12.2025).

125. Current migration flows from Ukraine. *CReAM*. 2023. URL: <https://cream-migration.org/ukraine-detail.htm?article=3573> (дата звернення: 20.12.2025).

126. Науменко М. В липні цього року чисельність населення України склала 35,8 млн людей, – уряд. *Еспресо*. 2024. URL: <https://espresso.tv/suspilstvo-v-lipni-tsogo-roku-chiselnist-naselennya-ukraini-sklala-358-mln-lyudey-uryad> (дата звернення: 20.12.2025).

127. Ukraine GDP 1987–2024. *Macrotrends*. 2024. URL: <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/UKR/ukraine/gdp-gross-domestic-product> (дата звернення: 20.12.2025).

128. Shcherbak A. Over one-quarter of Ukrainian territory remains under Russian occupation – Zelenskyu. *NV*. 2024. URL: <https://english.nv.ua/nation/26-of-ukrainian-territory-remains-under-russian-occupation-zelenskyu-50390045.html> (дата звернення: 20.12.2025).

129. Ukraine Inflation Rate 2016–2025. *Trading Economics*. 2026. URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/inflation-cpi> (дата звернення: 20.04.2026).

130. Панченко О. Як економіка України працює під час війни. Великий експлейнер про бюджет, податки та курс долара. *The Village Україна*. 2023. URL: <https://www.village.com.ua/village/business/how/346117-scho-treba-znati-pro-ekonomiku-pid-chas-viyni-velikiy-ekspleyner-pro-podatki-groshi-z-za-kordonu-j-ku> (дата звернення: 20.12.2025).

131. Briefing: two years of war: The state of the Ukrainian economy in 10 charts. *European Parliament*. 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/747858/IPOL_BRI\(2024\)747858_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/747858/IPOL_BRI(2024)747858_EN.pdf) (дата звернення: 20.12.2025).

132. Ukraine War Economy Tracker. *Centre for Economic Strategy*. 2026. URL: <https://ces.org.ua/en/tracker-economy-during-the-war/> (дата звернення: 20.04.2026).

133. Shalal A. World Bank says 1.8 mln additional Ukrainians in poverty as Russia's war drags on. *Reuters*. 2024. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/world-bank-says-18-mln-additional-ukrainians-poverty-russias-war-drags-2024-05-30/> (дата звернення: 20.12.2025).

134. Korhonen I. Ukraine's economy grows amidst the rising toll of war. *Bank of Finland*. 2024. URL: <https://www.bofbulletin.fi/en/blogs/2024/ukraines-economy-grows-amidst-the-rising-toll-of-war/> (дата звернення: 20.12.2025).
135. Втрати від війни — майже \$500 мільярдів: Шмигаль назвав найбільш постраждали сектори економіки. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3827525-vtrati-vid-vijni-majze-500-milardiv-smigal-nazvav-najbils-postrazdali-sektori-ekonomiki.html> (дата звернення: 20.12.2025).
136. Ukraine Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). *World Bank*. 2024. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf> (дата звернення: 20.12.2025).
137. Тарасовський Ю. Прямі збитки аграрного сектору України через війну перевищили \$80 млрд – KSE Агроцентр. *Forbes Україна*. 2024. URL: <https://forbes.ua/news/pryami-zbitki-agrarnogo-sektora-ukraini-cherez-viynu-perevishchili-80-mlrd-kse-agrotsentr-21022024-19364> (дата звернення: 20.12.2025).
138. В Україні зруйновані, пошкоджені або захоплені понад 70% усієї генерації — експерт. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3827525-vtrati-vid-vijni-majze-500-milardiv-smigal-nazvav-najbils-postrazdali-sektori-ekonomiki.html> (дата звернення: 20.12.2025).
139. Григоренко Ю. Після війни Україні може загрожувати деіндустріалізація. *GMK Center*. 2023. URL: <https://gmk.center/ua/posts/pislia-vijny-ukraini-mozhe-zahrozhuvaty-deindustrializatsiia/> (дата звернення: 20.12.2025).
140. Гордійчук Д. Які підприємства найбільше постраждали від російських окупантів. Список активів. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://epravda.com.ua/publications/2022/04/12/685601/> (дата звернення: 20.12.2025).
141. Як повномасштабна війна впливає на розмір держборгу України. *Слово і Діло*. 2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/10/15/infografika/ekonomika/yak-povnomasshtabna-vijna-vplyvaye-rozmir-derzhborhu-ukrayiny> (дата звернення: 20.12.2025).

142. Two years of war: The state of the Ukrainian economy in 10 charts. *European Parliament*. 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/747858/IPOL_BRI\(2024\)747858_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/747858/IPOL_BRI(2024)747858_EN.pdf) (дата звернення: 20.12.2025).
143. 50 мільярдів для України за рахунок заморожених активів РФ: стало відомо, хто скільки дасть. *Радіо Свобода*. 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-50-mlrd-dlia-ukrainy-zamorozheni-aktyvy-rf/33170662.html> (дата звернення: 20.12.2025).
144. Трансформація структури держборгу України в умовах війни: ризики та шляхи їх зниження. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/transformatsiya-struktury-derzhborhu-ukrainy-v-umovakh-viynu-ryzyku-ta> (дата звернення: 20.12.2025).
145. Одноліток Т. Верещук розповіла, скільки людей ще залишається на тимчасово окупованих територіях. *УНІАН*. 2022. URL: <https://www.unian.ua/society/viyna-v-ukrajini-skilki-lyudey-shche-zalishayetsya-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-11976861.html> (дата звернення: 20.12.2025).
146. Matuszak S. A year of war in Ukraine's foreign trade. *OSW*. 2023. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-02-08/a-year-war-ukraines-foreign-trade> (дата звернення: 20.12.2025).
147. Кіщак В. Росія окупувала території України, на яких природних ресурсів мінімум на \$12,4 трлн. Інфографіка. *Forbes Україна*. 2022. URL: <https://forbes.ua/news/rosiya-okupuvala-teritorii-ukraini-na-yakikh-prirodnikh-resursiv-minimum-na-124-trln-infografika-11082022-7630> (дата звернення: 20.12.2025).
148. Дорош С. Підземні багатства України. Скільки з них захопила Росія і чому вони можуть бути втрачені назавжди. *BBC News Україна*. 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cqv0v18x2d3o> (дата звернення: 20.12.2025).
149. Estimated annual gross domestic product (GDP) of the Second World War's largest powers from 1938 to 1945. *Statista*. 1998. URL: <https://www.statista.com/statistics/1334676/wwii-annual-war-gdp-largest-economies/> (дата звернення: 20.12.2025).

150. Ukraine GDP. *Trading Economics*. 2025. URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/gdp> (дата звернення: 20.12.2025).
151. The Marshall Plan, 1947–2017. *U.S. Embassy & Consulate in the Netherlands*. URL: <https://nl.usembassy.gov/marshall-plan-1947-2017/> (дата звернення: 27.01.2026).
152. Пивоваров С., Коберник К. 76 років тому план Маршалла допоміг Західній Європі оволодіти від війни й протистояти комуністам: скільки за це заплатили й отримали Штати. *Babel.ua*. 2025. URL: <https://babel.ua/texts/105633-76-rokiv-tomu-plan-marshalla-dopomig-zahidniy-evropi-ogovtatis-vid-viyni-y-protistoyati-komunistam-skilki-za-ce-zaplatili-y-otrimali-shtati-rahuyemo-chuzhi-groshi> (дата звернення: 27.01.2026).
153. World War II annual war expenditure as a share of GDP in the largest economies. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1334676/wwii-annual-war-gdp-largest-economies/> (дата звернення: 27.01.2026).
154. Gross domestic product, current prices (NGDPD). IMF DataMapper. *International Monetary Fund*. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/EU/CHN/USA> (дата звернення: 27.01.2026).
155. Shalal A. Ukraine needs \$524 billion to recover and rebuild after three years of war, World Bank says. *Reuters*. 25 лютого 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-needs-524-billion-recover-rebuild-after-three-years-war-world-bank-says-2025-02-25/> (дата звернення: 27.01.2026).
156. G7 Leaders' Statement on Extraordinary Revenue Acceleration (ERA) Loans. *G7 Italy Presidency*. URL: <https://www.g7italy.it/en/g7-leaders-statement-on-extraordinary-revenue-acceleration-era-loans/> (дата звернення: 27.01.2026).
157. Ukraine: IMF Executive Board approves US\$ billions new EFF as part of overall support package. *International Monetary Fund*. 31 Mar. 2023. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/03/31/pr23101-ukraine-imf-executive-board-approves-usd-billion-new-eff-part-of-overall-support-package> (дата звернення: 27.01.2026).

158. Peters T. Ukraine Facility: state of play. *European Parliamentary Research Service (EPRS)*. 17 липня 2024. URL: <https://epthinktank.eu/2024/07/17/ukraine-facility-state-of-play/> (дата звернення: 27.01.2026).

159. Нестор О. Роль управління економічної співпраці (ЕСА) у процесі реалізації Плану Маршалла для відновлення Європи після Другої світової війни. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-94>.

160. Нестор О. Інструменти реалізації Плану Маршалла й особливості та наслідки впливу американської політики на Європу. *Бізнес Інформ*. 2022. № 12. DOI: [10.32983/2222-4459-2022-12-87-92](https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-12-87-92).

161. Ministry of Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine (MinRecovery). *Ukrainian Climate Office*. URL: <https://ukrainian-climate-office.org/stakeholder/ministry-of-communities-territories-and-infrastructure-development-of-ukraine-minrecovery/> (дата звернення: 27.01.2026).

162. Про програму відновлення. Платформа відновлення України. URL: <https://restoration.gov.ua/about/> (дата звернення: 27.01.2026).

163. Відбудова зруйнованого. Пріоритети Уряду України. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/priorytety-uriadu/vidbudova-zruynovanoho> (дата звернення: 27.01.2026).

164. DREAM: Державна цифрова екосистема управління відновленням. URL: <https://dream.gov.ua/ua> (дата звернення: 27.01.2026).

165. Мінінфраструктури презентувало комунікаційну платформу електронної екосистеми управління відновленням DREAM. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mininfrastruktury-prezentovalo-komunikatsiinu-platformu-elektronnoi-ekosystemy-upravlinnia-vidnovlenniam-dream> (дата звернення: 27.01.2026).

166. RISE Ukraine. About us. URL: <https://www.rise.org.ua/about-ua> (дата звернення: 27.01.2026).

167. Платформа координації донорів для України. URL: <https://ukrainedonorplatform.com/uk/main/> (дата звернення: 27.01.2026).

168. Патока М. Відбудувати Україну: як це хоче робити уряд у законі про засади відновлення. *Svidomi*. 2024. URL: <https://svidomi.in.ua/page/vidbuduvaty-ukrainu-yak-tse-khoche-robyty-uriad-u-zakoni-pro-zasady-vidnovlennia> (дата звернення: 27.01.2026).

169. Показники торговельно-економічного співробітництва Україна–ЄС. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/pokazniki-torgovelnno-ekonomichnogo-spivrobitnictva-ukrayina-yes> (дата звернення: 27.01.2026).

170. Rafizadeh M. The success of Saudi Vision 2030: a model for others in the region. *Al Arabiya English*. 14 May 2025. URL: <https://english.alarabiya.net/views/2025/05/14/the-success-of-saudi-vision-2030-a-model-for-others-in-the-region> (дата звернення: 27.01.2026).

171. The finish line approaches as Saudi Arabia dials back its Vision 2030 ambitions. *Stratfor Worldview*. URL: <https://worldview.stratfor.com/article/finish-line-approaches-saudi-arabia-dials-back-its-vision-2030-ambitions> (дата звернення: 27.01.2026).

172. Paris Declaration on Aid Effectiveness. *OECD*. Paris, 2005. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2005/03/paris-declaration-on-aid-effectiveness_g1g12949/9789264098084-en.pdf (дата звернення: 27.01.2026).

173. Towards achieving strategies of gain in post-war Ukraine. *VoxUkraine*. URL: <https://voxukraine.org/en/towards-achieving-strategies-of-gain-in-post-war-ukraine> (дата звернення: 27.01.2026).

174. Капустинська Т. Держава та НУО: партнерство, а не боротьба. *Philanthropy in Ukraine*. 2025. URL: <https://philanthropyinukraine.org/knowledge-hub/publication/derzhava-ta-nuo-partnerstvo-a-ne-borotba> (дата звернення: 27.01.2026).

175. Про затвердження Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : розпорядження Кабінету Міністрів

України. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzh-spryiannia-rozvytku-hromadianskoho-suspilstva-v-ukraini-na-20212026-roku-i-246> (дата звернення: 27.01.2026).

176. Brass J. N. Conclusion: Blurring the boundaries between NGOs and the state // *Allies or Adversaries? NGOs and the State in Africa*. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. P. 216–235. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781316678527.010>.

177. The Organisation for European Economic Co-operation (OECE): history. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/en/about/history/the-organisation-for-european-economic-co-operation-oeec.html> (дата звернення: 27.01.2026).

178. Schuman Declaration, May 1950. *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en (дата звернення: 27.01.2026).

179. Кричковська У. Мерц роздратований тим, що Європа не може змусити РФ припинити війну. *Європейська правда*. 5 вересня 2025. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/09/5/7219516/> (дата звернення: 27.01.2026).

180. Vohra A. What's behind Putin's remarks on Ukraine's EU membership? *Deutsche Welle*. 2025. URL: <https://www.dw.com/en/vladimir-putin-comments-ukraine-eu-nato-membership-v2/a-73877328> (дата звернення: 27.01.2026).

181. Bakashvili D. Georgian democracy at risk: how Russian influence is threatening Georgia's path to European Union. *Centre for Media, Data and Society*. 2024. URL: <https://www.media-diversity.org/georgian-democracy-at-risk-how-russian-influence-is-threatening-georgias-path-to-european-union/> (дата звернення: 27.01.2026).

182. Mills C. Research briefing: EU enlargement and Ukraine. *UK Parliament, House of Commons Library*. 2024. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-10047/> (дата звернення: 27.01.2026).

183. Mygal M. Ukraine Facility від ЄС та програма МВФ: моніторинг виконання Україною індикаторів та структурних маяків. *Institute for Analysis and*

Advocacy. 2024. URL: <https://iaa.org.ua/articles/the-eus-ukraine-facility-and-the-imf-programme-monitoring-ukraines-implementation-of-indicators-and-structural-benchmarks/> (дата звернення: 27.01.2026).

184. Штокалюк Ю. Україна не отримає майже EUR 15 млрд запланованих коштів від ЄС. *AIN.UA*. 2025. URL: <https://ain.ua/2025/07/25/ukrayina-ne-otrimaje-maize-eur15-mlrd-zaplanovanih-kostiv-vid-jes/> (дата звернення: 27.01.2026).

185. Ukraine Facility. *European Commission*. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/funding-technical-assistance/ukraine-facility_en (дата звернення: 27.01.2026).

186. Ukraine Facility: офіційний портал. *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення: 27.01.2026).

187. Almqvist V. Ukraine must prioritise EU reforms and open negotiation clusters, say MEPs. *European Parliament*. 2025. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20250905IPR30174/ukraine-prioritise-eu-reforms-and-open-negotiation-clusters-say-meps> (дата звернення: 27.01.2026).

188. НАБУ і САП: у країнах ЄС негативно реагують на ухвалення закону №12414 в Україні. *NV.ua*. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/nabu-i-sap-u-krajinah-yes-negativno-reaguyut-na-uhvalennya-zakonu-12414-v-ukrajini-50531943.html> (дата звернення: 27.01.2026).

189. Переговори про вступ України до ЄС: повний гід у 12 питаннях. *Урядовий портал*. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/peregovory-pro-vstup-ukrayiny-do-yes-rovnyj-gid-u-12-pytanniah/> (дата звернення: 27.01.2026).

190. Стан взаємовідносин НАТО та України. *Центр економічних і соціальних досліджень*. URL: <https://censs.org/stan-vzayemovidnosyn-nato-ta-ukrayiny/> (дата звернення: 27.01.2026).

191. Mazarr M. J. *Understanding Deterrence*. Santa Monica, CA : *RAND Corporation*, 2018. URL: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE295.html> (дата звернення: 27.01.2026).

192. Зеленський розкрив нинішню чисельність української армії. *Слово і діло*. 15 січня 2025. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/01/15/novyna/bezpeka/zelenskyj-rozkryv-nynishnyu-chyselnist-ukrayinskoji-armiyi> (дата звернення: 27.01.2026).
193. Віннікова В. Україна спрямовує 60 % держбюджету на армію — Шмигаль. *Kyiv24*. 2024. URL: <https://kyiv24.news/news/ukrayina-spryamovuye-60-derzhbyudzhetu-na-armiyu-shmygal> (дата звернення: 27.01.2026).
194. Кінша Д. У 2025 році на оборону Україна виділить понад 26 % ВВП. *Суспільне*. 2024. URL: <https://susplne.media/840017-u-2025-roci-na-oboronu-ukraina-vidilit-ponad-26-vvp/> (дата звернення: 27.01.2026).
195. Американська зброя за механізмом PURL виявилась абсолютно секретною та швидкою — і це чудово. *Defence UA*. 2025. URL: https://defence-ua.com/news/amerikanska_zbroja_za_mehanizmom_purl_vijavilas_absoljutno_sekretn_oju_ta_shvikdoju_i_tse_chudovo-20270.html (дата звернення: 27.01.2026).
196. Леліч М., Корж А. Перша американська зброя за програмою PURL уже в Україні. *РБК-Україна*. 2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/persha-amerikanska-zbroya-programoyu-purl-1758210734.html> (дата звернення: 27.01.2026).
197. Мірошніченко Б. Оборонні витрати та військове виробництво України. *Економічна правда*. 16 вересня 2024. URL: <http://pravda.com.ua/oborona/2024/09/16/719358/> (дата звернення: 27.01.2026).
198. Ржеутська Л. Українська зброя на експорт: чи доречно в умовах війни? *Deutsche Welle (українська редакція)*. 2025. URL: <https://www.dw.com/uk/ukrainska-zbroa-na-eksport-ci-doresno-v-umovah-vijni/a-74113410> (дата звернення: 27.01.2026).
199. Мірошніченко Б. Чим більше зброї Україна експортуватиме, тим більше матиме ЗСУ. *Українське радіо*. 2025. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=108571> (дата звернення: 27.01.2026).
200. Вітер В. Уряд закликає партнерів фінансувати не лише цивільні потреби. *Informer*. 2025. URL: <https://informer.media/uryad-zaklykae-partneriv-finansuvaty-ne-lyshe-czyvilni-potreby/> (дата звернення: 27.01.2026).

201. Ukraine Veteran Reintegration. *IREX*. URL: <https://www.irex.org/project/ukraine-veteran-reintegration> (дата звернення: 27.01.2026).
202. Terry G. S. Responsibilising Total Defence: Interrogating Resistance, Resilience, and Agency in Finland, Sweden, and Lithuania. *Journal on Baltic Security*. 2024. Vol. 10, no. 2. P. 26–51. DOI: 10.57767/jobs_2024_012.
203. Parliamentary question on security and defence policy. *Folketinget (Parliament of Denmark)*. URL: <https://www.ft.dk/samling/20151/almdel/fou/spm/321/svar/1345997/1670318.pdf> (дата звернення: 27.01.2026).
204. Gebhard P. R. S. For Finland, the Cold War never ended — that's why it's ready for NATO. *Atlantic Council*. 2022. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/for-finland-the-cold-war-never-ended-thats-why-its-ready-for-nato/> (дата звернення: 27.01.2026).
205. Ukraine maintains a reserve force of 280,000 troops. *Kyiv Post*. URL: <https://www.kyivpost.com/post/47019> (дата звернення: 27.01.2026).
206. Franke T. Total defense: a brief introduction on the concepts in Finland, Norway and Sweden and possible adaptation for Germany. *Vernetzte Sicherheit*. URL: <https://vernetztesicherheit.de/total-defense-a-brief-introduction-on-the-concepts-in-finland-norway-and-sweden-and-possible-adaptation-for-germany/> (дата звернення: 27.01.2026).
207. Weitz R. Israel // *The Reserve Policies of Nations: A Comparative Analysis*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2007. P. 97–108. URL: <http://www.jstor.org/stable/resrep12108.14> (дата звернення: 27.01.2026).
208. Israel military expenditure (% of GDP). *Trading Economics (World Bank data)*. URL: <https://tradingeconomics.com/israel/military-expenditure-percent-of-gdp-wb-data.html> (дата звернення: 27.01.2026).
209. Military expenditure (% of GDP), Ukraine. *World Bank Data*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=UA> (дата звернення: 27.01.2026).

210. Veterans Reintegration in Ukraine: Annual Report 2024. *IREX*. URL: <https://www.irex.org/files/2024-reportveterans-reintergration-english.pdf> (дата звернення: 27.01.2026).
211. Stefanyshyn R. 'Ariadne's Thread' in veterans' reintegration: British experience for Ukraine. *Interfax-Ukraine*. 2024. URL: <https://en.interfax.com.ua/news/blog/1016786.html> (дата звернення: 27.01.2026).
212. Hodunova K. Why is Ukraine not accepted into NATO? *The Kyiv Independent*. 2025. URL: <https://kyivindependent.com/why-is-ukraine-not-accepted-into-nato/> (дата звернення: 27.01.2026).
213. Kyiv facing dangerous moment amid signs of Russia's tightening grip. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/15/kyiv-facing-dangerous-moment-amid-signs-of-russias-tightening-grip> (дата звернення: 27.01.2026).
214. Stezhensky A. U.S. envoy Kellogg says Ukraine's NATO membership off the table amid push for ceasefire talks. *NV.ua (English edition)*. 2025. URL: <https://english.nv.ua/nation/u-s-envoy-kellogg-says-ukraine-s-nato-membership-off-the-table-amid-push-for-ceasefire-talks-50507825.html> (дата звернення: 27.01.2026).
215. Armstrong K. 'No going into NATO by Ukraine,' says Trump as Zelensky prepares for White House talks. *BBC News*. 2025. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cm21j1ve817o> (дата звернення: 27.01.2026).
216. NATO: What is NATO? North Atlantic Treaty Organization. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm (дата звернення: 27.01.2026).
217. Костіна І. Новини щодо переговорів України з ЄС. *Європейська правда*. 2025. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/7/7206615/> (дата звернення: 27.01.2026).
218. Міжнародні відносини та зовнішня політика. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/MVZP/64.htm> (дата звернення: 27.01.2026).
219. Поshedін О. І. План Маршалла як передумова євроатлантичної інтеграції. *Наукові записки НаУКМА*. 2010. Т. 104 : Історичні науки. С. 47–51.

220. NATO Enlargement and European Security. *NATO Colloquium*, 1997. URL: <https://www.nato.int/docu/colloq/1997/97-4-1.htm> (дата звернення: 27.01.2026).
221. Clapp S. Ukraine and NATO: state of relations. *European Parliamentary Research Service*. 2025. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/772922/EPRS_BRI\(2025\)772922_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/772922/EPRS_BRI(2025)772922_EN.pdf) (дата звернення: 27.01.2026).
222. Україна готова брати повноцінну участь у системі закупівель НАТО. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-gotova-brati-povnocinnu-uchast-u-sistemi-zakupivel-nato> (дата звернення: 27.01.2026).
223. Matthews R. The Case for an Economic NATO. *Connections: The Quarterly Journal*. 2022. Vol. 21, no. 2. P. 25–39. DOI: <https://doi.org/10.11610/Connections.21.2.02>.
224. Gray C. B. The economic dimensions of NATO. ETH Zurich / ISN. 2013. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/163059/tar130221economicnato.pdf> (дата звернення: 27.01.2026).
225. Мірошніченко Б. Оборонні витрати та військове виробництво України. *Економічна правда*. 2024. URL: <https://epravda.com.ua/oborona/2024/09/16/719358/> (дата звернення: 27.01.2026).
226. Build with Ukraine: Україна показала представникам НАТО зброю, готову до спільного виробництва. *ArmyInform*. 2025. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/10/07/build-with-ukraine-ukrayina-pokazala-predstavnykam-nato-zbroyu-gotovu-do-spilnogo-vyrobnycztva/> (дата звернення: 27.01.2026).
227. EU Commission press release on Ukraine and defence cooperation. *European Commission*. 2025. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_2614 (дата звернення: 27.01.2026).
228. Clapp S. Ukraine and NATO: state of relations. *European Parliamentary Research Service*. 2025. URL:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/772922/EPRS_BRI\(2025\)772922_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/772922/EPRS_BRI(2025)772922_EN.pdf) (дата звернення: 27.01.2026).

229. Муравський А. Відновлення експорту зброї: Україна відкриває два представництва. *Економічна правда*. 2025. URL: <https://epravda.com.ua/biznes/vidnovlennya-eksportu-zbroji-ukrajina-vidkrivaye-dva-predstavnictva-813680/> (дата звернення: 27.01.2026).

230. Hegre H., Oneal J. R., Russett B. Trade does promote peace: New simultaneous estimates of the reciprocal effects of trade and conflict. *Journal of Peace Research*. 2010. Vol. 47, no. 6. P. 763–774. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022343310385995>.

231. Polachek S. W. Conflict and Trade. *Journal of Conflict Resolution*. 1980. Vol. 24, no. 1. P. 55–78. DOI: <https://doi.org/10.1177/002200278002400103>.

232. Інформаційна довідка про репарації. *Міжнародна організація з міграції*. 2025. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2025-02/finalniy-maket_informaciyna-dovidka-pro-reparacii.pdf (дата звернення: 27.01.2026).

233. Бояринцев О. Репарації без договору про капітуляцію: як Україна зможе отримати компенсацію. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/reparaciyi-bez-dogovoru-pro-kapitulyaciyu-yak-ukrayina-zmozhe-otrimati-kompensaciyu-za-shkodu-zavdan.html> (дата звернення: 27.01.2026).

234. Компенсаційна комісія ООН. *Екологія–Право–Людина*. URL: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Kompensatsijna-komisiya-OON.pdf> (дата звернення: 27.01.2026).

235. Aggression against Ukraine: reparations and responsibility. *United Nations General Assembly*. URL: <https://docs.un.org/en/A/ES-11/L.6> (дата звернення: 27.01.2026).

236. Що таке репарації та які країни їх виплачували. *Protocol.ua*. URL: https://protocol.ua/ua/shcho_take_reparatsii_ta_yaki_kraini_ih_viplachuvali/ (дата звернення: 27.01.2026).

237. Петришин Д. Конфіскація російських активів для виконання рішень ЄСПЛ: аналіз звіту Open Society Justice Initiative. *Центр демократії та верховенства права*. 2025. URL: <https://dc.org.ua/news/konfiskaciya-rosiyskyh-aktyviv-dlya-vykonannya-rishen-espl-analiz-zvitu-open-society-justice-initiative> (дата звернення: 27.01.2026).

238. Анцупова Т. О., Трояновський О. В. Методики визначення компенсації при експропріації, що використовуються в судовій та арбітражній практиці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/201>.

239. Березіна А. Що таке «коаліція охочих» для України і що вона означає. *РБК-Україна*. 2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/shcho-take-koalitsiya-ohochih-ukrayini-shcho-1743011076.html> (дата звернення: 27.01.2026).

240. Новини електронної екосистеми управління відновленням DREAM. *DREAM* : вебсайт. URL: <https://dream.gov.ua/ua/news/article-85> (дата звернення: 27.01.2026).

241. Vohra A. Russia–Ukraine war: assets, EU, Trump, NATO – explained in graphics. *Deutsche Welle*. 2025. URL: <https://www.dw.com/en/russia-ukraine-war-assets-eu-trump-nato-graphics/a-74885380> (дата звернення: 27.01.2026).

242. Harvey R., Singleton S. What and where are Russia's frozen assets in the West. *Reuters*. 2025. URL: <https://www.reuters.com/business/finance/what-where-are-russias-frozen-assets-west-2025-09-22/> (дата звернення: 27.01.2026).

243. Зануда А. Заморожені активи РФ: що з ними буде і чи можуть їх передати Україні. *BBC News Україна*. 2025. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cq5w21lw645o> (дата звернення: 27.01.2026).

244. Ukraine Receives EUR 4.056 Billion From the EU Under the Ukraine Facility and ERA. *Ministry of Economy of Ukraine*. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/934cfb94-62ff-4bb3-8d1e-d12c51e036a6> (дата звернення: 27.01.2026).

245. Свирид С. Непокритий дефіцит бюджету сягне \$60 млрд у 2026–2027 роках — Мінфін. *Економічна правда*. 2025. URL:

<https://pravda.com.ua/biznes/nepokritiy-deficit-byudzhetu-syagne-60-milyardiv-dolariv-na-2026-2027-roki-minfin-813970/> (дата звернення: 27.01.2026).

246. Бельмас К. Використання заморожених активів РФ допоможе зміцнити оборону України — Зеленський. *Суспільне*. 2025. URL: <https://suspilne.media/1146340-vikoristanna-zamorozenih-aktiviv-rf-dopomoze-zmicniti-oboronu-ukraini-zelenskij/> (дата звернення: 27.01.2026).

247. Самойленко А. Єврокомісія пояснила, як можна використати заморожені активи Росії — Reuters. *Главком*. 2025. URL: <https://glavcom.ua/world/world-economy/jevrokomisija-pojasnila-jak-mozhna-vikoristati-zamorozheni-aktivi-rosiji-reuters-1082055.html> (дата звернення: 27.01.2026).

248. De La Feld S. Von der Leyen puts forward three options to guarantee Ukraine EUR 130 billion over next two years. *EUnews*. 2025. URL: <https://www.eunews.it/en/2025/11/17/von-der-leyen-puts-forward-three-options-to-guarantee-ukraine-130-billion-over-next-two-years/> (дата звернення: 27.01.2026).

249. Krupa J. Volodymyr Zelensky, Ukraine funding and corruption: Europe live. *The Guardian*. 13 November 2025. URL: <https://www.theguardian.com/world/live/2025/nov/13/volodymyr-zelensky-ukraine-funding-corruption-brussels-news-updates-europe-live> (дата звернення: 27.01.2026).

250. США лобіюють блокування плану ЄС щодо використання активів РФ — Bloomberg. *Forbes Україна*. 05 груд. 2025. URL: <https://forbes.ua/news/ssha-lobiyuyut-blokuvannya-planu-es-pro-vikoristannya-aktiviv-rf-bloomberg-05122025-34653> (дата звернення: 27.01.2026).

251. Пикало О. США блокують використання російських активів у ЄС для репараційного кредиту Україні. *Суспільне*. 2025. URL: <https://suspilne.media/1181798-ssa-blokuut-vikoristanna-rosijskih-aktiviv-u-es-dla-reparacijnogo-kreditu-ukraini/> (дата звернення: 27.01.2026).

252. Jochecová K. Euroclear CEO: better to use Russian frozen assets in peace talks than for Ukraine reparation loan. *Politico Europe*. 2025. URL:

<https://www.politico.eu/article/euroclear-ceo-better-to-use-russian-frozen-assets-in-peace-talks-than-for-ukraine-reparation-loan/> (дата звернення: 27.01.2026).

253. Oleniak L. US backs returning frozen Russian assets. *RBC Ukraine*. 2025. URL: <https://newsukraine.rbc.ua/news/us-backs-returning-frozen-russian-assets-1764680201.html> (дата звернення: 27.01.2026).

254. Beta S., Williams P. R. Legal basis for Ukraine's Peace Formula. *Public International Law & Policy Group*. 2024. URL: <https://www.publicinternationallawandpolicygroup.org/lawyering-justice-blog/2024/10/8/legal-basis-for-ukraines-peace-formula-1> (дата звернення: 27.01.2026).

255. EU must show leadership in achieving peace in Ukraine. *European Parliament*. 2025. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20251125IPR31571/eu-must-show-leadership-in-achieving-peace-in-ukraine> (дата звернення: 27.01.2026).

256. Eyl-Mazzega M.-A., Kastoueva-Jean T., Maurice P., Minic D., Tenenbaum É. Europe–Russia: Balance of Power Review. *Ifri*. URL: <https://www.ifri.org/en/studies/europe-russia-balance-power-review> (дата звернення: 27.01.2026).

257. Рощина Н. В., Борданова Л. С., Мілько І. В. Особливості залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2017. № 14. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.14.2017.108764>.

258. Мошляк І. Особливості залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2020. № 4 (60). С. 26–31. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2020-60-26-31>.

259. Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про створення Американсько-українського інвестиційного фонду відбудови. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_001-25 (дата звернення: 27.01.2026).

260. Haudi H., Wijoyo H., Cahyono Y. Analysis of most influential factors to attract foreign direct investment. *Journal of Critical Reviews*. 2020. Vol. 7, no. 13. P. 4128–4135. DOI: <https://doi.org/10.31838/jcr.07.13.627>.

261. Azémar C., Desbordes R. Short-run strategies for attracting foreign direct investment. *The World Economy*. 2010. Vol. 33. P. 928–957. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2010.01226.x>.

262. Post-war reconstruction of economy. *KPMG Ukraine*. 2023. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2023/01/post-war-reconstruction-of-economy-en.pdf> (дата звернення: 27.01.2026).

263. Agreement between the United States of America and Ukraine on Trade and Investment. Signed at Washington, 30 April 2025; entered into force 23 May 2025. *Treaties and Other International Acts Series TIAS 25-523*. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2025/07/25-523-Ukraine-Reconstruction-and-Investment.pdf> (дата звернення: 27.01.2026).

264. Фонд відбудови України: перехід до реального інвестування. *PPP Agency*. URL: <https://pppagency.gov.ua/uk/fond-vidbudovi-ukrayini-perehid-do-realnogo-investuvannya/> (дата звернення: 27.01.2026).

265. BlackRock's Larry Fink joins Trump advisory circle. *Yahoo Finance*. URL: <https://finance.yahoo.com/news/blackrock-larry-fink-joins-trump-213050908.html> (дата звернення: 27.01.2026).

266. Крижний А. Ukraine's recovery plans and international investors. *Українська правда (англ. версія)*. 2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2025/12/03/8010094/> (дата звернення: 27.01.2026).

267. Tian M., Campos N., Estrin S., Bruno R. FDI premium of EU membership. *CEPR VoxEU*. 2016. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/fdi-premium-eu-membership> (дата звернення: 27.01.2026).

268. Ukraine's investment outlook after the war. *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/e50481a3-161c-4002-83e4-cae0be12799e> (дата звернення: 27.01.2026).

269. Ukraine Investment Guide 2024. *Green Deal Ukraine*. URL: <https://greendealukraina.org/assets/images/literature/41-ukraine-investment-guide-2024.pdf> (дата звернення: 27.01.2026).

270. Ukraine 101: what international investors should know. *Dentons*. 23 May 2025. URL: <https://www.dentons.com/en/insights/articles/2025/may/23/ukraine-101---what-international-investors-should-know> (дата звернення: 27.01.2026).

271. Які галузі економіки України мають найбільший потенціал зростання. *YouControl Market*. URL: <https://blog.youcontrol.market/iaki-ghaluzi-iekonomiki-ukrayini-maiut-naibilshii-potentialsial-zrostannia/> (дата звернення: 27.01.2026).

272. Щербина А. Відбудова України: 5 інвестиційно привабливих секторів. *Mind.ua*. 2023. URL: <https://mind.ua/openmind/20262853-vidbudova-ukrayini-5-investicijno-privablivih-sektoriv-pid-chas-vijni-ta-pislya> (дата звернення: 27.01.2026).

273. Квітка Г. Інвестиційна політика України в умовах війни. *Голос України*. 2021. URL: <https://www.golos.com.ua/article/346504> (дата звернення: 27.01.2026).

274. Софієнко Н. У 2024 році український ІТ-сектор сплатив рекордний \$1 млрд податків. *LIGA.net*. 2025. URL: <https://finance.liga.net/ua/ekonomika/novosti/u-2024-rotsi-ukrainskyu-it-sektor-splatyv-rekordnyu-1-miliard-podatktiv-doslidzhennia> (дата звернення: 27.01.2026).

275. Bychkov A., Drobot V., Perets M. Ukraine defense sector: innovation meets investment reality. *Deloitte*. 2025. URL: <https://www.deloitte.com/ua/en/Industries/defense-security-justice/perspectives/ma-ukraine-defense-sector-innovation-meets-investment-reality.html> (дата звернення: 27.01.2026).

276. Denys Shmyhal: Ukraine is the most promising market for investment in defense industry. *Ministry of Defence of Ukraine*. URL: <https://mod.gov.ua/en/news/denys-shmyhal-ukraine-is-the-most-promising-market-for-investment-in-defense-industry> (дата звернення: 27.01.2026).

277. Подвишенна Д. Як Україна експортуватиме зброю: РНБО пояснила процедуру. *DOU.ua*. 2025. URL: <https://dou.ua/lenta/news/deftech-export-of-weapons/> (дата звернення: 27.01.2026).

278. Four companies to invest over \$100 million in Ukrainian defense technologies. *Cabinet of Ministers of Ukraine*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/chotyry-kompanii-proinvestuiut-ponad-100-mln->

dolariv-v-ukrainski-oboronni-tekhnohii-rezultaty-brave1-defense-tech-valley-2025
(дата звернення: 27.01.2026).

279. REPowerEU: що входить до плану та як він допоможе Україні. *Європейське енергетичне агентство*. URL: <https://euea-energyagency.org/uk/novyny-ta-podiyi/novyny-rynku/shho-vhodyt-do-planu-rewereu-i-yak-vin-dopomozhe-ukrayini/> (дата звернення: 27.01.2026).

280. Як розмінування в Україні стало high-tech. *Українська демінерська асоціація*. URL: <https://www.uda.org.ua/yak-rozminuvannia-v-ukraini-stalo-high-tech/> (дата звернення: 27.01.2026).

281. Країни НАТО збільшать витрати на оборону до 5 % ВВП до 2035 року. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4008226-kraini-nato-zbilsat-vitrati-na-oboronu-do-5-vvp-do-2035-roku.html> (дата звернення: 27.01.2026).

282. Schuman Declaration May 1950. *European Union*. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en (дата звернення: 29.12.2025).

283. Singh D. NATO During the Cold War and Dissolution of the Soviet Union // *The Tripartite Realist War: Analysing Russia's Invasion of Ukraine*. Palgrave Macmillan, Cham, 2023. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-34163-2_3.

284. Cini M. From the Marshall Plan to EEC: Direct and Indirect Influences // Schain M. (eds) *The Marshall Plan: Fifty Years After. Europe in Transition: The NYU European Studies Series*. New York : Palgrave Macmillan, 2001. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-349-62748-6_2.

285. Petrov R. Bumpy Road of Ukraine Towards the EU Membership in Time of War: "Accession Through War" v "Gradual Integration". *European Papers*. 2023. Vol. 8, no. 3. P. 1057–1065. DOI: 10.15166/2499-8249/701.

286. Reznichuk M. Ukraine's European Integration in the Context of Russian Aggression // Mihr A., Pierobon C. (eds) *Polarization, Shifting Borders and Liquid Governance*. Cham : Springer, 2024. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-44584-2_15.

287. Chopyk Y., Sokhatska O. Marshall Plan: geopolitical prerequisites and economic impact on the participating nations. *Journal of European Economy*. 2023. Vol. 22, no. 2 (85). P. 210–231. ISSN 2519-4070. URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/enjee/article/view/1646/1651>.

288. Чопик Ю. Війна в Україні і повоєнне відновлення в міжнародних відносинах : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах», 2024 р. URL: <http://umsf.dp.ua/2021-03-02-09-34-59/studentska-nauka/2-uncategorised/2833>.

289. Чопик Ю. Є. Основні гравці у сфері повоєнної відбудови країн. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. № 5. URL: <https://journals.kyumu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/149>.

290. Чопик Ю. Є. Економічні наслідки Другої світової війни для Німеччини. *Причорноморські економічні студії*. 2024. Вип. 89. URL: http://bses.in.ua/journals/2024/89_2024/17.pdf.

291. Чопик Ю. Є. Вплив повномасштабної війни на людський капітал в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Ефективні механізми господарювання в контексті сучасної економічної теорії», 7–8 берез. 2025 р. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12304/>.

292. Чопик Ю. Є. Процес вступу України в ЄС у контексті майбутньої повоєнної відбудови. *Економіка та суспільство*. 2025. № 81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-81-175>.

293. Чопик Ю. Є. Вплив повномасштабної війни на економіку України: падіння ВВП, інфляція та економічна нестабільність // Матеріали конф. «КПУ», 7–8 берез. 2025 р. Тернопіль, 2025. С. 237–239. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/48408/1/>.

294. Мінфін: держборг України у 2025 році зріс майже на 30%. *LB.ua*. 2 лют. 2026. URL: https://lb.ua/economics/2026/02/02/720143_minfin_derzhborg_ukrayini_2025.html (дата звернення: 03.03.2026).

295. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment. *World Bank*. 2026. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released> (дата звернення: 27.01.2026).
296. Зовнішня торгівля України. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/> (дата звернення: 27.01.2026).
297. Kaldor M. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Stanford : Stanford University Press, 1999.
298. *The Economics of World War I* / ed. by S. Broadberry, M. Harrison. Cambridge : Cambridge University Press, 2005.
299. *Build Back Better in Recovery, Rehabilitation and Reconstruction*. Geneva : UNISDR, 2017. URL: <https://www.undrr.org/publication/words-action-guidelines-build-back-better-recovery-rehabilitation-and-reconstruction>.
300. Milward A. S. *The Reconstruction of Western Europe, 1945–51*. London : Routledge, 1984. URL: <https://openlibrary.org/works/OL484130W>.
301. Eichengreen B. *Reconstructing Europe's Trade and Payments: The European Payments Union*. Manchester : Manchester University Press, 1993. 147 p. URL: <https://archive.org/details/reconstructingeu0000eich>.
302. Krasner S. D. Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. *International Organization*. 1982. Vol. 36, no. 2. URL: <https://www.jstor.org/stable/2706520>.
303. Hasenclever A., Mayer P., Rittberger V. *Theories of International Regimes*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997.
304. Harper J. L. Lessons of the Marshall Plan for Eastern Europe. *The International Spectator*. 1998. Vol. 33, no. 2. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/iai/iai_98haj01.html.
305. *The Marshall Plan: Design, Accomplishments, and Significance*. Congressional Research Service. Washington : CRS, 2018. Report R45079. URL: https://www.congress.gov/crs_external_products/R/PDF/R45079/R45079.3.pdf.

306. У 2025 році Мінфін залучив 52,4 млрд дол. зовнішнього фінансування. *Міністерство фінансів України*. 30 грудня 2025. URL: https://mof.gov.ua/en/news/in_2025_ukraines_ministry_of_finance_secured_524_billion_in_external_financing_more_than_70_of_which_came_from_revenues_generated_by_frozen_russian_assets-5520 (дата звернення 05.05.2026).

307. EU financial assistance to Ukraine. *Council of the European Union*. 2025. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/ukraine-solidarity-financial-support/> (дата звернення 05.05.2026).

308. War in Ukraine: How a demining project is bringing hope to farmers two years on. *World Food Programme*. 13 February 2024. URL: <https://www.wfp.org/stories/war-ukraine-how-demining-project-bringing-hope-farmers-two-years> (дата звернення 05.05.2026).

309. Ukraine: FAO surveys impact of war on agricultural enterprises. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 2025. URL: <https://www.fao.org/countryprofiles/news-archive/detail-news/en/c/1742727/> (дата звернення 05.05.2026)

310. The European Green Deal. *European Commission*. 2019. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en. (дата звернення 05.05.2026)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях

1. Chopyk, Y., Sokhatska, O. Marshall Plan: geopolitical prerequisites and economic impact on the participating nations. *Journal of European Economy*, Vol. 22. № 2 (85). April–June 2023. P. 210-231. ISSN 2519-4070. DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2023.02.210>. URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/enjee/article/view/1646/1651>. (0,62 д.а.), Scopus.
2. Чопик Ю.Є. Основні гравці у сфері повоєнної відбудови країн. *«Київський економічний науковий журнал»*. Випуск № 5. 2024. С. 166-176. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-5-24>. URL: <https://journals.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/149> (0,9 д.а.)
3. Чопик Ю.Є. Економічні наслідки Другої світової війни для Німеччини. *Економічний науково-практичний журнал «Причорноморські економічні студії»*. Випуск № 89. 2024. С. 88-92. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.89-15>. URL: http://bses.in.ua/journals/2024/89_2024/17.pdf. (0,47 д.а.)
4. Gorokhova, T., Firstenko, O., Chopyk, Y., Voitsitska, K., Petrukha, N. Strategies for Ukraine's Post-War Economic Recovery within the Framework of Sustainable Development Goals. *Journal of Lifestyle and SDGs Review*, Vol. 5 No. 1 (2025): (Continuous Publication). E-ISSN: 2965-730X. DOI: <https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n01.pe03350>. URL: <https://sdgsreview.org/LifestyleJournal/article/view/3350>. (0,2 д.а.), Scopus.
5. Чопик Ю.Є. Процес вступу України в ЄС у контексті майбутньої повоєнної відбудови. *Економіка та суспільство*. 2025. № 81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-81-175>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/7211>. (0,5 д.а.)

Публікації апробаційного характеру

6. Чопик Ю. Є. Макроекономічна допомога колективного заходу Україні в умовах війни: перші підсумки Восьмі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С.І. Юрія: збірник наукових праць. Тернопіль. ЗУНУ. 15 листопада 2022 року. С. 153-154. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/46261>. (0,1 д.а.)
7. Чопик Ю.Є., Сохацька О.М. Вартість війни: ефект торнадо. Інноваційні процеси економічного та соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали XVI Міжнародної наукової конференції молодих учених і студентів. Тернопіль. ЗУНУ. 28 березня 2023 року. С. 134-136. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48962>. (0,06 д.а.)
8. Чопик Ю.Є., Сохацька О.М. Поточна відбудова українських міст як перший крок післявоєнного відновлення. III Міжнародна науково-практична конференція «Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій». Свалява. 19-20 травня 2023 року. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48634>. (0,05 д.а.)
9. Чопик Ю. Війна в Україні і повоєнне відновлення в міжнародних відносинах. IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах». 26 квітня 2024 року. URL: <http://umsf.dp.ua/2021-03-02-09-34-59/studentska-nauka/2-uncategorised/2833-шановні-науковці> (0,1 д.а.)
10. Чопик Ю. Основні зовнішні актори у повоєнному відновленні. XVII Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів «Інноваційні процеси економічного і соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід». Тернопіль. 26-27 березня 2024 року. С. 73-75. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/50917>. (0,12 д.а.)
11. Чопик Ю.Є., Сохацька О.М. Прямі іноземні інвестиції в часи міжнародних криз. Міжнародна наукова конференція: «Трансформація економічної системи в умовах сьогодення: процеси, стратегії, технології». 30-31 травня 2024 року. Лейпциг. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/477>. (0,05 д.а.)

12. Чопик Ю.Є., Сохацька О.М. Втрати людського капіталу під час широкомасштабних воєн: історія і сучасність. Міжнародна науково-практична конференція «Фінансово-економічна система національної економіки: тенденції та перспективи». Запоріжжя. 2–3 травня 2025 року. URL: <http://catalog.lihapres.eu/index.php/lihapres/catalog/view/398/12999/29185-1>. (0,08 д.а.)
13. Чопик Ю. Є. Вплив повномасштабної війни на економіку України: падіння ВВП, інфляція та економічна нестабільність. Міжнародна науково-практична конференція «Ефективні механізми господарювання в контексті сучасної економічної теорії». Запоріжжя. 7–8 березня 2025. С. 237–239. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/48408/1/%D0%9A%D0%9F%D0%A3%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_7-8%20%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D1%8F%202025.pdf

ДОДАТОК Б

№	Назви конференцій, конгресу, симпозіум, семінару, школи	Місце проведення	Дата проведення	Форма участі
1	Всеукраїнські наукові читання пам'яті С.І. Юрія	Тернопіль	15 листопада 2022	очна
2	Міжнародна наукова конференція молодих учених і студентів	Тернопіль	28 березня 2023	очна
3	Міжнародна наукова конференція молодих учених і студентів	Тернопіль	26-27 березня 2024	очна
4	Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій	Свалява	19-20 травня 2023	онлайн
5	Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах	Онлайн	26 квітня 2024	онлайн
6	Трансформація економічної системи в умовах сьогодення: процеси, стратегії, технології	Лейпциг	30-31 травня 2024	онлайн
7	Ефективні механізми господарювання в контексті сучасної економічної теорії	Запоріжжя	7-8 березня 2025	онлайн
8	Фінансово-економічна система національної економіки: тенденції та перспективи	Запоріжжя	2-3 травня 2025	онлайн

ДОДАТОК В

Розрахунок інтенсивності зовнішньої економічної допомоги (у відсотках ВВП)

Для зіставлення масштабу зовнішньої підтримки обчислено інтенсивність економічної допомоги: річний обсяг у відсотках номінального ВВП країни-реципієнта. Період активної допомоги: для Західної Німеччини 1950–1952 рр., для України 2022–2024 рр.

1. Вихідні дані та розрахунок: Західна Німеччина

t	Рік	ВВП, млрд € (Destatis)	млрд DM (× 1,95583)	млрд \$ (÷ 4,20)	Допомога, млрд \$	% ВВП
0	1950	49,69	97,2	23,14	0,73	3,2
1	1951	61,0	119,3	28,41	0,65	2,3
2	1952	69,75	136,4	32,48	0,31	1,0

Примітка: 1949 р. (пік допомоги – 1,25 млрд \$) не включено, бо даних про ВВП ФРН за 1949 р. немає (республіку засновано в середині 1949 р., національні рахунки ведуться з 1950 р.).

2. Вихідні дані та розрахунок: Україна

t	Рік	Економічна допомога, млрд \$	ВВП, млрд \$	Допомога, % ВВП
0	2022	40,68	161,99	25,1
1	2023	41,11	181,22	22,7
2	2024	55,92	190,83	29,3

Допомога – фінансова та гуманітарна (Ukraine Support Tracker, Kiel Institute), без військової складової. ВВП у поточних доларах – Світовий банк.

3. Методика розрахунку

Інтенсивність допомоги у рік t:

$$D_t = (A_t / ВВП_t) \times 100 \%,$$

де A_t = обсяг економічної допомоги у рік t, $ВВП_t$ = номінальний ВВП у доларах США того ж року.

4. Підсумкові показники

Показник	Німеччина	Україна
Середня річна інтенсивність допомоги	2,1 % ВВП	25,7 % ВВП
Кумулятивна допомога за 3 роки	1,69 млрд \$	137,7 млрд \$
Кумулятивна допомога у % річного ВВП	6 %	77 %

5. Результат

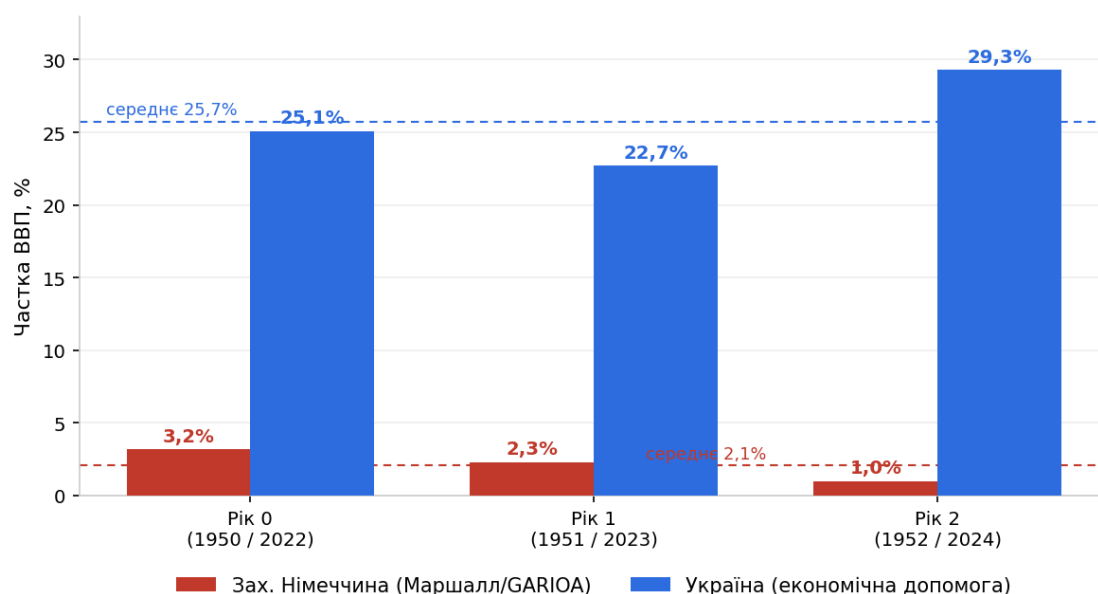

Рис. Інтенсивність економічної допомоги у відсотках ВВП за роком відбудови: Україна (2022–2024) та Західна Німеччина (1950–1952)

Джерела даних

1. Statistisches Bundesamt (Destatis). Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen. 2026. URL: <https://www.destatis.de/EN/Themes/Economy/National-Accounts-Domestic-Product/>
2. Регламент Ради (ЄС) № 2866/98 від 31.12.1998. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1998/2866/oj/eng>
3. “U.S. Occupation Assistance: Iraq, Germany and Japan Compared” (2006) Navy History, <https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/u/us-occupation-assistance-iraq-germany-japan-compared.html#page10>
4. “Ukraine Support Tracker”. Kiel Institute. 2026. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>
5. Ukraine GDP . Worldometers. 2026. URL: <https://www.worldometers.info/gdp/ukraine-gdp/>.

ДОДАТОК Д1

Розрахунок індексованих траєкторій відновлення економік України та Західної Німеччини

Для зіставлення динаміки відновлення двох економік у періоди отримання масштабної зовнішньої допомоги застосовано метод індексації показників до спільної бази. Порівняння виконано за «роками відбудови» ($t = 0...3$): рік 0 відповідає 1950 р. для Західної Німеччини та 2022 р. для України, оскільки безперервні ряди реального ВВП та безробіття для ФРН доступні починаючи з 1950 р. Усі показники подано як реальні (у постійних цінах), що забезпечує коректність зіставлення.

1. Вихідні дані

Рік відбудови (t)	Рік НІМ / УКР	ВВП на д.н. НІМ ¹	ВВП на д.н. УКР ²	Безробіття НІМ ¹ , %	Безробіття УКР ³ , %
0	1950 / 2022	845	1870	10,3	21,1
1	1951 / 2023	922	2160	8,9	18,2
2	1952 / 2024	993	2220	8,3	13,9
3	1953 / 2025	1065	2230	7,3	12,0

¹ Реальний національний дохід на душу населення (постійні ціни 1913 р.) та рівень безробіття – Stolper, Roskamp (1979).

² Реальний ВВП на душу населення (постійні ціни, дол. США 2015 р.) – Світовий банк (за даними Trading Economics).

³ Рівень безробіття України – Національний банк України.

2. Методика розрахунку

Індексація. Кожен ряд приведено до базового року ($t=0$) за формулою:

$$I_t = (X_t / X_0) \times 100,$$

де X_t = значення показника у рік t , X_0 = значення у базовому році. Індексація усуває різницю в одиницях виміру та цінових базах, тож порівнюється саме форма траєкторії, а не абсолютні рівні.

Середньорічний темп зростання (CAGR) за $n=3$ роки:

$$g = [(X_n / X_0)^{1/n} - 1] \times 100 \%.$$

3. Розрахунок індексу реального ВВП на душу населення (рік 0 = 100)

t	Німеччина: розрахунок	Індекс	Україна: розрахунок	Індекс
0	845 / 845 × 100	100,0	1870 / 1870 × 100	100,0
1	922 / 845 × 100	109,1	2160 / 1870 × 100	115,5
2	993 / 845 × 100	117,5	2220 / 1870 × 100	118,7
3	1065 / 845 × 100	126,0	2230 / 1870 × 100	119,3

4. Розрахунок індексу рівня безробіття (рік 0 = 100)

t	Німеччина: розрахунок	Індекс	Україна: розрахунок	Індекс
0	10,3 / 10,3 × 100	100,0	21,1 / 21,1 × 100	100,0
1	8,9 / 10,3 × 100	86,4	18,2 / 21,1 × 100	86,3
2	8,3 / 10,3 × 100	80,6	13,9 / 21,1 × 100	65,9
3	7,3 / 10,3 × 100	70,9	12,0 / 21,1 × 100	56,9

5. Підсумкові показники

Показник	Німеччина	Україна
ВВП на д.н.: сукупне реальне зростання за 3 роки	+26,0 %	+19,3 %
ВВП на д.н.: середньорічний темп (CAGR)	+8,0 %	+6,0 %
Безробіття: зміна рівня	10,3 → 7,3 % (-3,0 в.п.)	21,1 → 12,0 % (-9,1 в.п.)
Безробіття: відносне зниження	-29,1 %	-43,1 %

6. Отримані траєкторії

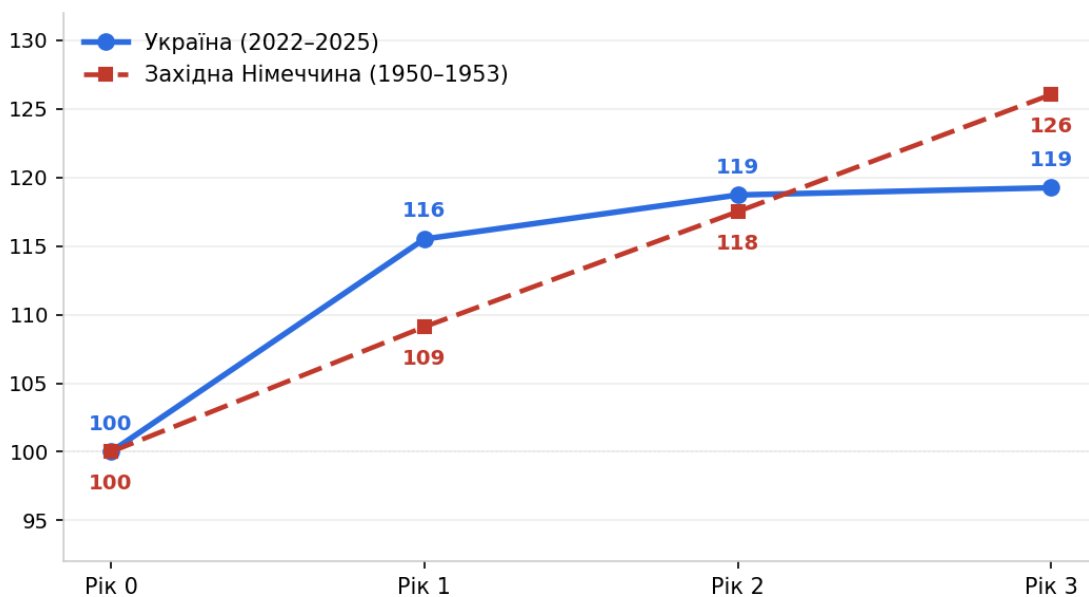

Рис. Траєкторія реального ВВП на душу населення: Україна (2022–2025) та Західна Німеччина (1950–1953), індекс рік 0=100

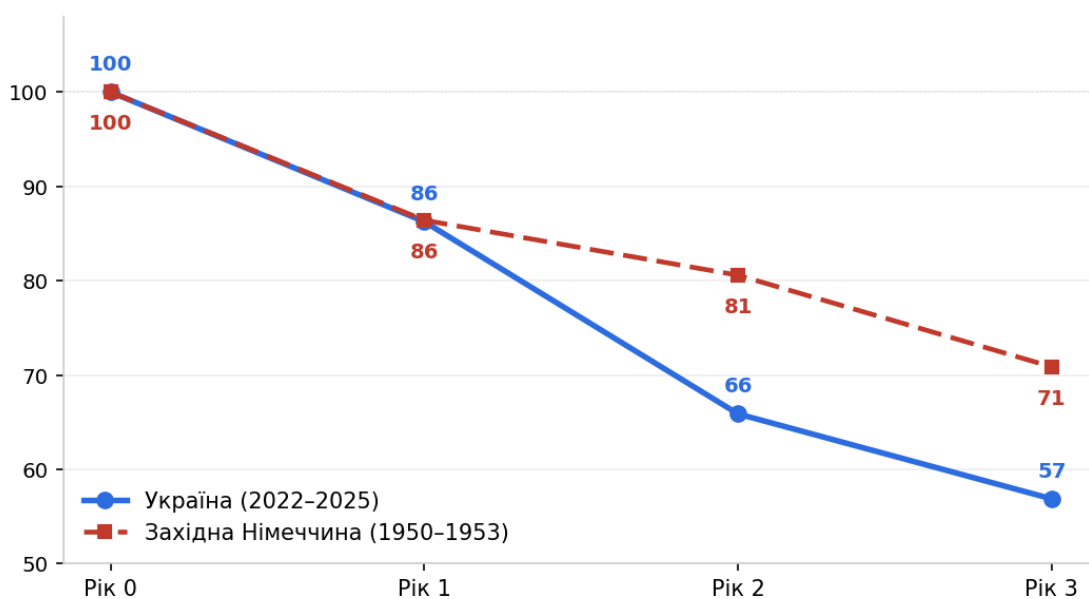

Рис. Траєкторія рівня безробіття: Україна (2022–2025) та Західна Німеччина (1950–1953), індекс рік 0=100

Джерела даних

1. Stolper W. F., Roskamp K. W. Planning a Free Economy: Germany 1945–1960. Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. 1979. URL: <http://www.piketty.pse.ens.fr/files/capitalisback/CountryData/Germany/Other/Pre1950Series/RefsHistoricalGermanAccounts/StolperRoskamp79.pdf>
2. GDP per capita, Ukraine. Trading Economics. 2026. URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/gdp-per-capita>

3. Макроекономічні показники. Національний банк України. 2026. URL:

<https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>

4. Ринок праці в умовах війни: демографічні виклики для України. Укрінформ. 2025. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3909003-rinok-praci-v-umovah-vijni-demograficni-vikliki-dla-ukraini.html>

ДОДАТОК Д2

Зв'язок зростання ВВП і зміни безробіття за законом Оукена

Розрахунок продовжує аналіз траєкторій зміни рівнів безробіття, згідно з яким висунуто припущення, що зниження безробіття в Україні лише частково зумовлене створенням робочих місць, а значною мірою – скороченням робочої сили (зокрема виїзд закордон). Закон Оукена, який пов'язує зміну безробіття з темпом зростання ВВП, дає цьому кількісну перевірку. Використано реальний (загальний) ВВП.

1. Вихідні дані та розрахунок

Західна Німеччина

Рік	Реальне зростання ВВП, %	Зміна безробіття, в.п.	β (в.п. на 1 % росту)
1951	+9,7	-1,4	0,14
1952	+9,3	-0,6	0,06
1953	+8,9	-1,0	0,11
Разом	+30,6	-3,0	0,10

Україна

Рік	Реальне зростання ВВП, %	Зміна безробіття, в.п.	β (в.п. на 1 % росту)
2023	+5,5	-2,9	0,53
2024	+3,2	-4,3	1,34
2025	+1,8	-1,9	1,06
Разом	+10,8	-9,1	0,84

2. Методика

Закон Оукена у різницевій формі: $\Delta U_t = -\beta \cdot g_t$, де ΔU – зміна рівня безробіття (в.п.), g – реальне зростання ВВП (%), β – коефіцієнт Оукена (наскільки в.п. знижується безробіття на кожен 1 % зростання випуску). Для кожного року обчислено $\beta = |\Delta U| / g$, а також сукупно за період. З огляду на малу кількість

спостережень ($n=3$) розрахунок описовий, він ілюструє різницю співвідношень, а не оцінює статистично значущу регресію.

3. Результат

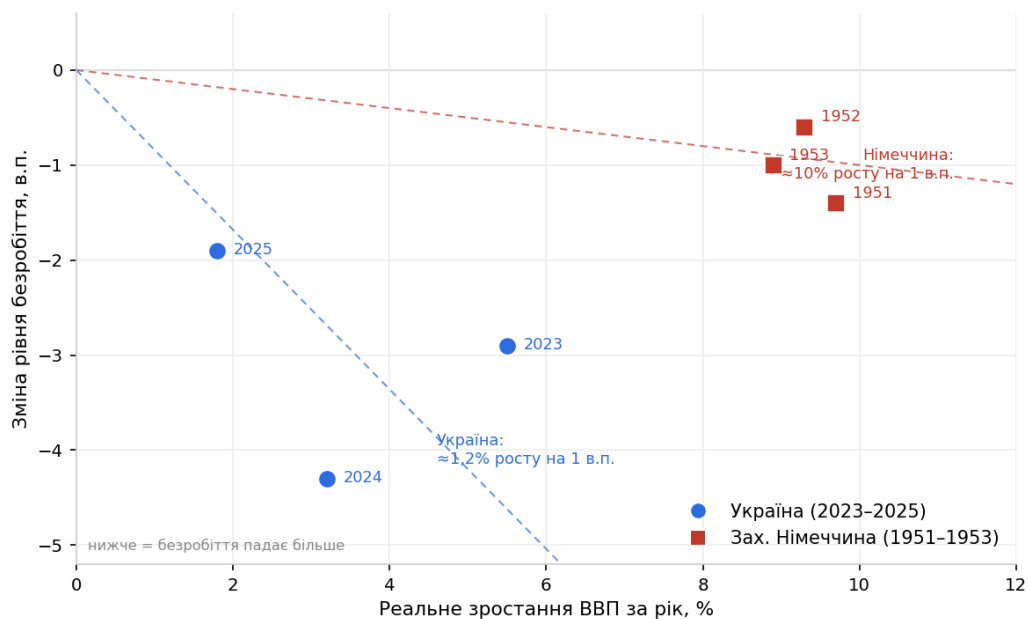

Рис. Зв'язок реального зростання ВВП і зміни безробіття (закон Оукена): Україна (2023–2025) та Західна Німеччина (1951–1953)

У Західній Німеччині на кожен 1 в.п. зниження безробіття припадало приблизно 10% реального зростання ВВП ($\beta \approx 0,10$): попри потужне зростання (близько 9% на рік), безробіття знижувалося повільно, бо приплив біженців зі сходу одночасно розширював робочу силу. В Україні $\approx 1,2\%$ зростання на 1 в.п. ($\beta \approx 0,84$). Безробіття падає приблизно у вісім разів швидше на одиницю зростання випуску. У 2024–2025 рр. безробіття різко знижувалося (на 4,3 та 1,9 в.п.) попри майже стагнацію виробництва (+3,2% і +1,8%), що прямо суперечить закону Оукена – за нормальних умов таке слабе зростання не могло б дати такого падіння безробіття.

Джерела даних

1. Ukraine GDP. Worldometers. 2026. URL: <https://www.worldometers.info/gdp/ukraine-gdp/>.
2. Statistisches Bundesamt, WISTA. «Rezessionen in historischer Betrachtung». 2009. URL: <https://www.destatis.de/DE/Methoden/WISTA-Wirtschaft-und-Statistik/2009/03/rezession-betrachtung-032009.pdf>
3. Ринок праці в умовах війни: демографічні виклики для України. Укрінформ. 2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3909003-rinok-praci-v-umovah-vijni-demograficni-vikliki-dla-ukraini.html>
4. Okun A. M. Potential GNP: Its Measurement and Significance. Proceedings of the Business and Economic Statistics Section. American Statistical Association. 1962.

ДОДАТОК ДЗ

Розрахунок і порівняння індексів промислового виробництва (Україна та Західна Німеччина)

Промислове виробництво порівнюється відносно довоєнного рівня (= 100), оскільки змістовним є питання, наскільки промисловість відновилася, а не наскільки вона зросла порівняно з найнижчою точкою. Це потребує зведення двох різнотипних рядів до спільної бази.

1. Вихідні дані

Західна Німеччина. Фіксований індекс, де 1950=100. Рівень 1950 р. приблизно відповідає довоєнному (промисловість ФРН повернулася до рівня 1936 р. близько 1950 р.) [2].

Рік	Індекс пром. виробництва (1950 = 100)
1950	100
1951	118
1952	126
1953	139

Україна. Індекс ланцюговий (попередній рік = 100), тому для зіставлення його накопичено у фіксовану базу, 2021 р. останній до повномасштабної війни = 100.

Рік	Ланцюговий індекс (попер. рік = 100)	Розрахунок	Індекс (2021 = 100)
2021	-	базовий рік	100,0
2022	55,3	$100 \times 0,553$	55,3
2023	123,8	$55,3 \times 1,238$	68,5
2024	93,9	$68,5 \times 0,939$	64,3
2025	93,3	$64,3 \times 0,933$	60,0

2. Методика перерахунку

Ланцюговий індекс приводиться до фіксованої бази послідовним перемноженням:

$$I_t = I_{t-1} \times (k_t / 100), \quad I_{2021} = 100,$$

де k_t – ланцюговий індекс року t (попередній рік = 100). Німецький ряд уже у фіксованій базі, тож додаткового перерахунку не потребує.

3. Порівняння (% довоєнного рівня)

Рік відбудови	Німеччина, % довоєнного	Україна, % довоєнного
0 (1950 / 2022)	100	55,3
1 (1951 / 2023)	118	68,5
2 (1952 / 2024)	126	64,3
3 (1953 / 2025)	139	60,0

4. Результат

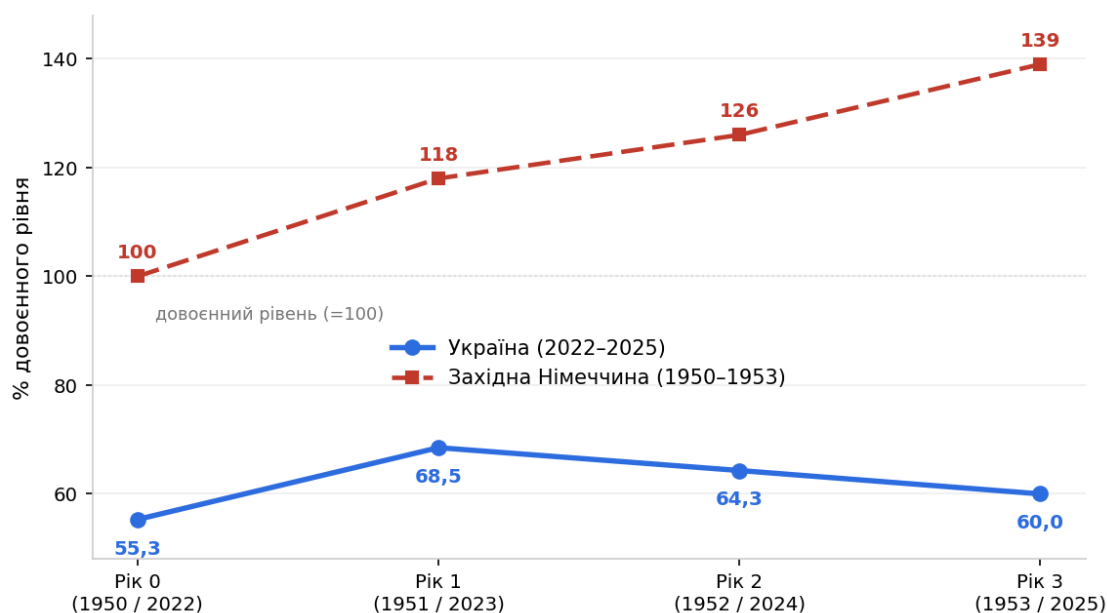

Рис. Промислове виробництво у відсотках довоєнного рівня: Україна (2022–2025) та Західна Німеччина (1950–1953)

Джерела даних

- Індекс промислового виробництва України. Мінфін. 2026. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/industrial/>
- Stolper W. F., Roskamp K. W. Planning a Free Economy: Germany 1945–1960. Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. 1979. URL: <http://www.piketty.pse.ens.fr/files/capitalisback/CountryData/Germany/Other/Pre1950Series/RefsHistoricalGermanAccounts/StolperRoskamp79.pdf>

ДОДАТОК Д4

Композитний індекс відновлення економік України та Західної Німеччини

Щоб оцінити подібність відновлення комплексно, а не за окремими показниками, три індекси (реальний ВВП на душу населення, зайнятість та промислове виробництво) зведено в єдиний композитний індекс відновлення для обох країн. Усі компоненти попередньо приведено до спільної бази (рік 0=100), тож індекс відображає сукупну траєкторію відновлення від початку зіставлюваного періоду.

1. Компоненти індексу

Компонент (індекс p0=100)	Рік 0 (1950/2022)	Рік 1 (1951/2023)	Рік 2 (1952/2024)	Рік 3 (1953/2025)
ВВП на д.н., Німеччина	100	109,1	117,5	126,0
ВВП на д.н., Україна	100	115,5	118,7	119,3
Зайнятість, Німеччина	100	101,6	102,2	103,3
Зайнятість, Україна	100	103,7	109,1	111,5
Промисловість, Німеччина	100	118,0	126,0	139,0
Промисловість, Україна	100	123,9	116,3	108,5

Примітка: Зайнятість обчислено як (100 – рівень безробіття) з подальшою індексацією до року 0. Промислове виробництво приведено до бази рік 0 = 100 (детальні ряди – у Додатках Д1-3).

2. Обґрунтування ваги і методика

Композитний індекс – зважене середнє трьох компонентів:

$$K_t = w_1 \cdot \text{ВВП}_t + w_2 \cdot \text{Зайн}_t + w_3 \cdot \text{Пром}_t, \quad w_1 + w_2 + w_3 = 1.$$

За базову обрано схему рівних ваг (по 1/3), яка не передбачає припущень про відносну важливість компонентів. Оскільки вибір ваг частково довільний, проведено аналіз чутливості: композит перераховано за чотирма схемами ваг. Розрахунок є описовим інструментом синтезу, а не статистичною моделлю.

3. Композитний індекс (рівна вага)

Композит (рівна вага)	Рік 0	Рік 1	Рік 2	Рік 3
Західна Німеччина	100	109,6	115,2	122,8

Композит (рівна вага)	Рік 0	Рік 1	Рік 2	Рік 3
Україна	100	114,4	114,7	113,1

4. Аналіз чутливості до ваги

Схема ваги (ВВП/зайн./пром.)	Країна	Рік 1	Рік 2	Рік 3
Рівні (1/3 кожному)	НІМ	109,6	115,2	122,8
	УКР	114,4	114,7	113,1
Перевага ВВП (0,5/0,25/0,25)	НІМ	109,4	115,8	123,6
	УКР	114,6	115,7	114,6
Перевага промисловість (0,25/0,25/0,5)	НІМ	111,7	117,9	126,8
	УКР	116,7	115,1	111,9
Перевага зайнятість (0,25/0,5/0,25)	НІМ	107,6	112,0	117,9
	УКР	111,7	113,3	112,7

5. Результат

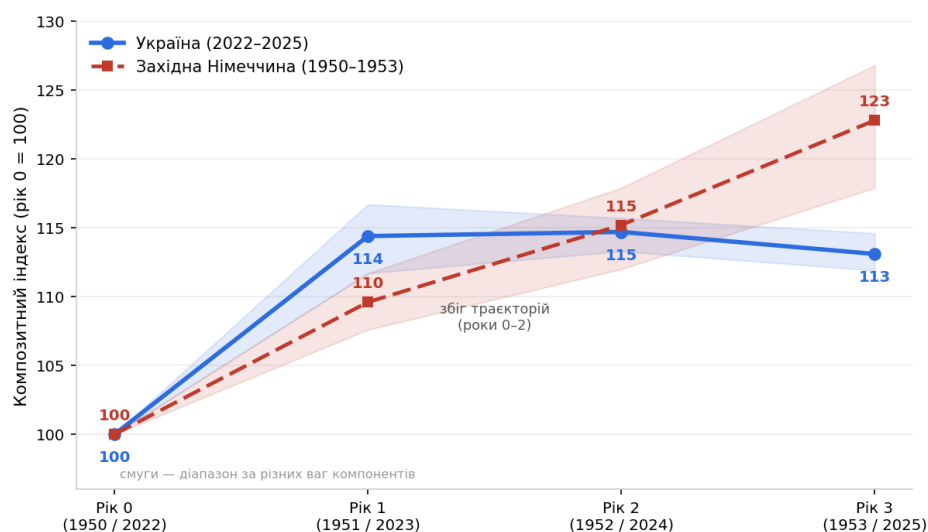

Рис. Композитний індекс відновлення (рівні ваги; смуги – діапазон за різних схем ваг): Україна (2022-2025) та Західна Німеччина (1950-1953).

Композитні траєкторії відновлення двох економік майже збігаються у перші три роки (роки 0-2): обидві досягають приблизно 114-115 % рівня року 0, причому Україна навіть дещо випереджає Німеччину в роках 1-2 завдяки різкому відскоку від дна 2022 р. Це підтверджує комплексну подібність початкової фази відновлення. У році 3 траєкторії розходяться: Німеччина продовжує зростати (до ≈ 123), тоді як Україна виходить на плато (≈ 113), що відображає вичерпання ефекту відскоку та тиск триваючої війни. Перекриття смуг чутливості у роках 0-2 показує, що ця подібність стійка до вибору ваг і не є артефактом конкретної специфікації.

Джерела даних

Компоненти індексу та їх джерела наведено у Додатках Д1-3

ДОДАТОК Е

Порівняння норми інвестицій (валового нагромадження капіталу, %ВВП)

Норма інвестицій (частка валового нагромадження капіталу у ВВП) є важливим індикатором механізму відновлення. Високий і стійкий рівень інвестицій був основою німецького повоєнного відновлення. Оновлення основного капіталу, а не лише зовнішня допомога, забезпечило стрімке зростання. Тому зіставлення норм інвестицій двох економік показує, чи діє в Україні той самий механізм відбудови.

1. Дані

Країна / період	Норма інвестицій, % ВВП
Зах. Німеччина, 1950-ті (середнє)	22,0
Україна, 2023	18,1
Україна, 2024	18,9

Німецький показник – середня норма валового нагромадження за 1950-ті рр. (узагальнена оцінка), а не річний ряд.

2. Результат

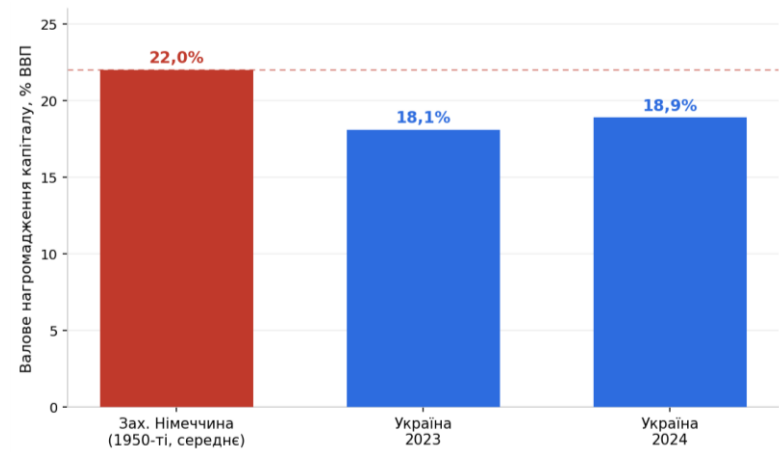

Рис. Норма інвестицій (валове нагромадження капіталу, % ВВП): Україна (2023–2024) та Західна Німеччина (середнє 1950-х рр.)

Норми інвестицій двох економік виявляються близькими: Україна у 2023–2024 рр. утримує валове нагромадження капіталу на рівні приблизно 18% ВВП, що лише на 3–4 в.п. нижче за німецьку норму відбудови ($\approx 22\%$). Це означає, що навіть в умовах війни Україна підтримує інвестиційну активність, співставну зі здоровим рівнем повоєнного відновлення, - на відміну від різко пригніченого промислового виробництва. Подібність норм інвестицій підтверджує, що механізм

капіталовідновлення, який лежав в основі Плану Маршалла, в Україні принципово діє. Ключова структурна відмінність – джерело фінансування. Західна Німеччина фінансувала інвестиції переважно за рахунок внутрішніх заощаджень і навіть мала зовнішній профіцит (близько 4 % ВВП у 1950-ті). Інвестиції в Україні значною мірою фінансуються ззовні – міжнародною допомогою та позиками (див. Додаток в, де показано інтенсивність допомоги $\approx 25\%$ ВВП).

Джерела даних

1. Giersch H., Paqué K.-H., Schmieding H. The Fading Miracle. 1990. URL: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781557752000/C05.xml>
2. World Bank, World Development Indicators. 2026. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.FTOT.ZS?name_desc=true&locations=UA

ДОДАТОК Ж

№ 415 рвід 11 березня 2025 року

Спеціалізованій вченій раді
Західноукраїнського
національного університету

ДОВІДКА

про використання та впровадження результатів, поданих в дисертації на тему: «План Маршалла для України: інвестиції та макроекономічна допомога» для здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 292 – міжнародні економічні відносини Чопика Юрія Євгеновича

Ознайомившись із результатами наукового дослідження Чопика Ю.Є., вважаємо їх актуальними та такими, що можуть застосовуватись у роботі організації. У дисертаційній роботі Чопика Ю.Є. досліджено типи конфліктів та проблеми, які вони створюють для країн, що постраждали від війни, підходи до повоєнної відбудови, та типи акторів (в тому числі міжнародні організації), що надають допомогу країнам в час повоєнної відбудови. У дослідженні Чопиком Ю.Є. також розроблено і наведено пропозиції з повоєнної відбудови України, серед яких залучення міжнародних неурядових організацій на етапі повоєнного відновлення.

Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів передбачається використання у практичній роботі висновків, наведених Чопиком Ю.Є. у його дисертаційному дослідженні. Зокрема це стосується врахування деталей проблематики, з якою стикається суспільство унаслідок війни, в рамках надання допомоги з міжнародного розвитку. В межах втілення в Україні програми інформаційної стійкості, враховано наведені здобувачем дані про тенденції еміграції українців закордон під час повномасштабної війни та розвиток інформаційної політики щодо мотивації їх повернення. Більше того, наведені у роботі дані було використано як джерело для проведення оцінки потреб при плануванні діяльності у межах програми з міжнародного розвитку.

Заступник директора,
РАДА МІЖНАРОДНИХ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОБМІНІВ IREX

Вікторія МАЦЬКО

IREX

В.П. ШОВКОВИНА #2-44, КИЇВ, УКРАЇНА 01001

Т. +38 044 537 06 04 IREX.ORG

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

ДОВІДКА

впровадження результатів дисертаційного дослідження
ЧОПИКА Юрія Євгеновича
здобувача кафедри міжнародних економічних відносин
у навчальний процес Західноукраїнського національного університету

Основні теоретичні положення, розробки та рекомендації ЧОПИКА Юрія Євгеновича за темою дисертації: «План Маршалла для України: інвестиції та макроекономічна допомога», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 міжнародні економічні відносини, включені до лекційних занять, використовуються при проведенні практичних занять, виконанні індивідуальних занять, курсових та дипломних проектів.

Зокрема наукові результати, що були отримані особисто автором, використовуються при викладанні дисциплін «Міжнародні економічні відносини» (теоретичні підходи до післявоєнної відбудови), «Міжнародні конфлікти» (систематизація впливу конфліктів на економіку), «Геополітичні виміри міжнародних економічних відносин» (роль зовнішніх гравців при післявоєнній відбудові України).

Довідку видано для представлення до разової спеціалізованої вченої ради Західноукраїнського національного університету.

Проректор з науково-педагогічних питань
к.е.н., доцент

Віктор ОСТРОВЕРХОВ

Виконавець Роман ЗВАРИЧ, +38 (0352) 51-75-040

ЗУНУ

№ 126-31/1361 від 29.05.2026

ТЕРНОПІЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА

Управління стратегічного розвитку міста

м. Тернопіль, вул. Листопадова, 5, 46001; тел.: 067 67 88 447, 067 15 79 525, 067 67 88 446;

e-mail: usrm.mr@gmail.com; web: ternopilcity.gov.ua

02 червня 2026 р.

№ 44/2

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

ЧОПИКА Юрія Євгеновича

здобувача ступеня доктора філософії з міжнародних економічних відносин Західноукраїнського національного університету

Результати дослідження на тему «План Маршалла» для України: інвестиції та макроекономічна допомога» будуть використані при впровадженні ініціатив з повоєнної відбудови м. Тернополя та Тернопільської міської територіальної громади. Зокрема будуть враховані елементи комплексної моделі післявоєнного відновлення України, запропонованої Чопиком Ю.Є, в тому числі покращення місцевих умов для залучення зовнішніх інвестицій, розвиток партнерства з ключовими іноземними гравцями у сфері відбудови, та координація зусиль міжнародних і місцевих організацій, залучених у відбудову.

Начальник управління

Юрій ДЕЙНЕКА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ЧАСТИНА

46009, Україна, м. Тернопіль, вул. Львівська, буд. 5А, тел. (0352) 51-75-52

№ 21/ 97-2026

24 05 2026 року

ДОВІДКА про участь у виконанні науково-дослідної роботи

Видана **ЧОПИКУ Юрію Євгеновичу** про участь у 2023 році у підготовці науково-дослідної роботи на тему «Трансформація бізнесу в умовах сталого розвитку глобальної економіки» (державний реєстраційний номер 0123U102609), яка виконувалася Західноукраїнським національним університетом за господарським договором.

Начальник науково-дослідної частини

Віта СЕМАНІУК